

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI TİCARET ve AB YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

**ANA DİLLE EĞİTİM
VE
AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İrfan SÖNMEZ
1250Y73104**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir AKIL

İSTANBUL, Ocak 2014

SUMMARY

The role of education in construction of a nation is a generally accepted opinion. In the processes of nationalization, compulsory education has fulfilled the function of constituting a homogeneous society. The uniting and separating function of language, has placed it, in the center of education. The discovery of relations between language and nationalism, led to minorities in nation-states to protect their identity through linguistic nationalism. To do this, they tried to keep alive, standardize and finally to make their mother tongue as language of instruction by using international agreements and organizations. Most of the separatist movements in recent years, are language based movements. The most referred law of these movements in seeking legitimacy of international agreements as a base, is EU law.

In this study;

-The importance of language,

-Language and nationalism relationship,

-Minority rights

-EU law,

-The subject of language of instruction in mother tongue within the jurisprudences of ECHR (European Court of Human Rights) which guides EU in Human rights issues, are examined and some examples in EU countries' applications are given.

Key words: nation, language, nationalism, Nation-state, ECHR (AIHM)

ÖZET

Eğitimin ulusun şahsında oynadığı rol bugün her çevrede kabul gören bir düşüncedir. Uluslaşma süreçlerinde zorunlu eğitim homojen bir toplum oluşturmanın dinamosu işlevini görmüştür. Dilin hem bütünleştiren hem ayrıştıran fonksiyonu, onu eğitimin merkezine yerleştirmiştir. Dil -milliyetçilik münasebetinin keşfedilmesi, Ulus devletlerin sınırları içinde olup azınlıkta kalan toplulukları;; dilsel milliyetçilik yoluyla kimliklerini korumaya itmiştir. Ana dillerini yaşatmak, standartlaştırmak ve sonunda da eğitim dili haline getirmek için Uluslararası antlaşmaları ve örgütleri kullanmaya başlamışlardır. Son yıllarda ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin çoğu dil merkezli hareketlerdir. Uluslararası sözleşmeleri mesnet yaparak meşruiyet arayan bu hareketlerin en çok müracaat ettikleri hukuk, AB hukukudur, Bu çalışmada ~~kaynak taraması yapılarak~~, dilin önemi, dil – milliyetçilik ilişkisi, azınlık hakları, AB hukuku ve O’na insan hakları bakımından yön veren AİHM içtihatları doğrultusunda ana dille eğitim konusu, çalışılmış, AB ülkelerindeki uygulamalardan örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: dil, millet, milliyetçilik, ulus-devlet, AİHM

KISALTMALAR

AB... Avrupa Birliği

ABA: Avrupa Birliği Antlaşması

ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

agm. Adı geçen eser

AGİK: Avrupa Güvenlik ve iş birliği konferansı

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı

agm. :Adı geçen Makale

AK: Avrupa Konseyi

AKBK: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi

AKÇT: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

AP: Avrupa parlamentosu

ATA: Avrupa Toplulukları Antlaşması

ATAD... Avrupa Birliği Adalet Divanı

BM: Birleşmiş Milletler

C... Cilt

Çev. Çeviren

Der... Derleyen

KSHS: Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

MC: Milletler Cemiyeti

S...Sayı

S...Sayfa

SD... Self Determinasyon

THŞ: Temel Haklar Şartı

UAÇS : Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi

İÇİNDEKİLER

SUMMARY -----	iii
ÖZET -----	iv
KISALTMALAR -----	v
GİRİŞ -----	1

1.BÖLÜM

ULUS, ULUS-DEVLET ve AZINLIKLAR -----	4
1.1.Millet-----	4
1.2.Ulus- Devlet-----	9
1.3.Azınlık -----	11
1.3.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkı -----	15
1.4.Azınlık Hakları -----	18
1.4.1. Milletler Cemiyeti Dönemi -----	20
1.4.2. Birleşmiş Milletler Dönemi -----	22
1.4.3. Avrupa Ve Azınlık Hakları -----	25

2.BÖLÜM

DİLVE MİLLİYETÇİLİK -----	28
2.1.DİL -----	28
2.1.1. Ana Dil -----	30
2.1.2. Resmi Dil -----	31
2.1.3. Lehçe -----	31
2.2.Dilin Fonksiyonları -----	32
2.2.1. Dil Ve Millet -----	34
2.2.2. Milliyetçilik -----	38
2.2.3. Dil Ve Milliyetçilik -----	42
2.2.4. Ulus Devlet Ve Dil -----	46
2.2.5. Ulus Devlet Ve Okul -----	49

3.BÖLÜM

DİL TEMELLİ AZINLIK MİLLİYETÇİLİKLERİ -----	52
3.1.Bask Milliyetçiliği -----	52

3.2.Katalan Milliyetçiliği -----	56
3.3.Quebec Milliyetçiliği -----	58

4.BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR -----	65
4.1.Avrupa Konseyi Ve Azınlık Hakları -----	65
4.2.Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi -----	67
4.2.1. Başvuru -----	68
4.2.2. Yargılama Ve İşleyiş -----	69
4.2.3. Kararların Denetimi -----	70
4.3.Agık Süreci (AGİT)-----	71
4.4.Soğuk Savaştan Sonra Avrupada İnsan Hakları-----	73
4.5.Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı -----	73
4.6.Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi -----	75
4.7.Avrupa Birliği Ve Azınlık Hakları-----	76
4.7.1 Temel Haklar Şart'ı -----	80
4.7.2. Lizbon Antlaşması Ve Sonrası -----	81

5.BÖLÜM

AB HUKUKU, AİHM KARARLARI -----	84
5.1.AB Hukunun Kaynakları-----	84
5.1.1. Birincil Kaynaklar -----	85
5.1.2. İkincil Kaynaklar -----	86
5.2.Avrupa Birliği Hukukunun Özellikleri-----	88
5.2.1. Supranasyonel Hukuk Düzeni -----	88
5.2.2. Egemen Yetkilerin Kısmen Devri -----	88
5.2.3. Doğrudan Uygulanma Ve Etki Doğurma -----	88
5.2.4. Avrupa Hukukunun Önceliği -----	89
5.3.İnsan Hakları Kavramının AB Hukukuna Girmesi -----	89
5.4.Hukuk Kuralı Yaratın AB Organları -----	90
5.4.1. Avrupa Parlamentosu (AP) -----	91
5.4.2. Konsey -----	91
5.4.3. Komisyon -----	92

5.4.4. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) -----	92
5.5. Dil Haklarına Vurgu Yapan Metinler (Sözleşmeler, Antlaşmalar)-----	101
5.5.1. BM Kapsamında Ortaya Çıkan Belgeler -----	101
5.5.2. Avrupa'da (AB, AK ve AGİT Kapsamında) Ortaya Çıkan Belgeler --	108
5.6. Hakların Sınırlanması -----	120
5.7. Ana Dille Eğitim ve AİHM Kararları -----	124
5.7.1. Belçika Eğitim Dili Davası -----	125
5.7.2. Leeuw-Saint-Pierre Sakinlerinden Bir Grup ve Belçika Kararı (1968)	129
5.7.3. Fryske Ulusal Partisi –Hollanda Davası (12 Aralık 1985 Başvuru No. 11100/84) -----	131
5.7.4. Sabrina Birk-Levy Davası -----	133

6.BÖLÜM

AB ÜLKELERİNDE EĞİTİMDE DİL POLİTİKALARI ----- 138

6.1. Federal Almanya Cumhuriyeti -----	139
6.2. Büyük Britanya (İngiltere) -----	142
6.3. İspanya Krallığı -----	145
6.3.1. Bask Bölgesi -----	146
6.3.2. Katalonya -----	148
6.3.3. Galiçya -----	149
6.4. Fransa -----	149
6.4.1. Korsika -----	154
6.4.2. Oksitanlar -----	155
6.4.3. Brötonlar -----	156
6.4.4. Basklar -----	156
6.4.5. Katalanlar ve Fransız Polinezyası -----	157
6.4.6. Alsashılar -----	157
6.5. Bulgaristan -----	159
6.6. Yunanistan -----	162
6.6.1. Pomaklar ve Romanlar -----	165
6.6.2. Makedonlar -----	166
6.6.3. Arnavutlar -----	167
6.7. Hollanda -----	168

6.7.1. Frizyanlar -----	169
6.8. Belçika -----	170
6.9. Romanya -----	173
6.10. Macaristan -----	176
6.11. Slovakya -----	178
6.12. İtalya -----	179
6.12.1. Fransızca ve Franko-Provençal Konuşanlar -----	181
6.12.2. Alman dil azınlıkları -----	181
6.12.3. Sloven ve Friulian dil azınlığı -----	182
6.13. LETONYA -----	183
7.BÖLÜM	
TÜRKİYE -----	186
7.1. Türkiye'nin Dil Politikaları -----	189
7.1.2. Cumhuriyet Dönemi -----	193
7.2. Lozan Antlaşması ve Azınlıklar -----	197
7.3. Kürtçe Eğitim -----	200
SONUÇ -----	210
KAYNAKÇA -----	214
İNTERNET BELGELERİ -----	220

GİRİŞ

Ana dille eğitim Türkiye’de en çok tartışılan konuların başında geliyor. Tartışmanın terör gölgesinde yapılması, işin içine duygusal öğeleri de kattığından, sağlıklı bir tartışma zemini oluşturulamadı. Sosyal bir meselenin rahat konuşulabilmesi için duygusal zeminin de müsait olması gerekir.

Ana dille eğitim hep terörün bir parçası olarak gündeme geldi. Onun kirli bir uzantısı olarak görüldü. Onun için de yeterli bir akademik ilgiye mazhar olmadı. Daha çok ideolojik hareketlerin konusu oldu.

Bir fikrin doğruluğu, yanlışlığı kadar, onu savunanların kimliği de önemlidir. Kim savunuyor sorusu, çoğu zaman niçin savunuyor sorusunun cevabını da içinde taşır. Savunanın amacının, kimliğinde mündemiç olduğu düşünülür çünkü. Ana dille eğitim, hep bu çerçevede tartışıldı. Konunun kendisinden ziyade, sahiplenilenlerin varmak istedikleri hedef sorgulandı.

Bu, abes bir tartışma değildi;; ana dille eğitim, bizden önce başka ülkelerin de gündemine girmiş, sonuçları alınmaya başlanmıştı. Ortaya çıkan netice bazıları için sevindirici, diğer bazıları için ise, ürkütücüydü. Bazıları dil ve kültürlerini muhafaza ettiklerini, ulus inşasına kapı araladıklarını düşünürken, diğer bazıları toplumda kompartımanların oluştuğunu, kültürel farklılaşmanın siyasi farklılaşmaya doğru gittiğini düşünüyordu. Herkes aynı noktaya bakıyor ama herkes farklı şeyler görüyordu.

Sorunun önemi de buradan kaynaklanıyor;; dil nedir, sadece bir iletişim aracı mı, yoksa siyasal taleplerin bir paravanı mıdır?

Ana dille eğitim aslında yeni bir sorun. Ulus -devletler ve milliyetçilikler çağıyla yaşıt bir problem. Bu bakımdan dilsel talepleri anlamak, ulus-devletlerin yapısı ile milliyetçiliklerin amaç ve hedeflerini anlamaktan geçiyor.

Bir topluluk ve onun diline dayanan ulus devlet, bir taraftan Ulus inşa etmeye çalışırken, öte yandan paradoksal bir şekilde azınlıkları da inşa etmiştir.

Ana dille eğitim sorunu da böyle bir sürecin sonunda, dili ulusun (çoğunluğun) diliyle örtüşmeyen toplulukların bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Tartışmaların amaç ve mahiyetini anlamak için sadece azınlık veya insan hakları ile ilgili metinleri incelemek yetmemektedir. Zira bu talepler bugün insan haklarından çok, siyasetin konusudur. Dolayısıyla, ana dille eğitimle ilgili her inceleme meselenin bu yönünü de görmek zorundadır.

Bu Çalışmanın amacı, dilin uluslaşmaya katkısını milliyetçilik teorileri çerçevesinde ortaya koymak, dilsel talepleri Avrupa Birliği hukuku (AB) ve Avrupa insan hakları mahkemesi (AİHM) kararları ışığında değerlendirmektir.

Dilin, millet, milliyetçilik ve ulus-devlet ile ilişkisinin ayrı, ayrı incelenmesi, dilin bütün bu kavramlar açısından taşıdığı önem ve meselenin daha vazih ve anlaşılır hale getirilmesi içindir. AİHM kararları ve AB üyesi ülkelerden seçilen örnekler ise hem AİHM içtihatları ile toplumsal algı arasındaki farklılığa işaret etmek, hem de, AB ülkeleri ile Türkiye uygulamaları arasında mukayese imkân sunmaktır.

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde dil ile doğrudan alakalı olan Millet, ulus -devlet, azınlıklar ve azınlık haklarının tanımları üzerinde durulmuştur. Çünkü bu kavramları anlamadan ana dille eğitim taleplerinin arka planını anlamak mümkün gözükmemektedir.

İkinci bölümde dil -milliyetçilik ilişkisi üzerinde durularak ana dil, resmi dil, lehçe ve dilin ulus inşasında oynadığı rol irdelenmiş, dil milliyetçilik ilişkisi, devlet kuran, kuramayan, çoğunluk veya azınlık milliyetçilikleri açısından analiz edilmiştir. Birçok çalışmada dilin kurucu işlevi ısrarla ıskalanmış, yalnızca iletişim yönü üzerinde durulmuştur. Oysa millet, milliyetçilik, ulus-devlet eksenli çalışmalarda asıl yoğunlaşılması gereken alan, dilin bu yönüdür.

Üçüncü bölümde Katalonya, Bask ve Quebec örnekleri ile günümüzün dil milliyetçilikleri örneklendirilmiş, Türkiye’de dil tartışmalarının muhariki olan Kürt Milliyetçiliği ile dolaylı mukayese imkânı verilmiştir.

Dördüncü bölümde Avrupa birliği (AB), Avrupa güvenlik ve iş birliği teşkilatı (AGİT), ve Avrupa konseyinin (AK) azınlık politikaları ele alınmış, tarihsel süreç, ortaya çıkan metin ve sözleşmeler ayrı, ayrı derç edilmiştir.

Beşinci bölümde AB hukukunun kaynakları, ana dil ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ana dille eğitime bakışı mahkeme içtihatları ışığında değerlendirilmiştir. Okuyucuya kolaylık olması açısından, bu bölümde Milletler Cemiyetinden başlayarak günümüze kadar ihdas edilen sözleşme, bildirge veya senetlerde dil haklarına işaret eden maddeler tek tek gösterilmiştir

Altıncı bölümde, AB üyesi devletlerdeki uygulamalar mercek altına alınarak, ana dille eğitimin farklı ülkelerde nasıl karşılandığı, tatbikatta nelere dikkat edildiği ayrı, ayrı analiz edilmiştir. Seçilen örneklerin farklı siyasal birimler olmasına dikkat edilmiş, çok uluslu Büyük Britanya gibi yapıların yanında, Fransa gibi üniter devlet biçimleri de incelenerek, tatbikat farklılıklarıyla siyasal sistemler arasındaki ilişkiye dikkat çekilmek istenmiştir.

Yedinci bölümde ise Türkiye'nin eğitimde dil politikaları incelenmiştir.

Tarihi akışın hala ulus devletlerden yana olduğu günümüzde dil- milliyetçilik ilişkisini anlamak, insan hakları uygulamalarının uluslararası sistemin istikrarını bozmayacak tarzda tanzimi için de elzemdir. İnsan hakları ile ülkelerin bütünlük ve istikrarı arasında bir dengenin kurulması buna bağlıdır.

Çalışma boyunca geniş bir arşiv ve edebiyat taraması yapılmış, metodolojisi bu eksen üzerinden yürütülmüştür. Sonuç kısmında ise, güncel tartışmalardan hareketle, çalışmanın tedai ettirdiği düşüncelerin bir muhassalası verilmiştir. Ana dille eğitim ve bu talebe hayat veren siyasal duruş, hala Türkiye'nin en büyük sorunudur. Bütün gelecek tasavvurları bu probleme vereceğimiz cevap ve sebep olacağı sonuçlara bağlıdır. Bu bakımdan az sayıda çalışmadan biri olan bu çalışmanın bu tartışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. BÖLÜM

ULUS, ULUS-DEVLET ve AZINLIKLAR

1.1. Millet

Ulus,* Milliyetçilik, Ulus-devlet tartışmaları özellikle 90'lı yıllarda Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte alevlendi. Ortaya çıkan yeni devletler, bu kavramlar üzerindeki entelektüel ilgiyi artırdı. Latince “Nation” kelimesinden gelen ulus en genel anlamıyla homojen bir topluluğu tanımlar.

Bu bölümde, Ulus bir inşa mıdır, yoksa verili bir değer midir, tartışmalarına girilmeyecektir. Çünkü vakıayı konuşmak, tasavvur olunanı konuşmaktan her zaman daha gerçekçidir.

Ulus toplumsal farklılıkların minimize edildiği, türdeş bir varlığı ima eder. Üzerinde ittifaka varılmış, herkes için geçerli tek bir millet tarifi yoktur. “Hiçbir tanım genel bir kabul görmemiştir. Ulus, milliyet ve benzeri fikirler -temelde tartışmaya açıktır- çünkü her tanım, kimi grupları, çıkarları ve kimlikleri korurken, diğerlerine zarar verir.”¹ Bu bakımdan tanımdan değil, tanımlardan söz edilebilir. Her topluluğun uluslaşma macerası ve paylaştığı değerlere bağlı olarak ulus tanımları da farklılıklar ahzeder. Esas olarak, homojen özellikler gösteren toplulukları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. “Ulusunu oluşturan şey benzerlik hissi ve aynı guruba ait olma içgüdüsüdür.”² Ulus, “Kendini ortak dil, din tarih, soy, mekân gibi unsurların biri, bir kaçı ya da hepsi üzerinden tanımlayan siyasi ve kültürel birimin adıdır”.³

Bu açıdan bakıldığında millet tarifi, azınlık tarifini de içinde taşır;; dili, dini, etnik kökeni farklı olanlar, bu farkların hepsine veya birkaçına bağlı olarak azınlık kategorisine girerler. Ulus kendini ne ile tarif ediyorsa, bunun dışında kalanlar azınlık olarak mütalaa edilirler.

¹ Colhoun, Craig, **Milliyetçilik**,3.baskı, İstanbul:Bilgi Üniversitesi yayınları,2012,s. 137.

² Hüseyin Kalaycı,Ulus-Devletlerin Başağrsı Ayrıllıkçılık,Ankara:Liberte yayınları,2010,s.124.

³ Elçin Aktoprak, **Devletlerin Ulusları**, Ankara:Tan Yayınları,2010,s.20.

Ulusun kader birliği veya birlikte yaşama iradesi olarak tanımlarının yanında dil, din, kültür veya etnik aidiyet temelinde tanımları da yapılmıştır. Renan'ın “modern ulus, uluslararası düzen tarafından tanınan ve ortak bir geçmişin birleştirdiği basit bir insan kalabalığı olmanın ötesinde bir kader birliği topluluğudur”⁴ ifadesi buna işaret etmektedir. Ziya Gökalp'in “İrk yarış atlarında olur, Müslümanın Türkçe konuşanına Türk denir.”⁵ veya “millet lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep olan zümredir”⁶ tanımı, milleti dil, din ve kültür ekseninde, Weber'in “ulus, sürekli olarak siyasi güç ile ilişkiye giren bir dil topluluğudur.”⁷ tanımı ise milleti dil odaklı, siyasal bir birim olarak tarif eder.

Bu tanımların hepsi farklı azınlık türleri ortaya çıkarırlar. Milletın dil ile tanımı, o dili konuşmayanları, dinle tarifi, o dine mensup olmayanları, etnik tanımı, o etnik topluluğun dışında kalanları azınlık durumuna getirir.

Millet, milliyetçilik ve devletten, hangisinin hangisine döl yatağı olduğu ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, baskın görüş, “analitik düzlemde milliyetçiliğin milletlerden ve devletlerden önce gelmesidir.”⁸

Baskın Oran, “Batı Avrupa'da önce milletin, iki yüz yıl sonra milliyetçiliğin, arkasından da ulus devletin doğduğunu, az gelişmiş ülkelerde ise bu sürecin tersine işlediğini”⁹ ifade etmektedir. Ulus, bazen devlete bağlı olarak var olmuş, bazen ondan bağımsız ve ondan önce var olmuştur. Milletleşme süreci her toplumda farklı bir seyir izlemiştir. Nitekim “Malazgirt Savaşında Bizans saflarında savaşan Uzlarla, Peçeneklerin karşılarında Türkleri görünce saf değiştirmeleri,”¹⁰ en azından duyuş ve

⁴ Yves Santamaria, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, İstanbul: Metis yayınları, 1998, s.24

⁵ Nevzat Kösoğlu, **Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı**, İstanbul: Ötügen yayınevi 2013, s.50.

*Millet kavramı yerine ulus kavramını tercih etmemizin nedeni, millet kavramının bizde ulus kavramı ile aynı anlamda kullanılmalarının yanı sıra din, dini topluluk gibi anlamlara da sahip olması, muhtemel bir karışıklığa meydan vermeme düşüncesidir. Ancak metin içinde zaman, zaman kullanılan millet kavramı da aynı amaçla kullanılmıştır.

⁶ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. 18.

⁷ Yves Santamaria, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s.14.

⁸ Erich Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, 4. b., çev. Osman Akınhay İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s.24

⁹ Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar** 6. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.18,

¹⁰ Turan Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1999, s.29

hissediş düzeyinde böyle bir farkındalığın Türk boylarında çok önceden var olduğuna işarettir.

Daha önce de işaret edildiği gibi, tanımın mahiyetini çoğu zaman tanımlananların özellikleri veya tanımlayanların amaçları tayin eder.

Her bilim adamı, kendi milletinin fiili durumuna ve menfaatlerine göre bir tarif getirmeye çalışır. Kendi milletini göz önünde tutar. Mesela, Almanlar umumiyetle ırk teorisini kabul ederler. Buna göre aynı ırktan gelen insanlar bir milleti oluştururlar. Fransızlar ise, millet aynı kültüre sahip olan insanların topluluğudur görüşünü savunurlar. Aralarında fikir, duygu, anlayış, hatıra, ümit ve menfaat birliği bulunan insanlar, bir millet oluşturur ve milliyet duygusuna sahip olurlar. Avusturyalılar, kendilerini Almanlardan ayıran temel unsur mezhep olduğundan milliyetlerini mezhebe dayandırırılar.¹¹

Arnavutluk'ta durum daha da farklıdır: “Burada dil dışındaki her şey, birleştirici olmaktan ziyade ayrıştırıcı bir içerik taşıdığından, Arnavut milliyetçiliğinin öncüleri, Arnavutluk kimliğini dil üzerinden kurmuşlardı.”¹² Kısacası, hangi tanım daha geniş bir kitleyi içine alıyor ve daha kuşatıcıysa ona rağbet edilmiştir. Değişmeyen yön, her millet tarifinin, ortak özelliklere vurgu yapması, mütecanis bir kitleye işaret etmesidir.

Ortak değerler, paylaşılan mitler, müşterek anılar ve özdeş olma bilinci olmadan millet olunmaz. O halde millet, aynı değerler etrafında toplanan, aynı ortak anıları paylaşan birbiriyle özdeşleşen topluluklara verilen isimdir.

B.Anderson ulusu, hayali bir cemaat olarak tarif eder. Birbirini hiç görmeyen, belki de hiç göremeyecek olan insanların kendilerini aynı cemaatin üyeleri olarak tasavvur etmeleri diye niteler.

Ulus'un tasavvur veya tahayyül olması önemli değildir, önemli olan böyle olduğuna inanılmasıdır. Millet, ortak değerler kadar, bu inancın varlığı ile de

¹¹ Kösoğlu, Türk mil. ve Osm.S.15

¹² Erich.J.Hobsbawm. **Milletler ve Milliyetçilik**. 4.b., İstanbul.çev. Osman Akınhay.2010.s.72

bağımlıdır, ancak bu inancı taşımakla gerçekliğe kavuşur. O halde inanmak da millet olmanın bir rüknüdür. Connor'un, "ulus, soy bağı taşıdıklarını hisseden bir grup insan" tanımını da buna işaret eder.¹³

Burada göz ardı edilmemesi gereken husus, tanımlar farklı da olsa, millet kavramının homojenliğe vurgu yapmasıdır. Her millet tarifi mutlaka müşterek noktalardan yola çıkar, var olan veya var edilen –ortak değerler–üzerinden bir tarif yapar. Ortak payda benzerliktir. Ulus, ortak özellikler gösteren toplumların tanımıdır. "Millet, herhangi bir esas etrafında toplanmış mütesanit bir kütle demektir."¹⁴ Bu, birbirine benzeyen her topluluğun millet olduğu anlamına gelmiyor elbette.

"Renan, Ulus bir ruh, manevi bir ilke, bir arada yaşama arzusudur,"¹⁵ der. Bu arzuyu taşımayanlar ortak paydalara sahip olsalar bile, Renan'a göre millet olamazlar.

Gelner, bu anlaşılması oldukça zor olan kavramın ancak şu iki tanımla yerine oturacağını söylüyor:

"1. İki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir. 2. İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi kabul ediyorlarsa aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, ulusları insanlar yaratır;; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür."¹⁶

Gencer'in tarifinde de öne çıkan, ortak değerler ve inançtır;; aynı kültürü paylaşmak ve bunun başkaları tarafından paylaşıldığına da inanmak. Bir başka ifadeyle, "ulus, bir halk olmanın ne anlama geldiğini ve böyle tanımlanan insanların geniş dünya sistemi içine nasıl oturduğunu, özel kavrama biçimidir."¹⁷

¹³ Gerd Baumann, **Çok Kültürlülük Bilmecesi**, s.35

¹⁴ İsmail.Hami, Danişment, **Türklük Meseleleri**.3.b., İstanbul,Doğu Kütüphanesi,2006, s.20

¹⁵ Jean Leca,Uluslar ve Milliyetçilikler, S. 41

¹⁶ Ernest Gelner Uluslar ve Ulusçuluk,2.b., İstanbul,Hil Yayınları,2008,s.78

¹⁷ Colhoun, Craig, **Milliyetçilik**,3.baskı, İstanbul:Bilgi Üniversitesi yayınları,2012,s. 137.

Bir topluluğa millet denilebilmesi için Hocsam üç temel kriter ileri sürer;; “Birincisi milletin mevcut devletle tarihsel bir bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan geçmişle bağının bulunması (...) ikincisi, yazılı bir milli edebi ve idari anadile sahip olan yerleşik bir kültürel elitin varlığı (...) üçüncüsü ise kanıtlamış bir fetih yeteneğidir”¹⁸

Smith, benzer kriterlerle millet ve etni kavramlarını birbirinden ayırarak, tarihsel imaları arasındaki yakın ilişki ve farkları şu şekilde ortaya koyar:

*Millet, tarihi bir toprağı/ülkesi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürü, ortak bir ekonomisi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir topluluğun adı, etni ise ortak anıları, mitleri ve teritoryal bir topluluk olmasına rağmen ülke ile bağı sadece tarihi ve sembolik olan topluluktur. Oysa millette bu bağ fiziki ve fiilidir.*¹⁹

Bu ölçütler kimi milletlere uygun düşse de, genel bir ilke çıkarımı yapmak kolay değildir. Toplumlar farklı yol ve güzergâhlardan geçerek millet olurlar. Ortak bir tarih ve sosyolojik sürecin sonunda toplumlar farklılıklarından sıyrılarak homojenleşirler. Millet dediğimiz vakıa da böyle bir yolculuğun sonunda ortaya çıkar. Hroch, üç aşamalı bir süreçten bahsetmiştir: “A Evresi (Akademik ilgi dönemi) B Evresi (Yurtseverlik ajitasyonu dönemi), C Evresi (Milli hareketin kitleleşmesi dönemi)”²⁰

Bu evreler içinde en önemli olanı B evresidir. Yurtseverlik ajitasyonu döneminde kitleye yapılan telkinler hareketin hem karakterini, hem amacını tayin eder. Bir grup entelektüel A evresi boyunca edindikleri bilgi ve tecrübeyi, B evresinde milli bir proje haline getirerek hedef kitleye taşırlar. Renan’ın milleti, “tarihin derin karışıklıklarından hâsil olan manevi bir varlık ve manevi bir aile”²¹ tarifi de benzer bir sürece işaret eder. Ancak bu süreç, kendiliğinden işleyen mekanik bir tekâmül değildir. Bazen kendiliğinden yürüyen, bazen –Hroch’un belirttiği gibi– müdahale edilmesi gereken bir süreçtir. Milliyetçilik kuramcılarının inşa dedikleri veçhesi de işte budur!

¹⁸ Hobsbawm E.J., Milletler ve Milliyetçilik, S.55

¹⁹ Anthony D. Smith **Milli Kimlik**, 6. b., çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul. İletişim Yayınları. s.70

²⁰ Miroslav Hroch. **Avrupa’da Milli Uyanış**, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul. İletişim Yayınları s.51

²¹ Mümtaz’er Türköne. Milletler ve Milliyetçilikler, İstanbul. Etkileşim Yayınları. s. 56

1.2. Ulus- Devlet

16-17. yüzyıldan itibaren İmparatorluklar çağı kapanmaya, yerini mutlakiyetçi yönetimlere bırakmaya başladı. İmparatorlukların gevşek merkezli veya çok merkezli yönetimlerinin yerini, gücü merkezde toplamış yönetimler aldı.

Fransız ihtilalinden sonra ise, krala sadakatin yerini Ulus'a sadakat aldığından, ulus devletler çağı başladı. "Rousseau'nun ifadesiyle;; ulusun bir hükümdarın, bir yönetici sınıfın ya da yabancı bir işgalcinin kaprisleriyle değil, kendi genel iradesiyle yönetildiği bir döneme girildi."²² Robert Wolker de "Ulus-devletin Fransız ihtilali ve modernitenin bir ürünü"²³ olduğunu söylemektedir. "İmparatorluğa dayalı devlet sistemlerinin çöküşünden sonra modern devlet tek ve meşru otorite olmuş, toplum içindeki bütün formasyonlar üzerinde siyasi bir öncelik kazanmıştır. Devlet, ulus olarak tanımlanan, kültürel bütünlük gösteren etno-dinsel ve etno-dilsel varlıklar temelinde oluşmuştur."²⁴

Sanılanın aksine bu iradi bir olay veya tercih değil, daha çok toplumsal dönüşümün bir neticesiydi. Nüfus hareketleri, seyahatler, ulaşım ve haberleşmenin hızlanması, geleneksel kalıplarla devam etmenin imkânsız olduğunu gösteriyordu. Mesafeler küçüldükçe, devlet etme şekli değişmek zorundaydı. Matbaa bulunmuş, yazılı basın yaygınlaşmıştı. Merkezi yönetimlerin toplumla iletişim kurmaları şarttı. Yayıncının diliyle okuyucunun, yönetenlerin diliyle halkın dilinin uyuşması gerekiyordu. Okullaşma, eğitimin yaygınlaşması, mecburi askerlik ve benzeri sebepler homojenleşmeyi hızlandırdı. Bu aslında, hem uluslaşmayı, hem onun devlet biçimini zorunlu kılan bir durumdu. "Ulus-devlet, ulusla devletin örtüştüğü varsayımına dayanır."²⁵ Yani, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi, devletle milletin bitişmesi, meşruiyetini bir ulusun belli bir coğrafi sınır içindeki egemenliğinden almasıdır. Gelner'in ifadesiyle; "Politik birimle, millî birimin

²² Hüseyin Kalaycı, **Ulus- Devletin Baş Ağrısı Ayrılkçılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara. Liberte Yayıncılık. 2010. s.34

²³ Nazım İrem. **Doğu Batı Dergisi**. İstanbul, S.39. s.162

²⁴ Abdullah Topçuoğlu. **Türkiye Günlüğü**, Ankara. 1995 S.33, s.104.

²⁵ Erol Kurubaş. **Asimilasyondan Tanımaya**. Ankara. 2. b., Asil Yayın Dağıtım. 2006. s.14

uyumlu olmasıdır.”²⁶ “Devletle halkı özdeşleştiren Rousseau, Ulus-devlet anlayışına giden yolu açmıştır.”²⁷

Kurubaş, ulus-devleti; “sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde, yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait kimlikleri (bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları) gelenek ve köken/soy mitlerini canlandırarak (gerekirse uydurarak) ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde tür eşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik içinde onları örgütleyen siyasi yapılar(egemenlik)”²⁸ olarak tarif eder.

Devlet politik ve jeopolitik bir varlık, ulus ise kültürel ve/veya etnik bir varlıktır. Ulus devlet kavramı ise, bu ikisini belli bir coğrafyada örtüştürerek, kendisinden önce gelen devlet yapılarıyla büyük ölçüde farklılaşır. Ulus-devletin en yaygın tanımı üç unsuru ön plana çıkarmaktadır:

*“Öncelikle devlet, bürokratların oluşturduğu bir kurumlar bütünüdür ve en önemli kurumu baskı araçlarıdır. İkincisi, bu kurumlar bütünü coğrafi olarak sınırlanmış bir toprağın merkezinde yer alarak genellikle bir milleti belirler. Üçüncü olarak, devlet kendi topraklarında kural koyma tekeline sahiptir. Bu durumun yurttaşlar tarafından benimsenmesiyle ortak bir siyasal kültür ortaya çıkar.”*²⁹

Ulus devlet modelinde, devleti oluşturan tüm vatandaşların ortak bir dil, ortak bir kültür ve ortak değerleri paylaşması esastır. Böyle bir özdeşlik yoksa ulus-devlet bunu inşa etmeye girişir. İnsanların zihni için yoğun bir çaba harcar. “Ulus oluşturan Devlettir, yoksa ulus devleti oluşturmaz”³⁰ diyen Josef Pilsudski’nin ifadesiyle devlet ulusunu inşa etmek için bir nevi mühendislik faaliyeti yapar. “Olguyu kurguya uydurmaya, türdeş olmayan bireyleri türdeş kılma ve türdeş bir bütün içinde olduklarına inandırmaya çalışır.”³¹ Ancak, “bünyelerinde farklı uluslar

²⁶ Eric J.Hobsbawm. **Millletler ve Milliyetçilik**. İstanbul.4.b., çev.Osman Akınhay. Ayrıntı yayıncılık.2010.s.24

²⁷ Hüseyin Kalaycı. **Ulus-Devletin Başağrısı Ayrılkçılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara.Liberte yayıncılık.2010.s. 62

²⁸ Kurubaş.s.14

²⁹ Recep Boztemur. **Doğu Batı Dergisi**. İstanbul..S. 38-2006.s.174

³⁰ Yves Santamaria. **Uluslar ve Milliyetçilikler**. İstanbul .der.Jean Leca.Metis yayınları. 1998.s.20

³¹ Erözden Ulus Devlet.s. 160

barındırsa bile, türdeş bir idari aygıtla yönetilen siyasi yapılanmaların da, ulus-devlet sayılabileceği ileri sürülmüştür.”³²

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ulus-devlet tekçidir. Tek bir millet, tek bir dil, tek bir kültür yapılanmasını ön görür. Ulus’un devleti olmak için, devletin ulusunu gerekirse bizzat inşa eder.

1.3. Azınlık

“Köken olarak Latince küçük, az anlamına gelen minör kelimesine dayanan azınlık kavramı”³³ bugünkü anlamını ulus devletler çağında kazandı. Ortaçağ’ın tutunum ideolojisi olan Hıristiyanlık, azınlık kavramının ortaya çıkmasını geciktirdi. “Kilise her bakımdan (ölmek, kültürünü sürdürmek vb.) tek sığınılacak yer olduğu için, Orta Çağ’a gelindiğinde hiçbir çatlağa izin vermeyecek kadar kuvvetlenmiş ve tam bir bütünlük yaratmıştı.”³⁴

Avrupa’da azınlıklarla ilgili ilk düzenleme, “din/mezhep ekseninde önce 1555 tarihli Augsburg, sonra 1648 tarihli Vestfalya antlaşmasında kayıt altına alındı. Augsburg din antlaşmasında kabul edilen din seçme hakkı, Vestfalya’da teyit edildi. Ulusal azınlık kavramı ise, dünyaya milliyetçilik ideolojisini ve milliyet kavramını yayan 1789 Fransız devriminin ulus bilinci ile ulus-devlet olgusunu uluslararası alanda ideal model haline getirmesinin bir sonucudur.”³⁵ “Özellikle Birinci Dünya savaşından sonra yeni ortaya çıkan ulus-devletlerde yer alan ve nüfusun ana külesinden farklı dinsel, etnik ve kültürel kimlik özelliklerine sahip grupların korunması düşüncesi azınlık kavramını ortaya çıkarmıştır.”³⁶

Ulus-devletin benimsediği tek devlet, tek ülke ve tek ulus formülasyonu azınlık sorunlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü hemen her devlet dayandığı çoğunluktan farklı özelliklere sahip toplulukları barındırıyordu. Ulus-devlet eğer homojen bir insan malzemesine sahip değilse okul, askerlik, dil gibi uluslaştırma araçlarını devreye sokarak bunu sağlamaya çalışmıştır. Bu sürecin başarısı azınlık sorunlarının kaderini belirlemektedir.

---

³² a.g.e.s.165

³³ Sabahattin Nal.Avrupa İnsan Hakları Hukukunda İnsan Hakları.s.13

³⁴ Baskın Oran. **Türkiye’de Azınlıklar**.İstanbul.İletişim Yayınları.s.18

³⁵ Safiye Dünder.Kürtler ve Azınlık Tartışmaları.İstanbul.Doğan Kitap.2009..s.302

³⁶ Nal.s.14

Ayrıca azınlık sorunlarının sadece ulus-devlet formuna bağlı bir sorun olduğu da tartışmalıdır. Bugün federasyon tipi siyasal yapılarda da azınlık sorunları vardır ve üstelik devletin tekçi yapısından taviz vermek bu sorunları hafifletmemiştir.

Azınlık kavramı Hukuki ve Sosyolojik olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Sosyolojik olarak, bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık olan, başat olmayan ve çoğunluktan (dil, din, etnik köken veya kültürel) özelliklerin bir veya bir kaçını bakımından farklı niteliklere sahip olan gruplar için kullanılmaktadır. Farkın mahiyeti, çoğu kez tanımın biçimini de belirlemekte, ortaya farklı azınlık tarifleri çıkmaktadır.

Uluslararası metinlerde azınlıkların varlığı sosyolojik bir vakıa olarak kabul edilmesine rağmen, üzerinde fikir birliğine varılmış hukuki bir tanımı yoktur. Bunun sebebi, her ülkenin farklı ortak paydalara sahip olması, farklı azınlık tiplerini barındırması, kendi tanımlarına bağlı kalmak istemesi ve azınlıkları bir tehdit olarak görmeleridir. “uluslararası hukukun azınlıkların varlığını olgusal bir sorun olarak kabul edip, hukuksal bir sorun olarak kabul etmemesi”¹⁹ bu sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Azınlıkların tanımında en fazla rağbet edilen ve temel alınan görüş, BM İnsan Hakları Komisyonu raportörü Francesco Capotorti'nin tarifidir. Capotorti azınlığı, “vatandaşı oldukları devletin nüfusuna göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa dayanışma duygusu gösteren grup,”³⁷ olarak nitelemiştir.

Capotorti'nin tanımından bir çıkarım yapmak gerekirse, azınlık kabul edilebilmenin niteliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) Çoğunluktan farklı olmak (kültürel, dinsel veya dilsel bakımlardan)
- 2) Ülke genelinde az olmak ve farklılıkları koruyabilme yeteneğine sahip olmak,
- 3) Ülkede başat (hâkim, yöneten) konumda olmamak,

---

³⁷ Savaş Çoban. **Azınlıklar ve Dil**, İstanbul: Su yayınları, 2005, s.105

4) O ülkenin uyrukları olmak,

5) Farklılıklarını koruma ve sürdürme yönünde bir azınlık bilinci ve dayanışma duygusuna malik olmak.

Ayrıca, BM İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesi'ne göre, azınlık grubunun ilgili devlete bağlılık duyması, ayrılma yoluyla devleti parçalamaya yönelmemesi de gerekmektedir. Çünkü ayrılma ve self determinasyon hakkı azınlıklara değil, halklara/uluslara tanınan bir haktır. 1980 Baskın Oran, "ilk dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını, (...) beşinci maddeyi ise öznel koşulu olarak görmekte, bu bilinç olmadan azınlık olunamayacağını"³⁸ söylemektedir. Bu düşünce, "1991'de gerçekleştirilen AGİK Cenevre Azınlık Uzmanları toplantısından beri uluslararası arenada da kabul görmektedir."³⁹

Capotorti'nin azınlık tanımı geniş rağbet görmesine rağmen, Uluslararası hukuk âleminde bir varlık kazanmamıştır. Azınlığın hala hukuki bir tanımı yoktur, bu da azınlık hakları ile ilgili istismarları beraberinde getirmektedir. Tanımsızlık her devlete kendi tanımını yapma imkânı verdiği için, bazen yokluk ve inkârla aynı anlama gelebilmektedir.

Ancak;

*"1990'den beri AGİK düzeninde,(Paris şartı ve 1991 Cenevre Azınlık uzmanları toplantısı kararları) 1992'den beri BM sisteminde genel eğilim, bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı o devletin takdirine bırakılmaması yönündedir. Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan kişiler varsa, o ülkede azınlık bulunduğu hükmedilmektedir.1991 Cenevre azınlık uzmanları toplantısından bu yana, ulusal azınlıklar konusu yalnızca ilgili devletçe karar verilebilecek konulardan sayılmayarak, uluslararası toplumun meşru ilgi alanı haline getirilmiş ve uluslararası izlemeye konu olabileceği kabul edilmiştir"*⁴⁰

³⁸ Baskın Oran. Türkiye'de Azınlıklar. İstanbul. İletişim yayınları. s.27

³⁹ Murat Saraçlı. s.32

⁴⁰ Oran.a.g.e.s.

Günümüzde;; dört çeşit azınlık grubunun varlığı kabul edilmektedir. Bunlar;

Fransız İhtilali'nin günümüze kazandırdığı ulus, ulusalcılık gibi akımların ortaya çıkışına kadar, en eski azınlık gruplarının baskın özelliğinin “din” olduğu ve dolayısıyla en eski azınlıkların da “dini azınlıklar” olduğu belirtilmektedir.

İkinci azınlık grubu ise dilsel azınlıklardır. Dilsel azınlık;; resmi dilden farklı olan ancak resmi ya da çoğunluk dilinin diyalektiği olmayan azınlık grubudur.

Üçüncü grup ise, etnik azınlıklardır. Etnik azınlık belirsiz bir şekilde de olsa ortak bir kökeni paylaşan;; çeşitli kültürel, tarihsel ve topraksal bağlardan oluşan kimlik özelliklerine sahip fakat belirli bir siyasal niteliği bulunmayan azınlık durumundaki gruplardır.

Dördüncü ve son azınlık türü ise “ulusal azınlıklar”dır. Ulusal azınlığın tanımı Parlamenter Asamble'nin 1993 tarihli Ek Protokol Önerisi'nde yer almıştır. Buna göre ulusal azınlık;;
- Bir devletin ülkesinde ikamet eden ve o devletin vatandaşı olan,
- O devletle eskiden beri süregelen sıkı ve sürekli bağlarını koruyan,
- Ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren,
- O devletin ya da devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen,
-Kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dâhil olmak üzere ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönlenen kişiler grubudur*⁴¹

⁴¹ Tülin Yanıkdağ, Azınlık kavramı ve Azınlık Hakları, Bilgesam, 2010, Çevrim içi, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1823:aznlik-kavram-ve-aznlik-haklar&catid=178:analizler-sosyo-kultur erişim 12.12.2013

* 1980'den sonra yapılan uluslararası belgelerde halk dendiği zaman genellikle yerli halklar'dan bahsedilir. Bunların temel özelliği, devleti yöneten gruplardan kültürel vs. Bakımlardan muazzam uçurumlarla ayrılışları ve çoğunun bu başat kültürle temasa gelişinin zor olmasıdır. Bknz. Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 5. b., İstanbul, İletişim yayınları, 2009, s. 118, Naz Çavuşoğlu, Halk kavramında genel bir tanıma ulaşamadığını söylemektedir. Bknz. **Azınlık Hakları**, 2. b., İstanbul: su yayınları, 2001, s. 78, 1514 sayılı BM genel kurul kararı da, SD hakkını bir halkın hakkı olarak tanımlarken, halktan bir mekanın tüm halkını kastedildiğini ve bağımsızlığa ulaşmakla bu hakkın

1.3.1 Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Başkalarının müdahalesi olmadan kişinin kendi kararlarını alması, geleceğini belirlemesi anlamına gelen kendi kaderini tayin veya Self Determinasyon (SD) hakkı günümüz tartışmalarının odak noktasında bulunuyor. Çoğunlukla ayrılma hakkı ile eş anlamda kullanılan SD, ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit ettiği için ciddi kaygılara neden oluyor.

Uluslararası hukuk bütün halklara kendi kaderini tayin hakkı vermesine rağmen Halkı'n açık bir tarifini yapmamıştır. Bir taraftan mevcut devletlerin toprak bütünlüğü, diğer yandan kimi grupların –kendi kaderini belirleme –yönündeki ayrılıkçı talepleri, halk kavramını ikili bir tasnifle sınırlı tutmaya itmiştir. Çatışan bu iki ilkeyi uzlaştırma ereğiyle halk kavramı bir yandan mevcut ülkelerin toplam nüfusuyla, diğer yandan da sömürge halklarla sınırlandırılmıştır.”⁴²

Ayrı bir devlet veya bağımsızlık düşüncesinin her zaman kendi kaderini tayin hakkı için bir zorunluluk olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira günümüzde kendi devletine sahip olmayan ancak belli ölçüde kendi kaderini tayin edebilen halkların varlığı bir vakıadır. Quebec, Bask, Katalonya örnekleri, kendi kaderini tayin hakkının farklı derecelerine işaret ediyorlar.

Bu örnekler, SD'nin farklı ton ve anlamlar taşıdığını göstermektedir. Kendi kaderini tayin, genellikle iki ana başlık altında incelenmiştir: içsel SD, dışsal SD. İçsel SD için Turgut Tarhanlı, “Bir ülkede yaşayan halkın ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel manada kendi geleceğini belirlemeye elverişli ve sürekliliği olan hukuki ve siyasi araçlara sahip olunmasının kastedildiğini, (...) bu hakkın devlet yapısının tasarımı ile ilgisinin bulunmadığını, bu hakla özgür seçimlere vurgu yapıldığını”⁴³ belirtmektedir.

---

tüketilmiş olduğunu belirtmesi ile azınlıkları SD hakkına sahip halk kategorisine almadığını bedirtmiştir.

⁴² Hüseyin Kalaycı, **Ulus- Devletin Baş Ağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara. Liberte Yayıncılık. 2010. s.97-145.

⁴³ Safiye Dünder. **Kürtler ve azınlık Tartışmaları**. İstanbul. Doğan kitap. 2009. s.371

Dışsal SD ile ise ayrılma hakkının kastedildiği genel kabul gören bir görüştür. Baskın Oran 3 başlık halinde incelediği SD hakkını BM kararları ışığında şu şekilde izah etmektedir:

Bu kavram 3 anlamda kullanılır: ilk çıkış olarak iç bir anlam taşır: içte siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemini seçebilme hakkı.(...) 2. I.ve özellikle II. Dünya savaşından sonra iki dış anlam taşınması söz konusu oldu: a)Bağımsızlık. Bu çağırıcı açan 1919'da Wilson'un Amerikan anayasal geleneğinden esinlenerek ilan ettiği On Dört Nokta'sı oldu. Wilson Beşinci Nokta'da bağımsızlık Tema'sını sömürgeler bağlamında dile getiriyordu. (...) Wilson'un bu ilkeleri daha sonra MC Misaki md.22/4'e de yansıdı. (...) 1950'lerden sonra SD kesinlikle sömürgelerin bağımsızlaşması anlamına gelmeye başladı. b)Bir devletten ayrılma. Sömürgeler bağımsızlıklarını aldıklarında her devlet gibi azınlıklar içerdiler. Bu durumda SD'nin yalnızca sömürgelere mi, yoksa bunların içindeki farklı gruplara da mı uygulanacağı tartışma yarattı. Bu tartışmada BM'nin tutumu kesin oldu Bunu 14.12.1960 tarih ve 1514 (XV) sayılı kararıyla kabul ettiği'' Sömürge Yönetimi Altındaki Ülke ve Halklara Bağımsızlık verilmesine ilişkin bildirme ile yaptı. (...) Mantık şöyleydi: Halkların SD hakkı vardır. Bu halk, bir mekânın tüm halkıdır;; bu halk bu hakkını bağımsızlığa ulaşarak kullanır;; ondan sonraki bölünmeler SD hakkına girmez.⁴⁴

SD hakkının, kültürel boyutlu bir hak olduğuna dair analizler de yapılmıştır. Ancak bu hakkı kullananlar yahut isteyenler takip edildiğinde kültürel taleplerden ziyade, siyasal taleplerin öne çıktığı görülecektir. Amaç, sadece farklı dil veya kültürü muhafaza etmek değildir. Öyle olsa, bu farklılıkların tanındığı-İspanya ve Kanada gibi ülkelerde ayrılıkçı hareketlerin hiç olmaması gerekirdi. Aslında, “milliyetçi hareketler, kendi ulusal sınırlarını ve nüfuslarını belirleyebilmek için

⁴⁴ Bknz.Baskın Oran. **Küreselleşme ve Azınlıklar**.5.b.,İstanbul,İmaj yayınevi.2009..s.113

kültürün muhafazasını isterler, ama son kertede siyasal iktidarı ele geçirmeyi hedeflerler.”⁴⁵

Bir ülkenin tüm halkı ve sömürge yönetimi altında olanların SD’den istifade edecek halklar kategorisine alınması azınlıklarla, etnik grupların bu haktan yararlanma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Self Determinasyon hakkı, hiçbir etnik gruba buldukları devletten ayrılma ve o devletin sınırlarını değiştirme hakkı vermemektedir. SD hakkını kullanabilmenin ön şartı;; dini ve dilsel değerlerin yok edilmesiyle karşı karşıya bulunulmasıdır.”⁴⁶

Sömürgelere tanınan ayrılma hakkı ancak bu imha ve yok edilme tehlikesinin önüne geçmek için tanınmış bir haktır. Bu durumda sömürge teriminin tanımı büyük önem kazanmaktadır. Oran’a göre, “sömürge coğrafi olarak ayrı, etnik bakımdan farklı”⁴⁷ olanları tanımlamaktadır. Coğrafi farklılık, deniz aşırı veya en azından ana ülkeyle bitişik olmamayı ifade etmekte, 1541 (XV) sayılı BM genel kurulu kararının altıncı ilkesi de buna işaret etmektedir: “Kendisini yöneten ülkeden coğrafi olarak ayrı ve/veya kültürel bakımdan farklı topraklar için zorunlu niteliktedir.”⁴⁸

BM’nin sömürge tanımı için etnik farklılık vurgusu yapması, dilsel farklılıkların da, etnik farklılık kisvesine bürünerek etnikleşmesine yol açmıştır: “Ayrılıkçı hareketlerin büyük bir bölümünün kültürel farklılık argümanlarının dilsel farklılığa dayanması, farklı dillerin etnik köken gibi bir ayrılık habercisi ve tehdidi şeklinde algılanmasına”⁴⁹ sebep olmakta, dil farklılığı ayrı devlet kurmanın haklı gerekçesi sayılmaktadır. Oysa “Birleşmiş Milletler, bu hakkın uygulanmasını sadece sömürgelerle, bağımsız devletlerde ırkçı rejime maruz kalan yurttaşlar ve yabancı işgalindeki halklarla sınırlamaktadır.”⁵⁰

Bağımsız devletlerde yaşayanlar için böyle bir hakkın doğup doğmayacağı tartışmalıdır. Ülkesinde yaşayan halkı hiçbir ayrımcılık yapmadan temsil eden, demokratik yönetimlerin bulunduğu ülkelerde SD hakkının olmayacağı genel kabul

---

⁴⁵ Kalaycı.a.g.e.s.42

⁴⁶ Safiye Dünder. **Kürtler ve azınlık Tartışmaları**. İstanbul. Doğan kitap. 2009. s.370

⁴⁷ Oran.a.g.e.s.114

⁴⁸ Oran.s.115

⁴⁹ Hüseyin Kalaycı, **Ulus- Devletin Baş Ağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara. Liberte Yayıncılık. 2010. s.97-85.

⁵⁰ Kalaycı.s.60

gören bir görüştür. 24 Ekim 1970 tarihli, 2625(XXV) sayılı BM genel kurulu kararı da bu yöndedir. Ancak sistematik ayrımcılığın yapıldığı, faşist, baskıcı yönetimlerin iş başında olduğu ülkelerde SD hakkının doğacağı kabul edilmektedir.

1.4. Azınlık Hakları

Son elli yıl bir nevi etnik çatışmalar tarihidir. Donalt Horowitz, “1985 yılına kadar, geçen kırk yıllık süre içinde etnik çatışmalardan on milyon kişinin hayatını kaybettiğini, Ted Gurr ise, 1994 yılında süren yirmi üç savaşın on sekizini, etnik veya milliyetçi çatışmaların”⁵¹ oluşturduğunu söylemektedir. Bugün bu sayıya yeni on binlerin eklendiğine şüphe yok. Din, dil ve kültür farklılığından kaynaklanan etnik çatışmalar, dünya barışı için ciddi bir tehdit oluşturmaya devam ediyor.

“Azınlık hakları biraz da, ulus devletlerden meydana gelen uluslararası düzenin barış ve istikrar içinde devamını sağlamak, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözme çabasının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.”⁵² Etnik çatışmaların insan ve kaynak maliyeti birçok ülke için dayanılmaz boyutlara varmıştır çünkü.

Hukuk normu özelliği kazanmış bir azınlık tanımı olmamasına rağmen, azınlık hakları birçok uluslararası sözleşme ve bildirgeye girmiştir.

Ortaçağın kendini dinle tanımlayan toplumlarında ilk defa 1555 Augsburg barışı ile Alman prensliklerine Katoliklikle-Luther’cilik arasında tercih yapma özgürlüğü tanındı. Bu kralın dini, dinimdir anlayışından vaz geçildiğini gösteren önemli bir adımdı. Artık kimse kralın dinini, dini olarak kabul etmek zorunda kalmayacaktı. Elli yıllık bir fasiladan sonra, 1618 yılında, otuz yıl sürecek yeni bir mezhep/din savaşı başladı. 1648 yılında imzalanan ve Augsburg barışının devamı olan Vestfalya antlaşması ile Avrupa’nın neredeyse tamamının karıştığı Protestan-Katolik savaşı sona erdi.

---

⁵¹ Dieckhoff Der.Alain -Christophe Jaffrelot, **Milliyetçiliği yeniden düşünmek**,İstanbul:İletişim Yayınları,2010 ,s.9

⁵² Sabahattin Nal,**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda İnsan Hakları**,Ankara:Nobel yayınları,2010.s.1.

Modern diplomasi ve günümüz devletlerarası sisteminin temelleri de bu antlaşmayla atılmış, dinsel azınlıklar bu antlaşma çerçevesinde güvence altına alınmıştır. “Vestfalya antlaşmasına kadar süren din savaşları, dinsel azınlıkları bu yolla ortadan kaldırmanın imkânsız olduğunu gösterdiği için Avrupa devletleri, azınlıkları kendi çıkardıkları belgelerle koruma altına almak zorunda kalmışlardır.”⁵³ 1815’e kadar devam eden bu sistem, bu tarihte yapılan Viyana kongresinden sonra, yerini azınlıkların büyük devletlerce kolektif olarak korunduğu sisteme bırakmıştır. Milletler cemiyetinin (MC) azınlık hakları rejimine kadar bu kolektif koruma sistemi devam etmiştir.

Bu bağlamda Fransız ihtilalinin azınlık haklarına getirdiği yeni boyutun da ıskalanmaması gerekmektedir. Egemenliğin monarktan ulusa geçmesiyle birlikte dinsel azınlıkların yanına dilsel ve etnik azınlıklar da eklenmiş, bütün bir 19. Yüzyıl bu tip azınlıkların ulus-devletlerini kurmak için yaptıkları isyanlarla geçmiştir.

Osmanlı imparatorluğundaki azınlıkların korunması süreci de benzer şekilde seyretmiştir. Avrupa’nın mezhep kavgalarıyla boğuştuğu 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı imparatorluğu “millet” sistemiyle dinsel azınlıkları güvence altına almıştır. 1454 yılında uygulanmaya başlayan bu sistemle, her dini grup, cemaatler halinde örgütlenerek kendi inanç kurallarını yaşamada özgür kılınmıştır. “17. Yüzyıl ile gerileme döneminin başladığı 18. Yüzyıl’da, kimi Avrupa devletleri ile yapılan ikili antlaşmalarla Hıristiyan azınlıkların bir büyük devletçe korunması”⁵⁴ dönemini başlatmıştır.1856 Paris Antlaşması’na kadar bir büyük devletçe korunan Hıristiyan azınlıklar, bu tarihten itibaren büyük devletlerin kolektif korunması altına alınmış,⁵⁵ böylece azınlıkların korunmasında büyük devletler sistemi başlamıştır. “18. yüzyıldan sonra Avusturya-Macaristan ve Osmanlı gibi zayıflayan imparatorlukların gündemine de giren azınlıklar sorunu, daha çok siyasi nitelik taşıyordu.”⁵⁶ Bu dönemde azınlıklar meselesi insani korumadan ziyade, hedef ülkeyi zayıflatma ve iç işlerine karışmak maksadıyla kullanılmıştır.

⁵³ Murat Saraçlı, AB ve **Türkiye’de azınlıklar**, 2.b., Ankara: Adres yayınları, 2012. s.34.

⁵⁴ Saraçlı. **a.g.e.** s.35

⁵⁵ **a.g.e.**

⁵⁶ **a.g.e.**

“Bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca kullanılabilen özel insan hakları olarak tanımlanan azınlık hakları, negatif ve pozitif haklardan oluşmaktadır. Negatif haklar tüm bireylere, pozitif haklar ise sadece azınlığa mensup kişilere tanınan haklardır.”⁵⁷ Azınlıkların ayırt edici vasıfları da pozitif haklar kapsamında ortaya çıkmaktadır.

*Hakların negatif ve pozitif haklar biçiminde ayrılması ayrımcılığın önlenmesi ile azınlığın korunması kavramlarına götürür bizi. Ayrımcılığın önlenmesi, kişilerin ya da grupların talep ettikleri her türlü eşit muamele yapmayı reddeden her türlü eylemin engellenmesi;; yani azınlıkla çoğunluk arasında eşitliğin sağlanmasıdır. Azınlığın korunması ise, eşit muamele görmek istemekle birlikte, temel özelliklerini korumak için ayrıca farklı muamele talep eden başat olmayan grupların korunmasıdır.*⁵⁸

1.4.1. Milletler Cemiyeti Dönemi

Birinci Dünya savaşında değişen sınırlar, birçok insanı mensubu olduğu topluluklardan koparıp, farklı toplulukların içine atınca, ilk defa azınlıklar sorunu devasa bir problem olarak uluslararası toplumun önüne geldi.

Sınırlar uluslara göre değil, güce göre belirlenmişti. Savaştan sonra 1920’de kurulan Milletler Cemiyetinin (MC), dağıldığı 1946 yılına kadar en önemli gündem maddelerinden birini azınlıklar sorunu teşkil etti. Savaş, Avrupa kıtasında olmuş, sorun da orada ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla MC’nin azınlıklar sorunu ile ilgisi hep Avrupa kıtasına dönük oldu.

MC’nin azınlıklar meselesindeki önemi, ilk defa örgüt denetimi getirmiş olması ve uyuşmazlıkların son karar mercii olan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı’na götürülebilmesidir. Sistem, “iki garantiye dayanıyordu;; dokunulmazlık ve uygulama. Dokunulmazlık garantisi, azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlerin MC konseyinin rızası olmadan değiştirilememesi, uygulama garantisi ise, azınlık haklarına ilişkin bir hükmün ihlal edilmesi halinde, MC’nin Konseye durumu rapor

⁵⁷ Baskın Oran, **Türkiye’de azınlıklar**, 6.b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.33

⁵⁸ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.83

etmesi anlamına geliyordu. Eylül 1921’de antlaşmaların uygulanmasında ve yorumlanmasında ortaya çıkacak sorunları çözmek için Uluslararası Adalet divanı kurulmuştur.”⁵⁹ Bir başka ifadeyle;; azınlık ifadesini, eski devletini kaybetmiş, yeni kurulan devletin vatandaşları için kullanan MC’nin azınlık rejimi,” ilgili devletlerin kimi maddelerini azınlıklara karşı tutumları çerçevesinde yürürlüğe koymayı kabullendikleri ve Milletler Cemiyeti’ni antlaşmanın garantörü olarak tanıdıkları- genellikle çok taraflı-bir dizi antlaşma”⁶⁰ üzerine kuruluydu. Söz konusu anlaşmalar ve MC konseyi kararlarıyla geliştirilen ve birinci kuşak/geleneksel hakların oluşturduğu haklar şunlardır: "Uyrukluğun korunması, toplantı, dernek, siyasi yaşama katılma, yaşamın korunması, kişi özgürlüğü, dilin özgürce kullanımı (...) dinsel ve sosyal kuruluşlar kurma, bir azınlıktan olan uyrukluğun önemli oranının oturduğu yerlerde, kamusal ilkokullarda azınlık dilinin kullanılması.”⁶¹

Görüldüğü gibi, dilin özgürce kullanımı ve önemli oranda azınlık dilini konuşanların bulunduğu yerlerde, azınlık dilinin ilkokullarda kullanılması ilk defa MC sistemiyle gündeme gelmiştir.

Bu dönemde, sistemin içerisinde yer alan Uluslararası Sürekli Adalet Divanı da azınlık sorunlarına ışık tutan en önemli kararlar almıştır. Bu kararlarından biri, 1935 tarihli Arnavutluk’taki azınlık okullarıyla ilgili karardır. “Literatürde pozitif ayrımcılık olarak nitelenen kararlar, yeni bir hak kategorisi oluşturulmuş, etnik, dil ve din azınlıkları lehine kamunun kimi tasarruflarda bulunması gerektiği kabul edilmiştir. (...) Karara göre, bir devlet içinde yaşayan çeşitli topluluklar, dilleri, dinleri, ırkları farklı da olsa, barış içinde, dostça yaşama hakkına sahip olabilmeli, farklılıklarını koruyarak, özel ihtiyaçlarını karşılayabilmelidirler. Bu hedeflere varmak için;; ilk olarak, ulusların bir ırka mensup olduğu kabul edilmeli, dinsel ve dilsel azınlıklar her açıdan çoğunlukla eşit bir konuma getirilmelidir. İkinci olarak, azınlık gurupların geleneklerinin, karakteristiklerinin uygun araçlarla güvenceye alınması sağlanmalıdır.”⁶²

---

⁵⁹ Sabahattin Nal, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda Azınlık Hakları**, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.22

⁶⁰ Murat Saraçlı, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar**, 2. b., Ankara: adres yayınları, 2012, s.36

⁶¹ a.g.e.

⁶² Nal, a.g.e. s.22

Sonradan referans alınan kimi kararlarına rağmen, MC sistemi, “sadece savaş mağlubu devletler ile yeni kurulan devletlere yükümlülük getirdiğinden,”⁶³ “azınlık korumasını Orta ve Doğu Avrupa’nın dar alanına hapsettiğinden”⁶⁴ uluslararası azınlıklar meselesinde evrensel kurallar oluşturamamıştır. “13 Eylül 1934’de Polonya’nın anlaşma yükümlülüklerini tanımadığını ilan etmesiyle azınlıklar sistemi tamamen çökmüştür”⁶⁵

Savaş sonrasının yaralarını tamir etmek, sorunları sulh yoluyla çözmek için ihdas edilen sistem, tüm çabalarına karşılık, ne azınlık haklarının suiistimal edilmesine engel olabilmiş ne de norm oluşturabilmiştir. Gittikçe etkisini kaybederek, Birleşmiş Milletler antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte 1946 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir.

1.4.2. Birleşmiş Milletler Dönemi

İkinci dünya savaşı ardında, yıkılmış bir Avrupa ve yeni devletlerin şemsiyesi altında azınlık durumuna düşmüş milyonlar bıraktı. “Nicola Girosoli’ye göre, bu on sekiz milyon civarında bir rakama tekabül etmekteydi.”⁶⁶

1945 yılında, savaşın yıkıntıları arasında, uluslararası ilişkilerde güç kullanımını önlemek, dünya barış ve güvenliğini sağlamak için BM kuruldu. Fikir, savaşın galibi devletler tarafından, ülkeler arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırarak ileride meydana gelebilecek ve kendi güvenliklerini tehdit edebilecek bir savaşın önüne geçebilmek amacıyla ortaya atılmıştı. Başlarda azınlıklar ayrı bir kategori olarak değerlendirilmek yerine, insan hakları çerçevesinde ele alındı. Mantalite;; “Kymlicka’nın ifadesiyle iyi niyetli ihmaldi.”⁶⁷

Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının çıkışında azınlıklar sorununun önemli rol oynaması, her iki savaştan sonra yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması, azınlık kategorisinin uluslaşma yolunda önemli bir aşamayı temsil ettiğinin düşünülmesi gibi sebepler, insan hakları kavramının tercih edilmesine sebep olmuştur.

---

⁶³ Naz Çavuşoğlu **Azınlık hakları**, s.22

⁶⁴ Saraçlı,**a.g.e.**,s.38

⁶⁵ a.g.e.

⁶⁶ Sabahattin Nal,**AİHS hukukunda azınlıklar**,s.24

⁶⁷ Erol Kurubaş ,**Asimilasyondan Tanımaya**,S.53

Bugün BM güvenlik konseyinin varlığı, örgütün hala bu yapı ve amacı koruduğunu göstermektedir. MC döneminden farklı olarak “bu dönemde, azınlıklar meselesinin öznesi grup veya topluluklar değil, gruba mensup bireydir.”⁶⁸ Temel hak ve özgürlükler bireysel düzeyde ele alınıp, değerlendirilmiştir. Grup haklarının zaman içinde, self determinasyon (SD) yoluyla ulusal taleplere dönüşme potansiyeli taşıdığından, azınlık sorununa bu düzlemde bakılmasına yol açmıştır. Temel yaklaşım;; bireyi hem çoğunluğa karşı, hem de içinde bulunduğu topluluğa karşı korumaktır. “Bir diğer temel fark da, azınlık sorununun yerel veya bölgesel değil, evrensel olduğunun kabul edilmesidir.”⁶⁹

Gerek Birleşmiş milletler şartının 1/3 maddesi, gerek BM belgelerinden olan İnsan hakları evrensel beyanamesi, her türlü ayrımcılığı yasaklamıştır. Beynamede azınlıklarla ilgili herhangi bir özel hüküm yoktur. Bu, BM’nin bu tarihlerde azınlıklarla hiç ilgilenmediği anlamına gelmiyor. “Aynı tarihlerde kimi sınır anlaşmazlıklarına (1947 Filistin, 1950 Eritre) ilişkin genel kurul kararlarında azınlık haklarına yer verilmiştir.”⁷⁰

1947 yılında ayrımcılığın önlenmesi alt komisyonu kurulmuş, 10 Aralık 1948 yılında insan hakları beyanamesinin yayınlandığı gün, bu komisyona azınlık sorunlarını araştırma ve çözüme görevi de verilmiştir.⁷¹ Sonraki yıllarda özellikle Avrupa’daki etnik canlanışa paralel olarak, azınlık hakları BM’nin gündemine daha yoğun bir şekilde gelmeye başladı. ETA, IRA gibi terör örgütleri, Afrika’daki sömürge hareketleri, BM’nin azınlık hakları konusunda daha fazla çaba harcamasına yol açtı. Bu çalışmaların sonucu olarak;;

A- 1966 tarihli azınlıklarla ilgili ilk önemli belge olan, Kişisel (Medeni) ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (KSHS) ortaya çıkmıştır. Belgenin 27.⁷² maddesi, azınlıkların fiziki varlıkları ile kültürel kimliklerini koruma altına alan ve hukuki bağlayıcılığı olan ilk düzenlemedir.

⁶⁸ Naz Çavuşoğlu, Azınlık Hakları, s.24

⁶⁹ Murat Saraçlı, AB ve Türkiye’de Azınlıklar, S.160

⁷⁰ Erol Kurubaş, Asimilasyondan tanımaya, S.58

⁷¹ Naz Çavuşoğlu, Azınlık hakları, s.23

⁷² KSHS M.27: Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.
<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> erişim 6.1.2014

Madde, Etnik, dinsel veya dil azınlıklarının buldukları devletlerde, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını hükme bağlamaktadır. Maddede ki yaklaşım, azınlık haklarını –bireysel –düzeyde ve üç ayrı kategoride dinsel, dilsel ve kültürel düzeyde ele alındığını göstermektedir.

Kişisel ve siyasi haklar sözleşmesine kadar azınlık hakları insan hakları çerçevesinde, ayrımcılık yasağı gibi ifadelerle, dolaylı olarak vurgulanmaktaydı. Bu madde ile dolaylı vurgunun yerini doğrudan vurgu almıştır

B- Aynı komisyon, 1969 yılında “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine dair BM sözleşmesi” ile 1992 yılında İnsan hakları komisyonu tarafından kabul edilen “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarına ilişkin bildirgenin” hazırlanmasında önemli rol oynamıştır.

Bu bildiri bağlayıcı olmamakla birlikte, doğrudan azınlıkları konu alan ilk bildiridir. Dokuz maddeden oluşan bildirinin, 3. maddesi ile azınlık mensubu kişilerin ulusal düzeyde ve gerektiğinde bağlı bulunduğu azınlıkla, yaşadıkları bölgeler hakkında kararlara etkin olarak katılma, 5. madde ile de, etnik, dinsel ya da dilsel bağlarla bağlı oldukları kişilerle sınırlar ötesi ilişkiler kurma hakkı getirilerek, azınlık haklarının çerçevesi genişletilmiştir.

C- BM döneminde hazırlanan belgelerden bir başkası da, “Çocuk Hakları Sözleşmesidir”. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen sözleşme, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girdi. Sözleşmenin 30. maddesi, azınlığa veya yerli halka mensup olan çocuğun, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını hükme bağlamıştır. BM sisteminin başta KSHS olmak üzere, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi ve Çocuk Haklarına dair sözleşmesi ile Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirgenin ortak noktaları,

Azınlıkları etnik, dinsel ve dilsel olarak üç kategoride ele almaları,

Bireyi azınlık haklarının öznesi olarak kabul etmeleri,

Azınlık haklarını doğrudan ele almaları,

Azınlık haklarının korunmasında devletlere yükümlülükler getirmeleridir.

1.4.3. Avrupa Ve Azınlık Hakları

İki dünya savaşı, harabeye dönen Avrupa'da ortak bir bilincin oluşmasına zemin hazırladı. Savaşın kanlı yüzü, barışı kurma ve sürdürme yönünde güçlü bir istek oluşturdu. Çünkü savaş, sadece mağlupların değil, galiplerin de bütün zenginliklerini yok etmişti. Dünya iki büyük savaşa tanık olmuş, ikisi de medeniyetin beşiği sayılan Avrupa'da meydana gelmişti.

1949 yılında Avrupa çapında insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla, Avrupa Konseyi (AK) kuruldu. Konseyin insan hakları alanında yaptığı en önemli çalışmalardan biri, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanıp, 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları sözleşmesidir (AİHS). Sözleşme 49 maddeden oluşmaktadır. İlk on dokuz maddesi temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleri, sonraki maddeler ise mahkemenin işleyiş ve kararların uygulama ve denetimiyle ilgili hükümleri kapsamaktadır. "AİHS'nin özellikle 14. Maddesinde geçen –ayırım gözetmeme ilkesi- azınlıkların korunması bakımından önemlidir. Bu ilke çerçevesinde din, dil, renk, köken gibi birçok ölçütün yanı sıra –ulusal bir azınlığa mensup olma- ölçütü de getirilerek, bu durumlarda hiçbir ayırım gözetilmeyeceği hükme bağlanmıştır."⁷³

Sözleşme ile güvence altına alınan hakların kâğıt üzerinde kalmaması için uygulanmasını denetleyecek organlara ihtiyaç vardı. Bu amaçla, 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kuruldu. Avrupa konseyine bağlı bir organ olarak görev yapan mahkemenin kararlarının zeminini, AİHS ile ek protokolleri oluşturmaktadır. "Konsey'e üye ülke sayısındaki artışa paralel olarak, AİHS denetim mekanizmasının günün koşullarına uygun duruma getirilmesi amacıyla 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren Ek-11 numaralı protokol ile yarı zamanlı olarak çalışan mahkeme ve komisyonun yerine, Avrupa

⁷³ Erol Kurubaş, **Asimilasyondan Tanımaya**, s.66

Konseyi'nin bir organı olarak tek ve tam zamanlı çalışan yeni bir mahkeme olarak Strazburg'da kurulmuştur.”⁷⁴ Mahkemenin yapısı, işleyişi AB hukukuna etkileri üçüncü bölümde ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Doksanlı yıllara kadar AK'nin azınlıkların korunması konusunda ciddi bir teşebbüsü yoktur. Sovyetler Birliği'nin 1950'li yıllardaki çabaları sonucu başlayan Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK) sürecinde de önemli adımlar atılmadı, “1970'lerin başında Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerde yumuşama başlayınca, genel bir uzlaşımın kapısı aralandı.1973 yılında Helsinki'de başlayan uzun müzakereler süreci, 30 Temmuz-1 Ağustos 1975'te AGİK sürecinin ana belgesi olan Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla sonuçlandı.”⁷⁵ “Senedin üç ayrı bölümünde azınlıklardan söz edilerek, sadece eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinin tekrarlanmasıyla yetinilmiştir”⁷⁶

Doksanlı yılların başlarından itibaren “AGİK ve Avrupa Konseyi bünyesinde yeni bir azınlıklar konsepti geliştirilmeye başlandı. Bu konseptle birlikte, negatif tutum ve yükümlülüğe (ayırıcılık yapmama), geçmişin haksız politikalarının izini silmek ve eşitliği sağlamak gibi pozitif bir tutum da eklenmiştir”⁷⁷ Bu anlayışın bir neticesi olarak 1992 yılında, Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, 1995 yılında, "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (UAKÇS)” ortaya çıktı. Bu belgelerden birincisi ile Avrupa'nın tehdit altında olan dillerinin korunması amaçlanırken, ikincisi ile bir bütün olarak azınlık hakları ele alınmıştır. Her iki belge, bugün Avrupa'nın azınlıklar politikasının temelini teşkil etmekte, azınlık haklarının standartlarını belirlemektedir.

Bölgesel veya Azınlık haklarının tarihsel sürecini özetlemek gerekirse, MC döneminde ikili antlaşmalarla sadece ayırıcılık yapmama temelinde çözülmeye çalışılan azınlık sorunları, günümüzde demokratikleşme bağlamında çözülmeye çalışılmaktadır. Fuat Keyman'ın ifadesiyle;; “MC döneminden farklı olarak bu

⁷⁴ <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=disiliskiler&id=3.3erişim> 13.11.201338-

⁷⁵ Kurubaş, a.g.e.s.69

⁷⁶ a.g.e.

⁷⁷ Saraçlı a.g.e.s.162

dönemde azınlıklar –devlet kurma bağlamında değil, devletin demokratikleşmesi – bağlamında gündeme gelmiştir.”⁷⁸

Günümüzde AGİK, AK ve BM’nin yaptığı çalışmalar büyük önem taşımakta, bu kuruluşların hazırladığı belgeler azınlık rejimine yön vermektedir. Bu belgelerin ortak noktalarından biri, azınlık hakları başlığı altında –azınlık dilleri- ile ilgili getirdikleri hükümlerdir. Çalışma konumuz olan –ana dille eğitim ve AB hukukunun bu belgelerle ilgisi üçüncü ve dördüncü bölümler de ayrı ayrı irdelenecektir.

---

⁷⁸ Kurubaş.a.g.e.,s.71

2. BÖLÜM DİL VE MİLLİYETÇİLİK

2.1. DİL

Dil bilimi bugün bağımsız bir disiplin halini almış bulunuyor. Bu da onun birçok fonksiyonu bünyesinde barındırmasından kaynaklanıyor. Dil hem bir anlatım, hem bir anlama aracıdır. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü, ancak ortak bir dil ile kurulabilir. Zaman-mekân farklılığı dil ile ortadan kaldırılır. Dil cemiyeti birbirine bağlayan, duygudaşlığı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Kalabalıklar dil ile topluluk halini alırlar. Onun için Fazıl Hüsni Dağlarca, dil ses bayrağımızdır derken, Muharrem Ergin “Dil ortak vatandır.”⁷⁹ Demiştir. Camus’un “yurdum Fransız dilidir”⁸⁰ ifadesi de aynı gerçeğe işaret etmektedir.

Dil, onu kullanan topluluğun hassasiyetlerini yansıtır. Topluma ait her şey tortularını dile bırakır. Dil’de bir milletin ruhunu, hayal dünyasını, tarihsel macerasını bulabilmek mümkündür. Hayat dile, dil hayata akar. İnsan kendisiyle de, yaşadığı toplumla da dil vasıtasıyla ilişki kurar. Kelimeler olmasa, insanın bir bitkiden farkı olmazdı, ne kendisinin, ne çevresinin farkına varabilirdi. Şuursuz bir varlık olarak yaşar, eşya ve hakikatin idrakine varamazdı. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, bir dile sahip olmasıdır. “Hiçbir gelişme öğretisi, -mutation- insanla hayvan arasındaki uçurumu kapatamaz. İnsanın varlık olanağı baştan beri dil yetisinin gücüne bağlıdır”⁸¹

Dil, geçmişi geleceğe aktardığı için ortak bir hafızanın oluşmasında büyük rol oynar. İnsanları birbirine yaklaştırarak sosyalleşmelerine katkıda bulunur. Bu bilgiler ışığında Ergin dili şöyle tarif etmiştir:

*Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta,
kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık, milleti
birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese,*

⁷⁹ Muharrem Ergin,,**Türk Dili**,s.15

⁸⁰ Savaş Çoban,**Azınlıklar ve Dil**, Su Yayınları,s,29

⁸¹ Bedia Akarsu,**Dil-Kültür Bağlantısı**,s.22

*seslerden örülmüş muazzam bir yapı, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.*⁸²

F.De Saussore ise, “dil yeteneğinin toplumsal ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılmasını sağlayan söz ve dil yetisinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumca benimsenmiş olan zorunlu, anlaşma ürünü kurallar bütünü”⁸³ olarak tarif etmiştir.

Her iki tanımda da dil ile toplum ilişkisine dikkat çekilmiştir. Bu dilin statik, “olmuş, bitmiş bir ürün değil, sürekli gelişen bir etkinlik”⁸⁴ olduğu anlamına gelmektedir. Humboldt’a göre, “dil tarih içinde gelişmiştir, onu insan kuşakları işlemişlerdir. İnsan ruhunun (geist), sürekli olarak ayrılaşmış sesleri düşüncenin anlatımına elverişli yapmaya çalışması”⁸⁵ dili meydana getirmiştir.

Her dil aynı zamanda içinden çıktığı toplumun karakterine ayna tutar. Kelimeler sadece adlandırdıkları şeyleri ifade etmekle kalmazlar, aynı zamanda o kelimelere hayat verenlerin –hayat tarzlarını- da yansıtırlar. “Her dil, evrenin bir başka yorumunu dile getirir. Hiç bir dil, evrenin nesnel bir kavranışını ifade edemez. Bunun için, her dilin başka bir görkemi, başka bir körlüğü, başka bir yaratıcılığı, başka bir aptallığı vardır, diyor Mermi Uygur.”⁸⁶

Kullanılan kelimelerin mahiyetine bakarak o topluluk hakkında fikir sahibi olabilmek, ilgi ve dikkatlerini ölçmek, nelerle iştigal ettiklerini anlamak mümkündür. ”Bir ulusun dili, o ulusun dünya görüşünden bağımsız olamaz. Bu dünya görüşü dili belirler ve geliştirir.”⁸⁷ “Dil de bir inşadır, ama öyle bir inşadır ki, diğer inşaların (kültürün bütün öğelerinin) oluşumunu ve aktarımını sağlar. Dil kültürü hem kurar, hem geliştirir, genellikle toplumsallaşmayı ve toplumsallaşma ile birlikte tarihsel sürekliliği de sağlar. Ortak bir dili konuşanlara özgü bir topluluğun üyesi olan insan, belli bir kültürün de üyesi durumundadır”⁸⁸ Dili önemli kılan, tartışmaların odağına yerleştiren de budur;; bir aidiyete işaret eden, tanımlayan, kimikleştiren yanı. Onun

---

⁸² Ergin,a.g.e.s.13

⁸³ Mustafa Koçak,Çok Kültürlülük Açısından Dil Hakları,Libdrte yayınları,s.199

⁸⁴ a.g.e,s..9

⁸⁵ a.g.e,s,23

⁸⁶ Nevzat Kösoğlu,Küreselleşme ve Milli Hayat,Ötügen Yayınları, s.166

⁸⁷ Koçak Mustafa,Çok Kültürlülük Açısından dil hakları,42

⁸⁸ a.g.e.,s.201

için Humboldt; “dil aynı zamanda ulusun ruhunun dış görünüşüdür;; ulusun dili ruhu, ruhu dilidir”⁸⁹ demiştir.

2.1.1. Ana Dil

Ana dil kavramı aynı zamanda, bir başka dilin varlığını da içinde taşır. Bir dil ana dil ise, bir başka dil daha var demektir. Ahmet Buran, ana dili, “insanın doğup büyüdüğü çevrede, daha çok 0-6 yaşları arasında edindiği, duygu ve düşüncelerini en iyi ifade ettiği dil”⁹⁰ olarak tarif eder. Tanımdan anlaşılacağı gibi, bir dile ana dil diyebilmek için ilk öğrenilen dil olması yetmemekte, aynı zamanda, duygu ve düşüncelerin en iyi ifade edildiği dil olması da gerekmektedir.

“Örneğin Annesi Ankaralı bir Türk olan herhangi bir çocuk Hakkâri’de dünyaya gelir, orada ilk olarak Kürtçeyi edinir ve kendini en iyi Kürtçe ile ifade ederse, o çocuğun ana dili Kürtçedir. Aynı şekilde annesi Kürtçe konuşan bir çocuk, doğup büyüdüğü çevrede ilk Türkçeyi öğrenmiş, kendini en iyi Türkçe ile ifade ediyorsa onun da ana dili Türkçedir.”⁹¹ Bu durumda ilk öğrenilen dil ne olursa olsun, kişinin kendini en iyi ifade ettiği dil, ana dilidir. Karışıklığın sebebi, ana dil ile etnik dilin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Skutnabb-Kangas’ın tespitleri de aynı istikamettedir: “İlk öğrenilen ve özdeşleşilen dil veya diller ana dildir.”⁹²

Burada cevaplandırılması gereken soru şudur: insan bir dil ile doğmadığına göre, ana dil hangi yaş ve esasa göre belirlenecektir? Bir çocuk iki yaşında başka, dört yaşında başka, okul çağında başka bir dili daha iyi konuşuyor olabilir. Bu dillerden hangisi ana dil olarak mütalaa edilecektir? Şüphe yok ki, esas olan çocuğun okula başlarken en iyi konuştuğu dildir. Bu dili aileden, çevreden veya iletişim araçlarının herhangi birinden öğrenmiş olması önemli değildir. Önemli olan, okula başlarken hangi dili iyi konuşulabildiğidir. Bu realiteye bağlı olarak, kişinin zaman içinde ana dilinin değişebileceği, ana dil kriterinde en iyi konuşulan, özdeşleşilen dilin esas alınması gerektiği gerçeğidir.

---

⁸⁹ a.g.e.s.52

⁹⁰ Buran Ahmet -Berna Yüksel Çak, **Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar**, Ankara:akçağ yayınevi.S,102

⁹¹ Buran -Çak, a.g.e.s.103

⁹² Koçak, a.g.e.s.203

2.1.2. Resmi Dil

“Bir ülkede yasa yahut anayasa gereğince resmi nitelik taşıyan işlerde kullanılması zorunlu dil yahut dillerdir”⁹³ Tanımdan anlaşılacağı üzere bir devletin bir veya birkaç dili olabilir. İşlemlerini bu dillerle yürütebilir. Devletin dili ile resmi dil, çoğu zaman aynı anlamı ifade eder. Ancak kimi tartışmalarda ulusun dili ile resmi dil arasında bir ayırım olduğu vurgulanmıştır.”Literatürdeki boşluğa rağmen resmi dilin daha çok devletin işleyişinde kullanılan yasal olarak belirlenmiş dil, ulusal dilin ise, bir bölge veya etnik gruba ait değil, bütün ulusa hizmet eden ve ulusal simge haline gelen dil”⁹⁴ olduğu ifade edilmiştir. Hüseyin Ağca’ya göre;; “Resmi dil hem bir iletişim aracı, hem toplumu millet haline getiren bir vasıta, hem de bir milletin beka sebebidir.”⁹⁵

Bir dil ancak resmi statü kazandıktan sonra kurumlaşabilir. Kurumlaşma dilin yaşaması, gelişmesi, geleceğe intikal etmesi için şarttır. “Kurumlaşmayan dillerin yaşaması, varlığını sürdürebilmesi çok zordur.”⁹⁶ Daha sonra değinileceği gibi, dil tartışmaların ana nedenlerinden biri budur. Resmi diller devlet korumasında kurumlaşırken, öteki diller aleyhine bir gelişme söz konusu olmaktadır. Bunun için diller arasında devamlı bir çatışmanın olduğu kabul edilmekte, “Diller arasındaki normal durumun savaş hali olduğu”⁹⁷ belirtilmektedir.

2.1.3. Lehçe

“Aynı dilin değişik alanlarda ve yerine göre değişik çağlarda yine aynı toplum tarafından konuşulan değişik biçimlerine lehçe denilmektedir.”⁹⁸ Türk dil kurumu Lehçeyi, “Bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan kolu, diyalekt olarak tarif etmektedir.”⁹⁹ Coğrafi ve kültürel etmenler bu ayrılımda önemli rol oynar. Lehçelerde, ses, şekil ve kelime ayrılıkları çok büyüktür. Bazı dilciler, büyük ayrılıklarda lehçeyi müstakil bir dil

⁹³ Buran -Çak, a.g.e.s. 103

⁹⁴ Koçak, a.g.e.s.205

⁹⁵ Hüseyin Ağca, **Türk Dili**, s.21

⁹⁶ Koçak, a.g.e.s.205

⁹⁷ a.g.e.s.217

⁹⁸ a.g.e.s.200

⁹⁹ <http://www.turkceciler.com/lehce-sive-agiz-dil-nedir.html> 7.1.2014

olarak kabul etmek gerektiğini ifade ederler. “Bu bakımdan Lehçeyi dilden ayırabilmek için, dilbilimsel verilerden yararlanmak isteyen yaklaşımlar sonuca ulaşmamaktadır. Mesela, daha önce Sırp-Hırvat dili olarak tek bir dilden söz edilirken, artık iki ayrı dilden söz edilmektedir. Max Weinreich dili, bir ordusu donanması olan lehçe, Tove Skutnabb-Kangas ise seçkinlerin destek verdiği lehçe olarak tanımlamaktadır. Buna göre, bir dilin dil ya da lehçe olarak belirlenmesinin en önemli kriteri, onu konuşanların siyasal iktidarındır. Neyin dil neyin dil olmadığı siyasal kararlara göre belirlenir. Buna göre dil devleti olan lehçe olarak da tanımlanabilir.”¹⁰⁰

Bir başka açıdan lehçe, siyasal karar vericiler tarafından seçilen dilin diyalektleridir. Bir dilin birçok lehçesinin olması, ulus inşası hedefine sahip siyasal hareketler için bir engeldir. Standart dil oluşturma çabalarının arkasında, bu engeli bertaraf ederek, toplumun tamamının birbirini anlayacakları bir dil yaratma amacı vardır. Bunun için ya en çok konuşulan, ya da en çok anlaşılın lehçe seçilir. Bu mümkün olmadığı takdirde, lehçelerden birleştirilmiş bir dil oluşturulmaya çalışılır.

2.2. Dilin Fonksiyonları

İnsan, hayata dair tüm his ve idrakini diliyle terennüm eder. Daha önce dilin anlama ve anlatma işlevine işaret edilmişti. Dilin yegâne fonksiyonu içe veya dışa doğru iletişim aracı olmasından ibaret değildir. Koçak’a göre;; “Dilin, iletişimle ilgili araçsal, kimlikle ilgili ise kurucu ve sembolik işlevleri vardır. Dilin araçsal işlevi;; dilin, güvenli bir toplumsal, dilsel çevre içinde yaşamanın, diğer insanlarla dayanışma içinde olmanın vasıtası olması, sembolik işlevi ise;; aynı dili konuşanlarla birleştiren, diğerleriyle farklılaştıran, kimliğin görünür tarafı olmasıdır.”¹⁰¹ “Canton gibi yazarlar dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda hafıza taşıyıcısı olduğunu söylemişlerdir.”¹⁰²

---

¹⁰⁰ Koçak, a.g.e.s..202

¹⁰¹ Koçak,a.g.e.s.233

¹⁰² Kalaycı.s. 352

Dil grup içi iletişim aracı olduğu kadar, grubun kendini diğerlerinden ayırmasını sağlayan unsurlardan biridir. N. Kösoğlu, “Dil doğrudan kimliğimizdir, milliyetimizdir; farklılık ve benliğimizi ilk hissettiğimiz hayat alanımızdır,”¹⁰³ derken buna işaret etmiştir.

Diller arasındaki uzaklık veya dil farklılığı grupları birbirinden ayrı tutar. “Dil, kimin grup içine alınacağını, kimin grup dışında tutulacağını da belirleyen bir rol oynayabilir. Böylece dil;; gruplar arası etkileşim, sınıflandırma, özdeşleşme ve karşılaştırmanın her birinde rol oynar.”¹⁰⁴ Dilin- belirleyen, birleştiren veya ayırıştırınan yönü, onu kimliğin bir parçası haline getirmektedir. Kendini dil ile tanımlayan grupların varlığı, dilsel milliyetçilikler bu gerçeğin en bariz ifadesidir.

Dilin değeri, ifa ettiği iletişim fonksiyonu kadar, kurucu ve sembolik yanının işlevleriyle ilgilidir. Herder, dilin bu yanına şu cümlelerle dikkat çekmiştir: “İnsanı insan yapan dildir. Dilden önce insandan söz etmek anlamsızdır çünkü dil aynı zamanda düşüncedir. Ortak bir dili konuşan insanlar milletin ilk aşamasını oluştururlar. Millet ise ailenin doğal bir ailesi sayılabilir. Çünkü dilin paylaşıldığı en küçük grup ailedir. İnsan olmak demek bir dile sahip olmak ve bir topluluk içinde yaşamak demektir ama herhangi bir dil ya da topluluk değil. Her insan bir dilin ve topluluğun ürünüdür.”¹⁰⁵

Gerçekten de çeşitli toplulukların uluslaşma süreçleri takip edildiğinde bunu görmek mümkündür. Dil bir başlangıçtır, o olmadan uluslaşma vetiresini başarıya ulaştırmak mümkün gözükmemektedir.

Ayrılkçı hareketlerin büyük bir bölümünün kültürel farklılık argümanlarının dilsel farklılığa dayanması, farklı dillerin etnik köken gibi bir ayrılık habercisi ve tehdidi şeklinde algılanmasına yol açmaktadır. Ayrı bir dili konuşuyor olmak, ayrı bir devlete sahip olma hakkına çoğu zaman meşruiyet kazandırmaktadır. Devletin örgütlenmesinde ve kamusal alanın oluşumunda dilin inkâr edilemez önemi ve gericilikle suçlanabilecek dinsel ve etnik taleplere göre,

¹⁰³ Nevzat Kösoğlu, **Küreselleşme ve Milli Hayat**, Ötügen yayınları, s.130

¹⁰⁴ Koçak.a.g.e.s.239

¹⁰⁵ Umut Özkırmı, **Milliyetçilik Kuramlarına Eleştirel Bakış**, s 39

*dilsel taleplerin daha kolay kabul görmesi, ulus-devletlerin inşasında dile ayrıcalık tanınmasına neden olmuştur.*¹⁰⁶

Bir dili anlamak, bir milleti anlamaktır, ifadesi bu gerçeğe işaret etmektedir. Dil bir milletin en önemli kurucu bağlarından biridir. “Dil çoğu zaman etnisiteyi tamamlayan, hatta tanımlayan bir olgu olarak sunulur. (...) Her etnik kategori kendine has bir dile sahiptir; ulus-devlet inşası, belli bir dilin devlet aygıtının kaynakları kullanılarak ulusal dil olarak yaygınlaştırılması, öğretilmesi ve böylelikle ulusal pazarın yaratılarak kapitalist gelişmenin önünün açılması sürecidir.”¹⁰⁷

Ulusa giden yolun ilk adımı dil ile atılır. Uluslaşma süreci biraz da dil üzerinden toplumun birbirine kavuşturulması, tek bir beden haline getirilmesi sürecidir. “Dil manevi alanın en önemli unsurudur. Azınlıklar için merkezin tam olarak denetim sağlayamadığı özel alanın da temsilcisidir.”¹⁰⁸ Etnisiteden millete giden köprü, çoğu kez dil üzerinden geçmektedir. Tek köprü dil değildir elbette;; dilin milletle, milliyetçilikle ilişkisi günümüz tartışmalarının mahiyetini anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır.

2.2.1. Dil Ve Millet

Birinci bölümde, Milletle ilgili çeşitli tanımlar yapmış, bunlardan bazılarının milleti dil ile tarif ettiklerini ifade etmiştik. Her millet, ortak değerler etrafında buluşmuş, bütünleşmiş, bir kitleyi işaret eder. Bir araya gelmek, en başta ortak bir dilin varlığı ile mümkündür. Bu bazen, kadimden beri kullanılan bir dildir, bazen de yeni bir dil edinerek, onun üzerinden müşterek bir dünya kurulmaktadır. “Kelt ailesine mensup İrlandaca ve İskoç’ça yakın zamana kadar ölü diller arasında olmalarına rağmen, İskoçya ve İrlanda’da hâkim dil İngilizce üzerinden etnik kimlikleri canlandırılabilmiştir.”¹⁰⁹ Bu, hem dilin etnik kimlikle her zaman örtüşmediği, hem de tek başına tanımlamaya yetmediği anlamına gelmektedir. “Bugün dünyada 6000’den fazla dil, 3000’den fazla etnik grup vardır.”¹¹⁰ Bu rakam farkı, bazı etnik grupların birden fazla dil konuştuklarını, en azından ortak dile sahip

¹⁰⁶ Kalaycı, s. 85

¹⁰⁷ Şener Aktürk, **Doğu Batı Dergisi** S. 38, s.31

¹⁰⁸ Elçin Aktoprak, **Devletlerin Ulusları**, s.54

¹⁰⁹ Şener Aktürk, **Etnik Kategori ve Milliyetçilik**, **Doğu-Batı Dergisi**, S, 38(Eylül-Ekim 2006).s.31

¹¹⁰ Polat Tacar, **Kültürel Haklar**, s139

olmadıklarını göstermektedir. Buna lehçe ve ağız farkları da ilave edildiğinde ortaya daha kabarık bir rakam çıkmaktadır. Üstelik bu lehçelerin bazıları birbirine müstakil diller kadar uzaktır. Aynı dilin farklı lehçelerini konuşmalarına rağmen, birbirini anlayamayan veya anlamakta zorlanan (Kürtçede, Kurmanç ve Sorani lehçeleri gibi) sayısız örnek göstermek mümkündür.

Dilin kurucu ve sembolik yanı, dili kültürle, ulusla, tarihle, ilişkili hale getirmekte, milletleşme süreçlerinin anlaşılmasında vazgeçilmez kılmaktadır. Müşterek bir dil olmadan dünü bugüne, bugünü yarına taşımak mümkün değildir. Tarih şuuru, tarihi gelecek kuşaklara taşıyacak bir dil ile mümkündür. Ortak anılar, mitler, gelenekler dil ile aktarılır. Bütün bunlardan neşet eden kültür, dil ile kurulur. Dilden vazgeçmek asırların birikiminden vazgeçmek anlamına geldiğinden içinde bulunduğumuz ulus devletler çağında, dil her zamankinden daha önemli hale gelmektedir.

Dil kültürün, tarihin, ortak değerlerin taşıyıcısıdır. Ziya Gökalp , Milleti tarif ederken; “Dili dilimden, dini dinimden olan,”¹¹¹ diyerek dilin önemine işaret etmiştir. Tariften de anlaşılacağı gibi, dil millet olmanın en önemli katalizörlerinden biridir. Millet ortak değerler etrafında toplanan bir topluluğu ifade ediyorsa, o değerleri taşıyan, yayan, özdeş bir toplumun oluşmasına yol açan dildir.

“Daha 1848 de, Revue des Deux Mondes*:Gerçek milli sınırların dağlar ve nehirlerle değil, daha çok dil, gelenekler ve anılarla çizildiğini yazıyordu”¹¹² Dil ile millet arasında kutsal bir bağ olduğu tezini felsefi olarak ilk temellendiren J.G.Herder’dir. Herder’e göre;; “Dil sadece bir iletişim aracı değil, milletlerin ve etnik grupların, tarih ve kültürünün –deyim yerindeyse- deposudur. Bu tez ışığında dil, milletin ruhu olarak değerlendirilir;; bir dilin yok oluşu, onu konuşan milletin de ölümüdür, tıpkı bir dilin canlanışının o milletin de canlanışına işaret etmesi gibi.”¹¹³

“Bir dil, geçerli olduğu dil topluluğu arasında iletişimi sağlama işlevinin yanı sıra topluluğun dünyaya bakışının ve hayatı anlamlandırmasının ortak bir biçimini ifade etmektedir. Bu itibarla dil ile topluluk bilinci arasında çok yakın bir ilişki

¹¹¹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul:Milli eğitim Basımevi.1976,s.18

¹¹² Erich..J.Hobsbawm,**Milletler ve milliyetçilik**,s.122

¹¹³ İlker Aytürk,Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi,**Doğu Batı Dergisi**.S.38(Eylül-Ekim 2006),s.95

mevcuttur.”¹¹⁴ Dilin, millet tanımlarının birçoğunda önemli bir yere sahip olduğu daha önce ifade edilmişti. Ya topluluk kendini o dil ile izah etmekte, ya da dil, ortak kültürün bir parçası ve taşıyıcısı olarak öne çıkmaktadır. “Dilleri bazı milliyetçi ideolojilerin yaptığı gibi, bayraklar ulusal giysiler, halk dansları ve diğerleri gibi ulus olmanın bir amblemi olarak ele almak her zaman yanlıştır. Dillerin en önemli özelliği hayali cemaatler yaratarak, tikel dayanışma grupları inşa edebilme yetenekleridir.”¹¹⁵

Müşterek bir dil vasıtasıyla birbirine bağlanan kitleler, zamanla ortak bir kaderin parçası haline gelirler. Birbirini hiç tanımayan, görmeyen, belki de hiç göremeyecek olan insanlar birbirlerinin varlığını,-dil üzerinden sağladıkları duygudaşlıkla- hissetmeye başlarlar. Dil insanlar arasında köprüler kurar ve bu köprüler üzerinden insanları birbirine yaklaştıracak malzemenin taşınmasına vesile olur. C.Efgani, “lisan birliği şaşılacak bir birleştirici bağdır. Dil birliği, maksatları çeşitli aşiretleri, kabileleri, milliyet sancağı altında toplayarak aynı maksada yönelten yegâne bağdır, der”¹¹⁶ Peki bu dil hangi dildir? “Bu misyonu yüklenen dil, ne ana dil, ne etnik dil, ne de herhangi bir dilin lehçesidir. B.Anderson’a göre;; “bu, yayın dilidir”.¹¹⁷

“Ulusal kültür, ortak bir dile dayanmak zorundadır;; yani, siyasal, sosyal, ekonomik ve eğitimsel kurumlar belli standart bir dille işletilmek zorundadır.”¹¹⁸ “Ulus, sürekli olarak siyasi güç ile ilişkiye giren bir dil topluluğudur,”¹¹⁹ diyen Weber de, dil ile ulus arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

Dil olmadan millet olunmaz. Birbirini anlayamayan, dinleyemeyen, konuşamayan topluluklar bütünleşemezler. Ortak bir millet bilinci dil aracılığıyla oluşturulur. Dil, Ziya Gökalp’in millet ve milliyetçilik anlayışında da merkezi bir yere sahiptir. “Dilde birlik esastır, başka dil var diyenin başka emeli vardır. Türklüğün dili bir olmazsa vicdanı, dini, vatani da ayrılır.”¹²⁰ “Ulus’un kandan değil

---

¹¹⁴ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.s.26

***Revue des Deux Mondes** (Türkçe: İki Dünya’nın Eleştirilmesi) 1829 yılından beri Fransa’nın başkenti Paris’te basılan aylık bir edebiyat ve kültür dergisidir.

¹¹⁵ Benedict. Anderson. **Hayali Cemaatler**,4.b., İstanbul: Metis Yayınevi,2007.s.151

¹¹⁶ Nevzat Kösoğlu, **Ziya Gökalp**, s. 53

¹¹⁷ Anderson, a.g.e. s.151

¹¹⁸ Kalaycı, a.g.e.s. 111

¹¹⁹ Jean leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler**. İstanbul: Metis Yayınları. 1998, s.14

¹²⁰ Nevzat Kösoğlu, **Ziya Gökalp**, Ötügen yayınları, s. 172

dilden hareketle kavranacağını ve bu hayali cemaate davet edilebileceğini”¹²¹ söyleyen Anderson, düşüncesini şu şekilde temellendirir:

İlk göze çarpan modern diye bilinen dillerin bile taşıdığı ilkselliktir. Kimse bir dilin doğum tarihini veremez. Her dil uçsuz bucaksız bir geçmişin algılanamaz bir noktasından yükselip doğar. Bu yüzden diller çağımızın toplumlarındaki başka her şeyden daha köklü şeyler olarak görünüyorlar. Yine başka hiçbir şey bizi ölümlere duygusal olarak dilden daha fazla bağlayamaz. İkincisi, öyle eş zamanlı bir topluluk biçimi vardır ki, ancak ve özellikle şiir ve şarkılar biçimindeki dille anlatılabilir. Millî bayramlarda söylenen milli marşları alın örneğin, sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur. İmge tek bir tını. Marseillaise’i, Waltzing Matilda’yı ya da Endonezya Raya’yı söylemek, tek bir tınıda buluşma, hayali cemaatin fiziksel gerçekliğini yankıda bulma imkânı demektir. Nasılda kendinden geçer insan bu tek tınıda. Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkıları söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalanların nerede oldukları hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayali bir ses dışında hiçbir şey yoktur.¹²²

Billig, haklı olarak, Banal Milliyetçilik isimli eserinde sorar;; “Eğer birbirlerinin dediklerini anlayamıyorlarsa nasıl ortak bir kimliği, mirası veya topluluk hissiyatını paylaşabilirler?”¹²³ Dil bu hissiyatı oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda güvenlik ihtiyacına da cevap verir: “Güvenlik arayışında, aynı dili konuşan insanlar karşı konulmaz bir biçimde bir araya gelmeye çekilirler”¹²⁴ Bu yönüyle dil, milleti tanımlayan bir konumundadır. Burada hangi dil sorusu akla gelebilir; elbette bunun cevabı ortak dildir. B. Anderson bu soruyu “popüler yazın dili” olarak cevaplar* ve

¹²¹ Benedict Anderson, hayali Cemaatler, 4.b., İstanbul: Metis Yayınevi, 2007, s. 163

¹²² a.g.e.

¹²³ Billig, a.g.e.s.24

¹²⁴ Anderson, a.g.e. s. 60

“kapitalist yayıncılığın dile sabitlik (Standartlık) kazandırmasının öznel millet kavramları için kadimlik fikrinin inşa edilmesinde son derece merkezi bir rol oynadığını söyler.”¹²⁵ Nitekim birçok Avrupa ülkesinin uluslaşma süreci takip edildiğinde bunu görmek mümkündür: “1789’da Fransızca, Fransızların yalnızca % 12-13’ü,1860’da İtalyanca, İtalyanların sadece %2,5’u tarafından konuşulmaktaydı.”¹²⁶ Dil üzerinden yürütülen uluslaşma sürecinde, bu diller yaygınlaştırılarak, Fransız ve İtalyan uluslarının çimentosu olmuştur. Çünkü ancak ortak yazılı bir dil vasıtasıyla bir coğrafyada yaşayan insanların homojenleşmesi mümkündür. Dil birliğini sağlayamayan toplumların aynı kökenden gelmiş olsalar bile, zamanla parçalandıkları, birbirleriyle rabitalarını kaybettikleri bir gerçektir. Bunun en bariz örneği Orta Asya Türklüğüdür. Dil birliklerini kaybettikleri için zamanla milli birliklerini de kaybetmişler, ayrı ayrı milletler halinde teşkilatlanmışlardır. Dallar birbirinden uzaklaştıkça ortak kök bilinci de ortadan kalkmış, öyle ki “Dünya savaşlarında birçok cephede Rusya adına savaşmışlar, Galiçya’da Türklerin karşısına çıkarılmışlardır.”¹²⁷ Dil, Muharrem Ergin’in dediği gibi, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemi olsa da, dilin standartlaştırılması, lehçe ve ağız farklarının ortadan kaldırılması bir inşadır. Bu da milliyetçiliği ilgilendirmektedir.

2.2.2. Milliyetçilik

His ve duyuş olarak daha eskilere dayanmasına rağmen, doktriner anlamda milliyetçilik, 19. Yüzyıl Avrupa’sında ortaya çıkmıştır. Temel kaygısı millettir. “Görevi yeni milletlerin yaratılmasına yardım etmektir. Çağın ruhunun bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlıdır.”¹²⁸

Her canlı kavram gibi milliyetçilik de zaman ve mekâna bağlı olarak farklı anlamlarda kullanılabilmelektir. Gelner’e göre, “ulusçuluk, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir. Bir duyuş ya da hareket olarak ulusçuluğu en iyi tanımlayan ilke budur. Ulusçu duyuş, ya bu ilkenin

¹²⁵ a.g.e.

¹²⁶ Hobsbawm, a.g.e. s. 81

¹²⁷ Haktan. Birsal, **Kimlik Bataklığı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık**, 2013. s. 48

¹²⁸ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik, 6.b.**, İstanbul: İletişim Yayınları.2010, s. 118

çiğnenmesinin yarattığı kızgınlıktan, ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanır”¹²⁹ Gelner’in bu tanımı başka birçok Milliyetçilik kuramcısı tarafından da benimsenmiştir. Her milliyetçiliğin hedefi, devlet kurmak ve onu yaşatmaktır. Onun için, “Milliyetçilik etnik ve dini cemaatten ulus formasyonuna ve daha sonra her ulusa bir devlet talebine bağlı bir seyir izler.”¹³⁰ “Milliyetçiliğin ayırt edici özelliği tanımı açısından devletle olan ilişkisidir. Bir milliyetçi, siyasi sınırların kültürel sınırlarla mücavir olması gerektiğini savunurken; pek çok etnik grup bir devlet üzerinde egemenlik talep etmez. Bir etnik gruptan siyasi liderler böyle taleplerde bulunduğu anda, etnik hareket de tanımı gereği milliyetçi bir harekete dönüşür.”¹³¹

Eriksen’in tanımı devlet talep eden her etnik hareketi milliyetçi olarak nitelemekte, dolayısıyla her milliyetçi hareketin devleti hedeflediğini ima etmektedir. Ancak burada bir ayırım yapmak gerekirse, devlet kurmanın azınlık milliyetçiliklerinin, devleti yaşatmanın ise çoğunluk milliyetçiliklerinin hedefi olduğu söylenebilir. Yani bir veçhesiyle milliyetçilik, “ulusal bütünlük olarak adlandırabileceğimiz amaca ulaşma ve savunma çabasındaki siyasal harekettir.”¹³² Bu bakımdan milliyetçilik devletle iç içe geçmiş, ya onu hedefleyen, ya da onu korumayı, yaşatmayı amaçlayan bir doktrin olmuştur. A. D. Smith de milliyetçiliği; “bir milleti kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına, özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik hareket olarak”¹³³ tarif eder. Milliyetçilik bunu yapabilmek için, “aynı toprak üzerinde yer alan kültürel ve ekonomik olarak farklı bölgelerin daha homojen bir siyasal yapı içinde bütünleştirilmesini ve bunun dış tehditlere karşı korunması için gerekli dünya görüşünü sağlamaktadır”¹³⁴

Smith, milliyetçilik ideolojisinin merkezi önermelerini şu şekilde sıralar:

1.Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür.

¹²⁹ Ernest Gelner, Uluslar ve Ulusculuk, 2.b., İstanbul: Hil yayınları, 2008. s. 71

¹³⁰ Mehmet Özden, Türkçülük, Sınırlar ve Hayaller, Ankara: **Türkiye Günlüğü Dergisi**, S. 33, (Mart-Nisan 1995). s. 88

¹³¹ Thomas Hylland Eriksen, **Etnisite ve Milliyetçilik**, İstanbul: Avesta yayınları, 2004 s. 18

¹³² Kalaycı, **a.g.e.** s. 117

¹³³ Smith, **Milli Kimlik**, s. 121

¹³⁴ Kalaycı, **a.g.e.** s. 118

2. *Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.*

3-*Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.*

4-*Dünya'da barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgür ve güvenlik içinde olmaları gereklidir.*¹³⁵

Milliyetçiliğin çekirdek doktrinine ait bu formülasyonun 2 ve 4. maddeleri milliyetçiliğin devlete bakan yüzüne işaret eder. Smith, tam olarak bunu söylemese de, milliyetçilik bir millet ve devletini kurma ideolojisidir. Kullandığı malzemelerin başında dil, din, kültür, tarih ve etnik köken gibi unsurlar gelmektedir. Hal ve şartlara göre tutum alabildiği için “rengini bağlamından alan bukalemun vari bir özelliğe sahiptir.”¹³⁶ Kullandığı malzemeye bağlı olarak dilsel, dinsel, etnik ve kültürel milliyetçiliklerden bahsetmek mümkündür. “Milliyetçilik bir genel kuramla açıklanmayacak kadar karmaşıktır. Çeşitli milliyetçiliklerin içeriğini ve özgül yönelimlerini, büyük ölçüde tarihten gelen kendine özgü kültürel gelenekler, liderlerin yaratıcı eylemleri ve uluslararası düzendeki tesadüfi durumlar belirler”¹³⁷

Milliyetçilik kuramcıları farklı çıkış noktalarına bağlı olarak farklı tipolojiler geliştirmişlerdir. “Breuilly, milliyetçilikleri devletten ayrılmayı planlayan, devleti yenilemek isteyen veya başka devletlerle birleşmeyi amaçlayan, ayrılıkçı, reformcu ve birleşmeci milliyetçilikler olarak sınıflandırmıştır.”¹³⁸

Benzer bir tasnif Smith tarafından da yapılmıştır. İşlevlerine bakarak yaptığı ayırım çalışmamız açısından yol gösterici niteliktedir;; Smith hem etnik, hem teritoryal milliyetçilikleri ikiye ayırır:

A-Bağımsızlık öncesi hareketler, B-Bağımsızlık sonrası hareketler.

---

¹³⁵ Smith, a.g.e. s. 122

*İtalikler yazara aittir.

¹³⁶ a.g.e. s. 129

¹³⁷ Calhoun, a.g.e. s. 171

¹³⁸ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s. 138

Bağımsızlık öncesi hareketler;; daha büyük bir siyasi birimden ayrılıp, onun yerine yeni bir siyasi etno millet oluşturmaya çalıştıkları için ayrılıkçı, bağımsızlık sonrası milliyetçilikler ise bunu yaşatmak, sürdürmek ve büyütmek eğiliminde oldukları için bütünleştirici ve yayılmacıdırılar.¹³⁹

“Ulus formuna ulaşmış olan toplumlar, geçirdikleri bu evrimden memnundurlar ve tek istekleri bu seviyede kalmaktır. Buna ulaşamayan ötekiler ise önce kültürel haklar, sonra kültürel hakların fiziki sınırları ve nihayet bağımsızlığa erişmek istemektedirler.”¹⁴⁰

G. Delanoi Milliyetçiliği üç aşamalı bir süreç olarak değerlendirmektedir: “İlk başta, bir kültürün homojenliği adına yönetmek söz konusudur. Daha özgül olan ikinci aşamada, siyasal kaynaklar kültürü daha da homojen hale getirmek için kullanılır. Milliyetçiliğin az çok fiili bir program, hatta iktidarı fethetme ve meşrulaştırma aracı haline gelmesi işte burada başlar.”¹⁴¹ Yani, “ayrılma talebi kadar devletin bütünlüğünü koruma arzusu da milliyetçilikten kaynaklanır.”¹⁴² Yani bir devletin bütünlüğünü savunmak da ayrılma talebi kadar milliyetçi bir tutumdur.

Millet kendiliğinden mi var olmuştur, yoksa bir tasarım ürünü müdür sorusu bugün akademik çevrelerin hararetle tartıştığı konuların başında geliyor. Bu sorunun cevabı aynı zamanda milliyetçiliğin işlevine de işaret etmektedir. Smith, “Batı’nın milletlere neredeyse tesadüfen vardığını, dünyanın öteki yerlerinde ise tasarlanarak yaratıldıkları,”¹⁴³ kanaatindedir.

Millet ve milliyetin siyasi ideoloji açısından bakılınca belli ölçüde inşa ürünü olduğu doğrudur;; fakat gerek tarih, gerek sosyoloji ve gerekse kültür disiplinlerinin şahadetine göre, millet ve milliyet bir şuur, şahsiyet ve maşeri (kolektif) zaftiyet olarak, yakın çağın (aydınlanma ve Fransız ihtilalinin) çok öncesine giden, çok uzun bir süreçte ve çoğu zaman tam ve kesin bir öznesi tespit edilemeyen çok

---

¹³⁹ Smith, **a.g.e.** s. 121

¹⁴⁰ Birsal, **a.g.e.** s. 87

¹⁴¹ Leca, **a.g.e.** s. 33

¹⁴² Kalaycı, **a.g.e.** s. 22

¹⁴³ Smith, **a.g.e.** s. 159

*daha zengin ve girift inşaların, bir başka deyişle tam tekmil ve mürekkep bir inşaatın eseridir.*¹⁴⁴

Ulus ister bir sosyal mühendislik ürünü olsun, ister kendiliğinden olsun, uluslaşma sürecinde milliyetçiliğin çok büyük rolü olduğu bir gerçektir. Gelner'in milliyetçilik milletleri imal eder tespiti, Smith'in daha önce ifade ettiğimiz, bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket, tanımlaması bu gerçeğe işaret eder.

Anderson'un yaklaşımı da buna yakındır;; ancak kuramının merkezinde dil vardır. Bu aynı zamanda milliyetçilikle- Irkçılık arasına kapanmaz bir mesafe koyması anlamına gelmektedir. Dil sonradan edinilebilen, her zaman dâhil olunabilen bir imkân sunmaktadır.

*Milliyetçilik tarihsel mukadderatın terimleriyle düşünür, oysa ırkçılık zamanın başlangıcından bu yana iğrenç bir çiftleşmeler dizisiyle aktarılan ebedi bulaşıklıklar rüyası görür: Tarih dışıdır. Enciler o görünmez katran fırçası sayesinde sonsuza kadar zenci kalacaklardır. İbrahim'in (A.S) tohumu Yahudiler ne pasaport taşırlarsa taşısınlar, hangi dilde konuşur, okur, yazarlarsa yazsınlar sonsuza dek Yahudi'dirler.*¹⁴⁵

Milliyetçiliğin bir işlevi de, bize kim olduğumuzu hatırlatması, bazen de öğretmesidir. Ortak atalar, ulusal tarih milliyetçilik vasıtasıyla bize nereden geldiğimizi ihsas ederek, bugünle geçmişi bütünleştirme imkânı sunar. Bu yönüyle milliyetçilik, Y. Özakpınar'ın ifadesiyle millet olma bilincidir.¹⁴⁶

2.2.3. Dil Ve Milliyetçilik

Dil, milliyetçiliğin temel taşlarından biridir. Hem azınlık hem çoğunluk milliyetçilikleri açısından merkezi bir öneme sahiptir. "Astrid von Busekist, dilin

¹⁴⁴ Mustafa Çalık, **Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik**, Ankara, Cedit Neşriyat, 2008, s. 10

¹⁴⁵ Anderson, **a.g.e.** s. 167

¹⁴⁶ Yılmaz Özakpınar, **Milliyetçilik Ufku**, Ankara, Binyıl Yayınevi, 2008, s. 33

milliyetçilik açısından kurucu olduğunu ve bütün siyasal faaliyetlerin dilin dolayımından geçtiğini vurguluyor.¹⁴⁷

Milliyetçiliğin milli kimliklerin doğuş ve oluşumu ile teritoryal milletlerin yaratılmasındaki başarısı, her türlü sınavı başarıyla geçmiş bir gerçektir. Bugün, tarih sahnesinde yer alan ulus-devletlerin çoğu, milliyetçiliğin göz kamaştırıcı zaferinin bir neticesidir. Etnik hareketleri milliyetçiliğe yönelten de budur. Ana kütleden ayrılmayı hedefleyen bu tür milliyetçiliğin ne kadar tahripkâr olduğunu, son elli yılın büyük çatışmalarının çoğunun etnik milliyetçi kaynaklı olması göstermektedir. “Milliyetçiliği ve milletleri pek çok muhitte itibarsızlaştıranda, etno milliyetçiliğin dünya devletler düzenine yönelttiği bu tehdit ve meydan okumalardan kaynaklanmaktadır”¹⁴⁸ Bu tür milliyetçiliğin amaçlarını Smith şu şekilde ifade etmektedir:

1-Şayet yoksa topluluk için edebi bir –yüksek-kültür oluşturulması,

2-Kültürel bakımdan türdeş, -organik- bir millet oluşturulması,

3-Tanınmış bir yurt ve tercihan topluluk adına bağımsız bir devlet temini,

4-Şimdiye kadar edilgen olan etniyi etkin bir etno-politik topluluk,-tarihin öznesi-haline getirmek.¹⁴⁹

Bütün bu amaçları gerçekleştirmede dilin işlevi açıktır. Onun için John Edwards, “Dili etnik kimliğin merkez sütunu olarak”¹⁵⁰ nitelendirmiştir. “Dil, hem farklılık ve eşitsizlik üzerine mücadelenin kilit alanı, hem de, bu mücadelenin yürütme aracıdır. Ortak bir ulusal payda oluşturmanın başlangıç noktası da dildir.”¹⁵¹ Balibar, dilin etnikliği üreten bu yönünü, “dilini ırklaştırılması ve ırkın sözel hale

¹⁴⁷ Alain Dieckhoff, **Milliyetçiliği yeniden düşünmek** İstanbul: İletişim Yayınevi.2010s.16

¹⁴⁸ Smith, **a.g.e.** s. 191

¹⁴⁹ **a.g.e.** s. 197

¹⁵⁰ Billig, **a.g.e.** s. 24

¹⁵¹ Kalaycı, **a.g.e.** s. 353

getirilmesi”¹⁵² olarak nitelendirmiştir. Hayes de dili, milliyet ve milliyetçiliğin esas parçası olarak gördüğünü söylemiştir.

*Antropologlar göstermiştir ki, ilkel kabileler birbirinden konuşma farklılıklarıyla ayrılmaktadır. İlim adamları da, sıradan insanlar da; dilin, milliyetin en emin ve en kesin alameti olduğunu bilir. Bir ülkedeki insanların ortaklaştığı ve diğer kişilerden ayrıldığı tek şey dildir. Çünkü dil, bir milletin şimdiki nesliyle önceki nesilleri arasındaki en somut bağıdır ve halkın sürekliliğini sağlar.*¹⁵³

Dilin bu fonksiyonları bağımsızlık sonrası milliyetçilikleri için de geçerlidir. Etno milliyetçiler içe, cemaate dönük bir hegemoni oluşturmak için dili kullanırlarken, bağımsızlık sonrası milliyetçilikleri, “milli bir hegomoninin üretilmesi, dilsel bir hegomoninin kurulmasına bağlı olduğundan sıklıkla dili kullanırlar.”¹⁵⁴

Ortak bir kültür, tarih bilinci ve topluluk hissi oluşturabilmek için önce herkesin konuşabildiği, anlayabildiği bir dile ihtiyaç vardır. Etno milliyetçilikler, bu ihtiyacı karşılayabilmek için ağız ve lehçe farklarını yok ederek herkesin anlayabileceği standart bir dil oluşturmaya çalışırlar. Cemaatin tüm üyelerinin rahatlıkla anlayamadığı bir dil, ortak bir şuur oluşturma fonksiyonunu yerine getiremez. Bunun için, en yaygın veya tercih edilen lehçe öne çıkarılır, iletişim araçları ile standart bir dil oluşturulmaya çalışılır. Konuşulan bir dil, ancak yazılı hale gelince standartlaşma ve yayılma imkânı bulur. Etno milliyetçiliklerin yazılı ve görsel basının önündeki engelleri kaldırmak için yoğun bir mücadele yürütmeleri bundandır. Millet inşası, ortak bir dilin inşasıyla başlar. Nitekim Fransız devriminden sonra bu gayeyle, “Fransız vatandaşlarına merkezi ya da milli dili kullanma mecburiyeti getirilmiş, bozma diller diye ifade edilen Brotonca, Flaman veya Bask dillerinin kullanımını cezalandıran bir kanun çıkarılmıştır.”¹⁵⁵

¹⁵² Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf**, 4.b., İstanbul: Metis Yayınevi, 2007. s. 128

¹⁵³ Carlton J. H. Hayes, **Milliyetçilik Bir Din**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s. 13

¹⁵⁴ Billig, **a.g.e.** s. 40

¹⁵⁵ Hayes, **a.g.e.** s. 69

Bağımsızlık sonrası milliyetçilikleri için de durum farklı değildir, ayrılıkçı veya irredentist grupların taleplerini etkisiz hale getirmek için –resmi dil yaygınlaştırılmaya, yerel ve etnik diller etkisizleştirilmeye çalışılır. “On dokuzuncu yüzyılda Galce ve aşağı ülke İskoççasının Britanya okullarında, Timorcanın Doğu Timor okullarında Endonezya tarafından yasaklaması”¹⁵⁶ hep aynı engelleme gayretlerinin bir neticesidir. “Kâğıt üstünde ulusa aidiyeti temellendiren tek şey olan siyasal bağın fiiliyatta ortak bir kültüre dayanan ve çekirdeği milli dil olan bir toplumsal bağ ile perçinlenmesi zorunludur.”¹⁵⁷ Dil, her iki milliyetçilik için de vazgeçilmezdir. “Dil, azınlıklar için hem merkezin kültürel tekipleştirmesine karşı bir mücadele alanı, hem de aynı çoğunluk gibi azınlık grubunun da kendi içinde kültürel ortaklığı korumasının ve geliştirmesinin bir aracı olarak önem kazanacaktır.”¹⁵⁸ “Milliyetçilik dil ve gelenekler üzerinden giderek ulusun geçmişle bağını kurmakta, ulusun ezeliğini tarihe ve dile atıfla, dinsel meşruiyet kaynakları bularak ispatlamaya çalışmaktadır.”¹⁵⁹

Ulus devletler bütünlüklerini pekiştirmek için resmi dil üzerinden öteki dilleri domine etmeye çalışırken, etno milliyetçilikler varlık ve iddialarını dil üzerinden sürdürürler. Dil içe doğru birleştirme, dışa doğru ayrıştırma aracı haline gelir. İki toplum arasında en görünür farklılık dil üzerinden gösterilir. “Milliyetin nesnel anlamda sayıya vurulup, grafiğe dönüştürülebilecek biricik boyutu dildir.”¹⁶⁰ “Milliyetçilik, ulusal diller aracılığıyla kitleleşti, okullarda yaygınlaştı, gazete ve dergilerde okuryazarlıkla birlikte yayıldı”¹⁶¹

Dilin bu veçhesi onu ayrılıkçı hareketlerin merkezine taşımıştır. “1893 de Kuzey İrlanda da kurulan ilk örgütlerden biri olan Kelt Birliğinin (GL) amacı, İrlanda halkını anglikanlaşmaktan korumak, kendi kimlikleriyle gurur duymalarını

---

¹⁵⁶ Billig, **a.g.e.** s. 38

¹⁵⁷ Dieckhoff, **a.g.e.** s. 94

¹⁵⁸ Elçin Aktoprak,

http://www.egitimsen.org.tr/resimler/ekler/25bb4581eca38aa143eda4be08dcc05_ek.pdf erişim

24.1.2014

¹⁵⁹ Aktoprak, **a.g.e.** s. 47

¹⁶⁰ Hobsbawm, **a.g.e.** s. 122

¹⁶¹ Ergun. Yıldırım, Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik, İstanbul, Doğu Batı Dergisi (Eylül-Ekim 2005) S. 38 s. 185

sağlamaktı. Bunun için de GL'nin temel faaliyet alanı İrlanda dilinin canlandırılması olmuştur.”¹⁶²

Dil sorunu hem devlet kuramamış, hem de devlet kurmuş milliyetçiliklerin sorunudur. İstisnaları olmakla birlikte her etnik birimin hedefi millet olmak, her milliyetçiliğin amacı da, siyasi bağımsızlık kazanmaktır. Bütün bu amaçlara ancak ortak bir dilin kargosunda gidilebilir.

1-O halde siyasal bir proje, önce toplumun çoğunluğu tarafından paylaşılan bir lehçeyi, standart bir dil haline getirmek için seçecektir.

2-İkinci aşama olarak, seçilen lehçeyi görsel ve yazılı basını kullanarak, mümkünse örgün eğitimin bir parçası haline getirerek tüm üyelerinin anlayabileceği şekilde standartlaştırıp, yaygınlaştıracaktır.

3- Bu dil üzerinden mitler, efsaneler, ortak anılar, semboller kullanılarak bir tarih bilinci ve benzerlik hissi oluşturulacaktır.

4- Son merhalede yine dil üzerinden bu benzerlik hissi hâkim kütleye karşı bir farklılık, ayrılık sebebi olarak dayatılacaktır. Bütün bunları gerçekleştirmenin aracı dildir.

2.2.4. Ulus Devlet Ve Dil

Dil ile Milliyetçilik arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu kabul eden ulusçuluk teorileri, bu etkileşimin niteliği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. “Ulus ile devlet ilişkisi ve milliyetçilik konularındaki 20.yüzyıl tarih yazımı, büyük ölçüde Avrupa merkezli bir etnik-dilsel söylemle şekillenmiştir. Bu söylemde etnisite ve dil, ulus olma potansiyelinin merkezi, giderek belirleyici, hatta tek ölçütü haline gelmiştir.”¹⁶³ Bilindiği gibi, “ulus- devlet sınırları içindeki nüfusu idari sebeplerle homojenleştirmeye”¹⁶⁴ çalışır. “Egemenliğin millete ait olduğunun kabulü ve vatandaşlardan oluşan siyasal birlik, dil, din, toplumsal ve bölgesel ayrımlara katlanamaz. Tıpkı Cumhuriyet gibi, her şeyin tek ve bölünmez olması gerektiğini

¹⁶² Aktoprak, a.g.e. s. 172

¹⁶³ Touraj Atabaki, **Türkiye’de Etnik Çatışma**, ed. Erik Jan Zürcher, 6.b., İstanbul, 2011. s. 27

¹⁶⁴ Dieckhoff, **a.g.e.** s. 54

düşünür”¹⁶⁵ Bu tekçi bakış tarzı ulus-devletin kendi mantığı içinde doğru bir bakış tarzıdır. Çünkü “ulusun etnik grupların bir mozaigi ile özdeş görülmesi, ulus inşası projesinin zarara uğraması tehdidini taşır, bu durumda benzerliklerden çok farklılıklar üzerinde yoğunlaşılır.”¹⁶⁶

Bu anlayışın bir sonucu olarak, Ancien Regime ile (eski rejimle) özdeşleştirilen dilsel çeşitliliğin kökünün kazınması, yeni rejimin güçlendirilmesi için zorunlu görülür. Dil siyaseti, türdeşleşmeyi hedefleyen ulus-devletler için bir zorunluluktur. Devlet, toplumda meşru şiddet (güç kullanma) tekeli elinde bulunduran tek kurum olduğundan gerektiğinde türdeşleştirme siyasetini bu yolla yürütür.

*Devletlerin milliyetsizleştirilmesinin Laikleştirilmesi kadar kolay olmadığı açıktır. Prensipite bir devletin hiçbir dinle anılmaması mümkün olabilir. Fakat devletin örtülü ya da açık bir dil siyasetine sahip olmaması hayli zordur. Eğitim, politik tartışmalar, hükümet yayınları ve devletle ilişkili sayısız başka birçok işlev mecburen bir dilde yapılmak zorundadır ve bu dil ya da diller hangileri olursa olsun bir guruba diğerlerinden fazla işlem maliyeti yükler.*¹⁶⁷

Josef Pilsudski'nin, “Ulus oluşturur devlettir, yoksa ulus devleti oluşturmaz”¹⁶⁸ sözü bu gerçeğe işaret eder. Ulus oluşturma aşamasının en önemli ayağı ortak bir dilin teşkilidir. Bu devlet kuramamış Milliyetçiliklerin de en önemli hedefidir.

Ortak dilin oluşturulmasında en can alıcı an, sadece ilköğretim dili olarak kabul edilmesi değil, 1880'lerde Flanders'da ve Finlandiya'da başarıyla uygulandığı üzere bir orta öğretim dili olarak da kabul edilmesidir. Çünkü Fin milliyetçilerin açıkça fark ettikleri gibi toplumsal hareketliliği ana dile ve ardından dilsel milliyetçiliğe bağlayan budur. Devlet ortaokullarında Flamanca eğitim görmüş yeni

---

¹⁶⁵ a.g.e. s. 91

¹⁶⁶ Eriksen, a.g.e. s. 178

¹⁶⁷ Kalaycı, a.g.e. s. 137

¹⁶⁸ Leca, a.g.e. s. 20

ve laik kuşak. Antwerp ile Ghent'te yeni bir Flamingant ideolojisi oluşturup, ayakta tutan pek çok birey ve gurubu çıkarmıştır."¹⁶⁹

Ulus'un tekliği, ulusa ait olmayan dil ve kültürlerin kamusal alanda ihmaline ve itibarlarının zedelenmesine yol açar. Bir dilin resmi statü kazanıp, ötekiler karşısında avantajlı konuma geçmesi, "öteki dilleri yoğun kimliksel yatırımların merkezi haline getirir"¹⁷⁰ Ulus devletin tekçi karakteri gereği dışarıda bıraktığı diller, bir iletişim aracı olmaktan çıkarak, kimlik oluşturma vasıtasına dönerler.

"Dil aynı zamanda bir milleti diğerinden ayıran farkların harici ve görülebilen alametidir. Dil, bir milletin mevcudiyetini ve kendi devletini kurma hakkına sahip olduğunu gösteren en mühim ölçüdür."¹⁷¹ Leibniz'in "hiçbir şey ulusların eski kökeni sorununu, dillerin karşılaştırılmasından daha açık olarak aydınlatamaz sözü bu gerçeğe işaret eder."¹⁷² Dilin bu inşacı karakteri Ulus devletin farklı dilleri bir tehdit olarak algılamasına yol açar. "Uluslaşma veya ulus inşası, siyasal birliğin takviyesi için sıkça başvurulan bir araç"¹⁷³ olduğundan, güdülen politikaların temel amacı toplumu bütünleştirmek ve uyumlu hale getirmektir.

"Kendi siyasal sınırlarında meşru güç kullanma tekeline sahip olan devletler, ulusal bir dil, ortak bir eğitim sistemi, zorunlu askerlik yükümlülüğü gibi nüfusu kendi içerisinde tür eşleştirici ve diğerlerinden farklılaştırıcı politikalar izlediler."¹⁷⁴ Bütünleştirmeyi, toplumu mütecanis hale getirmekle mümkün gören bu politikaların ana zemini ulusal dilin standardize edilmesi ve herkes tarafından paylaşılmasının sağlanmasıydı. Onun için, "Çok dillilik ile milli bütünlüğün yana gelmesi veya birlikte var olmasının imkânsız olduğu ileri sürülmüştür."¹⁷⁵ Bauer, dil topluluğundan milli kimliğe geçilmesinde, yüksek kültürlerin gelişmesi ve yayılmasıyla bir yüksek dilin, yani değişik lehçelerin üstünde, herkesin

---

¹⁶⁹ Hobsbawm, a.g.e. s. 144

¹⁷⁰ Christophe Jaffrelot, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, ed. Jean Leca, çev. Siren İdemem, İstanbul: Metis Yayınları, 1998. s. 57

¹⁷¹ Elie Kedorie, Milletler ve Milliyetçilikler, der. Mümtaz'er Türköne, İstanbul: Etkileşim Yayınevi, 2012, s. 119

¹⁷² Hüseyin Sadoğlu, Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, 2.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010, s. 7

¹⁷³ Sadoğlu, a.g.e. s. 20

¹⁷⁴ a.g.e.,s.21

¹⁷⁵ Birsell, a.g.e. s.58

anlayabileceği ortak bir dilin oluşmasının çok önemli olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶ Bu paradigma bir taraftan ulusu inşa ederken, diğer taraftan azınlıkları inşa eder.

Brass uluslaşma sürecinde “devletin sınırları içinde var olan farklı gruplar arasında yaptığı kaçınılmaz ayrımcılığın (dil, kültür) milliyetçi hareketlerin ortaya çıkma nedenlerinden biri olduğunu söyler”¹⁷⁷ Ulus devletin türdeşleştirme politikası ona karşı çıkanları da aynı yolda yürümeye iter. Ulus devlete karşı çıkanlar, ulus devletle aynı yöntemleri kullanırlar. Ulusa karşı başka bir ulusçuluk geliştirilir.

G.Baumann’ın ifadesiyle;;

Devlet seçkinleri ne kadar ulusal kart oynarsa, marjinalleşmiş etnik grupları ayrılıkçı karta oynamaya o kadar davet ederler.-eğer sizin etnik grubunuzun kendi devleti varsa, bizim etnik grubumuz da kendi devletini ister. Çoğu ulus devlet, bazı etnik grupları dâhil edip diğerlerini dışladıkları ve bazılarına imtiyaz tanıyıp diğerlerini marjinalleştirdikleri için, uluslaşma projesini tamamlamayı başaramadı. İşte tam da bu dışlama, bazı halkları azınlık durumuna düşürerek,¹⁷⁸

Etnik ve dilsel sorunların ortaya çıkmasına neden oldu.

Demek oluyor ki, ulus devletin tekçi paradigmasıyla, dilsel sorunların ortaya çıkması arasında bir ilişki vardır. Ulus devletin tek bir dile yaslanması, diğer dilleri bir sığınma ve kimlik oluşturma aracına çevirir. Zamanla siyasallaşan kimlikler, Ulus’u ve onun devletinin tekçi yapısını zorlamaya başlarlar. Dil sorunu da, uluslaşma sürecinin başarısı veya o dil kütlesinin siyasallaşma derecesine bağlı olarak ortaya çıkar.

2.2.5. Ulus Devlet Ve Okul

Uluslaştırma araçlarının başında okul, zorunlu askerlik ve sandık, yani siyasi katılım gelmektedir. Milli bir tarih, ortak bir dil, sayılan kimlik kazandırma

¹⁷⁶ Özkırımlı, a.g.e.s.55

¹⁷⁷ Dieckhoff, a.g.e.s.47

¹⁷⁸ Gerd Baumann, Çok Kültürlülük Bilmecesi, Ankara: Dost yayınevi, 2006, s54

araçlarının devreye girmesi ile mümkün olmaktadır. “Genel ve tekelci bir eğitim sistemi kurulmadan ulusal dilin oluşması ve dil birliğinin sağlanması mümkün değildir.”¹⁷⁹ Dilin uluslaştırıcı rolünü oynayabilmesi için kurumsallaşması, yani eğitim sistemiyle birleştirilmesi gereklidir.”¹⁸⁰ “Gelner, “okulları ele geçirmeseydi, ulus devlet hiç olmayacaktı,”¹⁸¹ derken zorunlu ve yaygın eğitimin ulus inşasında önemine işaret etmiştir. Okullar ulus’un dokunduğu tezgâhlardır. Onun için Baumann, “okul, ulusun okulu, pek çok açıdan ulusal bilincin misyon istasyonu oldu. Eğitimin devlet tarafından üstlenilmesi düzensiz, bölgesel çoğu zaman da sınır aşırı ana dilleri, şu anki halleriyle standartlaştırılmış ve devletlerin belirlediği dillere dönüştürdü demiştir”¹⁸²

Örgün eğitimin amacı klonlanmış, birbirinin kopyası insanlar yetiştirmek değildir elbette. Ortak değerler, müşterek duygular etrafında kümelenmiş bir topluluk ancak ortak bir eğitimle mümkündür. “Zorunlu eğitim içinde yurttaş adaylarına öncelikle ulusal dil öğretilmekte, merkezi biçimde planlanan ders programları ile bireylere ulus olma bilinci aşılınarak, okul bir nevi uluslaştırma işlevi görmektedir.”¹⁸³ Nitekim Baumann bunun nasıl yapıldığını şu şekilde izah etmektedir:

*Batı’daki ulus-devletlerin her biri kendi sivil kültürünün, başka bir deyişle sorunların nasıl tartışılacağına, çatışmaların nasıl çözüleceğine ve azınlık çıkarlarının ortak yararının nasıl tanımlandığına bağlı olarak, bunun nasıl temsil edileceğine dair yöntemlerini geliştirmiştir. Devlet kendi yurttaşları ve yabancılar nezdinde, söz konusu nasıl biçimlerini okullar yoluyla beyan eder ve okullar da bunu hem gizli hem de açık müfredat yoluyla yaparlar. Gizli müfredat arasında, takım sporları ve bedensel disiplin yoluyla ya da destek gören ve istenmeyen tartışma ve kendini temsil etme biçimleri yoluyla verilen yurttaşlık kültürü iletileri gösterilebilir.*¹⁸⁴

¹⁷⁹ Ozan Erözden, **Ulus Devlet**, 3.b., İstanbul: XII Levha Yayınları, 2013, s.138

¹⁸⁰ Kalaycı, **a.g.e.** s.350

¹⁸¹ Baumann, **a.g.e.** s.43

¹⁸² **a.g.e.**

¹⁸³ Erözden, **a.g.e.** s.159

¹⁸⁴ Baumann, **a.g.e.** s.151

Ulus'un bu yönüyle bir öğrenme ve eğitim sürecinin sonunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tarihsel olarak zorunlu eğitim, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak işlev görmüştür. Çünkü başta standart dil olmak üzere, ortak bir kültürün temel unsurları ancak yaygın genel eğitim aracılığıyla benimsetilebilirdi. Ortak bir dilin yaygınlaştırılmasının yanında zorunlu temel eğitim;;ulusal tarih, ulusal coğrafya(öncelikle siyasal harita) dersleriyle bireylere küçük yaşlardan itibaren ulusal bilinç kazandırmanın yuvaları olarak nitelendirilir. Kısacası, eğitim, ortak değer ve simgelerin benimsetilmesi yoluyla ulusal kimliklerin oluşumuna büyük katkıda bulunmaktadır.¹⁸⁵

“Domunigue Schnapper de, toplumun iç kenetlenmesi olarak tanımlanabilecek bir entegrasyonun ancak okul kanalıyla gerçekleşeceğini söylemektedir.”¹⁸⁶ Günümüzde, Devletin meşru güç tekeli elinde tutan iktidar olarak değil, meşru eğitim tekeli elinde tutan iktidar olarak görülmesi işte bu yüzdendir.

---

¹⁸⁵ Sadoğlu, a.g.e.s.23

¹⁸⁶ Erözden, a.g.e.s.160

3. BÖLÜM

DİL TEMELLİ AZINLIK MİLLİYETÇİLİKLERİ

3.1. Bask Milliyetçiliği

“Daha Bask ulusal kimliği inşa edilmeden önce, bölge halkı kendilerini Baskça konuşan halklar anlamında Euskaldunak adıyla tanımlamaya başlamışlardır.”¹⁸⁷ Dil Bask bölgesinde her zaman merkezi bir öneme sahip olmuş, Basklılığın alametifarikası olarak işlem görmüştür.

İspanya'nın öteki bölgelerine göre Bask bölgesini farklı kılan, Vizigotlara kadar uzanan foral sistemle* yönetilmiş olmaları ve daha geniş bir özerklik alanına sahip olmalarıdır.

Bu sistem, sosyal yaşantıyı ilgilendiren konularda gelenek ve göreneklere uygun yasal düzenlemeler yapma yetkisini içermektedir. İspanya krallığı Bask bölgelerine XV-XVIII yüzyıllar arasında bazı ayrıcalık ve bağışıklıklar içeren imtiyazlar tanımış ve buna foral sistem adı verilmiştir. İspanyollara göre Kraliyet tarafından bahşedilen imtiyazlar, zamanla Basklı yazarlar tarafından tarih manipüle edilerek, tarihsel bir hak haline getirilmiştir.¹⁸⁸

19.yüzyılın başlarında Bourbon hanedanının merkezileşme çabalarına karşı, Foral sistemi savunan, onun devamından yana olan yazılarla cevap vermişlerdir.

Bask uyanışının ilk aşaması İspanya genelinde merkezi parlamenter anayasal bir monarşinin geleneksel İspanyol kurumlarının yerine geçmesine karşı verilen muhafazakâr bir mücadele olan Karlism, Bask bölgelerinde Foral sistemin kaldırılma eğilimine karşı verilen bir tepkidir.1873-1876 arasında yaşanan II. Karlist savaşın merkezi yönetim tarafından kaldırılması üzerine küçük ekonomik imtiyazların dışında Foral sisteme son verilir. İkinci aşama

¹⁸⁷ Aktoprak, a.g.e.s.338

¹⁸⁸ Akın Özçer, **Çoğul İspanya**.Ankara.İmge Yayınevi.2012.s.22

*Foralizmdir. Foralizm'de Karlism gibi Foral sistemi savunan bir muhtevaya sahiptir. Aradaki fark Foralizmin Bask bölgelerinde kültürel bir uyanışı daha net bir şekilde simgelemesi, ortak bir Bask bilinci oluşturulmasıdır. Bask Milliyetçiliğinin yapı taşları bu dönemde atılır. Özellikle karlist dönemde Bölgede hızlı bir ekonomik kalkınma sürecine girilir. Viczaya sanayileşmenin merkezi haline gelir, köyden kente göçle birlikte şehirleşme artar ve yeni bir orta sınıf ortaya çıkar.*¹⁸⁹

Bask milliyetçiliğinin kurucusu Sabino Arana işte böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Dönemin Alman ve İtalyan milliyetçiliklerinin etkisinde kalan Bask milliyetçiliği, dil, tarih, özellikle ırk kavramını ulus inşasının en önemli unsurları haline getirecektir. Merkezîleşme ve Foral sistem tartışmalarının olduğu bir dönemde Arana, ağabeyi Luis'in bir sözünü hiç unutmuyacak, daha sonra Sabinismo diye anılacak felsefesinin özü haline getirecektir;; “Basklar eğer İspanyol sayılıyorsa kendileri için hiçbir ayrıcalık talep etme hakları olmayacaktır. Ama ya İspanyol değillerse, işte o zaman onların kendi işlerine karışmalarını engelleyeceklerdir”¹⁹⁰

Benzerliği ret, farklılığı kabul üzerine kurulan bu düşünce biçimi, mantığının gereği ayrıştırmayı gerektirmektedir. Arana Milliyetçiliği, din, Basklıların birliği, ırk, dil, şiddetten kaçınma ve hedefe varmak için parlamenter yolların kullanılması olmak üzere altı temel ilkeye dayanmaktadır. Ancak ırk dil üzerinden tanımlandığı için dil bütün bu unsurlardan daha merkezi bir yere sahiptir.

1895 de kurulan Bask Milliyetçi Partisi PNV nin kurucu babası da Sabino Arana'dır. Bağımsızlık hedefiyle yola çıkan Arana, 1903 de özerkliği bağımsızlığa giden yolda bir ara istasyon olarak görüp daha pragmatist bir çizgiye gelir. Euskara (Bask dili), Euskadi (Bask ülkesi) tanımları da ona aittir. Daha önce Baskça konuşulan topraklar anlamına gelen Euskal Herria sözcüğünü, ırk ve etnik aidiyet içeren Euskadi sözcüğüne dönüştüren de odur. **

Bask tarihi de her ulus inşa sürecinde olduğu gibi Arana tarafından yeniden yorumlanmıştır. Arana, Euskadi'nin tarihin bilinen ilk dönemlerinden beri özgür ve

---

¹⁸⁹ Aktoprak,a.g.e.s.346

¹⁹⁰ Özçer,a.g.e.s.23

bağımsız bir devlet olduğunu savunmuş, “Fransa’daki Bask bölgesinin bağımsızlığını 1789 da, İspanya’dakinin ise 1839 da kaybettiğini iddia etmiştir.”¹⁹¹ Oysa Özçer’e göre bu tarihten önce Basklıların bağımsız oldukları iddiası kocaman bir yalandır. Arana, Foral sistemin devamlılığını, Bask bağımsızlığının devamı olarak görmüştür.1936 da Sol’un iktidara gelmesi ile Vizcaya, Gupizkoa ve Alava’yı kapsayan bir özerklik statüsü elde eden PNV, iç savaşın çıkması ile bu imkânı kaybeder. 1930 lu yıllarda PNV yavaş yavaş, radikalizme kayma, şiddeti en azından söylemsel açıdan kullanma işaretleri vermeye başlar.

1931-33 yılları arasında Milletvekilliği de yapan PNV’li Manuel Eguileor şiddet yoluyla bağımsızlığı savunduğu Nacionalismo Vasco isimli kitabında şunları yazar: düşman ülkelerdeki Basklar, her şeyden önce otoriteye boyun eğmeyerek, vergi ödemeyip, askerlik yapmayarak, grev ve boykotlar düzenleyerek, bağımsızlığın siyasal ve ekonomik alt yapısını ve ayrılmanın zeminini hazırlamalıdır. Buna koşut olarak da, Euskadi’de bir devlet embriyonu oluşturulmalı ve bu embriyon mevcut otoritenin yerini alacak şekilde geliştirilmelidir. Bu da Parti-Cemaat olarak örgütlenmiş bulunan PNV’nin aynı zamanda bir Parti-devlet olarak örgütlenmesiyle mümkün olacaktır.¹⁹²

Kitabın 1936 yılında özerklik statüsünün elde edildiği bir dönemde yayınlanmış olması ilginçtir. O tarihe kadar şiddete başvurmeyen ve şiddet içeren bir söylemi benimsemeyen Bask milliyetçiliğinin özerklik statüsü elde ederken, daha radikal bir söyleme yönelmiş olması özerkliğin milliyetçiliğin ateşini düşürmek yerine daha da yükselttiğini göstermektedir.

Birçok tarihçi,1930’lu yıllar PNV’sinin aynı zamanda modern bir devlet gibi örgütlenmiş olduğu, devletin klasik işlevlerine sahip olduğu hususunda hem fikirdir. Partinin Ulusal konseyi, hükümet, Ulusal meclis, Parlamento ve yargı işlerini üstlenmiştir. PNV’nin 1933 yılında kabul edilmiş tüzüğüünün 1. Maddesinde, PNV’nin konfederal bir çerçevede birleşmiş egemen bölge ve belediyelerden

---

¹⁹¹ Özçer,a.g.e.s.36

¹⁹² a.g.e.s.37

*oluşan bir konfederasyon olduğu hükme bağlanmıştır. Sanki BASK devleti PNV'nin içinde saklıdır ve hedefe varıldığında otomatik olarak ortaya çıkacaktır.*¹⁹³

PNV tüzüğünün 1. Maddesindeki konfederal çerçeve, ilginçtir. KCK sözleşmesinin ikinci maddesindeki “Koma Civakên Kurdistan(KCK) demokratik, toplumcu-konfederal bir sistemdir.”¹⁹³ ifadesiyle tıpa tıp aynıdır.

1936 de başlayan iç savaş Bask ulusal kimliğinin yeniden ama özellikle dil üzerinden canlanmasına hizmet etti.1937 de Bask bölgelerini denetim altına alan Franko Bask kimliğinin her türlü ifade ve sembolünü yasakladı. Baskçanın kamusal alanda konuşulması, medyada kullanılması, okullarda öğretilmesi yasaklandı.”¹⁹⁴

Franko'nun bölgeye dönük baskıcı politikaları, Bask milliyetçilerinin propagandalarına hem gerçeklik, hem inandırıcılık kazandırdı. Birçok Bask milliyetçisi ya öldürüldü, ya hapsedildi ya da kaçmak zorunda bırakıldı.

*Bu dönem Baskça, ya da Euskera (Bask dili) etnik direnişin en önemli sembollerinden biri oldu.1960'lara doğru Bask dilinde eğitim veren okul anlamına gelen İkastola'lar kuruldu. Zaman içinde, İllegal olarak mahalle mahalle, kasaba kasaba yayılan bir projeye döndü. İlki 1954'da kurulan İkostalar yakalanma tehlikesine karşı önceleri evlerde faaliyet gösterdi.1975 yılına gelindiğinde 100'ün üstündeki İkastola'da 25.000'in üzerinde öğrenci öğretim görmekteydi.*¹⁹⁵

Bu ev-okullar Bask milliyetçiliğinin ana damarı olmuştur. ETA'nın temelini oluşturan Bilbao'daki Deusto üniversitesindeki bir grup öğrencinin 1953 de çıkardığı EKİN (Baskça yapmak anlamına gelmektedir) isimli bülten de Bask dilini direnişin sembolü kabul ederek ortaya çıkmıştır. PNV'yi pasif ve demode bulan bu grup 1959 da ayrılarak aynı yılın 31 Temmuzunda ETA'yı kurmuştur. ETA, Arana'nın temel milliyetçilik ilkelerini korumakla birlikte, ırkın ulusal kimliğin temel belirleyicisi

¹⁹³ a.g.e.s.38 http://tr.wikisource.org/wiki/KCK_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi,erişim 20.2.2014

¹⁹⁴ Aktoprak,a.g.e.s.361

***Foral sistem:**Yerel hukukun ve imtiyazların korunduğu sisteme verilen addır.bknz.Aktoprak,a.g.e.s.338

**Bu ,idari bir birim olarak kullanılan Kürdistan sözcüğünün,etnik aidiyet belirten bir terime dönüştürülmesine çok benzemektedir.

¹⁹⁵ Zekine Türkeri,**Bask Meselesi**,Ankara:Dip Not Yayınları,2007,s.196

olması konusunda ondan ayrılmakta, Baskçayı ulusal kimliğin temel belirleyeni olarak kabul etmektedir.¹⁹⁶ Bask milliyetçiliği, Bask dili üzerinden ulus inşasına girişmiştir. Birbirini anlamayan birçok lehçe önce birleştirilmiş Baskça (Euskera Batua) adı altında tek lehçeye indirilmiş, daha sonra bu dil üzerinden ortak bir iletişim dili yaratılmaya çalışılmıştır. Bütün bu çabalara rağmen hala halkın dörtte üçüne yakın bir kısmı Baskçayı bilmemektedir. Bask Dil Akademisi başkan yardımcısı Henrike Knörr Borrás'a göre "Baskça bir gün okullarda zorunlu dil konumuna geldiğinde bu durum da değişecektir."¹⁹⁷

3.2. Katalan Milliyetçiliği

1716 ya kadar İspanya krallığının bir parçası olarak kendi meclis ve parlamentosu olan Katalonya, bu tarihten sonra merkezileşme politikalarının bir sonucu özerkliğini kaybetmiştir. Bu dönem Burbonların Katalancanın kullanımına yönelik baskılarına rağmen Katalanca yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Gerek bölgesel kimliğin korunmasında, gerekse 19. Yüzyılda Katalan ulusal kimliğinin oluşturulmasında en önemli unsur Katalanca'dır.

1901 de Katalonya'nın ilk partisi Lliga Regionalista (Bölgeselci Birlik) kurulur. Lliga Ayrıılıkçı milliyetçi bir parti değildir;; İspanya birliği içinde Katalonya'nın özerkliğini savunan bir partidir. Katalan milliyetçiliği ve uluslaşmasının dönüm noktalarından biri 1909 olaylarıdır.1909'da Fas'ta yerlilerin İspanyol madenlerine saldırması üzerine başbakan Antonio Maura'nın savaş çağrısı, başta Barselona olmak üzere Katalonya'da büyük protestolarla karşılanmış, merkezi hükümet sokak gösterilerini güçlükle bastırabilmiştir. Bu olay Katalanların kendilerini İspanyol ulusunun bir parçası olarak görmediklerinin ilanıdır.

"Maura hükümeti 1914'te Katalan sorununun çözümü için idari bir öz yönetim biçimini (Mancomunitat) kabul eder, artık Lliga bölgesel bir hükümet durumuna gelmiştir."¹⁹⁸ 1925'de Rivera'nın başbakanlığı döneminde kaldırılan öz yönetim, 1932 de ikinci Cumhuriyet döneminde tekrar ve daha genişletilmiş olarak iade edilir. Bu dönemde Katalanca hem kamusal alanda, hem eğitimde ikinci resmi

---

¹⁹⁶ Aktoprak,a.g.e.s.366

¹⁹⁷ Türkeri,a.g.e.s.199

¹⁹⁸ Aktoprak,a.g.e.s.294

dil olarak kabul edilerek ve dil üzerinden yoğun bir uluslaşma kampanyası yürütülmüştür.“ Ancak 1939’da Barselona’yı denetim altına alan Franko, Bask bölgesindeki uygulamalara benzer şekilde Katalonya’nın özerkliğine son verdi;; Katalancayı yasakladı, sokak ve yer isimlerini değiştirdi. Bu dönem, pek çok aydın ve siyasetçi ya sürgüne gönderildi, ya öldürüldü veya korkutularak susturuldu.”¹⁹⁹ “İspanya Adalet Bakanlığı’nın *Associated Press*’e bildirdiği verilere göre 1939 yılının Nisan ayı ile 1944 yılının Haziran ayı arasında 192.684 kadın ve erkek yasal olarak idam edilmiş ya da hapishanelerde farklı nedenlerle yaşamını yitirmiştir”²⁰⁰

1960’lara gelindiğinde Franko rejiminin ipleri kısmen gevşetmesi üzerine yeni bir kültürel canlanma dönemi başlamıştır. 60’lı yıllar boyunca Katalan milliyetçileri 1932 Özerkliğine dönülmesi için çaba sarf etmişler, bunu müktesep bir hak gibi görmüşlerdir. Bu algı verilen hakların sonradan nasıl yorumlandığını, geri alındığında hangi toplumsal yansımalara sebep olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Sonuçları iyi hesap edilmemiş politikalarından dönmek, hem çok zor olmakta, hem de muhatap kitle bu haklar üzerinde bir nevi mülkiyet iddia ederek direnebilmekte, hakları gaspedilmiş gibi toplumu seferber edebilmektedir.

1968’de yeni şarkı (Nova Canco) hareketinin ortaya çıkması Katalan milliyetçiliği için yeni bir dönüm noktası oldu. Eurovision’a seçilen, Joan Manuel Serrat, şarkısını Katalanca söyleme talebi ret edilince yarışmadan çekildi. Bu olay, yasaklandıkça Katalanca şarkıları daha popüler hale getirdi. Artık Katalanca yeniden kültürel ve siyasi hayatın merkezindeydi ve Katalan kimliği yeniden dil üzerinden canlanıyordu. (...) 1971’de kurulan Katalonya asamblesi dilsel haklar için örgütsel bir mücadele başlattı. 1978 Anayasa’sına kadar Katalan kimliği dil üzerinden tanımlanarak, inşa edildi. Katalan özerkliği döneminde de aynı çizgi devam etti. (...) Özerklik statüsününün 3. Maddesinde Katalonya için öncelikli dilin Katalanca olduğu belirtilirken, ardından Kastilyanca (İspanyolca) ile birlikte bölgenin resmi dili olduğu ifade edilmiştir. İspanya’daki özerk

¹⁹⁹ Aktoprak a.g.e.s.295

²⁰⁰ Ebru Yener Gökşenli, İç savaş Sonrası İspanya’sının İlk Döneminde Toplumsal Değişim, **Sosyoloji dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.3.S 26, 2013 s.150

bölgeler arasında en aktif ve başarılı dil programlarını takip eden bölge Katalonya'dır.”²⁰¹

1983 ve 1998 yıllarında çıkarılan dil yasaları ile özerklik statüsünün aksine Katalancanın birinci dil haline getirilmesi hedeflenmiş, bunda da başarılı olunmuştur. “Resmi ya da özel ilanlar, yol ve kent işaretleri Katalanca yazılmakta, İspanyolca bu alanlarda neredeyse yasaklanmış gibidir. Eğitim alanında da aynı yol izlenmiş, uygulamada Katalanca dili öncelikli hale gelmiştir.”²⁰² Bölgesel yönetime bağlı Radyo ve TV’ler sadece Katalanca yayın yapmaktadır. Bölgede yaşayanların % 40’ının ana dili Kastilyanca olmasına rağmen, bölge yönetimi bunların haklarını çiğnemekte, Katalancanın egemenliğini zorla sağlamaktadır.²⁰³ Franko döneminde dillerinin yasaklanmasından şikâyet eden Katalanlar, şimdi benzer bir yasaklamayı farklı metotlarla Kastilyanca’ya uygulamaktadırlar. Özerklik statüsünün tanıdığı yarı devlet imkânına rağmen bağımsızlık taleplerinin ardı arkası kesilmemiştir. “En son Aralık 2013’de Katalonya Parlamentosu Bağımsızlık referandumuna gidilmesi için İspanya Meclisi’nden yetki istediği tasarı, 87’ye 43 Oyla kabul edilmiştir.”²⁰⁴

İspanya meclisi bu kararı kabul ederse, 9 Kasım 2014’de Katalonya bağımsızlık referandumuna gidecek. Katalonya ulusal günü olan 11 Eylül’de 400 kilometrelik insan zinciri oluşturan Katalonlar, uzun zamandır ayrılık taleplerini her platformda dile getiriyorlar. “Bask Milliyetçi Partisi (PNV) Başkanı Josu Erkoerka’nın ifadesiyle;; iki temel sütunu olan çoğul İspanya ve sosyal İspanya bugün paramparça bir hale gelmiş durumda.”²⁰⁵ Özerklik sistemiyle hedeflenen çoğul İspanya, bugün çok parçalı bir İspanya’dan ibaret. Parçalar arasındaki mesafe ise her geçen gün artıyor.

3.3. Quebec Milliyetçiliği

Quebec milliyetçiliği de bir dil milliyetçiliğidir. Bütün farklılık iddiaları dil farklılığı üzerinden dile getirilmiştir.

---

²⁰¹ Aktoprak,a.g.e.s.296-324

²⁰² Kurubaş,a.g.e.s.253

²⁰³ Tacar,a.g.e.s.120

²⁰⁴ <http://tr.euronews.com/2014/01/16/katalonya-bagimsizlik-referandumu-icin-yetki-istedi/erişim.28.01.2014>

²⁰⁵ <http://www.ihya.eu/node/270> erişim 28.Ocak 2014

Quebec milliyetçiliği din ile başlayıp dil ile devam eden bir milliyetçiliktir. Sessiz devrime kadar, Roma Katolik Kilisesi milliyetçiliğin temel unsuru, dil ise yardımcı rolündeydi Sessiz devrim sırasında Fransız Kanadalı kimliğinden Quebecli kimliğine geçişle birlikte dinin gördüğü işlevi, dil üstlenmiştir. (...) Hiç şüphesiz ki, Quebec'lilerin egemen bir devlet talep etme nedenlerinden biri Fransız dilini muhafaza edebilme endişesidir. (...) Kymlicka'ya göre Quebec'i ayrı bir toplum yapan, ortak dini inançlar, âdetler ya da geleneksel pratikler değil, ayrı dil ve kurumlarıdır. Çok farklı din, ırk, cinsiyet, sınıf veya siyasi tercihten kişi Quebecli olabilir. Öte yandan bu çeşitlilik-dilsel, kurumsal bir ahenkle dengelenir ve sınırlandırılır.²⁰⁶

XVI. yüzyılda Kanada'ya yerleşen Fransızlar, 1759'a kadar ayrı bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu tarihte Britanya'ya mağlup olup, 1763 Paris antlaşması ile Britanya'nın uyuğu haline geldiler.1774'teki Quebec yasasına kadar din değiştirme (Katoliklikten, Protestanlığa) baskısı altında kaldılar;; öyle ki, "bir Fransız Kanadalının kamu dairelerinde çalışabilmesi için yemin ederek Roma Katolik kilisesinden vaz geçmesi gerekiyordu."²⁰⁷

Quebec milliyetçiliğinin başlangıçta din eksenli bir zeminde yürümesinin bu tür baskılardan kaynaklanmış olması muhtemeldir.

1774 tarihli Quebec yasası ile Fransız Kanadalıların özgün farklılıkları tanınmış, kendi kurumlarını ve medeni kanunlarını uygulama imkânı verilmiştir. Quebec yasası bir bakıma Kanada'nın ikili yapısının temelini oluşturmuştur. 1791'de Anayasa kanunu ile her birinin kendi meclisi olan, Yukarı ve aşağı Kanada kurularak Quebec yasasına son verilir. Quebec, Ontario ile birlikte aşağı Kanada'yı oluşturmuştur. Birçok yazar Quebec ulusunun siyasal ve kültürel bir topluluk olarak var olmaya1791'de başladığını ve Fransızca

---

²⁰⁶ Kalaycı,a.g.e.s. 360-365

²⁰⁷ a.g.e.s.155

*konuşanların bu tarihten itibaren kendilerini bir ulus olarak gördüklerini ileri sürer.*²⁰⁸

Bu iki bölgeyi sistemde, Fransızca, İngilizce ile beraber Aşağı Kanada'nın resmi dili olmuştur. Yeni özerklik sistemi, ulusal kimliklerin hızla belirginleşmesine, her bölgenin kendini ulus statüsünde görmesine ve daha fazla özerklik taleplerinde bulunmalarına çanak tutmuştur. İngiliz yöneticiler de tam aksine Kanada'yı birleştirme ve İngilizceyi hakim kılmak isteyince, çatışma kaçınılmaz hale gelir. 1837-38 de Papineu isyanı bozgunla neticelenir. Bu bozgun Quebec'liler için bir dönüm noktasıdır;; hafızalarına etnik bilincin kazanması açısından önemli bir işlev görmüştür. Savaş meydanı, Kanada'da iki ayrı tarafın olduğunun altını çizmiştir. Savaşın ardında, 1840 yılında, birleşme kanunu ile iki eyalet birleştirilir.

Ancak 1774'de Quebec yasası ile başlayan farklılık bilinci, birleştirme yasası ile giderilmeyecek kadar derinleşmiştir artık. Kalaycı, "Britanyalılar Fransız Kanadalıları fethettikten sonra jeopolitik ve demografik olarak hâkim güç konumuna gelmelerine rağmen, onları asimile edecek irade ve güçten yoksun oldukları için Fransız Kanadalıların bazı alanlarda, özerkliklerini sürdürdüklerini,"²⁰⁹ belirtilmektedir. Bu süreçte ikili yapı devam etmiş, Aşağı Kanada'nın ismi Doğu, Yukarı Kanada'nın ismi Batı Kanada olmuştur.

19. Yüzyıla gelindiğinde Britanya sömürgelerinin iç işlerini kontrol etmede fazla bir çıkarı olmadığını gördüğünden federasyon fikrinden etkilenmiş, topraklarını sömürgeleri arasında bölüştürmüştür. Bir araya gelmenin ekonomik avantajları iş adamlarını bir federasyon oluşturma fikri etrafında bir araya getirmiş, 1867 de Kanada Federasyonu kurulmuştur. İlk başta dört eyaletten oluşan federasyon, sonradan gelen katılımlarla on eyalet üç bölgeye çıkmıştır.

Aynı dönem, Fransız dilinin bir defa daha güvenceye alınmasıyla Quebec'in farklılığı bir defa daha teyit edilir. Federal sistem biraz da Quebec'i başka türlü birlik içinde tutmak mümkün olmadığından zorunlu olarak tercih edilmiştir. Kanada ile ilgili analizlerde, o tarihten bugüne Kanada'nın hiçbir zaman üniter devlet olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır. Ancak Federasyona rağmen, Fransız

---

²⁰⁸ Kalaycı, a.g.e.s.152

²⁰⁹ a.g.e.s.156

Kanadalılarda azınlık psikolojisi hiç eksik olmamış, asimile olma, İngiliz Kanadalıların içinde erime korkusu hep devam etmiştir. Bunun ana nedeni, Fransızca konuşanların oranının zaman içinde tedrici olarak azalmasıdır. “Örneğin, Federasyona katıldığında İngilizce konuşanlarla, Fransızca konuşanların eşit olduğu Manitoba’da 1890’larda Fransızca konuşanların oranı %10’lara düşmüştür. Quebec’li liderler çareyi beşiğin intikamında bulmuşlar, bir Quebec’li demografa göre son iki yüzyılda dünya nüfusu üç kat, Avrupa nüfusu dört kat, Fransız Kanadalı nüfusu ise sekiz kat artmıştır.”²¹⁰

Birinci Dünya savaşıdan sonra Britanya sömürgeleri yavaş yavaş özerkliklerini kazanmaya başlayınca, Londra Parlamentosu Kanada’ya da 1931 yılında Westminster (bağımsızlık) statüsü verdi. Ancak statüye rağmen Britanya ile bağımlılık ilişkileri sürmüştür. Öyle ki, kimi yasaları çıkarmak için yine Britanya’dan izin almıştır.

Kanada gerçek anlamda bağımsızlığına 1982 Anayasası ile kavuşmuştur. Kanada yurttaşlık kanunu bile 1947 tarihlidir. Bu tarihe kadar İngiliz tebaası olarak kalmışlardır. Quebec milliyetçiliğinin miladı, “1960-66 yılları arasında hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı sessiz devrim dönemidir. Quebec’lilikten ilk defa bu dönemde bahsedilmiş, dilsel Quebec milliyetçiliği bu dönem yerleşmiştir. 1964’de kurulan eğitim bakanlığı ile Quebec’teki tüm okulların sorumluluk ve denetimi kiliseden hükümetin eline geçmiştir.”²¹¹

Eğitimin millileşmesi, Quebec hükümetinin devlet gücünü kullanarak Fransızca’yı ön plana almasına, böylece, dine dayalı milliyetçilikten, dile dayalı milliyetçiliğe geçilmesine vesile oldu. Bu dönemin bir başka yansıması da, “Quebec’lilerin kendilerine bakıştaki değişiktir: asimilasyon korkusunun yerini aşırı öz güven almıştır. Buna bağlı olarak artık tarihçilerin Quebec’lileri tarifi de farklılaşır, Quebec’liler yenilmiş, ezilmiş bir ulus olmak yerine, modern, gelişmiş, ileri bir halk olarak tarif edilirler.”²¹² Egemenlikçi parti (parti Quebecois), biz farklıyız, bizi Amerika’nın geri kalanından farklı kılan zayıflıklarımız değil, gücümüzdür derken bu yeni paradigmaya işaret etmektedir. “1963’de iki dilcilik, iki

---

²¹⁰ Kalaycı, a.g.e.s.166

²¹¹ a.g.e.s.184

²¹² a.g.e.s.195

kültürçülük komisyonu kurulur, yavaş yavaş Quebec eyalet hükümeti ifadesinin yerini, Quebec ulusal devleti alır ve eyalet terimi resmi söylemden çıkarılır.”²¹³

1968’de Kanada başbakanı olan Pierre Trudeau, siyasi kariyeri boyunca Quebec milliyetçiliğini bastırmakla uğraşmıştır. “Trudeau Fransızca’yı, İngilizce ile birlikte sembolik olarak değil, gerçekten resmi dil haline getirince Quebec’lilerin Kanada hükümetini kendi hükümetleri gibi görececeklerini, böylece Quebec milliyetçiliğini bertaraf edeceğini ummaktadır. 1969 da resmi diller yasasını çıkararak Kanada’nın iki resmi dili olduğu Anayasa’ya eklenir. Hedef, Kanadalı üst kimliğini yerleştirip üniter Kanada devletini inşa etmektir. Vergi reformuyla Quebec’i kendi vergilerini toplamada da yetki sahibi edince, bu mali özerklik eğitim, sağlık ve gençlik projelerini finanse etme imkânını doğurur. Bu da, beklenenin aksine, Quebec milliyetçiliğini güçlendirmeye yaramıştır.”²¹⁴

İki dilliliğin bir Anayasa hükmü haline getirilmesi, Quebec’te Fransızcanın resmi tek dil olması yönündeki taleplerin önünü açmıştır. Bu süreçte Quebec bölgesinde Fransızcanın hâkimiyeti tam anlamıyla pekişmiştir. Trudeau’nun aynı maksatlı reformları devam ettikçe, Quebec’in Kanada’dan özgürleşme süreci de ivme kazanmıştır. Öyle ki, Quebec’e gidecek yabancıların Kanada’dan ayrı olarak bir de Quebec’e vize ücreti ödemeleri gerekmektedir.

*1974’de Quebec hükümeti dilsel eşitliği kaldırarak, Fransızca’yı resmi dil ilan etmiştir. İngilizce eğitim, sadece İngilizce bilgisinin yeterli olduğunu gösterenlere verilecek, onun dışında kalan herkes eğitimini artık Fransızca yapacaktır. 1977’de daha ileri gidilerek yeni bir dil yasası, Bill 101 kabul edilir. Quebec ‘teki dil rejimi Fransız dil şartı olan Bill 101’e dayanır. Buna göre eyalet meclisinin, mahkemelerinin, hükümet faaliyetlerinin ve devlet okullarının dili Fransızca olmak zorundadır.*²¹⁵

Bu aynı zamanda iki dillige veda anlamına gelmektedir. Nitekim 1976 ile 1981 yılları arasında Quebec’te İngilizce konuşanların %12’si eyaletten ayrılmıştır.

---

²¹³ Kalaycı, a.g.e.s.196

²¹⁴ a.g.e.s.200

²¹⁵ a.g.e.s.214

Quebec'liler Fransızca'yı yaşatabilmek için, Kamu alanında bireylerin serbest dil seçimine bazı kısıtlamalar getirmek zorunda olduklarını, bu sebeple İngilizce diline kısıtlama getirmenin meşru olduğunu savunmaktadırlar. Dilin aşırı derece siyasallaşması, iki dilliliği yerleştirmek isterken tam tersi bir sonuç doğurmuştur.²¹⁶

Dünyanın en gelişmiş demokrasilerinden birine sahip olmak, Kanada'da etnik taleplerin tavsamasına yetmemiştir.

Başta Trudeau olmak üzere birçok kişi, Liberalleşme ve modernleşmenin milliyetçi duyguları yumuşatacağı görüşüyle sessiz devrimin Kanada –Quebec gerilimini azaltacağını varsaymıştır. Çünkü kültür liberalleştikçe, milliyetçi duygular azalacak ve ortak bir uygarlığı paylaşma bakımından giderek uluslar birbirine benzeyecek, böylece kişiler ulusal kimliklerine sıkıca sarılmayı bırakacaklardır. Oysa ulusal kimliklerin ve milliyetçiliğin gücünü azaltmak bir yana, liberalleşme çoğu zaman yükselen bir ulus oluş duygusuyla el ele gider. Kültürlerin, Liberal, hoşgörülü ve çoğulcu hale gelmiş olması insanların kendi kültürlerine göre yaşama ve çalışma arzularını sonlandırmamakta, aksine artırmaktadır²¹⁷

Nitekim geniş bir özerkliğe rağmen Quebec iki defa Egemenlik (bağımsızlık) Birlik referandumuna gitmiş, ilki, (1980) %59,6'ya %40,4 ile ikincisi, (1995) %50.56' ya, %49.44 ile ret edilmiştir. 1995 Egemenlik-Ortaklık referandumunun kaderini sadece 54.288 oy tayin etmiştir.

Kanada bugün de Quebec'in bağımsızlık ve ayrılma tehdidi altındadır. Federal hükümetin tanıdığı hakların hiç biri ayrılık taleplerini azaltmaya yetmemiş, gün geçtikçe egemenlikçilerin oranı yükselmiştir. Quebec bölgesinde %20 civarında İngilizce konuşan ve her iki referandumda ret oyu kullananların varlığı hesaba katıldığında aslında Fransızca konuşan Quebec'lilerin bağımsızlıktan yana oy kullandıkları anlaşılmaktadır. Sessiz devrim döneminde çıkarılan dil yasaları, Fransızca üzerinde odaklaşan düzenlemeler Quebec milliyetçiliğinin bir dil

---

²¹⁶ Kalaycı , a.g.e.s.215

²¹⁷ a.g.e.s.192

milliyetçiliği olduğunu gösteriyor. Bunun ana nedeni; “dilin, etnisite gibi liberal olmayan pratikler ve değerler içermediği düşüncesi ve dilin kültürel farklılığı vurgulamak için daha meşru bir araç olarak görülmesidir.”²¹⁸ Diğer bir neden de daha önce milliyetçilik ve dil bahsinde vurgulandığı gibi, farklı bir dile sahip olmanın, ayrı bir devlete sahip olma talebini meşrulaştıran bir unsur olarak görülmesidir.

Ne özerklik, ne dilsel hakların, bugün Quebec milliyetçiliğini tatmin etmediği görülmektedir. Quebec örneği, etnik taleplerin liberalleşme yoluyla engellenemeyeceğini gösteren zengin bir malzemeye sahiptir. Bu anlatımlar, zaman zaman Quebec örneğinden hareketle, Kürt sorununa yapılan atıfların gerçekçi olmadığını göstermektedir. Quebec tarihi, kültürü, coğrafyası ile Kürt sorunu ile mukayesesi kabil olmayan özelliklere sahiptir. Fransız Kanadalılar iki defa İngiliz Kanadalılarla savaşıp bozguna uğramışlardır. Bilinçaltılarında iki bozgunun izleri vardır. Türklerle-Kürtler arasında böyle bir savaş vaki olmamıştır. Quebec eyaletinin, İngiliz Kanadalılarla farklılıkları sadece dilden ibaret değildir, aynı zamanda din farklılıkları da vardır.

Quebec’liler Roma Katolik kilisesine bağlıyken, İngiliz Kanadalılar Protestan ve Katoliklerden oluşmaktadır. Kürtlerle-Türkler arasında din farkı yoktur. Kanada’da 1840’daki birleşme dönemi hariç, baştan beri her koloni adeta özerk bir statüye sahip olmuş, birleşik bir Kanada hemen hemen hiç olmamıştır. Türklerle-Kürtler hep aynı devlet çatısı altında yaşamışlar, aynı tarihi mirası paylaşmışlardır. Quebec’lilerle, İngiliz Kanadalıların ortak bir tarihleri yoktur. Türklerle-Kürtlerin tarihleri ve kahramanları ortaktır. Kanada 1982’ye kadar tam anlamıyla bağımsız değildir, Britanya tarafından hep uzaktan kumanda edilmiştir. Merkezi bir otoritenin yokluğu bir birlik fikrinin gelişmesine de mani olmuştur. Türklerle Kürtler aynı merkezi otorite altında yaşamışlar, aynı tarih, aynı kader, aynı inanç, onları aynı ortak kültürün parçası haline getirmiştir. Farklılıkları çoğaltmak mümkündür, dolayısıyla, Quebec örneğinden Türkiye için uygulanabilir sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. Tek anlaşılması gereken, dilin nasıl bir ayrışma ve inşa aracı haline getirildiğini, dilsel taleplerin, bir dili konuşmakla sınırlı kalmadığını görmektir.

---

²¹⁸ Kalaycı , a.g.e.s.353

4. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR

Avrupa Birliği (AB), ulus üstü (supranational) yapılanma biçiminin en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Avrupa barışı ve ekonomik işbirliği parolasıyla yola çıkan topluluk, zaman içinde birleşik bir Avrupa düşüncesine evrildi. 2004 yılında Roma’da imzalanan AB Anayasa’sı, üye ülkelerden Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlarda ret edilince, yürürlüğe giremedi.

“1957 Roma antlaşmasıyla kurulan Avrupa topluluklarının amacı, ortak bir Pazar ile ekonomik ve parasal birlik olduğundan, tamamen ekonomik ve ticari hedeflere yönelmiş, önceleri insan haklarının korunmasını üye devletlerle, Avrupa konseyinin (AK) gözetimi altında oluşturulan antlaşmalara bırakmıştır.”²¹⁹ Bu bakımdan hem AK gözetiminde ortaya çıkan antlaşmaların hem de üye devletlerdeki insan hakları pratiklerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Daha önce birinci bölümde kısaca insan hakları ve azınlıklara dair çalışmaların MC ve BM dönemleri incelenerek genel bir çerçeve verilmiş, meselenin Avrupa Birliği ile ilgili veçhesi ve aşamaları ise bu bölüme bırakılmıştır.

Dil meselesi de uluslararası metinlerde önce insan hakları bağlamında ele alınmış, sonra azınlık hakları, en sonra müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Ana dille eğitim sorunu tetkik edilirken de bu sıralamanın takip edilmesi, sorunun anlaşılması bakımından elzemdir. Ayrıca, Avrupa Birliği Hukukunun İnsan hakları boyutu ele alınırken, Avrupa Konseyinin (AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının AB hukukuyla ilgisi göz ardı edilemez. Çalışmamızda bu kuruluşların çalışmaları ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

4.1. Avrupa Konseyi Ve Azınlık Hakları

Avrupa konseyi (AK) 5 Mayıs 1949'da, Avrupalı 10 devletin katılımıyla kuruldu. Fikir 7-11 Mayıs 1948 de Lahey’de toplanan Avrupa kongresinde ortaya atılmıştır. “Kongre sonunda, bir birlik veya federasyon kurulmasının getireceği hukuki ve anayasal problemlerin incelenmesi, bir insan hakları şartının hazırlanması

²¹⁹ Funda Ata Keskin, *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013, s.72

için parlamenter meclisi kurulması, insan hak ve özgürlüklerini korumak için yüksek mahkeme kurulması yönünde”²²⁰ çağrıda bulunulmuş, neticede 5 Mayıs 1949’da AK kurularak, ete, kemiğe bürünmüştür. Amaç, iki Dünya savaşından yıkıntıyla çıkan Avrupa’da bir daha aynı trajedilerin yaşanmaması ve Avrupa birliğinin sağlanmasıydı. Bunu gerçekleştirmek için konseyin hedefleri şu şekilde belirlendi;;

“A-İnsan hakları, çoğulcu demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini korumak ve güçlendirmek,

B-Irkçılık ve yabancı düşmanlığı, uyuşturucu madde, çevre sorunlarına çözüm aramak,

C- Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak,

D- Üye ülkeler vatandaşlarının daha iyi yaşam koşullarına kavuşmalarını sağlamak.”²²¹

Lahey’de yapılan birlik çağrısı 1957 Roma antlaşmasıyla, insan haklarını korumaya yönelik mahkeme tavsiyesi ise 1954 yılında insan hakları komisyonunun,1959 yılında İnsan hakları mahkemesinin kurulmasıyla gerçekleştirilmiştir.

AK’nin azınlık haklarına yaklaşımı, önce insan hakları çerçevesinde olmuştur. Bu amaçla oluşturulan ilk belge, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesidir.1948 tarihi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden ilhamla hazırlanan sözleşme, 1953 yılında yürürlüğe girdi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sadece Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin imzasına açık uluslararası bir antlaşmadır. Sözleşme, bir taraftan mahkemeyi kurup onun çalışma yöntemini belirlerken, diğer yandan da taraf devletlerin saygı gösterme konusunda yükümlülük altına girdikleri bir haklar ve garantiler listesine yer vermektedir. Sözleşme hükümlerinin uygulanması ve takibi için oluşturulan denetim mekanizmaları, İnsan Hakları Komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Komisyon ve mahkeme 1 Kasım 1998’de yürürlüğe giren Protokol ile tek çatı altında birleştirilmiştir.

²²⁰ Sabahattin Nal,Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda Azınlık Hakları,Ankara:Nobel Yayınları,2010,s.42

²²¹ http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/avrupa_konseyi,erişim,23.11.2013

AİHS'nin hazırlık aşamasında azınlıkların korunması ve bir takım özel haklar verilmesi yönünde eğilimler olmuşsa da, bunlar sonuçsuz kalmıştır. "1978'e değin azınlık hakları ile ilgili önemli bir adım atılamamış, bu tarihte Bakanlar Komitesince kabul edilen insan hakları bildirgesi ile ilk defa kültürel haklardan söz edilmeye başlanmıştır."²²²

Konseyin insan hakları ve azınlıklara dönük çalışmalarında, AİHM'nin, AGİK sürecinin ve bu sürece bağlı olarak ortaya çıkan belge ve antlaşmaların büyük önemi olduğundan ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

4.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa hukukunun oluşmasında, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin(AİHM) büyük payı vardır. İnsan hakları alanında dünyanın tartışmasız en etkili mahkemesi AİHM'dir. Üstelik mahkeme Avrupa'da gittikçe ortak bir hukuk alanı oluşturma işlevi görmekte, insan hakları konusunda standartlar getirmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Thorbjorn Jagland "hedef tek bir hukuk alanı oluşturmaktır. AB'de kurum olarak buna dâhil olacaktır."²²³ diyerek bu gerçeğe dikkat çekmiştir.

*"Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni uygular. İşlevi, Sözleşmede öngörülen hak ve garantilere devletlerin saygı gösterip göstermediğini denetlemektir. Bu işlevi gerçekleştirebilmesi için, bireyler ya da bazen devletler tarafından yapılan somut bir şikâyetle ("başvuru" adı verilir) Mahkeme'ye başvurulmuş olması lazımdır. Mahkeme, söz konusu hak ya da garantilerden biri ya da birkaçının bir devlet tarafından ihlal edildiğini tespit ederse, bir "karar" verir ve bu karar bağlayıcıdır: ilgili devlet söz konusu kararı uygulamak zorundadır."*²²⁴

²²² Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanımaya*, 2. b., Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s.68

²²³ <http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/53078-aihmnin-gelececi-izmirde-tartiyor/printing> erişim 26.11.2013

²²⁴ http://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_TUR.pdf erişim 26.11.2013

1998'den beri, her birey, grup veya sivil toplum örgütü, doğrudan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.

Mahkemenin (AİHM) üç önemli görevi vardır;; Bunlardan ilki “yarg”, ikincisi “danışma” , üçüncüsü ise “düzenleme” görevidir. Yargısal görev olarak, kendisine gösterilmiş olan sözleşmeden doğan uyuşmazlıkları, zorunlu ve kesin olarak karara bağlamaktır. Diğer bir görevi de, Bakanlar Komitesi'nin istemi üzerine, Sözleşmenin ve Ek Protokollerin yorumu ili ilgili hukuksal sorunlar konusunda danışma niteliğinde görüş bildirmektir. İnsan Haklarının korunmasında ilk başvuru yeri olan AİHM, bir soruşturma, inceleme ve karar organı haline gelmiştir. AİHM, bu görevlerini yerine getirirken, alanında uzman bazı kişi, kurum ve kuruluşlardan bilirkişi olarak faydalanabilmektedir. AK'ye üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Bakanlar Komitesi ise, AİHM'ce verilen kararların infazını denetlemektedir. “AİHM, önüne getirilen uyuşmazlıkları kesin olarak karara bağlayan bir yargı organı niteliğindedir.”²²⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi, davalı devletin AİHM kararlarına uyması zorunludur. “AİHM kararı ile sadece sözleşmenin çiğnenip çiğnenmediğini saptamakla kalmaz, gereken durumlarda davalı devleti tazminata da mahkûm etmektedir.”²²⁶

“Mahkeme kararlarının uygulanmaması halinde, Bakanlar komitesi önce ilgili devlete belli bir süre vermekte, sonra kararı yayınlamaya bir nevi kınamakta, son aşamada ise, gerekirse siyasi bir kararla sözleşmeyi çiğneyen devleti üyelikten atabilmektedir.”²²⁷

4.2.1. Başvuru

Mahkemeye başvurabilmek için, AK üye devletlerin herhangi birinin vatandaşı olmaya gerek yoktur. İhlalin üye devletlerden biri tarafından yapılmış olması kâfidir. Sözleşmenin 35. maddesinde, başvurunun kabul edilebilirlik şartları düzenlenmiştir.

Mahkemenin başvuruyu dinleyebilmesi için;;

²²⁵ <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=disiliskiler&id=3.3erişim> 13.11.2013

²²⁶ <http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=disiliskiler&id=3.3erişim> 13.11.2013

²²⁷ Kurubaş E.,Asimilasyondan tanımaya,s.67

Sözleşmenin garanti altına aldığı haklardan birinin ihlal edilmiş olması,

Bütün iç yargı yollarının tüketilmiş olması,

Sözleşme ihlali veya aykırılık iddialarının ulusal yargı önünde somut bir şekilde ileri sürülmüş olması,

Ve bütün yargı yolları tüketildikten sonra, 6 aylık süre geçmeden mahkemeye başvurulmuş olması gerekmektedir.

Başvurucunun gerçek veya tüzel kişi olmasının farkı yoktur. Ancak başvurucunun yapılan ihlalin mağduru olması ve kendi adına müracaatta bulunması şarttır. Şikâyetin muhatabı, yani davalısı ise ihlali yapan ve sözleşmenin tarafı olan devlet veya devletlerdir. Mahkeme, gerçek kişilere ya da ticarî şirketler gibi özel kuruluşlara karşı yapılan şikâyetlere bakmamaktadır.

4.2.2. Yargılama Ve İşleyiş

Mahkemede AK'nin üye sayısı kadar (bugün için 47) yargıç bulunmakta, her ülke mahkemeye bir üye vermektedir. Mahkeme üç yargıçlı Komiteler, yedi yargıçlı Daireler ve on yedi yargıçlı Büyük Daire'den oluşmaktadır. Usulüne uygun bir dilekçe ile başvurulduktan sonra, talep bir inceleme yargıç (raportör) tarafından incelenmekte, yargıç ilk aşamada işin reddi kanaatinde ise, işi kendisinin de içinde bulunduğu üç üyeli komiteye götürmektedir.

Komite, Sözleşmenin 28. maddesine uyarınca, kişisel başvurunun daha fazla incelemeyi gerektirmediği hallerde oybirliği ile kabul edilemezliğine veya kayıttan düşürülmesine karar verebilmektedir. Komite ret kararı aldığı takdirde bu karar kesindir.

İnceleme yargıç işin ilk aşamada ret edilebilecek nitelikte olmadığı kanaatinde ise veya raportör yargıçın ret yönündeki kanaatine rağmen komite oy birliği ile ret kararı alamamışsa, başvuru yedi üyeli daireye havale edilerek, burada esastan ele alınmaktadır.

Eğer başvuru veya şikâyetlerden biri kabul edilir bulunmuş ise, Mahkeme, tarafları önce dostane çözüme varmaları konusunda teşvik etmekte, bu olmadığı takdirde, mahkeme başvuruyu esaslan incelemeğe başlayarak, Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğine karar vermektedir. “Daire işin özü hakkında karar vermeye yetkilidir. Başvuru, daire önüne geldiğinde inceleme yargıcı, dosyayı ikmal ederek tarafların görüşlerini yazılı olarak alır. Dosya tamamlandığında dava dairede duruşma yapılarak karara bağlanır. Hüküm verinceye kadar tarafların dostane çözüm yoluyla anlaşmaları mümkündür.”²²⁸

Daire tarafından hükmün verilmesi üzerine taraflar, 3 ay içinde davayı 17 yargıçlı Büyük dairenin önüne götürülmesini isteyebilirler. Bu işlem bir çeşit temyizdir. Bir Daire karar verdiğinde, istisnai durumlarda taraflar davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini isteyebilirler. Hangi hallerde davanın Büyük daire önüne götürüleceği AİHS'nin 43.* Maddesinde gösterilmiştir. Davanın, yeni bir inceleme için Büyük Daire'nin önüne yollanıp yollanmamasına Büyük Daire nezdinde oluşturulan bir kurul karar verir. Yine istisnai durumlarda, bir Daire'nin dosyadan el çekmesi sonrasında Büyük Daire davaya bakabilir. Eğer Daire önünde görülmekte olan davada, Sözleşmenin yorumuna ilişkin ciddi bir sorun söz konusu veya Mahkeme tarafından daha önceden verilmiş bir karar ile çelişki riski varsa, Daire, Büyük Daire lehine davadan el çekebilir. Yargılama sonunda, Mahkeme bir ihlalin varlığını tespit ederse, uğranılan zararların telafisi için, parasal bir karşılıktan ibaret olan “hakkaniyete uygun bir tatmine” bir başka ifadeyle uygun bir tazminata karar verebilir.

4.2.3. Kararların Denetimi

Verilen kararların uygulanması Mahkemenin yetkisinde değildir. Mahkeme AİHS'ne aykırılığı tespit ettikten sonra uygulama aşamasına müdahale

²²⁸ <http://www.aihmbasvuru.com/78-basliklar/84-aihm-kararlarinin-uygulanmasi.html>
erişim,26.11.2013

*AİHS 43. Maddesi şöyledir: 1. Bir Daire kararının verildiği tarihten itibaren üç ay içerisinde, dava taraflarından her biri, istisnai durumlarda, davanın Büyük Daireye gönderilmesini isteyebilir.
2. Büyük Daire bünyesinde beş yargıçtan oluşan bir kurul, dava Sözleşme ve protokollarının yorumuna ya da uygulanmasına ilişkin ciddi bir sorun doğuruyorsa ya da genel nitelikli ciddi bir konu teşkil ediyorsa, istemi kabul eder.
3. Kurul istemi kabul ederse, Büyük Daire bir hüküm ile davayı sonuçlandırır.

etmemektedir. Bu sorumluluk Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne (AKBK) aittir. Bu kontrol ve yerine getir baskısı, siyasi bir baskıdır. Mahkemenin hükmettiği tazminatlarda başvuruçunun muhatabı, ilgili devletin Dışişleri Bakanlığıdır. Bakanlar Komitesi, kararların uygulanmasını denetleme ve hükmedilen tazminatın başvuruçuya ödenmesini gözetleme yükümlülüğü altındadır. "AKBK'si tazminata hükmedilmişse 3 ay içinde ödenmesini, benzer ihlallerin önlenmesi için gerekli yasal ve idari tedbirlerin alınmasını, başvuruçunun tazminat dışında şartların el verdiği ölçüde mağduriyetinin giderilmesini ister. Gerekli önlemler alınmaya kadar, dava Bakanlar komitesinin gündeminde kalır. Alınan önlemler tatmin edici bulunduğu takdirde dosya kapatılarak denetim görevine son verilir."²²⁹ Önlemler yeterli bulunmadığı takdirde, bakanlar komitesi siyasi baskı unsurunu devreye sokarak, ihlaleci devleti mahkeme kararını uygulamaya zorlamakta, netice alınmadığı takdirde, son çare olarak ilgili devletin AK üyeliği askıya alınmaktadır. Fakat bugüne kadar bu yaptırım hiç uygulanmamış, siyasi baskıyla yetinilmiştir.

AİHM'nin ayrı bir başlık altında incelenmesinin sebebi, Avrupa ve AB hukukuna etkileriyle ilgilidir. 2013'de üye sayısı 28'e çıkan AB devletleri aynı zamanda Avrupa Konseyine de üyedirler. AİHM'nin verdiği kararlar Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) üzerinden AB hukukunu da etkilemektedir. İki mahkeme arasındaki ilişki ve AİHS'nin AB hukukuna etkileri daha sonra ayrıca ele alınacaktır.

4.3. Agik Süreci (AGİT)

"AGİT,1975'de başlatılan (1994 sonlarına kadar AGİK, Avrupa Güvenlik ve işbirliği konferansı ismiyle adlandırılan) bir sürecin örgüt haline dönüşmüş durumudur. AGİK'in en önemli kuruluş sebeplerinden birisi, o tarihlerde Avrupa'da ABD'nin başını çektiği Batı bloku ile Sovyetler birliğinin liderliğini yaptığı Doğu bloku arasında hâkim olan gerginliğin azaltılması, yumuşatılması, iki tarafın diyalog kurabileceği bir forum sağlama, resmi ifadesiyle detente'ı tesis etmektir."²³⁰

Açıkça telaffuz edilmese de bir başka amacı da, İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan ve batılı devletlerce tanınmayan statükonun tanınmasını sağlamaktır.

²²⁹ <http://www.aihmbasvuru.com/78-basliklar/84-aihm-kararlarinin-uygulanmasi.html>
erişim,26.11.2013

²³⁰ Aslan Gündüz,**Milletlerarası Hukuk**,6.b.,ed.Reşat Volkan Günel,İstanbul,2013, s.699

1975 yılında Helsinki'de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda kabul edilen ve Helsinki Nihai Senedi olarak anılan belge, insan haklarına ilişkin önemli hükümler içerir. Belgenin üç ayrı yerinde azınlıklardan söz edilmesine rağmen,1989'a kadar bir ilerleme sağlanamamıştır. Ancak, 1989 Viyana kapanış belgesiyle;”ulusal azınlıkların etnik, dilsel, kültürel ve dinsel kimliklerini koruyacak ve bu kimliklerin geliştirilmesini sağlayacak ortamın oluşturulması ve haklarını özgürce kullanabilecek şartların sağlanması istenmiştir.”²³¹

Tüm faaliyetleri güvenlik, barış, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını gerçekleştirmeye yöneltmiş olan AGİT'te, özel olarak insan hakları alanında faaliyet göstermek üzere kurulmuş iki kurum bulunmaktadır bunlar; Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu ile Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'dir. Azınlık hakları açısından komiserliğin ayrı bir önemi vardır.

1992 Helsinki Belgesi ile "mümkün olan en erken aşamada çatışma önleme enstrümanı" olarak oluşturulmuştur. Görevi, ulusal azınlıkları içeren gerilimlere mümkün olan en erken aşamada, erken uyarı ve erken eylem sağlamaktır

Yüksek Komiser 'in yetkisine 2 sınırlama getirilmiştir:

a- Örgütlü terörizmle bağlantılı azınlık sorunlarını,

b- Bireysel insan hakları ihlallerini inceleyemez.

*İnsan Hakları Komiserliğinin esas görevi, İnsan hakları bilgi ve bilincinin artırılması ile bu alandaki ihlallerin azaltılmasıdır.*²³²

“AGİT çerçevesinde oluşturulan belgeler hukuken bağlayıcı değildir, uygulanmaları iyi niyet ilkesine bağlıdır. Ancak bu tür belgeler hem antlaşma kökenli, hem yapılageliş kökenli uluslararası hukuk normlarının oluşumuna katkıda bulunmaktadır.”²³³ AGİT, 1975 Helsinki belgesi ile azınlık haklarını insan hakları ile

²³¹ Kurubaş, a.g.e.s.69

²³² Naz Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık hakları, 2. b., İstanbul, 2001, s24

²³³ http://insanca.kadiköy.bel.tr/uluslararası_organizasyonlar_ve_ih.html erişim 27.11.2013

koruma yaklaşımını 1990 Kopenhag belgesi ile değiştirerek²³⁴, azınlıkları ayrı bir başlık altında ele almıştır. Bu perspektif değişiminin arka planında, 90'lı yıllarda Avrupa'daki siyasi tablonun değişmesi yatmaktadır. Türkiye, Konferans'ın toplanmaya başladığı 1975 yılından beri AGİT'in üyesidir.

4.4. Soğuk Savaştan Sonra Avrupada İnsan Hakları

Doksanlara kadar azınlık hakları ile ilgili gelişmeler ağır aksak bir seyir izlemiştir. AGİK sürecinde kimi iyi niyetli teşebbüse rağmen, esaslı bir mesafe alınamamıştır. Bunun temel sebebi;; azınlık haklarının soğuk savaşın enstrümanlarından biri olması ve bir mücadele aracı olarak kullanılmasıydı. Batı ile Doğu bloku arasındaki mücadele zaman zaman azınlıkların içinde bulunduğu devlete karşı kışkırtılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte bu ihtimal ortadan kalkmış, yeni bir siyaset üretmenin gerektiği ortaya çıkmıştı. Doğu blokundan kopan ülkelerin Avrupa Konseyine katılması, azınlık sorunlarının Avrupa barışını tehdit edici bir potansiyel taşıdığı göstermişti. Kapıya kadar dayanan soruna çözümler bulunması gerekiyordu. Bu amaçla AK zemininde ortaya çıkan ilk belge, Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'dır. İkincisi ise;; Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesidir.

4.5. Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı

Şartla ilgili ilk adımlar, resmen 1984'de, Strazburg'da, 250 azınlık temsilcisinin katıldığı toplantıda atıldı. Bu toplantı da, hazırlanacak bir şartın ilk taslağını yazmak üzere uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu oluşturulması kararlaştırıldı. "İlk taslak, 1987 de ortaya çıkmasına rağmen zaman içinde üzerinde yapılan oynamalar, değiştirmelerle asıl metnin ortaya çıkması yılları aldı. 1984 ile 1992 yılları arasında geçen uzun süre, hakların gözlenmesi, değerlendirilmesi konusunda yeni imkânlar sundu."²³⁵

²³⁴ Kurubaş,a.g.e,s..68

²³⁵ <http://www.kaffed.org/index.php/bilgi-belge/insan-haklari/item/52-bolgesel-ve-azinlik-dilleri-avrupa-sarti-uzerine-bir-degerlendirme.html>,

Böylece hem 80’li yılların mantığına mahkûm kalınmadı, hem de 90’lı yılların siyasi değişimleri ve mantalitesi şarta yansıma imkânı buldu. 5 Kasım 1992 de imzaya açılan şart, beş devletin onaylamasıyla 1 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe girdi. Mart 2014 tarihi itibarıyla şart, 25 ülke tarafından imzalanıp, onaylanmıştır. ”Taraflar ülkelerden bazıları (Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, Slovenya, İsveç, İngiltere, Avusturyaİspanya, Slovakya, Güney Kıbrıs, Sırbistan-Karadağ, Ukrayna) yayımladıkları bildirelerle Şart’ın bazı maddelerini nasıl yorumlayacaklarını açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Şart’la ilgili yayımlanan açıklayıcı raporda, dilsel azınlıklar kavramının kullanılmadığı, sadece bölgesel ve azınlık dilleri kavramının kullanılarak, bu dillerin korunmasının ve geliştirilmesinin hedeflendiği”²³⁶ ifade edilmiştir. Kurubaş, bu tanımın etnik, ulusçu taleplerin yalnız kültürel boyutta kalması yahut siyasallaşması yönünde büyük önemi olduğu kanaatindedir. Bu antlaşmayı imzalayan devletler, ülkelerinde azınlık durumunda bulunan halkların yerel dillerini korumaya söz vermiş olmaktadır. 23 maddeden oluşan şart göçmen dilleri ile resmi dillerin diyalektlerini koruma dışında tutmaktadır. Tanımlar başlıklı 1. Madde de bölgesel ve azınlık dilleri şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir Devlet’in toprakları içinde bu Devlet’in geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan dil yahut diller. Şart’ın uygulamasının denetimi katılımcılar tarafından 3 yılda bir AK genel sekreterliğine verilen raporlarla sınırlıdır. “Devletler her üç yılda bir, sözleşmenin uygulaması konusunda aldıkları önlemlerle ilgili raporlar hazırlayacaklardır. Fakat bu raporlar hakkında yorumlarda bulunabilecek kurum ve kurulların kullanabilecekleri imkânlar tavsiyeyle sınırlı tutulmuştur. Bu da, Avrupa kurumlarına, metnin uygulamasını sağlamak için yeterli güç verilmediği anlamına gelmektedir.”²³⁷

---

²³⁶ Kurubaş, a.g.e.s.75

²³⁷ <http://www.kaffed.org/index.php/bilgi-belge/insan-haklari/item/52-bolgesel-ve-azinlik-dilleri-avrupa-sarti-uzerine-bir-degerlendirme.html>, erişim 30.11.2013

4.6. Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi

1990 AGİK Kopenhag belgesinde azınlıkların korunmasına ilişkin taahhütlerin hukuki kisveye bürünmesi ve bakanlar komitesinin en kısa sürede ulusal azınlıkların korunması konusunda bir çerçeve sözleşme hazırlaması kararlaştırıldı. Bu karar doğrultusunda yapılan çalışmalar, Ekim 1994 de tamamlanmış, 10 Kasım 1994 de bakanlar komitesinin 95. Oturumunda kabul edilen “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme (UAKÇS)” ortaya çıkmıştır. “1995 de imzaya açılan ve Avrupa konseyine taraf olmayan ülkelere de açık olan sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için, konseye üye en az 12 devlet tarafından onaylanması gerekiyordu. Aynı yıl 27 devlet tarafından imzalanan sözleşme, 4 devlet tarafından (Macaristan, Romanya, İspanya, Slovakya) onaylanmış,²³⁸ ancak 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aralık 2013 itibarıyla 43 devlet tarafından imzalanan Sözleşme, 40 devlet tarafından onaylanmıştır.

“Sözleşme sadece ulusal azınlıkların korunmasına münhasır ilk çok taraflı ve bağlayıcı uluslararası belge niteliğindedir. Bununla birlikte adından da anlaşılacağı gibi çerçeve niteliğinde olup, doğrudan uygulanır nitelikte değildir.”²³⁹ Uygulanabilmesi için mutlaka iç hukukta da düzenleme yapılması gerekmektedir. “Çerçeve sözleşme tekniğinin benimsenmesi, sözleşme hükümlerinin çoğunun taraf devletlerin ulusal- yasal düzenlemeler ve uygun hükümet politikaları yoluyla uygulamayı taahhüt ettikleri ilkeleri belirleyen programatik nitelikte hükümler şeklinde düzenlenmesi sonucunu doğurmuştur. Sözleşmenin uygulanmasında özel koşulların göz önünde tutulabilmesi için, devletlere geniş takdir yetkisi bırakılmıştır.”²⁴⁰ “Sözleşmede ulusal azınlık kavramının tanımının yapılmaması da aynı sebeple ilgilidir. Her devlete kendi tanımına bağlı kalma imkânı tanınmış, ancak aynı zamanda bunun insan haklarının bir parçası olduğu kabul edilerek ulusal azınlıkların korunması sorununun ilgili devletlerin iç işleri sorunu olarak değerlendirilemeyeceği kabul edilmiştir. Çerçeve sözleşmenin denetim mekanizmasına baktığımız da ise, yargısal denetim yerine, politik bir denetim

²³⁸ Çavuşoğlu, a.g.e.s.26

²³⁹ Kurubaş E., Asimilasyondan tanımayaya, s.78

²⁴⁰ Çavuşoğlu, a.g.e.s.27

mekanizmasının tercih edildiği görülür.”²⁴¹ “Doğrudan uygulanabilir nitelik taşımayan çerçeve Sözleşme’nin getirdiği denetim mekanizmasında, siyasi bir organ olan bakanlar komitesinin sözleşmenin uygulanışını izlemekle görevlendirildiği görülmektedir.”²⁴² İşleyiş, taraf devletin sunduğu raporlar üzerinden yapılmakta, kişisel bir başvuru yolu bulunmamaktadır. Sözleşmeci devlet, sözleşmenin 25 maddesinin 1. Paragrafı gereği, sözleşmeyi onayladıktan sonra bir yıl içinde, sonraki yıllarda ise her 5 yılda bir rapor vermek durumundadır.

*Danışma komitesi bu raporları inceleyerek kendi görüşüyle birlikte bakanlar komitesine sunacak, komite ilgili devletin, denetim komitesinin ayrı ayrı raporlarını inceleyerek kendi kararını açıklayacaktır. Ancak bakanlar komite ’sinin ilgili devletin yükümlülüklerini yerine getirmediği durumlarda nasıl bir yaptırım uygulayacağı belli değildir. Bu bakımdan denetim mekanizması gevşek, sınırlı ve siyasi niteliktedir.*²⁴³

Avrupa konseyinin AİHS’den sonra ortaya çıkardığı bu iki metin, bütün kıta Avrupa’sının azınlık haklarına ve onun bir parçası olan ana dille eğitim hakkına ilişkin siyasi ve hukuki sürece yön vermektedir. AB ülkeleri aynı zamanda Avrupa konseyinin de üyesi olduklarından ulusal düzeyde bu şart ve sözleşmelere riayet etmektedirler. Ancak ayrı bir birim ve topluluk olarak AB’nin azınlık hakları ve çalışma konumuz olan ana dille eğitim hususundaki iç işleyiş ve hukuk düzeninin ayrı olarak ele alınması gerekmektedir.

4.7. Avrupa Birliği Ve Azınlık Hakları

Birinci ve ikinci dünya savaşında güç ögesine göre çizilen sınırlar, AB ülkelerinde çoğunluktan farklı dil ve kökene sahip azınlıklar bıraktı. “2010 yılı verilerine göre toplam 501 milyon nüfusa sahip AB ülkelerinde”²⁴⁴, 50 milyonu aşan dilsel veya dinsel azınlık bulunuyor. AB ülkelerinin birçoğunda etnik veya dilsel

²⁴¹ Saraçlı, a.g.e. s.56

²⁴² Kurubaş, a.g.e., s.81

²⁴³ a.g.e, s.82

²⁴⁴ <http://www.haber7.com/dunya/haber/576143-ab-ulkelerinin-ulke-ulke-son-nufuslari> erişim 20.11.2013

temele dayalı nüfus sayımı yapılmadığından, azınlıklarla ilgili veriler tahminlere dayanmaktadır. Başlarda ulus-devletin tekçi yapısına uygun olarak bu farklılıklar homojenleştirme yoluyla giderilmeye çalışıldı. “Resmi diller ve mezhepler ihdas edildi. Ulus bilincini aşılacak için ulusal eğitim, vatan duygusunu yerleştirmek için zorunlu askerlik, vatandaşlık bilincini geliştirmek ve egemenlik tekeli pekiştirmek için siyasal katılım ve yasalar yapıldı.”²⁴⁵

1990'lara kadar Avrupa Birliği'nin azınlıklar konusuna pek ilgi gösterdiği söylenemez. İnsan hakları ile ilgili geniş mevzuata rağmen, azınlıklar ayrı bir başlık altında ele alınmadı. Bunun temel nedeni, “1945-1989 arası dönemde devletlerin, ulusal azınlık haklarının tanınmasının kendi egemenliklerini zayıflatacağından, kendi iç birliği ve istikrarına yönelik, hoşnutsuz etnik grupların ayrılıkçı veya toprak talep eden emellerine cesaret verecek ciddi bir tehdit oluşturacaklarından korkmalarıydı.”²⁴⁶ Bir diğer neden de, AB ülkelerinin uluslaşma süreçlerini henüz tamamlayamamış olmalarıydı.

90'lı yıllarda Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, Doğu blokundan kopan ülkelerin AB'ye katılma talepleri,-içlerinde çok sayıda azınlık nüfus barındırdıklarından- yeni bir politikayı gerekli kılıyordu. Daha önce azınlık meselesini İnsan Hakları çerçevesinde ele alan Avrupa devletleri, yeni bir yaklaşımı benimsemeye başladılar. “Azınlıklara yönelik bu tutum değişikliklerinin nedeni, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın beklenmedik şekilde parçalanmaları, Orta Avrupa'nın tümünde azınlık ve diğer ulusçulukların yeniden uyanmasıydı. Aynı dönemde tanınan hareket özgürlüğü azınlık grubu üyelerinin buldukları ülkede çoğunluğu oluşturan etnik akrabalarının yanına göç etmelerine imkân tanımış, Almanya, Macaristan ve Türkiye büyük sayılarda göçmen kabul etmek zorunda kalmışlardır.”²⁴⁷ Avrupa barışını tehdit eden ve AB sistemine katılan yeni üyelerle bir iç sorun haline gelen azınlıklar meselesi, bir azınlıklar politikası oluşturmayı zorunlu hale getirmiştir. Avrupa'yı harekete geçiren temel motivasyon, ulus devletlerden meydana gelen uluslararası düzenin istikrarını koruyarak devamını sağlamaktır. Bu arayışlar esnasında , “azınlıklara dinsel, kültürel ve eğitimsel

---

²⁴⁵ Saraçlı M.,AB ve Türkiye'de azınlıklar,S,49

²⁴⁶ a.g.e,s.48

²⁴⁷ a.g.e.s.50

ilişkilerinde otonomi ve kolektif haklar tanıyan görüşle, sorunu egemen devletlerin ülkesel bütünlüğü ve siyasi istikrarı açısından ele alan ve azınlık haklarını iç siyaset içinde tutmayı savunan iki görüş ortaya çıkmış,²⁴⁸ netice itibarıyla sonradan ortaya çıkan belgelerin çoğunda ikinci görüş tercih edilmiştir. Gerçekten de, “Azınlıklarla ilgili ulusal belgelerin hepsinde, ulus devletlerin egemenliğiyle, toprak bütünlüğüne vurgu yapılması ve ayrılma hakkının tanınmaması bu düşüncüyü desteklemektedir.”²⁴⁹

“Temel hak ve özgürlükler topluluğun kurucu anlaşmalarında yer almamıştır. Bunun tek istisnası AKÇT antlaşmasında 69. AET antlaşmasında 7 ve 119. Maddelerdir. Bu maddelerde de sadece eşit işe eşit ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır.”²⁵⁰ 1992 de imzalanıp, 1993 de yürürlüğe giren Maastricht antlaşmasıyla Avrupa Birliği (AB) adını topluluk, bu antlaşmayla, Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış Politika ile İçişleri ve Hukuk alanında işbirliği başlıklarında yeni bir yapıya bürünmüştür. Maastricht antlaşmasında tanımlanan üç sütunlu yapı (AT, Dış Politika, Güvenlik ve Savunma, Adalet ve İç işleri) 2007 tarihli Lizbon antlaşmasıyla ortadan kaldırılarak hukuki kişiliğe sahip AB oluşturulmuştur. Başlarda AB'nin temel hak ve özgürlüklerle ilgilenmemesinin nedeni, ekonomik birlik hedefine kilitlenmiş olması ve bu gibi konularda Avrupa konseyinin ön almasıdır. F. K. Ata bu durumu, “adı konulmamış bir iş bölümü olarak”²⁵¹ nitelendirmektedir. Bir başka neden de, “Avrupa bütünleşmesinin etnik sorunları kendiliğinden çözeceğine yönelik bir beklentinin Avrupalı devletlere hâkim olmasıydı.”²⁵²

AB belgelerinde önce 1987 tarihli Avrupa tek senedinde ardından 1993 Maastricht antlaşmasında temel haklara vurgu yapılmıştır. “Maastricht antlaşmasının F maddesinin ikinci paragrafında, AİHS'nin garantiye aldığı haklar ile üye ülkelerin anayasal geleneklerinden kaynaklandığı şekliyle temel haklar topluluk hukukunun genel ilkeleri olarak kabul edilip saygı gösterileceği ifade edilmiştir.”²⁵³ Böylece AİHS topluluk hukukunun bir parçası haline getirilerek önemli bir adım

---

²⁴⁸ Saraçlı, a.g.e.s.50

²⁴⁹ Nal, a.g.e.s.1

²⁵⁰ Ata, a.g.e.s.13

²⁵¹ a.g.e.s.12

²⁵² Saraçlı, a.g.e.s..49

²⁵³ Ata, a.g.e.s.26

atılmıştır. Düzenleme, bağlayıcı bir dilin kullanılmaması ve içeriğin belirtilmemesi gibi eksiklerle malul olduğu için eleştirilmiştir.

1997 Amsterdam antlaşması ile AB'nin özgürlük demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına dayalı olduğu açıklanarak ilk defa insan haklarının örgütün temel ilkelerinden biri olduğu ilan edilmiştir. Antlaşma AB içinde, insan haklarının korunması sürecinin gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak bu hükümden sonradır ki konsey ırk ayrımı gibi konularda direktif çıkarabilmiş, AİHS'de olmayan kimi hakları tanıyabilmiştir. "1999 da yürürlüğe giren antlaşma, AB sisteminde hem insan haklarının içeriğini, hem de bunları korumak için mevcut olan mekanizmaları değiştirmiştir. İnsan hakları ve temel haklara saygıyı, birlik üyeliğinin bir koşulu haline getirmiştir."²⁵⁴ Görüldüğü gibi AB'deki değişim, Avrupa'daki gelişmelere paralel seyretmiştir. Önceleri ekonomik bütünleşme dışında kalan konulara ilgisiz kalan Birlik, şartlar değiştikçe tutum değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu değişim biraz da Avrupa'nın siyasi haritasında meydana gelen değişiklik ve ekonomik birliğin artık siyasi bütünleşmeye doğru evrilmesiyle ilgilidir. Amsterdam antlaşmasının getirdiği yeniliklerden biri de, "AB hukukunun odak kurumlarından biri olan Avrupa Birliği Adalet Divanına (ABAD) birlik kurumlarının eylem ve işlerinde 6. Maddede düzenlenen temel hak ve özgürlüklere riayet edip etmediklerini denetleme yetkisi vermiş olmasıdır."²⁵⁵ Bütün bu yeniliklere rağmen insan hakları alanında AB hukukuna çağ atlatan adımlar Nice antlaşmasında imzalanan Temel Haklar Şartı'yla (THŞ), Lizbon antlaşmasında yapılan düzenlemelerdir. 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Köln Zirvesinin sonuç bildirgesinde, Avrupa Birliğinin geldiği aşamada, Birlik düzeyinde uygulanan temel hakların, bir Şart'da toplanmak suretiyle açıklığa kavuşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Köln Zirvesinin bu direktifi doğrultusunda sürdürülen çalışmalar, Nice de 7 Aralık 2000 tarihinde. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. "Nice zirvesinde Şart'ın antlaşmalara dâhil edilmesi ya da bir antlaşma maddesinde Şart'a referans yapılması önerileri kabul edilmemiştir. Şart, AB'nin siyasi kurumları -Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu- tarafından

---

²⁵⁴ Ata, a.g.e.s.29

²⁵⁵ a.g.e.s.30

bir bildiri olarak kabul edilmiştir.”²⁵⁶ Buna rağmen şarta bağlayıcılık kazandırma çalışmaları kesintisiz devam etmiş, nitekim Anayasa Antlaşması ile Şart anayasanın bir parçası haline getirilmiş, ancak tüm üye devletlerden onay almadığı için yürürlüğe girmemiştir. En son AB’nin kurumsal yapısına bazı değişiklikler getiren ve 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon antlaşmasıyla Şart’ın kurucu antlaşmalar düzeyinde olduğu kabul edilmiştir.

4.7.1 Temel Haklar Şart’ı

Ekonomik bütünleşmeye odaklanmış Avrupa Birliğinde, “Temel Haklar Şartı’nın hazırlanmasını kaçınılmaz kılan, ekonomik bütünleşmenin ötesine geçerek bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı oluşturma yolundaki Avrupa Birliği’nin siyasi hedefleri doğrultusunda Avrupa vatandaşlarının iktidarla ilişkilerinde doğrudan dayanabilecekleri bir hak ve özgürlük belgesine duyulan ihtiyaçtır.”²⁵⁷ Hazırlık aşamasında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) katılmak, ATAD’ın oluşturduğu içtihadi koruma sisteminin devam etmesi veya hak ve özgürlüklerin korunmasında normatif bir düzenleme getirilmesi gibi seçenekleri konuşulmuş, sonunda Temel haklar Şartı’nda karar kılınmıştır. Şart, hem “Avrupa Birliği’nin ekonominin ötesinde bir değerler topluluğu olduğunun güçlü bir ifadesi, hem de, P. Gaia’nın ifadesi ile Avrupa’nın artık sadece -Satıcıların Avrupası- olmadığını göstererek, vatandaşların Avrupası olarak bireye yönelmiş olduğunun ifadesidir.”²⁵⁸ 2000-2007 yılları arasında bağlayıcı olmayan şart, AB organları önünde ileri sürülüp sürülemediği uzun tartışmalara neden olmuştur.” Bu dönemde ABAD kimi kararlarında Şart’a atıfta bulunarak, “Şart’ın bağlayıcı olmamakla birlikte, AB antlaşmasını, topluluk antlaşmalarını, AİHS’ni, AK tarafından benimsenen Sosyal Şartları ve ABAD ile AİHM içtihatlarından doğan hakları doğruladığı vurgulanmıştır.”²⁵⁹ “14 Aralık 2007 tarihinde AB liderleri tarafından imzalanan

---

²⁵⁶ Karakaş I.

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/%C4%B1s%C4%B11.pdf erişim
4.12.2013

²⁵⁷ Karakaş I.

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/%C4%B1s%C4%B11.pdf erişim
4.12.2013

²⁵⁸ Işıl Karakaş

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/%C4%B1s%C4%B11.pdf erişim
4.12.2013

²⁵⁹ Ata, a.g.e.s.39

Lizbon Antlaşması, Temel Haklar Şart'na bir Ek Protokolde yer vererek hukuki bağlayıcılık kazandırmıştır.”²⁶⁰

Temel haklar şartıyla kabul edilen ilkelerin çoğu AİHS 'e paraleldir. Şart, AİHS den farklı olarak ekonomik ve toplumsal hakları ihtiva edecek şekilde düzenlediği için daha geniş bir muhtevaya sahiptir. Giriş bölümünde, Şartın, “Anayasal teamüller, üye ülkelere ortak uluslararası yükümlülükler, AİHS ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin içtihat hukukuna saygı gösterdiği vurgulanmaktadır.”²⁶¹ Şart, AB vatandaşlarının “ortak kimliği” açısından büyük önem taşımaktadır. AB'yi bir “değerler topluluğu” olarak, ekonomik ve parasal birliğin ötesine taşımakta, -Ekonomik Avrupa'yı, “hak ve yükümlülükleri olan Avrupa” ile tamamlanmaktadır. AB hukukunun bir parçası olarak kabul edilen ve antlaşmalarla eşit görülen Şartın uygulamadaki en önemli etkisi, ABAD önünde ileri sürülebilmesidir. Haklar altı başlık altında tanzim edilmiştir. AİHS den daha geniş ve gelişmiş bir haklar kataloğu olduğu kabul edilmektedir. Eğitim hakkı, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe saygı gibi haklar çalışma konumuzla ilgili olduğundan sonraki bölümde –ana dille eğitimin- hukuksal zemini incelenirken ayrıca değerlendirilecektir.

4.7.2. Lizbon Antlaşması Ve Sonrası

Temel haklar şartıyla Avrupa birliği bir haklar kataloğuna kavuşmasına rağmen, öteden beri ABAD kararlarıyla AİHM kararlarının çatışması halinde ne olacağı sorusu tartışılmıştır. 2013 yılında üye sayısı 28'e ulaşan AB'nin AK de çoğunluğu ele geçirerek, AK ye yön verir duruma gelmesi de endişelere sebep olmuştur. Bu, AB standartlarının tüm Avrupa'da geçerli olması anlamına gelmektedir. 2003'de AB'nin bir temel haklar ajansı kurmaya karar vermesi de aynı çerçevede tereddütlerle karşılanmış, ajansın AİHM'ni devre dışı bırakacağı yahut işlevini zayıflatacağı düşünülmüştür. Bu endişe ve kaygılar, AB ile AK'yi iş birliğine zorlamış,

²⁶⁰ Mehmet Özcan, Avrupa Birliğinde İnsan Hakları, s.202

²⁶¹ Bahar Yeşim Deniz, Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar ve İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi ile Etkileşim, **TBB Dergisi**, 2011, Çevrim içi, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-97-1106>, erişim 6.12.2013

*Avrupa birliği ile Avrupa konseyi bir iş birliği çerçevesinde 2007 tarihli bir mutabakat muhtırasında(memorandum of understanding) uzlaşmışlardır. Uzlaşma, AK'nin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü için kılavuz role sahip olduğu doğrulanmakta, buna karşılık AB hukukunun Avrupa konseyi insan hakları sözleşmeleri ile tutarlı olacağı ama daha geniş koruma sağlayacağı kabul edilmektedir. Son olarak AB'nin, AİHS'ne taraf olmasının, Avrupa'da insan haklarının korunmasına büyük katkı sağlayacağı belirtilmektedir*²⁶²

Görüldüğü gibi AB'nin İnsan Hakları sözleşmesine taraf olması, iki tarafın da istediğı bir durumdur. Temel Haklar Şartını topluluk hukukunun bir parçası haline getirerek bağlayıcılık kazandıran Lizbon antlaşmasının getirdiğı yeniliklerden biri de;; AB'nin AİHS'ne taraf olmasıdır. Lizbon Anlaşmasının 6/2. Madde'sinde "Birlik, AİHS'ne taraf olacaktır" hükmü bu amaçla getirilmiştir. İlk başta sadece devletlerin onayına açık olan AİHS, 1 Haziran 2010'da 14 nolu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte, 'supranasyonel' organizasyonlara açık hale getirilmiş, böylece, AB'nin önündeki engel ortadan kalkmıştır. Aslında, AB örgüte üye olmak isteyen devletlere AİHS'ni onaylama şartı getirdiğinden, tüm AB üyeleri zaten AİHS'nin tarafı durumundaydı. Örgütün AİHS'ne taraf olması, üye devletlerden ayrı olarak, örgüt organlarının da denetime açılması anlamına gelmektedir. Temel Haklar Şartı ile AİHS, ABAD kararları ile AİHM içtihatları karşılaştırıldığında bu belge ve kararların birbirini teyit ettikleri görülecektir. ABAD (Daha önce ATAD) insan hakları ile ilgili birçok kararında AİHM kararlarına atıfta bulunarak iki mahkeme arasında bir çatışma veya ayrışmanın olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla, AB açısından AİHS'ne taraf olmak aslında biraz da filli durumun, hukuki bir kisveye bürünmesi, meşruiyet temelinin oluşturulması anlamına geliyor. 1 Aralık 2009'da Lizbon Antlaşmasının, altı ay sonra 1 Haziran 2010 'da ise 14 nolu protokolün yürürlüğe girmesi ile birlikte, AB'nin AİHS'ne taraf olması artık hukuken mümkün hale gelmiştir. Nitekim "bu konuda ilk resmi görüşmeler 7 Temmuz 2010 tarihinde başlamış, Ekim 2011 tarihinde ortaya çıkarılan metin AK ile AB'nin bakanlar konseyine gönderilmiştir. Etkilenecek her iki mahkeme ve her iki örgütün

---

²⁶² Ata, a.g.e. s.48

parlamento organlarının görüşleri alındıktan sonra her iki örgütün bakanlar konseyi oy birliği ile katılma kararı verecek, ayrıca AB'ye üye devletler tarafından tek tek onaylanacaktır.”²⁶³ Katılımın amacı;

A-“AB'nin adli sistemini bağımsız bir dış denetime teslim ederek Avrupa'da insan hakları korumasını daha da güçlendirmek,

B-Her bireyin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesindeki haklarının AB tarafından ihlali halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikâyette bulunabilmesine imkân sağlamak olarak gösterilebilir.”²⁶⁴

Halen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri AB ve kurumlarını bağlamamaktadır. Ancak, tamamı Avrupa Konseyi üyesi olan AB üye devletlerinde bu hükümler geçerlidir.

AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılımı, insan hakları sorunlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Adalet Divanı içtihat hukukunun uyumlu gelişimini teminat altına almanın en iyi yolu olarak gözükmektedir. “Taslak metinde de, katılmanın amaçlarından birinin, Avrupa'da insan haklarının korunmasında tutarlılığı artırmak”²⁶⁵ olduğu vurgulanmaktadır. Lizbon antlaşmasının AİHS katılma yönündeki kararı AİHS ve AİHM kararlarını AB hukukunun bir parçası haline getirmiştir.

---

²⁶³ Ata **a.g.e.s.53**

²⁶⁴ <http://www.avrupakonseyi.org.tr/haberler/01a1209.htm>, erişim 6.12.2013

²⁶⁵ Ata, **a.g.e.s.53**

5. BÖLÜM AB HUKUKU, AİHM KARARLARI

5.1. AB Hukunun Kaynakları

AB hukuku, Temel Haklar Şartı veya ABAD'ın verdiği kararlardan ibaret değildir. Bu konuda çok geniş bir mevzuata sahiptir. “Avrupa Birliği'nin birincil mevzuatı, ikincil mevzuatı, uluslararası anlaşmaları, idare hukukunun genel ilkeleri, üye devletlerarasında yapılan sözleşmeler ve diğer AB hukuku kaynaklarının bütününe birden Avrupa Birliği müktesebatı denilmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin AB müktesebatını olduğu gibi kabul ederek, AB hukuk düzenini benimsemesi gerekiyor. AB müktesebatı iç hukukun üstünde yer almaktadır.”²⁶⁶ Akdedilen kurucu antlaşmalar, direktifler, tüzük ve kararlar AB hukukunun başlıca kaynaklarını teşkil ederler. Hukukla mahkeme kararları karıştırıldığından çoğu kez, AB hukuku mahkeme kararlarından (ABAD) ibaret sanılmaktadır. Yapılan değerlendirmelerin çoğu böyle bir zaafı malul olduğundan, yanlış ve hatalı sonuçlara sebep olmuştur. AB hukukunun kaynakları, yazılı olanlar, yazılı olmayanlar, birincil ve ikincil kaynaklar olarak tasnif edilmiştir. Yazılı olmayanlar:

- “1. Hukukun genel ilkeleri,
2. Temel Hak ve özgürlükler,
3. Örf ve adet hukuku
4. Anayasal Devlet ilkelerinden”²⁶⁷ ibarettir.

Birincil ve ikincil kaynaklar yazılı kaynaklardır.

---

²⁶⁶ <http://www.abpe.org.tr/abpe/content-detail.php?lang=2&detail=30> erişim 7.12.2013

²⁶⁷ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş, **Avrupa Birliği Hukuku**, 4. b., Ankara: Asil yayın Dağıtım, 2008, s. 179

5.1.1. Birincil Kaynaklar

Bu kaynaklar topluluğun yasal düzenine temel oluşturan Anayasal antlaşmalardır. Başlıcaları şu şekilde sıralanabilir:

-Toplulukları kuran AKÇT, AAET ile AET antlaşmalarıyla bunları tamamlayan ekler ve protokoller.

-Avrupa toplulukları için belirli ortak organlar hakkında sözleşme(25 Mart 1957)

-Birleşme antlaşması(8 Nisan 1965)

-Bütçeyle ilgili Lüksemburg antlaşması(22Nisan 1970)

-AET ve AAET'na katılma antlaşmaları,

-İkinci bütçe antlaşması(1975)

-Avrupa parlamentosuna doğrudan seçimle ilgili konsey kararı(1976)

-Tek Avrupa senedi(1986)

-Avrupa birliği antlaşması(Maastricht 1992)

-Amsterdam antlaşması(1997)

-Nice antlaşması (2001)

-Avrupa Anayasası (2004 yılında imzalanmış, Fransa ve Hollanda referandumları nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.)

-Lizbon antlaşması(2007)²⁶⁸

Topluluk kuran antlaşmalar üye devletler tarafından onaylandıktan sonra, iç hukuklarında otomatik olarak yürürlüğe

---

²⁶⁸ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği Rehberi**.Kocaeli.Umuttepe Yayınları.2008.s.161

*girerler. Bu nedenle bu antlaşmalar kendiliğinden yürürlüğe giren antlaşmalardandır. Uluslararası yükümlülükler içeren fakat iç hukukta uygulanabilmesi için bir uygun bulma yasasına ihtiyaç duyan –kendiliğinden yürürlüğe girmeyen antlaşmalardan farklı olarak, kendiliğinden yürürlüğe giren antlaşmalar ulusal mahkemeler tarafından iç hukuk kuralları olarak uygulanmak zorundadır.*²⁶⁹

Bu bakımdan, AB siyasi olduğu kadar hukuki yönden de diğer uluslararası örgütlerden farklıdır. “AB’yi hukuken farklı kılan, AB hukukunun iç hukuka etkisidir. Ancak bu etki, üye devletlerden değil, ABAD’ın yarattığı kurallardan kaynaklanmaktadır. Divana göre, topluluk hukuku uluslararası hukuka, devletlerin bazı alanlarında egemenlik hakkını kısıtlayan yeni bir hukuk düzeni getirmiştir.”²⁷⁰

Üye devletlerin yetkilerinin bir kısmını devretmesi, örgüte bu alanlarda hukuk kuralı oluşturma yetkisini vermiştir.2004 yılında İtalya’nın başkenti Roma’da imzalanan antlaşma sonucu, Avrupa Birliği için oluşturulması öngörülen Anayasa’da “AB’nin hukuk kuralı yaratma yetkisi açıkça listelenmiştir. Üye Devletlere bırakılan hukuk yaratma yetkisi de açıkça belirtilmiştir.”²⁷¹ Topluluğu kuran antlaşmayı diğer klasik antlaşmalardan ayıran temel fark da buradan kaynaklanmaktadır. “Antlaşma sadece uluslar-üstü kurumlar ortaya çıkardığı için değil, daha önemlisi, Antlaşmanın yürütülmesini taraf devletlerden alarak kendi kurumlarına devrettiği için farklılıklar göstermektedir.”²⁷² Bu yönüyle Avrupa topluluğu hukuku uluslar-üstü (Supranasyonel) bir hukuk düzenidir.

5.1.2. İkincil Kaynaklar

Topluluk hukukunun ikincil kaynakları, “Topluluk organlarının Antlaşmalarla verilen yetkiler çerçevesinde yarı bağımsız kapasiteleri ile yaptıkları ve hiyerarşik olarak Antlaşma hükümlerinden sonra gelen hukuktur. Bunlar, konsey ve komisyon tarafından hazırlanan tüzükler, direktifler, kararlar tavsiye ve

²⁶⁹ Bozkurt E., M. Özcan, A. Köktaş, Avrupa birliği hukuku, 4. b., Ankara: Asil yayın dağıtım, 2008, s. 162

²⁷⁰ Işıl Özkan, **Avrupa Birliği Hukuku**, Ankara. Seçkin Yayıncılık. 2011. s. 112

²⁷¹ a.g.e, s. 113

²⁷² Bozkurt, Özcan, ve Köktaş, a.g.e. s. 164

görüşlerden oluşur. Bu tasarruflar ATA madde 249 da tek, tek sayılmıştır.”²⁷³ Ayrıca, “kurucu antlaşmalarla, ikincil normlar arasında hiyerarşik bir ilişki vardır. İkincil normlar, birincil normlara aykırı olamaz. Olursa ABAD tarafından iptal edilebilir.”²⁷⁴

5.1.2.1. Tüzükler

“Genel kapsamlıdır. Bütün unsurlarıyla bağlayıcıdır ve üye devletlerde doğrudan uygulanır. Topluluk hukukunun üye devletlerde aynı şekilde uygulanmasını sağlamanın aracıdır.”²⁷⁵ Hukukun tatbikinde bir nevi yol haritası işlevi görürler.

5.1.2.2. Direktifler

Sonuçları açısından bağlayıcı olmakla birlikte, şekil ve yöntem tercihi ulusal makamlara aittir. Uygulamada ulusal hukukların yakınlştırılması için kullanılmaktadır. ABAD direktiflerin doğrudan uygulanabilir olduğu kanaatindedir. Tüzükler gibi gerekçeli olmak ve antlaşmaya dayanmak zorundadır.

5.1.2.3. Kararlar

Muhatapları için bütün unsurları ile bağlayıcıdır. “Tüzüklerden farklı olarak sadece yönedikleri kişiler için(özel ve tüzel kişiler ile devletler) bağlayıcı olmaları, direktiflerden farklı olarak da uygulama yöntemini kendisinin tayin etmesi muhataba inisiyatif vermemesidir.”²⁷⁶

5.1.2.4. Tavsiye Ve Görüşler

Bağlayıcı olmadığı gibi, topluluk hukukunun kaynaklarından olup olmadığı da tartışmalıdır. “ABİA 288’e göre belirlenen bir konuda yol çizmeye davet etmek için yapılır. Bir görüşe göre ise, belli bir aksiyon planının genel çerçevesini oluşturur.”²⁷⁷ Görüşler bazı konularda kurumlardan istenen kanaatleri yansıtmaktadır. “Tavsiyeler AB kurumlarının kendi girişimleriyle alınmakta, görüşler bu kurumlar dışından gelen talepler sonucunda verilmektedir.”²⁷⁸

---

²⁷³ Bozkurt,Özcan, ve Köktaş, a.g.e. s.164

²⁷⁴ Özkan, a.g.e. s.111

²⁷⁵ Bozkurt,Özcan,Köktaş, a.g.e.s.166

²⁷⁶ Bozkurt,Özcan,Köktaş, a.g.e.s.170

²⁷⁷ a.g.e,s.171

²⁷⁸ Özkan,a.g.e.s..119

5.2. Avrupa Birliği Hukukunun Özellikleri

Avrupa birliği hukuku birçok bakımdan ulusal hukuktan ve devletler hukukundan ayrılır. İkisinden farklı olarak sui generis karakter taşıyan yeni bir hukuk sistemidir. Karakteristik özellikleri: “Ulusüstü karakter taşıma, egemen yetkilerin kısmen devredilmesi, doğrudan uygulanma ve etki doğurma ve ulusal hukuk karşısında öncelik hakkına sahip olmasıdır.”²⁷⁹

5.2.1. Supranasyonel Hukuk Düzeni

AB'nin başlangıçtan günümüze ortaya koyduğu bütünleşme üye devletlerin yetki devrine dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak, bu alanlarda alınan kararlar üye ülkelerde doğrudan sonuç doğurmaktadır. “Karar almada çoğunluğa dayanan oy sistemi, devletten bağımsız organlar, hukuki işlemlerin doğrudan etki yapması, örgüte belli alanlarda geniş yetki devri tanınması supranasyonel karakter taşıdığını göstermektedir”²⁸⁰

5.2.2. Egemen Yetkilerin Kısmen Devri

Uluslararası hukuk, devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Oysa AB hukukunda egemen yetkilerin bir kısmının devri söz konusudur. “Bunun tabii bir sonucu olarak, uluslararası hukukta yargı yoluna başvurmak devletlerin kendi iradesine bırakılmıştır. Hiçbir devlet iradesi dışında yargılanamaz. AB hukuk sisteminde ise yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınan veya aksatan devletlere karşı komisyon veya bir başka üye devlet dava açabilmektedir.”²⁸¹

5.2.3. Doğrudan Uygulanma Ve Etki Doğurma

Kurucu anlaşmalarda açık bir yetki bulunmamasına rağmen, ABAD içtihat yoluyla topluluk hukukunun ulusal hukuktan üstün olduğuna karar vermiştir

---

²⁷⁹ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliğinin ABC'Sİ*, 4.b.,Ankara,Sinemis Yayınları,2007,s.92

²⁸⁰ Ülger, *a.g.e.s.*93

²⁸¹ Ülger, *Avrupa Birliğinin....*,s.95

Alışlagelmiş uluslararası antlaşmalardan farklı olarak, AET antlaşması yürürlüğe girdiği andan itibaren üye devletlerin hukuk sistemleriyle bütünleşen ve yargı yerlerini bağlayan özgün bir hukuk düzeni kurmuştur. Adalet divanının çeşitli davalarda ortaya koyduğu yorumlar dikkate alındığında, AB hukuku ile ulusal hukuk arasındaki ilişkinin temelde bir koordinasyon ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilişkinin üç boyutu bulunmaktadır. Birincisi, AB üyesi devletlerde ulusal mahkemeler AB hukukunu uygulamakla yükümlüdür. İkincisi, AB üyesi devletlerde ulusal düzeyde yetkili organlar iç hukuk düzenlemeleri yapmakla yükümlüdürler.²⁸²

Çünkü bazı kararların uygulanabilmesi, hukuki sonuçlar doğurabilmesi iç hukuka aktarılmasına ve bu yönde düzenlemeler yapılmasına bağlıdır. Üçüncüsü ise, “AB hukuku kimi durumlarda Ulusal hukuka gönderme yapmaktadır. Kurucu antlaşmalar ve ikincil normların kişilere haklar veren hükümleri doğrudan etkilidir.”²⁸³

5.2.4. Avrupa Hukukunun Önceliği

AB hukuku ile ulusal hukuk arasında herhangi bir çelişki veya karşıtlığın ortaya çıkması durumunda topluluk hukukuna öncelik verilmesidir. Ulusal hukuk sistemlerinin, Birlik hukukunu tadil etme, değiştirme yetkisi yoktur. Kurucu antlaşmalarda böyle bir hiyerarşik tutuma dayanak olacak hükümler bulunmamasına rağmen, AB hukukunun ulus üstü karakteri bu şekilde yorumlanmış ve uygulanmıştır. ABAD’ın yorum ve içtihadı da bu yöndedir.

5.3. İnsan Hakları Kavramının AB Hukukuna Girmesi

Eğitim hakkı tarihi süreç içerisinde önce insan hakları başlığı altında, sonra da azınlık hakları başlığında ele alınmıştır. AB önceleri ekonomik birlik hedefine kilitlendiği için, kurucu antlaşmalarında bu kavrama yer vermemiştir. Ekonomik

---

²⁸² İrfan Kaya Ülger, Avrupa Birliği rehberi, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2008, s. 173

²⁸³ a.g.e.

birlikten siyasi birliğe doğru yöneliş, beraberinde değerler dünyasına yönelişi getirmiştir.

İnsan hakları kavramı ilk olarak Avrupa tek senedinin önsözüne girmiş, temel haklara saygılı olunacağına dair ilk hüküm ise Maastricht anlaşmasının 6. Maddesinde yer almıştır. “ABAD’ın, insan hakları sözleşmeleri AT hukukunun kaynağıdır şeklindeki Nold kararıyla da topluluk hukukuna girmiştir.”²⁸⁴

1993 tarihli Kopenhag kriterleri bu alanda en ileri adımlardan birini atmış, üyelik kriterleri arasına insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı ilave etmiştir. Nihayet Temel Haklar Şartı’nın 2000 yılında ilan edilip, Lizbon Antlaşmasında kurucu anlaşmalar düzeyine çıkarılması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olunacağına belirtilmesi ile -insan hakları-AB hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

5.4. Hukuk Kuralı Yaratan AB Organları

AB hukukunun kaynakları sayılırken birincil ve ikincil kaynaklardan söz edilmiş, birincil kaynakların kurucu (anayasal) antlaşmalar, ikincil kaynakların ise tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiye ve görüşler olduğu belirtilmişti. Kurucu veya anayasal antlaşmalar üye devletler tarafından akdedilen anlaşmalardır. Bu yönüyle, AB hukukunun birincil kaynakları üye devletlerin ortak iradesi ile ortaya çıkmakta, yaratıcısı bizzat taraf devletler olmaktadır. Bunun dışında kalan kurallar ise topluluk organları tarafından oluşturulmaktadır. Ancak bu kural koyma yetkisi sınırsız değildir. Sınırlı yetki prensibi olarak nitelenen kural gereği, “her bir AB normu antlaşmada yer alan hukuki bir esasa dayanmak zorundadır. Bunun yararı topluluğun sadece belirlenen alanlarda yasama yetkisini kullanması ve bu yetkiyi hangi usullerle ve hangi tip yasama kuralıyla yapması gerektiğinin belirlenmiş olmasıdır”²⁸⁵ Yetkinin sınırı ve hangi organ tarafından nasıl kullanılacağı kurucu antlaşmaların verdiği ölçülere bağlı olup, ayrıca denetime tabidir.

---

²⁸⁴ Özkan, a.g.e.s.125

²⁸⁵ a.g.e.s.165

AB kurumlarının antlaşma hükümlerine dayanarak çıkardığı bağlayıcı mevzuat, ABAD'ın kontrolüne tabidir. Bu yargı denetiminde;; tüzüklerin, direktiflerin ve kararların AB antlaşması tarafından kurumlara verilen yetkiyi aştıkları takdirde veya yetki kötüye kullanıldığında ya da asli usuli istemler ihlal edildiğinde geçersizliğine karar verebilir. Bağlayıcı olmayan mevzuatın iptali için ABAD'a başvurulamaz²⁸⁶

AB içinde hukuk oluşturma, yasama faaliyetinde bulunma yetkisine sahip organlar, Avrupa parlamentosu, Konsey, Komisyon ve Adalet Divanı'dır. İlk üç kurum kimi yasaların oluşumunda eş güdüm halinde çalışarak yasama yetkisini kullanırlar.

5.4.1. Avrupa Parlamentosu (AP)

“Parlamento ATA'nın 192. Maddesi uyarınca topluluk tasarruflarının oluşturulması, bir diğer ifadeyle topluluk hukukunun konulması sürecine ATA'nın 251 ve 252. Maddeleri çerçevesinde katılır.”²⁸⁷ Amsterdam antlaşması ile parlamentonun yasama sürecindeki rolü artırılmış, buna bağlı olarak “ATA'nın 249/1. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: konsey ile birlikte hareket ederek Parlamento, konsey ve komisyon görevlerini yerine getirmek için bu antlaşma hükümlerine uygun olarak tüzükler yapar, direktifler yayınlar, kararlar alır, tavsiyelerde bulunur, görüşler bildirir.”²⁸⁸

5.4.2. Konsey

Hem yasama hem yürütme yetkisine sahip önemli bir organdır. Üye ülkelerin o devleti temsil etmeye yetkili bakan veya bakan düzeyinde her birinin birer temsilcisinden oluşur. “Yetkisini ATA'nın 202-210. Maddeleri ile ABA'nın 3 ve 5. Maddelerinden alır.”²⁸⁹ Topluluğun yasama organıdır. Bu yetkisini ortak karar alma prensibi gereğince AP ile birlikte kullanır. Komisyonun sunduğu teklif üzerine ya

---

²⁸⁶ a.g.e.s.166

²⁸⁷ Bozkurt,Özcan,Köktaş,a.g.e.s.90

²⁸⁸ a.g.e.s.166

²⁸⁹ Bozkurt,a.g.e.s.102

parlamento ile ortaklaşa, ya da danıştıktan sonra tek başına tüzük ve direktif formunda, topluluğun yasal düzenlemelerini yapar.

5.4.3. Komisyon

Topluluk hukukunun hazırlandığı mutfaktır. Yetkisini AP ve Konseyle eşgüdüm halinde kullanmasına rağmen merkezi bir öneme sahiptir. Tek başına hukuk koyma ve konulmasını teklif etme yetkisine haizdir Topluluğun ikincil hukukunun neredeyse temel organıdır. “Yetkisini ATA’nın 211-219. Maddelerinden alır. Topluluk hukuku komisyonun eylemleri ile sürdürülmektedir.”²⁹⁰ Yasaların hazırlanmasından sorumlu kurum olmakla beraber, topluluk hukukunu ihlal eden üye devletlerin sorgulanmasında da önemli işleve sahiptir. Bu gibi durumlarda adeta savcılık görevi yaparak topluluk hukukunun muhafızlığını üstlenir.

5.4.4. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)

Topluluğun en önemli yargı organıdır. “Kurucu antlaşmaların ve ikincil hukuk normları olarak adlandırılan tüzük ve yönergelerle alınan kararların uygulanmasından ve yorumlanmasından sorumludur.”²⁹¹ “Toplulukları kuran antlaşmalarda belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için ön görülen politikalara, hem topluluk organları, hem de AB üyesi devletler harfiyen uymak ve bu politikaları uygulamak zorundadırlar. Bu uygulamanın etkinliğini sağlamanın yolu ise hukuki denetimdir.”²⁹² Bu amaçla, topluluk bünyesinde bağımsız bir yargı organının kurulmasına karar verilmiş, ABAD (Önceden ATAD) bu düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Divan’ın kuruluşu Avrupa kömür ve çelik topluluğunu kuran 1951 tarihli Paris anlaşmasıyla başlamıştır. Antlaşmanın 31. Maddesi Adalet Divan’ına antlaşmanın yorumu ve uygulaması konusunda yetki vermiştir. “25 Mart 1957 tarihinde Roma’da imzalanan ve 1 Ocak

²⁹⁰ a.g.e.

²⁹¹ Ülger Avrupa Birliği Rehberi,s.127

²⁹² Bozkurt,a.g.e.s.127

*1958 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran Antlaşmalarda da Adalet Divanı yer almıştır. Roma Antlaşmaları ile aynı tarihte imzalanan, Avrupa Topluluklarının Bazı Ortak Kurumlarına Dair Sözleşme ile üç Topluluk için ortak bir Adalet Divanı ve ortak bir Meclis kurulması sağlanmıştır. Merkezi Lüksemburg'da bulunan ATAD, 7 Ekim 1958 tarihinde göreve başlamıştır.*²⁹³

Divan'a verilen yetki, diğer kurumların işlemleri, mali cezalar ve topluluğun hatalı işlemlerinin denetlenmesi konularında idi. Ayrıca ön karar müessesesi ile topluluğun işlemlerini kontrol konusunda ulusal mahkemelerden gelen istemleri inceleme yetkisi tanınmıştır.²⁹⁴ Divan'ın yetkisi sadece kurucu antlaşmaların uygulanması ve yorumlanmasıyla sınırlı değildir.

“Bu antlaşmalarda belirtilen yetkili organlar tarafından oluşturulan ikincil hukuk normlarının uygulanması ve yorumlanması da Divan'ın yetkisi içindedir”²⁹⁵ Divan bir anlamda topluluğun tüm organ ve işlemlerine ayna tutmakta, bütünleşme sürecinde öncü bir rol oynamaktadır. Adalet divanının yargı yetkisinin üç temel özelliği vardır.”Birincisi, bu yetki sınırlı bir yetkidir. Çünkü yasa ile ancak kendisine verilmiş konularda bu yetkiyi kullanma hakkına sahiptir.”²⁹⁶ Kendi kendine yetkilendirme yapamaz, olmayan yetkiler ihdas edemez. “İkincisi, her ne kadar sınırlı olsa da, kendi alanındaki konularda yetkisi tamdır ve münhasır bir yetkidir. Başka hiçbir mahkeme yetkisine giren alanlarda karar veremez. Son olarak, bu yargı yetkisi zorunlu bir yargı yetkisidir. Üye devletler Divan'ın kararlarına uymak zorundadırlar ve kendisine sunulan davalarda tarafların rızası aranmaz”²⁹⁷

5.4.4.1. Adalet Divanının Yapısı Ve Çalışma Biçimi

Divan, her üye devletten bir yargıç olmak üzere 28 yargıçla görev yapmaktadır. Bundan başka divanda hukuk sözcüleri, Divan başkâtibi, raportör

²⁹³ Fikret Baran, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın Yapısı ve İşleyişi**, çevrim içi, http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=64 erişim 8.12.2013

²⁹⁴ Özkan, AB kamu..., s.200

²⁹⁵ Bozkurt, a.g.e.s.127

²⁹⁶ M.Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, Ankara:ODTU yayıncılık,y.y.,s.52

²⁹⁷ a.g.e

yargıçlar, yardımcı raportörler bulunmaktadır. Adalet Divanı mevcut statüye göre tüm üyelere oluşan genel kurul, 13 üyeli Büyük daire, 3 ve 5 üyeli dairelerden oluşmaktadır. Nice antlaşmasına göre,

Adalet divanı, divan genel kurulu(aralarında divan başkanı ve 5 yargıçtan oluşan dairelerin başkanlarının yer aldığı 11 yargıcın katılımıyla) veya tüm yargıçların katıldığı büyük genel kurul şeklinde toplanabilecektir.”²⁹⁸ ABAD’ın aldığı kararlar kesindir. Kararları aleyhine başvurulabilecek başka bir üst mercii yoktur. İlk Derece Mahkemesi Tek Avrupa Senedi ile Topluluğun yargı sistemi içinde yer almıştır. “Avrupa toplulukları adalet Divanı’nın yükünü hafifletmek için 24 Ekim 1988 tarihinde konsey tarafından alınan bir kararla bidayet mahkemesi adıyla ilk derece mahkemesi kurulmuştur. Hukuken ABAD’ın bir parçası sayılan bidayet mahkemesi faaliyetlerine 1989 yılında başlamıştır. Bidayet mahkemesinin temel görevi, fertlerin ve tüzel kişilerin başvurularını kabul etmek, incelemek ve kendi görüşü ile birlikte Adalet Divanına sevk etmektir.”²⁹⁹

Birliğin yargı sistemi Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmalarıyla değişikliklere uğramış, ama esas değişiklikler özellikle ilk derece mahkemeleri açısından Nice antlaşmasıyla yapılmıştır. İlk derece mahkemesi kural olarak daireler şeklinde toplanır. Daha önce ifade edildiği gibi, Avrupa ilk derece mahkemesi 3’er yargıçlı 5 daireden oluşur. Daireler 5 yargıçlı hale getirilebilir. Konunun önemi gerektiriyorsa daha farklı sayıda yargıçlardan oluşan bir dairede de görülebilir. “İlk derece mahkemesi topluluğun idari mahkemesi gibidir. Asli görevi gerçek ve tüzel kişileri topluluk organlarının hukuka aykırı eylemlerine karşı korumaktır. Sadece ön karar usulü ilk derece mahkemelerinin yargı yetkisi dışında bırakılmıştır.”³⁰⁰

Mahkemenin yapısında Lizbon antlaşmasında da değişiklikler yapılmış, bidayet mahkemeleri genel mahkeme adını almıştır. “ATAD kararları ulusal devletlerin idari organları aracılığıyla uygulanır. Birlik bu konuda herhangi bir icra

²⁹⁸ Bozkurt, a.g.e, s.128

²⁹⁹ Ülger Avrupa Birliği R..., s.130

³⁰⁰ Özkan AB kamu..., s.203

organına sahip değildir. Bu sebeple ulusal devletler AET-A'nın 5. Maddesiyle – topluluk organlarının görevlerini yerine getirmesini kolaylaştırmak için genel ve özel nitelikteki bütün uygun önlemleri almakla yükümlü- kılınmışlardır.”³⁰¹ Ancak bu AB'nin insan hakları ile ilgili hiçbir yaptırımını bulunmadığı anlamına gelmemektedir Zira Divan AB hukukunun uygulanmasının takipçisi olarak, “Topluluk direktiflerini iç hukukuna hiç adapte etmeyen, tam olarak yansıtmayan veya zamanında adapte etmeyen üye devletleri tazminata mahkûm ederek topluluk hukukunun üye devletlerde aynı şekilde uygulanmasını sağlamaktadır”³⁰² Bu olmadığı takdirde, uygulanacak yaptırımlar Amsterdam antlaşmasıyla belirlenmiştir. Buna göre, “AB konseyi üye devletlerin üçte birinin ya da komisyonun teklifi üzerine ve Avrupa parlamentosunun oluru alındıktan sonra, ilgili devleti gözlemlerini sunmaya davet eder, şayet üye devletin bahsedilen ilkeleri ciddi şekilde ve devamlı olarak ihlal ettiğine karar verirse, bir kısım haklarını nitelikli çoğunlukla askıya alabilir.”³⁰³

Ayrıca, diğer uluslararası yargı organlarına gidebilmek için aranan iç hukuk başvuru yollarının tüketilmesi şartı, ATAD'na başvurmak için ön şart değildir. Divan'ın yetkili olduğu konularda ulusal yargı organında dava derdest olsa dahi Divan'a dava açılabilir. Divan kararlarının iç hukukta yerine getirilmesi için tenfiz kararı alınmasına (exequatur) gerek yoktur.”³⁰⁴

5.4.4.2. AB'NİN AİHS'ne Taraf Olması Ve ABAD

Lizbon Antlaşması uyarınca AB'nin AİHS'ne taraf olması benzer fonksiyonlara sahip kurumların çalışma alanları ilgili soruları da gündeme getirmiştir. Daha önce, 1994 yılında konsey AT'nin AİHS'ye taraf olup olamayacağı konusunda ABAD'dan görüş istemiş, “ABAD topluluk hukukunun o dönemdeki durumuna göre bunun mümkün olmadığını, taraf olmanın anayasal düzeyde bir değişiklik olacağını, bunun ancak kurucu antlaşmaların değiştirilmesiyle mümkün

³⁰¹ S.Rıdvan Karluk, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar, 6.b., İstanbul, Beta Basım, 2007, s.226

³⁰² Bozkurt, Özcan, Köktaş, a.g.e.s.131

³⁰³ Bülent Tangor, Avrupa Birliğinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, 2001, s.237

³⁰⁴ Deniz Kızılsümer, **Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve İlk Derece Mahkemesi**, Journal of Faculty of Business, Vol. 5, No. 2, 2004 – No.1, 2005, çevrim içi, http://web.deu.edu.tr/isletme/ifddergi/web_files/522648.pdf erişim 11.12.2013

olabileceğini belirtmiştir.”³⁰⁵ ABAD’ın kararına rağmen, tartışmaların ardı arkası kesilmemiş, AB’nin AİHS’ne katılmasının Avrupa’da insan hakları alanında tutarlılık sağlanmasına zemin hazırlayacağı ileri sürülmüştür. Lizbon antlaşması bu tartışmalara son noktayı koyarak, AİHS’ne katılma yolunu açmıştır. Antlaşmaya göre, AB’nin, AİHS’ne taraf olabilmesi için “Konsey’in, AP’nin onayından sonra oy birliği (m.218/8’e göre) ile karar alması ve üye devletlerin bunu kendi Anayasalarında gerektiği şekilde onaylamaları gerekmektedir.”³⁰⁶

AB’nin AİHS’ne taraf olması, insan hakları alanında örgütün AİHS kriterlerine göre hareket etmesi ve AİHS’nin topluluk hukukunun bir parçası olması sonucunu doğuracaktır. AK ile AB arasında varılan 2007 uzlaşması “AK’nin insan hakları demokrasi ve hukukun üstünlüğü için kılavuz rolünü teyit etmekte, AB hukukunun Avrupa Konseyi İnsan Hakları sözleşmeleri ile tutarlı olacağı kabul edilmektedir”³⁰⁷ Aynı mutabakat zaptında “sözleşmenin Avrupa topluluğu içi ilişkilerde uygulanmayacağı, böylece kendi çözümlerini bulmasına olanak sağlanacağı, ancak üçüncü taraflarla ilişkilerinde uygulanacağı, bağlantısızlık prensibi uyarınca deklare edilmiştir.”³⁰⁸ Bu amaçla, iki örgüt arasında ortak çalışmalar yapılmakta, insan hakları alanında AK’nin merkezi rolü korunmaktadır. AB bünyesinde 2007 de faaliyete geçen temel haklar ajansının insan hakları alanında yaptığı çalışmalarda da bu ölçüye dikkat edilmiş, ajansın rolü, kurum ve üye devletlere tavsiye ve yol göstermekle sınırlı tutulmuştur.

AİHS’ne taraf olunmasıyla birlikte, ABAD’ın konumunun ne olacağı, aynı alanda verilen kararların AİHM kararlarıyla çatışması durumunda hangisinin tercih edileceği uzun süre tartışılmıştır. Cevaplanması gereken sorular sadece iki mahkeme arasındaki münasebetin nasıl olacağından ibaret değildir. “AİHS’nin protokollerine katılım, AB’nin Avrupa Konseyinde (AK) temsili, AİHM’ne gönderilecek yargıçların seçimi gibi soruların da cevaplandırılması gerekmektedir.”³⁰⁹ F. K. Ata’ya göre, "kimi çatışma alanları olmasına rağmen, ABAD ile AİHM’nin birlikte oluşturdukları içtihat, birbirini engellememekte, bilakis desteklemektedir. Üstelik

---

³⁰⁵ Ata, a.g.e.s.51

³⁰⁶ a.g.e.

³⁰⁷ a.g.e.S.48

³⁰⁸ Ata, a.g.e.s.48

³⁰⁹ Özcan, a.g.e.s.212

uzun süreden beri ABAD örgüt içinde insan haklarının korunmasını AİHS'ne dayandırmakta, AİHM içtihatlarını kullanmaktadır.”³¹⁰ Lizbon antlaşmasıyla da bu fiili durum hukuki hale getirilmiş, örgüt AİHS'nin insan haklarının korunmasının kaynaklarından biri olduğunu kabul etmiştir.

İki mahkeme arasındaki münasebetin geleceği, Temmuz 2010 dan dan, Ekim 2011'e kadar süren bir dizi görüşme ile masaya yatırılarak değerlendirilmiş, ortaya bir taslak metin çıkarılmıştır. Belge AK, AB ve üye devletlerin onayından sonra yürürlüğe girecektir. Görüşmelerde katılmanın amacı,

*insan hakları alanında tutarlılığı artırmak, AB'nin kurum, organ, büro ve ajanslarının ve örgüt adına hareket eden kişilerin eylem, önlem ve hareketsizliği durumlarında dış denetim yapabilecek AİHM'ne ulaşmalarını sağlamak olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, AİHS'ne katılmanın tüm protokolleri kapsamayacağı, bazı protokollerle sınırlı tutulacağı da karara bağlanmıştır*³¹¹

AB'nin AİHS'ne taraf olması ile birlikte, tıpkı diğer devletler gibi AİHM'ne bir yargıç verecektir. Katılma ile birlikte iki mahkemenin hangi alanlarda yetkili olacağı, aralarında bir hiyerarşinin bulunup bulunmayacağı da taslak metinde tartışılmıştır. Muhtemel çatışmaları önlemek için,

*devlet başvuruları için, üye devletlerarasındaki sorunlarda ABAD'ın yetkili olması nedeniyle bu gibi durumlar AİHM'nin yargı yetkisi dışında bırakılmıştır. Ayrıca birincil hukuku yorumlamada ABAD'ın yetkili olduğu bir gerçektir. Bu çerçevede bir ihlalin olması durumunda birlik üye devletle birlikte AİHM'deki yargılamaya katılarak kendi yorumunu savunabilecektir. Taslakta bu eş savunma mekanizması da kabul edilmiştir.*³¹²

AİHS'e taraf olmanın sonuçlarından biri de, AİHM kararlarının ABAD'ı bağlayıp bağlamayacağıdır. F. K. Ata, AB'nin taraf olduğu davalar ile ABAD'a gitmeden doğrudan AİHM'ne giden davalarda AİHM kararlarının AB'nin tüm

---

³¹⁰ Ata, a.g.e.s.52

³¹¹ a.g.e.s.53

³¹² a.g.e.s.54

organları gibi ABAD'ı da bağlayacağı, taslak metinden böyle bir sonucun çıkarılabileceği kanaatindedir. Burada ABAD kararlarının akıbetini tayin edecek husus bu kararlara karşı AİHM'ne gidilip gidilmeyeceğine dair üye devletlerin alacağı karar ve taslağa verilecek son şekildir. AİHM'nin daha çok insan hakları temelinde uzmanlaşan bir mahkeme, ABAD'ın ise birlik hedeflerini gerçekleştirmede ve hukukunu oluşturmada ihtisaslaşmış bir mahkeme olduğu dikkate alındığında ihtilafların daha çok insan hakları konusunda çıkabileceği düşünülmektedir. Ancak ABAD'ın uzun zamandan beri insan hakları ile ilgili davalarda AİHM kararlarına vurgu yapması, içtihatlarını bu kararlara dayandırması bu ihtimalin abartılacak derecede bir içtihat çatışmasına sebep olmayacağını göstermektedir. Nitekim

Rossa; ABAD'ın AİHS ve AİHM'ne olan yaklaşımını kronolojik olarak şöyle ele almaktadır:

A-1950-69 İnsan haklarına hiç atıf olmadığı dönem,

B-1969-1975 temel haklara topluluk hukukunun genel ilkesi statüsü tanınması,

C-1975 den bugüne: Açıkça AİHS'ye dayanarak insan hakları içtihadı geliştirmesi,

D- 'dan bugüne: AİHS'ye AT hukuk düzeninde-özel önem –tanınması,

E- 'lardan bugüne: AİHM içtihadına giderek artan sayıda atıf yapılması³¹³

ABAD-AİHS ilişkisi ile ilgili bir başka değerlendirme de şudur: ABAD ilk başlarda AİHS'deki haklara doğrudan atıf yapmış, bilahare yorumlamış, 1990'lardan itibaren ise direk AİHM içtihatlarına atıf yaparak, mahkeme yorumunu almayı tercih etmiştir.

---

³¹³ Ata, a.g.e.s.59

Rossa'nın kronolojisi, Lizbon antlaşmasından sonraki durumu içine almadığı için bu sıralamaya bir maddenin daha eklenmesi şarttır. 2007 tarihli Lizbon antlaşmasından sonra AB, AİHS'ne taraf olacağını deklare ederek, AİHS'ni topluluk hukukunun bir parçası haline getirmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, AİHS dışarıdan bir kaynak olmaktan çıkacak, içeriden bir kaynak olarak AB'nin insan hakları hukukuna yön verecektir.

ABAD'ın AİHS'ne gönderme yaptığı ilk karar Nold II davasıdır. Fransa'nın AİHS'ne taraf olmasından kısa bir süre sonra, mahkeme dayanaklarına üye devletlerin taraf oldukları insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaları da katmıştır. Kararda Yargıçlar;; Uluslararası antlaşmalar topluluk hukukunun dikkate alması gereken kanıtlar ve yol gösterici hükümler taşıyabilirler, AİHS'de bu bağlamda değerlendirilmelidir.”³¹⁴ Diyerek, bu yolu açmıştır.

Ayrıca, iki örgütün iki mahkeme arasında çelişen yorumlarda son karar mercii olarak AİHM'ni seçmiş olması hem insan hakları alanında standartlaşmayı sağlamak, hem de mahkemeler arasındaki çelişmeyi giderme maksadına matuftur. F.K.Ata “Çelişen yorumları önlemek için nihai aşamada farklı mekanizmaların ihdas edilebileceğini söylemektedir.”³¹⁵ Gerçekten de, ABAD'da görülen davalarda, bilirkişilik mekanizmasına benzer tarzda, AİHM'den görüş alınarak yorum farklılıklarının önüne geçilmesi mümkündür. Kaldı ki, tüm AB ülkeleri aynı zamanda AİHS'ne taraftır.

Dolayısıyla üye devletler tarafından birlik hukukunu uygulamak için alınacak tüm karar ve işlemler AİHS ile uyumlu olmak zorundadır. Bu uyumu denetleme yetkisini hem AİHM, hem ABAD hem de ulusal mahkemeler kendisinde görmektedir. AB, AİHS'ne taraf olana kadar, birlik organlarının işlemlerinin AİHS'ne uygun olup olmadığını denetleme yetkisi sadece ABAD'da gibi görünmektedir. Her iki mahkeme de şu konularda yetkilidir: a) Direktifleri

---

³¹⁴ Tangör, a.g.m.s.239

³¹⁵ Ata ,a.g.e.s.57

*uygulamaya koyan ulusal önlemler, b)Direktifler dışındaki topluluk mevzuatını yürürlüğe koyan ulusal önlemler veya bir üye devletin AB'nin bir organı olarak hareket ettiği durumlar c)AB hukuku koşullarından istisna edilen ulusal önlemler.*³¹⁶

Bu durumda bir AB ülkesinin birlik hukukunu uygularken yaptığı işlem veya eylemin AİHS'ne aykırı olduğu düşünülüyorsa, yapılması gereken önce, kendi ulusal mahkemesinde dava açılmasıdır. Ulusal mahkeme ya AİHS'ni kendisi yorumlayacak, ya da ABAD'tan ön karar alacaktır. Ön karar alınması halinde ulusal mahkeme bu kararla bağlıdır. Bütün yargı yolları tüketildikten sonra bu kararın AİHM'ne götürülmesi mümkündür. “Üye devletlerinin birlik hukukunu uyguluyor olmaları, AİHM'nin yargı yetkisini engellememektedir. Verilen kararlar da bu yöndedir”³¹⁷

İki mahkemenin öncelikleri farklı olmasına rağmen, AİHS'ni yorumlama alanında AİHM'nin ihtisaslaşmış bir mahkeme olması, ABAD'ın gittikçe AİHS'ni kendisi yorumlamak yerine AİHM'nin yorumlarını tercih etmesi, iki mahkeme arasında çıkması muhtemel çelişkileri azaltacağını düşündürmektedir. Öncelik farkı, farklı kararlardan ziyade, belki farklı gerekçelerin üretilmesine vesile olacaktır. Ticari önceliklerle, insani önceliklerin benzer sonuçlara götürmeyeceği bir vakıadır. ABAD'ın amacı topluluk hedefleri, AİHM'nin ki ise AİHS'de güvence altına alınan hakların korunmasıdır. ABAD'ın önüne bir insan hakları konusu geldiği zaman, bu bir ticaret konusu münasebetiyle olmaktadır. Aynı konuda farklı haklara dayanarak karar vermek de kimi çelişkilere neden olabilir. Bilindiği gibi Avrupa Birliği üç sütundan oluşmaktadır. Bunlar, 1) Üç Topluluk (AKÇT, AT, Euratom) 2) Ortak dış politika ve güvenlik politikası. 3)Adalet ve İçişleri'dir. “ABAD'ın topluluklar konusunda yargı yetkisi tamdır. Üçüncü sütundaki konular Amsterdam antlaşmasıyla önemli oranda birinci sütuna taşınmasına rağmen, tamamı için geçerli değildir. İkinci sütunda kalan konular da ise hiç yetkisi yoktur.”³¹⁸ AB'nin AİHS'ne resmen taraf olmasıyla birlikte ABAD'ın yargı yetkisinin biraz daha genişlemesi muhtemeldir.

---

³¹⁶ a.g.e.s.58

³¹⁷ Ata,a.g.e.s.8

³¹⁸ a.g.e.s.64

Bütün bu anlatımlardan anlaşılacağı üzere, ABAD uzun süreden beri AİHS'ni kararlarına mesnet yapmaktadır. Birçok AB belgesi de AİHS'ne göndermede bulunmaktadır. “Maastricht antlaşmasının 6/2. Maddesi, AB'nin AİHS'de güvence altına alınan şekliyle temel haklara saygılı olacağını belirtmektedir. Her ikisinde (Temel Haklar Şart'ı, AİHS) yer alan haklar içinse 52/3. Madde ile AİHS'ni adres olarak göstermektedir.”³¹⁹

Bu durumda çalışma konumuz olan ana dille eğitimin de AİHS kapsamında ele alınmasını gerektiriyor. Çünkü AİHS hem ABAD'ın günümüze kadar kararlarının temel dayanaklarından biri olmuş, hem de Lizbon antlaşmasıyla birlikte (onaylandıktan sonra yürürlüğe girmek üzere) topluluk hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Lizbon fiili durumu bir anlamda hukuki hale getirmiştir.

5.5. Dil Haklarına Vurgu Yapan Metinler (Sözleşmeler, Antlaşmalar)

AB hukuku açısından meseleyi ele almadan önce bu konuda ortaya çıkan metinleri gözden geçirmekte fayda var. Zira dünyanın neresinde çıkarsa çıksın bu metinler bütün uluslar ve uluslar üstü kuruluşlar için kaynak oluşturmakta, insanlığın ortak malı olarak değerlendirilmektedir. Kaldı ki, her metin kendinden sonrakilere ilham kaynağı olmaktadır. Bu sözleşme, şart veya beyannameler incelenirken sadece dil haklarıyla ilgili hükümlerine atıf yapılacaktır.

5.5.1. BM Kapsamında Ortaya Çıkan Belgeler

1-İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Türkiye beyannameye 6 Nisan 1949 tarihli bakanlar kurulu kararının, 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmasıyla taraf olmuştur. Beyannamenin 2. Maddesi³²⁰ ayrımcılık yasağı ile ilgilidir. Beynamede zikrolunan haklardan ırk,

---

³¹⁹ a.g.e.s.64

³²⁰ 2.Madde: Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse

din, dil, cinsiyet ve sosyal köken ayırımı yapmadan herkesin yararlanabileceğini ifade etmektedir. 26. Maddesi³²¹ eğitim hakkını düzenlemiş, ancak dil tercihi ile ilgili bir hüküm vaz etmemiştir.

2- Kişisel ve siyasi haklara ilişkin sözleşme. (KSHS) 16 Aralık 1966 tarihli, 2200A (XXI) sayılı Genel Kurul Kararıyla kabul edilmiş ve imza, onay ve katılmaya açılmıştır. 49. Madde uyarınca, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin 27. Maddesi, dil azınlıklarının, dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacağını hüküm altına almıştır. Madde şöyledir: “Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.”³²²

3- BM'nin azınlık ve insan haklarıyla ilgili üçüncü önemli girişimi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen sözleşme, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye de dâhil olmak üzere, 193 ülke sözleşmeyi imzalamış ya da onay ve katılma yoluyla taraf devlet durumuna gelmiştir. Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 17. 29 ve 30. Maddelerine çekince koyarak 27 Ocak 1995'te uygulamaya başlamıştır. Sözleşmenin bu maddeleri genellikle dil, iletişim ve eğitimle ilgili hükümler içermektedir.

---

hakkında, uyuşunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

³²¹ **1.** Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleğe eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütünümler, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana vebabanın hakkıdır

³²²

http://tr.wikisource.org/wiki/Ki%C5%9Fi_haklar%C4%B1_ve_siyasal_haklar_uluslararası%C4%B1_

s%C3%B6zle%C5%9Fmesi erişim 25.12.2013

17/D maddesi, “Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;”³²³

29/C. Maddesi “Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;”³²⁴

30. Maddesi ise şu şöyledir: Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Bu maddeler daha çok çocuğun kendi dilini kullanmasına yönelik hükümler içermektedir. Sözleşmeye taraf devletler, 44. Madde uyarınca iki yıl içinde çocuk hakları ile ilgili gerçekleştirilen gelişme ve düzenlemelerle ilgili raporlarını yine aynı

---

³²³ **Madde 17:** Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;;
- b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;;
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;;
- d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;;
- e) 13 ve 18 inci maddelerde yeralan kurallar gözönünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

³²⁴ **29. Maddenin** tamamı şu şekildedir: 1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;;
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;;
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;;
- d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;;
- e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır

sözleşmenin 43. Maddesine göre kurulan çocuk hakları komitesine vermek zorundadırlar. İlk rapordan sonra verilecek raporlar beş yıllık fasıllarla verilecektir. Çocuk hakları sözleşmesi bir bütün olarak incelendiğinde, daha çok çocuğun sağlığını, yaşama hakkını(m.6),zorunlu olmadıkça, ana babasının rızası dışında ayrılmamasını (m.9) düşüncesini özgürce açıklamasını(m.13), evlat edinme şartlarını(m.21),sosyal güvenlikten yararlanma hakkını(m.26) ekonomik sömürü(m.42) ve cinsel istismara (m.44) karşı korunmasını hedeflediği görülmektedir.30. maddede ifadesini bulan dilini kullanma hakkını ana dil eğitimi ile ilişkilendirebilmek mümkün değildir. Bu maddeye atıfta bulunarak yapılan yorumların gerçekte sözleşmenin amaçlarıyla ne kadar örtüştüğü tartışmalıdır.

4- Bir diğer BM belgesi, Her Türlü Irk Ayırımının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. 25 maddeden ibaret olan sözleşmenin 9 maddesi ırk ayrımcılığı ile diğer maddeleri sözleşmenin uygulanması ve denetlenmesiyle ilgilidir.1/1 madde de ırk ayrımcılığından neyin anlaşılması gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir:

Bu Sözleşmede "ırk ayrımcılığı" deyimi, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel alanda ya da toplum yaşamının başka bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşitlik temeli üzerinde tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanmayı önlemek ya da zedelemek amaç ya da sonucuyla ırk, renk, soy ya da ulusal ya da etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih etme anlamına gelir.³²⁵

---

³²⁵ Maddenin tamamı:1. Bu Sözleşmede, "ırk ayrımcılığı" terimi, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.

2. Bu Sözleşme, Taraf Devletlerin vatandaşları ile vatandaş olmayanlar arasında getirdiği farklara, dışlamalara, kısıtlamalara veya tercihlere uygulanmayacaktır.

3. Sözleşme'de yer alan hiçbir husus, belli bir ülke vatandaşlığına karşı ayırım gözetmemesi kaydıyla, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin uyruklu, vatandaşlık, vatandaşlığa kabul konularına ilişkin yasal düzenlemelerini etkileyecek şekilde yorumlanamaz.

4. Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacına yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar

Sözleşmenin 5. Maddesi ise nelerin ayrımcılık olduğunu ve taraf devletlerin hangi hakları güvence altına alması gerektiğini düzenlemiştir. Bu haklar şunlardır:

”a) Mahkemeler ve tüm öteki adli organlar önünde eşit davranılma hakkı;;

b) Kişi güvenliği hakkıyla ister resmi görevliler, ister bir birey, grup ya da kurumca işlensin şiddet eylemine ya da bedence zarara karşı Devletçe korunma hakkı;;

c) Siyasal haklar, özellikle genel ve eşit oy temeli üzerinde seçimlere katılma, seçme ve seçilme hakkı ve her düzeydeki kamu yönetiminde ve Hükümette görev alma ve eşit koşullarda kamu hizmetine girme hakkı;;

d) Öteki kişisel haklar, özellikle:

i) Bir Devletin sınırları içinde yer değiştirme ve oturma hakkı,

ii) Kendi ülkesi dâhil bir ülkeden ayrılma ve ülkesine geri dönme hakkı,

iii) Vatandaşlık hakkı,

iv) Evlenme ve seçme hakkı,

v) Tek başına ya da başkalarıyla birlikte mülk edinme hakkı,

vi) Miras hakkı,

vii) Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü,

viii) Görüş ve görüşünü açıklama özgürlüğü,

ix) Barışçı toplanma ve dernek kurma hakkı,

e) Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar, özellikle;;

i) Çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli ücret hakkı,

ii) Sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı,

---

sağlanmasına yol açmaması ve önlemler amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmeyecektir.

iii) Konut edinme hakkı,

iv) Halk sağlığı, tıbbi bakım, toplumsal güvenlik ve toplumsal hizmet hakkı,

v) Eğitim görme ve yetişme hakkı,

vi) Kültürel etkinliklere eşit katılma hakkı,

vii) Taşıt, otel, lokanta, kahve, tiyatro ve park gibi kamunun kullanımına açık herhangi bir hizmet yerinden eşit yararlanma hakkı.”³²⁶

Sayılan haklar arasında eğitim ve dil ile ilgili özel bir düzenleme yoktur. Sözleşme böyle bir hakkı teminat altına alan bir yenilik getirmemiştir. Dolayısıyla sayılan hakların içini zorlama yorumlarla doldurup, bu sözleşmeden dil hakları ile ilgili bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. “Sözleşme ırk ayrımcılığı veya üstünlüğüne dayalı her türlü öğretinin, hem bilimsel, hem ahlaki açıdan yanlış olduğu, toplumsal haksızlık ve tehlikelere yol açan bir görüş olarak, kuram ve uygulamada yeri olmadığını işaretlemiştir.”³²⁷

5- BM genel kurulunca kabul edilen bir diğer belge de, “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135sayılı Kararıyla ilan edilen Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına dair bildiridir.”³²⁸ Adı üstünde bildiri olması münasebetiyle herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Ancak bu tür belgelerin ülkeler için yol gösterici olduğu, hazırlanan sözleşme ve antlaşmalara ilham kaynağı olduğu bir vakiydir. Belgenin önemi, BM’nin bu bildirge ile ilk defa azınlık ifadesini kullanmış olmasıdır. Bildirinin 4/3. Maddesi ana dil eğitimi ile ilgili olup şu şekildedir: “Devletler, mümkün olduğu kadar, azınlıklara mensup kişilerin anadillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde eğitim almaları için yeterli imkânlarla sahip olabilecekleri gerekli tedbirleri alır.” Madde metninde azınlıklara kendi dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim görme fırsatının sağlanması için devletlere bir yükümlülük getirilmiş ise de, diğer maddelerde kullanılan kesin ifade bu madde de kullanılmamıştır. S. Nal’a göre, “bu bir temenni ifadesidir ve

³²⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html> erişim 25.12.2013

³²⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html> erişim 25.12.2013

³²⁸ NaI, AĪHS hukukunda ..s.30

madde metninde yer alan mümkün olduğunca ibaresiyle azınlık dillerinde eğitim konusu yumuşatılmış ve taraf devletlerin takdirine bırakılmıştır.”³²⁹

Bildirinin 4/3. Maddesindeki mümkün olduğu kadar ifadesinin gerekçesi 8/4. Maddede verilmiştir. Maddeye göre, “Bu Bildirideki hiç bir hüküm, Devletlerin egemenliği, eşitliği, ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı şeklindeki Birleşmiş Milletlerin amaçlarına ve prensiplerine aykırı düşecek faaliyetlere izin verecek şekilde yorumlanamaz.” Bu düzenleme azınlık haklarına hem hangi hallerde sınır getirilebileceğini hem de bu hakların hangi sınırlar içinde kullanılması gerektiğini göstermektedir. Madde, bildirinin koruma altına aldığı hakların ayrı devlet kurma, siyasi özerklik, federasyon gibi amaçlarla kullanılmayacağını, bu tip isteklere payanda yapılamayacağını göstermektedir. Bu tip amaçların sezilmesi halinde bildirinin 4/3. Maddesindeki, mümkün olduğu kadar hükmü devreye girecek, uygulamayı mümkün olmayan bir duruma getirecektir. Açıkça bu hakkın uygulanması azınlık gurubunun siyasal konumuyla bağlantılı hale getirilmiştir. Bildirinin giriş kısmında;; “Ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunmasının ve geliştirilmesinin, içinde yaşadıkları devletin siyasal ve sosyal istikrarına katkıda bulunacağı dikkate alarak,” bu hakların koruma altına alındığı ifade edilmektedir.

Devletlerin istikrarına katkı sağlamayı hedefleyen bir bildirinin, tam tersi sonuçlara sebep olma ihtimalinin belirmesi halinde yine bildirinin mantığı gereği uygulamaya sokulmayacaktır. Bildiride ki asıl amaç azınlık hakları üzerinden devletlerin istikrarına katkıda bulunmaktır. Uygulayıcılara –kesin bir dil kullanılmayarak ve geniş bir takdir hakkı bırakılarak- sebep olacağı sonuçlara göre davranma serbestisi tanınmıştır. “Bildiri ulusal azınlık ifadesini takip etmiş fakat kapsadığı hakların gruplara değil, bireylere ait olduğunu belirtmiştir. Bağlayıcı olmamakla birlikte azınlık haklarına yeni standartlar getiren bildiri 1990’ların azınlık hakları anlayışını yansıtmaktadır.”³³⁰

---

³²⁹ Nal, a.g.e.s..33

³³⁰ Nal, a.g.e. s.35

5.5.2. Avrupa'da (AB, AK ve AGİT Kapsamında) Ortaya Çıkan Belgeler

1- Avrupa insan hakları sözleşmesi, (AİHS) daha önce kısaca değinildiği gibi insan hakları alanında yaptırım gücü olan en önemli sözleşmedir. Önce Avrupa hareketi bünyesinde 1948 yılının Mayıs ayında bir taslak hazırlanmış, iki yıl süren uzun bir çalışma ve müzakere döneminden sonra, AK tarafından 4 Kasım 1950 de imzalanmıştır. Tartışmaların odak noktasını azınlık haklarının sözleşme metninde yer alıp almaması oluşturmuş, sonunda 14. Madde adlandırma yapmadan bu hakları hüküm altına almıştır. Azınlık hakları ile ilgili tereddütlerin sebebi;; “1-Üye devletlerin istek ve uzlaşmaları doğrultusunda, sözleşme taslağının yalnızca ülkelere negatif sorumluluk (yapılmaması istenen şeyler) getirmesi yönündeki eğilim, 2- Sözleşmeye ilham kaynağı olan Avrupa hareketinin taslağı ile İnsan hakları evrensel beyannameinde azınlık haklarına hiç değinilmemiş olmasıdır.”³³¹

“Sözleşmenin getirdiği yenilik ve üstünlük, düzenlenen hak ve hürriyetlerin kurulan bir milletlerarası mekanizma ile teminat altına alınmış olmasıdır. Bu amaçla Avrupa konseyi üyesi her devletten birer yargıcın görev aldığı Avrupa insan hakları mahkemesi kurulmuştur. Ayrıca sözleşme ile düzenlenen mekanizmanın işletilmesinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin de mahkeme kararlarının yerine getirilmesini gözetleme görevi vardır.”³³²

Sözleşme, 59 madde ve ek protokollerden oluşmaktadır. Sözleşmenin 9-10 ve 14. Maddeleri, dil hakları ile ilgili tartışmalarda en çok müracaat edilen maddelerdir. 9.Madde düşünce vicdan ve din özgürlüğü, 10. Madde ifade özgürlüğü, 14. Madde ise Ayrımcılık yasağı ile ilgilidir. Bu maddelerin hiç birinde eğitim dilinin nasıl olacağına dair bir ibare yoktur. Nitekim maddeler tek, tek incelendiğinde bunun böyle olduğu görülecektir.9. madde, “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din ve inanç değiştirme özgürlüğü ile açık veya özel biçimde ibadet, öğretim, uygulama ve tören yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini ve inancını açıklamak özgürlüğü de içerir.”

³³¹ Nal, a.g.e.s.50

³³² Gündüz,Milletlerarası ...,s..476

10/1. Madde; “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğünü, kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir. **10/2** Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.14. Madde; “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olmak, servet, doğuş veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin sağlanır.”³³³

Sözleşme zaman içinde ek protokollerle zenginleştirilerek, çerçevesi genişletilmiştir. En son 1 Haziran 2010 tarihinde 14 No.lu Protokol yürürlüğe girmiştir. **1 no’lu protokolün 2. Maddesi** Eğitim hakkı başlığını taşımakta olup, şu şekildedir: “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”³³⁴ Madde de eğitim hakkının engellenemeyeceği ifade edilmekte, devletlere anne ve babaların dini ve felsefi inançlarını göz ardı etmemeleri yükümlülüğü getirilmektedir. Yine **12 numaralı protokolün 1. Maddesi** ile her türlü ayrımcılığın yasaklandığı şu şekilde ifade edilmiştir: “1/1-Hukuken temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.1/2. Hiç kimse, 1. paragrafta belirtildiği şekilde hiçbir gerekçeyle, hiçbir kamu makamı tarafından ayrımcılığa maruz bırakılamaz.”³³⁵ Diğer protokoller daha çok ölüm cezaları, sınır dışı edilmelerle ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. AİHS’nin

³³³ Gündüz, a.g.e.s.479

³³⁴ http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf erişim 15.12.2013

³³⁵ http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf erişim 15.12.2013

protokolleri sözleşmenin eki ve parçası mahiyetindedir. Her protokolün sonunda, sözleşme ile bağlantısı ayrı bir madde ile belirtilmiştir. Sayılan maddeler içinde doğrudan eğitim diline vurgu yapan bir hüküm bulunmamasına rağmen, zaman, zaman bu maddelere atıfta bulunularak böyle bir hakkın varlığı gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır. AİHM, bu sözleşmenin nasıl yorumlanması gerektiği hususunda yegâne uzman kuruluştur. Verdiği kararlar sözleşme hükümlerinin anlaşılmasında yol gösterici mahiyettedir. Daha sonra AİHM içtihatları ışığında bu maddelerden hangi sonuçların çıkarılması gerektiği incelenecektir.

2- AK kapsamında ortaya çıkan sözleşmelerden bir diğeri Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve sözleşme'dir.1. Şubat 1995 de kabul edilen sözleşme, AİHS'ni esas alarak hazırlanmıştır. Taraf devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliklerine saygı vurgusu yapılarak oluşturulan belgenin, özellikle 10-11-13 ve

14. Maddeleri dil ve eğitimle ilgili hükümler taşımaktadır. **11. madde**, azınlığa mensup her kişinin kendi dilini özel ve kamusal alanlarda ve yaşadıkları bölgelerde idari makamlarla ilişkilerinde kullanma hakkını düzenlemektedir.³³⁶ 11. Madde, ad, soyad ve tabelalarda kendi dilini kullanma hakkını,³³⁷ 13. Madde kendi özel eğitim

---

³³⁶ **Madde10**

1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin, kendi dilini, özel ve kamusal alanlarda, sözlü ve yazılı olarak serbestçe ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, bu kişilerin talep ederlerse ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyaca karşılık düştüğü durumlarda, Taraflar, bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına imkan verecek koşulları, mümkün olduğu ölçüde sağlamaya gayret ederler.

3. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin, yakalanma nedenlerinin, hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesinin anladığı dilde en kısa sürede kendisine bildirilme ve kendisini bu dilde, gerekirse bir çevirmenin parasız yardımıyla savunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler.

³³⁷ **Madde11**

1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin azınlık dilindeki adını ve soyadını kullanma hakkına ve bunların resmi olarak tanınması hakkına sahip olduğunu, kendi yasal düzenlerinin öngördüğü usuller uyarınca tanımayı taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarında azınlık dilini kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

3. Ulusal azınlığa mensup önemli sayıda kişinin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde, Taraflar, gerektiğinde diğer Devletlerle yaptıkları anlaşmalar da dahil olmak üzere kendi yasal düzenleri çerçevesinde ve özgül koşulları dikkate alarak, bu tür işaretler için yeterli talep olması durumunda, geleneksel yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topografik işaretlerde azınlık dilinin de

kullanılmasına gayret ederler.

kurumlarını kurmayı,³³⁸ 14. Madde ise kendi dilini öğrenme ve bu dilde eğitim alma hakkını düzenlemektedir:

“14/1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

14/2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep varsa, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim düzenleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatlara sahip olmasını sağlamaya gayret ederler.

14/3. Bu maddenin 2. paragrafı, resmi dilin öğrenilmesi ya da bu dilde eğitim yapılması saklı tutularak uygulanır.”³³⁹

Görüldüğü gibi 14. Maddenin ikinci fıkrası azınlığa mensup kişilerin kendi dillerini öğrenme ve eğitimini yapma hakkına hasredilmiştir. Madde metninde kullanılan yeterli talep ve mümkün olduğunca ifadesi hükmün uygulanmasını bu iki şartın varlığına bağlamaktadır. Üçüncü fıkradaki hüküm ise son derece net ifadelerle resmi dilin öğrenilmesi ve bu dilde eğitim yapılmasını saklı tutmaktadır. Yani ikinci paragraftaki hakkın tatbiki, resmi dilin öğrenilmesine mani olmayacağı gibi onun yerine ve alternatif olarak tarzda da uygulanmayacaktır. Madde tersinden okunduğu zaman –azınlığa mensup kişilerin bu hakkı kullanmaları- resmi dile olan ihtiyacı ortadan kaldırmak veya işlevsiz kılmak gibi bir maksada matuf ise uygulanma kabiliyeti olmayacaktır.

3- Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı,1992 de imzaya açılıp, 1998 yılında yürürlüğe giren Şartın başlangıç kısmında amacının;;

“Bir kısmı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Avrupa’nın tarihi bölgesel veya azınlık dillerinin;; Avrupa’nın kültürel zenginliğine ve geleneklerinin sürdürülüp

---

³³⁸ **Madde13**

1. Taraflar, eğitim düzenleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip olduğunu tanırlar.

2. Bu hakkın kullanımı Taraflara herhangi bir mali yükümlülük getirmez.

³³⁹ <http://www.ihd.org.tr/index.php/san-haklarylgeleri-mainmenu-96/157-ulusal-azinliklerin-korunmasına-k-rve-slee.htmerişim> 15.12.2013

geliştirilmesine katkıda bulunduğunu düşünülerek;; resmi dillere zarar vermeden korunması”³⁴⁰ olduğu ifade edilmiştir. Şart’ın tamamı dil haklarıyla ilgili olmasına rağmen, eğitimle ilgili kısmı 8. Maddesidir. Madde şu şekildedir:

“1.Eğitim ile ilgili olarak Taraflar, bu dillerin kullanıldığı topraklarda, bu dillerin her birinin durumuna bağlı olarak ve devletin resmi dil(ler)inin öğretilmesi hakkına hanel getirmemek koşuluyla şunları taahhüt ederler;;

a.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde okul öncesi eğitim sağlamak;; veya

ii. okul öncesi eğitimin önemli bir bölümünü ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde sağlamak veya

iii. yukarıdaki i ve ii’de belirtilenleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayıca yeterli oldukları düşünülen öğrencilere uygulamak veya

iv. kamu kurumları okul öncesi eğitim konusunda yetersiz iseler yukarıdaki i’den iii’ye kadar bahsedilen önlemlerin alınmasını desteklemek ve/veya teşvik etmek;

b.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ilköğretim sağlamak;; veya

ii. ilköğretim önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, ilköğretim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak veya

iv. yukarıdaki i’den iii’ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;;

c.

---

³⁴⁰ <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65> erişim 17.12.2013

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde ortaöğrenim sağlamak; veya

ii. ortaöğrenimin önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, ortaöğrenim müfredatının ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak veya

iv. yukarıdaki i'den iii'ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;;

d.

i. ilgili bölgesel veya azınlık dillerinde mesleki ve teknik eğitim sağlamak;; veya

ii. mesleki ve teknik eğitimin önemli bir kısmını ilgili bölgesel veya azınlık dillerde sağlamak;; veya

iii. ilgili bölgesel veya azınlık dillerin, mesleki ve teknik eğitim içinde müfredatın ayrılmaz bir parçası olarak öğretilmesini sağlamak;; veya

iv. yukarıdaki i'den iii'ye kadar verilen önlemleri en azından ailesi bu talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulamak;;

e.

i. bölgesel veya azınlık dillerde üniversite öğrenimini ya da diğer yüksek öğrenimi mümkün kılmak;; veya

ii. bu dillerin üniversitede ve yüksek öğrenimde ders olarak görülebilmelerini sağlamak;; veya

iii. eğer Devletin yükseköğrenim kurumlarındaki rolü ile ilgili bir nedenle i ve ii alt paragrafları uygulanamıyorsa bölgesel veya azınlık dillerde üniversite ya da diğer yükseköğrenim kurumları açılmasına veya bu dillerin üniversitelerde veya yüksekokullarda ders olarak okutulmasına destek vermek ve/veya izin vermek;;

f.

i. tamamen ya da büyük kısmı bölgesel veya azınlık dillerde verilen, yetişkinlere yönelik kurslar ve sürekli eğitim kursları sağlanmasını düzenlemek;; veya

ii. bu dilleri yetişkinlere yönelik kurslarda ya da sürekli eğitim kurslarında ders olarak vermek; veya

iii. kamu kurumları yetişkin eğitimi konusunda kendileri uzman değil ise, bu dillerin yetişkin kursları ya da sürekli eğitim dersi olarak verilmesini desteklemek ve/veya teşvik etmek;;

g. bölgesel veya azınlık dil tarafından yansıtılan kültürün ve tarihin öğretilmesini sağlayacak düzenlemeler yapmak;;

h. a'dan g'ye kadar olan paragraflardan Tarafça kabul edilenleri uygulamaya koyacak öğretmenlere temel ve ileri eğitim sağlanması;;

i. bölgesel veya azınlık dillerin öğretilmesini sağlamak veya geliştirmek konusunda alınan önlemleri ve gösterilen başarıyı izlemek için ve kamuoyuna açıklanmak üzere bulgularını periyodik raporlarda yayınlamak için üst kuruluş ya da kuruluşlar kurmak.

2. Eğitimle ilgili olarak, bölgesel veya azınlık dillerin geleneksel olarak konuşulduğu yerler dışında Taraflar, bölgesel veya azınlık dillerini kullananların sayısını mazur gösterirse eğitimin tüm basamaklarında bölgesel veya azınlık dillerde eğitim yapılmasını sağlar, teşvik eder veya izin verir.³⁴¹

Görüldüğü gibi şart'ın 8. Maddesi eğitimin her aşamasında dört alternatifli bir uygulama modeli teklif etmiş, tercihi ilgili devletlere bırakmıştır. A) Ya eğitimin azınlık diliyle yapılmasının sağlanması, B) Ya bir kısmının azınlık diliyle yapılmasının temin edilmesi, C) veya müfredatın bir parçası haline getirilerek öğretilmesi D) Bunların hiç biri olmadığı takdirde, ailesi talepte bulunanlara bu imkânın sağlanmasıdır. Katılımı yüksek tutmak maksadıyla 2. Madde de şart'ın iki

³⁴¹ <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65> erişim 17.12.2013

ana maddesi olan 8 ve 12. Maddelerin bir paragrafının uygulanmasını taahhüt etmek kâfi görülmüştür. Daha önce ifade edildiği gibi Türkiye sözleşmeye taraf olmamıştır.

4- Avrupa'da AB kapsamında hazırlanan tek belge Temel Haklar Şartı'dır. 7 Aralık 2000 tarihinde Nice'te imzalanan THŞ daha önce ifade edildiği gibi –AB'nin ekonomik bir topluluktan bir değerler topluluğu haline gelmesinde atılan önemli adımlardan biridir. Birçok maddesi AİHS'ne paralel hükümler taşımaktadır.

Başlangıç bölümünde şartın amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “Avrupa halkları, aralarında süreklilik esasına dayanan en sıkı birliği oluşturarak, ortak değerlere dayanan barışçıl bir geleceği paylaşmaya karardılar. Sahip bulunduğu manevi ve ahlakî mirasın bilincinde olarak, Birlik, insan saygınlığı, özgürlük, eşitlik ve dayanışmanın bölünmez ve evrensel değerleri ile demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri üzerine kurulmuştur. Birlik, Birlik vatandaşlığı kavramını getirmek ve bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı yaratmak suretiyle, bireyi eylemlerinin odağına yerleştirmiştir.”³⁴²

Bireyi merkez alan şart'ın aslında eğitimin dili ile doğrudan ilgili bir maddesi yoktur. Sadece 14-21 ve 22. Maddeleri eğitim ve ayrımcılıkla ilgili hükümler taşımaktadır. Eğitimle ilgili maddesi 14. Maddedir ve muhtevası şu şekildedir:

“1. Herkes eğitim hakkına ve mesleki eğitim ile sürekli eğitime erişim hakkına sahiptir.

2. Bu hak, zorunlu eğitimden bedelsiz olarak yararlanma imkânını kapsar.

3. Demokratik ilkeler gözetilerek eğitim kuruluşları kurma serbestisi ve ebeveynin dinsel, felsefi ve pedagojik beklentilerine karşılık verecek biçimde çocuklarının eğitim ve öğretiminin sağlanması hakkı, bu hakların kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak tanınır.”³⁴³

Şart'ın 21.maddesi ayrımcılık yasağı,22. Maddesi ise Kültür, din ve dil farklılıkları ile ilgilidir. Dil haklarıyla dolaylı ilgisi münasebetiyle madde içeriklerini buraya almakta fayda görüyoruz:

³⁴² <http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65erişim> 17.12.2013

³⁴³ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> erişim 17.12.2013

21/1.Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya toplumsal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasal veya başka konulardaki görüşler, ulusal bir azınlığın üyesi olmak, mal, doğum, engellilik/özürlülük, yaş, cinsel eğilimler gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamaz.

21/2. Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşması'nın uygulanmaları kapsamında olmak ve söz konusu bu antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak kaydıyla vatandaşlığa dayalı ayrımcılık da yasaktır.

22-Avrupa Birliği, kültür, din ve dil farklılıklarına saygı duyar.”³⁴⁴ 54 maddeden oluşan temel haklar şartının diğer maddelerinde dil haklarıyla irtibatlandırılacak herhangi bir madde yoktur. Temel haklar şartı AİHS ile birlikte topluluk hukukunun bir parçasını oluşturmaktadır. Uluslararası çerçeve sözleşmesi ile Avrupa bölgesel azınlık dilleri şartı, Avrupa konseyi tarafından tanzim edilen AB hukukunun dışında kalan belgelerdir.

Birçok AB ülkesinin imzalamış olması bu belgeleri topluluk hukukunun bir parçası haline getirmemektedir.

5-İnsani boyut mekanizması, AGİK sürecinde hazırlanan insan hakları odaklı belgelerden biridir.

1989 viyana belgesi ile ilk şeklini alan daha sonra özellikle 1991 Moskova belgesiyle geliştirilen insani boyut mekanizması katılımcı devletlerin AGİK belgelerinden kaynaklanan insan haklarına ilişkin taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. AGİK'in insan hakları kurucu belgesi olarak yorumlanmaktadır. Moskova belgesinin insani boyut mekanizmasının işleyişinde ön gördüğü en önemli yenilik, insan hakları ihlallerinin tarafsız uzmanlarca incelenmesini sağlayan düzenlemeler getirmesidir.³⁴⁵

³⁴⁴ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> erişim 17.12.2013

³⁴⁵ Çavuşoğlu, Azınlık h., s.151

Ayrıca,

10 Temmuz 1992'de Helsinki Belgesi'nin bir parçasını oluşturan Helsinki kararlarında, Azınlıklar Yüksek Komiserliğinin kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, Helsinki Belgesi de bütün AGİT belgeleri gibi hassas dengelere dayalı pazarlıkların sonucunda kaleme alınan siyasal bir belge olarak, sistematik ve açık olmaktan uzaktır. Yüksek Komiser'in görev tanımı, sadece belirsiz ve kapalı olmakla kalmamakta, yer yer boşluklar da içermektedir”³⁴⁶

“Sistem bir erken uyarı cihazı olarak düşünülmüştür.”³⁴⁷ Komiserin görevi, AGİT bölgesinde barış, istikrar veya katılan devletlerarasındaki ilişkileri tehdit eden ve çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan ulusal azınlık sorunlarına bağlı gerilimleri mümkün olan en erken aşamada tespit ederek erken uyarı sistemini harekete geçirmek, gerekirse müdahalede bulunmaktır. “Bu amaçla yüksek komiser basın ve hükümet dışı kuruluşlar dâhil olmak üzere her türlü kaynaktan ulusal azınlıkların durumu ile ilgili bilgi toplama, ilgili taraflardan kendisine iletilen azınlık haklarına ilişkin raporları değerlendirme imkânına sahiptir.”³⁴⁸ Ancak bu enformasyon esnasında, “terör olayları ile bağlantılı kişi ve gruplardan iletilen bilgileri dikkate almayacağı gibi, terörle ilgili azınlık sorunlarını da inceleyemez. Keza bireysel olayların incelenmesi de görev alanı dışında bırakılmıştır.”³⁴⁹

AGİT'in insan hakları ile ilgili çalışmalarının zeminini Helsinki Nihai Senedi oluşturmaktadır.1975 yılının Ağustos ayında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlenen Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonunda Avrupa ülkeleri (Arnavutluk ve Andora hariç), SSCB, ABD ve Kanada arasında imzalanan konferansın sonuç bildirgesidir. “Helsinki Nihai Senedi'nin en dikkat çekici yönü, 35 imzacı devlet arasındaki ilişkilere rehberlik edecek 10 temel ilkenin ortaya konmasıdır. AGİK'in anayasası sayılan 10 ilkeden biri, İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygıdır.”³⁵⁰ AGİT, insan hakları ile ilgili çalışmalarını bu belgeye

³⁴⁶ <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/alpkaya/uayk.htm> erişim 18.12.2013

³⁴⁷ Çavuşoğlu, a.g.e., s.155

³⁴⁸ a.g.e.

³⁴⁹ a.g.e.

³⁵⁰ <http://tarihdersnotlari.blogcu.com/helsinki-nihai-senedi/5332893> erişim 19.12.2013

dayanarak yapmaktadır. Senedin 7. Maddesini oluşturan insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, genelde din ve vicdan hürriyeti kapsamında ele alınmıştır. Dil haklarına doğrudan veya dolaylı bir vurgusu yoktur. Maddede düşünce, vicdan, din, inanç ve azınlıklara saygı ayrı paragraflar halinde ifadelendirilmiştir.*”01 Ağustos 1975’de senedi Türkiye adına dönemin Başbakanı Süleyman Demirel imzalamıştır.

AGİT’in insani boyut mekanizması siyasi bir denetim sistemi olarak işlemektedir. Hukuki bir bağlayıcılığı yoktur. Esasen yukarıda saydığımız sözleşme ve şart’ların birçoğu gevşek, caydırıcı etkisi olmayan denetim mekanizmalarına sahiptir.

Katılan-Devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin, herkes için düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterirler.

Katılan-Devletler, insan kişiliğinin özündeki onurdan doğan ve kişinin özgür ve tam gelişmesi için zorunlu bulunan, yurttaşlık hak ve özgürlükleriyle, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve başka hakların ve özgürlüklerin etkin biçimde kullanılmasını geliştirir ve desteklerler.

Bu çerçevede içinde, Katılan- Devletler, kendi vicdanının buyruğu uyarınca, tek başına ya da topluca bir din veya inanca inanmak ve onun gereklerini yerine getirmek özgürlüğünü kişiye tanırlar.

Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan Katılan - Devletler, bu azınlıklardan olan kişilere, yasa önünde eşitlik hakkını tanırlar;; bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin olarak tümüyle yararlanma olanağını sağlarlar ve bu biçimde, bu alandaki yasal haklarını korurlar.

Katılan - Devletler, bütün Devletlerarasında olduğu gibi kendi aralarında da dostluk ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmeyi sağlamak için zorunlu bir etken olan barışın, adaletin ve gönencin, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermenin evrensel önemini kabul ederler.

---

* **ilgili madde VII. DÜŞÜNCE, VİCDAN, DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜKLERİNİ DE KAPSAMAK ÜZERE, İNSAN HAKLARINA VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERE SAYGI**

Katılan - Devletler, karşılıklı ilişkilerinde bu haklara ve özgürlüklere sürekli saygı gösterirler ve Birleşmiş Milletlerle işbirliğini de kapsamak üzere, topluca ve tek başlarına bu haklara ve özgürlüklere evrensel ve etkin saygıyı gerçekleştirmeye çaba gösterirler.

Katılan - Devletler, bu alanda kişinin bu haklarını ve görevlerini bilme ve bunlar uyarınca davranma hakkını doğrularlar.

İnsan Hakları ve temel özgürlükler alanında Katılan - Devletler Birleşmiş Milletler Anlaşması amaçlarına ve ilkelerine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisine uygun olarak davranırlar. Bağlı olabilecekleri İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşmeleri de kapsamak üzere, bu alanda uluslararası bildirimler ve sözleşmelerdeki kayıtlı yükümlülüklerini de yerine getirirler.

Gerek ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesi, gerekse Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, taraf devletlerin belli periyotlarla sundukları raporlara göre bir denetim biçimini ön görmektedir. Uygulamalarda eksikliklerin olması durumunda herhangi bir müeyyide ön görülmesi değildir. “Rapor yöntemi ile sınırlı denetim tekniği özellikle sosyal hakları konu alan sözleşmelerde görülmekte olup, siyasi ağırlıklı bu gevşek denetim sistemi ihlallerin önünü almaya yetmemektedir.”³⁵¹ Uygulanan denetim mekanizmalarına bakıldığında, Hak çerçevesi daha geniş tutulan sözleşmelerde denetim sisteminin daha gevşek, sınırları daha dar sözleşmelerde ise daha geniş tutulduğu görülmektedir. İncelenen sözleşmeler içinde hukuki bağlayıcılık ve yaptırım gücü en yüksek olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Sözleşmenin özellikle azınlık ve dil hakları ile ilgili hükümleri Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı’na göre daha dardır. Ancak bağlayıcılık, yaptırım gücü ve getirdiği denetim mekanizması bakımından daha caydırıcı ve etkilidir.

İncelenen sözleşme ve şartlar bu hakları kullanmada bazı kayıt ve sınırlar getirmiştir. Hakların önemi, Ne pahasına olursa olsun bu hakların sınırlanamayacağı, her hal ve şartta uygulanacağı anlamına gelmiyor. Nitekim her belgede bu

---

³⁵¹ Çavuşoğlu, a.g.e, s.130

sınırlamalarla ilgili düzenlemelerde yapılmıştır. Bu sınırlamalar, sözleşmelerin amaç ve mantığını kavramak bakımından büyük önem taşımaktadır.

5.6. Hakların Sınırlanması

İnsan hakları ile ilgili metinlerde –farklı- kısıtlama kriterleri getirilmiştir. Bu tip sözleşmelerin birincil amacının insan hakları mı, yoksa bu haklar üzerinden ülkelerin iç istikrarının sağlanması mı olduğu uzun süre tartışılmıştır. Hemen her insan hakları belgesinin başlangıç bölümünde –bu hakların hangi amacı- gerçekleştirmeye matuf olduğu açıkça ifade edilmiştir. AİHS'nin hem başlangıç bölümünde, hem de koruma altına aldığı haklar kısmında hangi hallerde sınırlamalara gidilebileceği gösterilmiştir. “11 ve 14. Protokollerle değiştirilen sözleşmenin giriş kısmında, amacın ülkeler arasında daha sıkı bir birlik oluşturmak, dünyada barış ve adaletin temeli olan insan hakları konusunda ortak bir anlayış geliştirmek olduğu”³⁵² ifade edilmektedir. Sözleşmenin “15-17 ve 18.”³⁵³ Maddelerinde ise bu hakların hangi hallerde kısıtlanabileceği açıklanmıştır.

---

³⁵² Gündüz, Milletlerarası
...,s.481

³⁵³ **Madde 15** : Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma

1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun

kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu

Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında, 2. madde ile 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ve 7. maddeyi hiçbir suretle ihlale mezum kılmaz.

3. Bu maddeye göre aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne bildirir.

Madde17 : Hakların kötüye kullanımının yasaklanması

Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine veya burada öngörüldüğünden daha geniş ölçüde sınırlamalara uğratılmasına yönelik bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

Madde18 : Hakların kısıtlanmasının sınırları:

Bu Sözleşmenin hükümleri gereğince, sözü edilen hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar ancak öngörülen amaçlar için uygulanabilir.

Çavuşoğlu'na göre,

Hakların sınırlandırılması hususunda, özellikle AİHS' de iki genel kayıt söz konusudur, bunlardan birincisi kamu düzeni, ikincisi ise hakları kötüye kullanma yasağıdır. Ayrıca savaş gibi olağanüstü durumlarda da devletlere bu haklara aykırı tedbirler alma imkânı tanınmaktadır. Nitekim AİHM Lawless kararında derogasyon hakkının herhangi bir kamu yararının korunması için değil, ulusun varlığını tehdit eden kamusal tehlike durumunda kullanılabileceğini kararlaştırmıştır.³⁵⁴

Hakların kötüye kullanılmasının göstergelerinden biri –bu hakların-kamu düzenini bozmak veya ulusun varlığını tehlikeye atmak için kullanılmasıdır. Bu hak talebinden çok, bir hakkı başka amaçların aracı haline getirme durumunu ifade etmektedir. AİHS hak istismarına cevaz vermemekte, barış ve düzenin sağlanması amacıyla tanınan hakların tam tersi maksatlarla kullanılmasını uygun bulmamaktadır. “Azınlık haklarını şekillendiren temel yaklaşım farklı kimliklerin korunması ile ülke bütünlüğünün korunması arasında uzlaşma sağlayıcı bir çözüm bulma arayışıdır.”³⁵⁵ Temel belgeler de, bu denge gözetilerek oluşturulmuştur. Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesinin 21. Maddesinde; bu çerçeve sözleşmede yer alan hiçbir şey, uluslararası hukukun temel ilkelerine, özellikle de devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlıklarına karşı herhangi bir etkinliğe angaje olma veya eylem yapma hakkını içerircesine yorumlanmayacaktır, denilmektedir. Bu haklar, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı kullanıldığında bu maddeden hareketle taraf devletin bu hakları askıya alma hakkı doğacağı muhakkaktır. Gerek AİHS, gerek Çerçeve Sözleşme –ülkelerin parçalanması, bağımsızlıklarını kaybetmesi, ciddi bir kaos tehdidinin altına girmesi pahasına- bu hakları korumamaktadır. Çerçeve Sözleşmenin 20. Maddesinde, bu hakları kullanan azınlık mensubu kişinin –ulusal mevzuata, çoğunluğa ve diğer azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygılı olması gerektiği ifade edilmektedir. Hakların kullanılması böylece ülkelerin toprak bütünlüğüne, egemenliklerine, ulusal mevzuata ve diğer azınlık mensubu kişilerin haklarına saygılı olmakla kayıtlanmıştır. Keza, aynı sözleşmenin 19. Maddesinde,

---

³⁵⁴ Çavuşoğlu, a.g.e.s.112

³⁵⁵ a.g.e.s.114

insan haklarına ilişkin öteki uluslararası belgelerdeki sınırlamaların da aynı maksatla kullanılabilmesi belirtilmektedir. Bu madde, taraf devletlere, sözleşmenin tatbikinde geniş bir hareket sahası bırakmakta, böylece sözleşmeye taraf olmalarını kolaylaştırmaktadır. Ciddi bir tehdit halinde, öteki uluslararası belgelerin hükümlerine müracaat edilerek sınırlamalar getirilebilecektir. Çerçeve sözleşmenin 23. Maddesi sözleşmede korunan hak ve özgürlüklerin AİHS ve protokolleriyle uyumlu olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu aynı zamanda, AİHS’ne çerçeve sözleşme karşısında üstünlük tanıyan bir hükümdür. Bu durumda hak sınırlamalarında AİHS’nin ilgili maddelerine müracaat edilmesi gerektiği, ortadadır. AİHS’nin 15/1. Maddesi, olağanüstü hallerde yükümlülüklerin askıya alınmasını düzenlemektedir: “Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.” 15/2. Maddesi ise istisnaları göstermekte, sözleşmenin 2, 3, 4. Maddelerinin birinci fıkralarıyla 7. Maddesine aykırı tedbirlere cevaz verilmediğini ifade etmektedir. 2/1 madde yaşama hakkını, 3. Madde işkence yasağını, 4/1. Madde kölelik ve kulluk yasağını, 7. Madde ise suç ve cezada geriye yürüyemezlik ilkesini düzenlemektedir. Bunlar dokunulmaz haklardır. Demek ki, olağanüstü hallerde kullanılan derogasyon hakkı bu maddelerle koruma altına alınan hakları kapsamayacaktır. Olağan üstü durumun varlığını tespitinde devletlere geniş takdir hakkı tanınmakla beraber, bu yetki sınırsız değildir ve denetimi Komisyon ile AİHM’ne aittir. “Albaylar cuntası döneminde Yunanistan’a karşı yapılan başvuruda komisyon 15. Maddenin tatbikini haklı kılacak olağanüstü durum için şu kriterleri belirlemiştir.

A)Kamusal tehdidin mevcut ya da yakın olması,

B)Ulusun bütününe etkilemesi,

C)Toplumun düzenli yaşamını tehdit etmesi,

D) Bu kriz ya da tehlikenin, sözleşmenin, kamu güvenliği, kamu sağlığı ve kamu düzeninin korunması için ön gördüğü kayıtlamaların yetersiz kalmasına neden olacak kadar olağan dışı nitelikte olmasıdır.”³⁵⁶

Aynı kayıt ve sınırlamalar Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın hükümleri için de geçerlidir. Şart'ın başlangıç bölümünde, daha ileri bir birlik sağlamak, resmi dillere ve öğrenilmesine zarar vermemek, toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliğe saygı çerçevesinde uygulanma kaydı düşülmüştür. Şart'ın 4./1 maddesinde, şarttaki hiçbir hükmün AİHS tarafından güvenceye alınmış olan herhangi bir hakkı kısıtlayıcı şekilde anlaşılmayacağı belirtilerek tıpkı Çerçeve Sözleşme gibi AİHS'ne üstünlük tanımıştır.³⁵⁷ Şart'ın 5. Maddesi ise başlangıç kısmına paralel olarak, devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine vurgu yaparak, şarttaki hiçbir hükmün bunun hilafına yorumlanamayacağını ve kimseye bu amaçla eyleme kalkışma hakkı vermeyeceğini ifade etmektedir. Madde şöyledir: “Bu Şart'ın hiçbir hükmü, devletlerin egemenlik hakkı ve toprak bütünlüğü de dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletler şartının amaçlarının veya uluslararası hukuktaki başka yükümlülüklerin hilafına herhangi bir eyleme kalkışma veya faaliyete karışma hakkını vermeyi ima ettiği şeklinde yorumlanamaz.”³⁵⁸ Şart'ın 4 ve 5. Maddeleri şartın amacı dışında kullanılmasına, iç istikrarı bozacak eylemlere gerekçe yapılmasına kesinlikle kapıyı kapatmaktadır. Bu haklar ancak, daha ileri bir demokrasi ve birlikte barış içinde yaşamının bir zemini olarak kullanılabilir.

Görüldüğü gibi azınlıklar için getirilen haklar limitsiz, ucu açık haklar değildir.

Her ne kadar AB ve AK azınlıkların dil ve kültürlerinin korunmasını önemsiyorsa da şu hususların altını çizmektedir. Birincisi devletlerin ulusal bütünlüklerinin korunması esastır. İkincisi, ulus-devletlerin bünyesinde yaşayan azınlıkların dilleri sadece kültürel zenginliklerin korunması ölçüsünde değerlidir. Üçüncüsü, devletler,

³⁵⁶ Çavuşoğlu ,a.g.e.s.115

³⁵⁷ **Madde 4/1** :Bu şarttaki hiçbir şey AİHS'ce güvence altına alınmış olan herhangi bir hakkı kısıtlayıcı veya ihlal edici şekilde anlaşılabilir.

³⁵⁸ S araçlı Avrupa B...,s..255

*azınlık ve bölgesel dillerin gelişmesi ve yaşatılmasında gerektiği ölçüde yardımcı olacaklardır.*³⁵⁹

5.7. Ana Dille Eğitim ve AİHM Kararları

AİHS'nin Avrupa'da ortaya çıkan insan hakları ile ilgili belgelerin hepsinin tepesinde yer aldığı, skalanın birinci sırasını işgal ettiği açıktır. Kendisinden sonra tanzim edilen metinlerin hem ilham kaynağı, hem de çerçevesini çizerek, belirleyicisi olma özelliğine sahiptir. Aynı şekilde AİHS'nin güvenceye aldığı haklar bir mahkeme tarafından (AİHM) korunduğu için yaptırım gücü en yüksek sözleşmedir. Daha önceki anlatımlarda, AB'nin Lizbon antlaşması (m.6/2) ile AİHS'ne taraf olacağı, insan hakları konusunda AİHS'nin AB hukukunu belirleyeceği ifade edilmişti. ABAD'ın uzun bir süreden beri AİHS'ne ve AİHM kararlarına atıfta bulunması dikkate alındığında ise, bu fiili durumun, hukuki bir zemine kavuşması anlamına gelmektedir.

Lizbon antlaşmasından çok önce, AB hukuku ve ABAD kararlarını etkileyen AİHS, mevcut durumda topluluk hukukunun bir parçası haline gelmektedir. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte ABAD ile AİHM'nin statülerini belirlemek için hazırlanan taslak metinde –insan hakları alanında- AİHM'nin ABAD kararlarını da denetleyeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda ana dille eğitim konusunun AİHM kararları ışığında değerlendirilmesi, aynı zamanda AB hukuku zemininde değerlendirilmesi demektir.

Çalışmamızın amacı da, ana dille eğitim meselesini aynı zamanda hukuk odaklı bir zeminde ele almaktır. Esasen baştan beri konuyla ilgili normların öne çıkarılmasının, anlatımların bu kurallara isnat edilmesinin sebebi budur. “Bir olguyu hukuksal kılan nitelik, onun bir hukuk kuralı ışığında yorumlanmasıdır.”³⁶⁰ Bu bölümde yapılacak olan da budur; ana dille eğitim sorunu Hukuk dogmatığı açısından ele alınacaktır. Bu yaklaşım biçimini tercih edilir kılan, konu ile yasa arasında bir bağ kurduğu için daha somut ve anlaşılabilir olmasıdır. Kemal Gözler'e göre; “Hukuk dogmatığı, belli bir konuda, belli bir ülkede, belli bir zamanda

³⁵⁹ Birsal, **Kimlik b..**, s.55

³⁶⁰ Nal., AİHS hukukunda..., s.37

yürürlükte olan pozitif hukuk kurallarının anlamı, içeriği ve uygulanması ile ilgili sistematik açıklamalardır”³⁶¹ Çalışmamızda da bu yaklaşım benimsenmiş, AİHM kararları ışığında –başta ana dille eğitim olmak üzere dilin farklı alanlarda kullanımıyla ilgili-- belli vakalar incelenmiştir. Ana dille eğitim çok konuşulan bir konu olmasına rağmen hukuki açıdan hakkında en az karar ve doküman bulunan konulardan biridir. Ancak inceleyeceğimiz dört ayrı karar, mahkemenin ve buna bağlı olarak AB hukukunun bakış tarzını özetler niteliktedir. Kararlar tarih sırasına göre ele alınarak, farklı tarihlerde AİHM’nin bakış tarzı yansıtılmaya çalışılmıştır.

5.7.1. Belçika Eğitim Dili Davası:

23.07.1968 tarihinde açılan davada, “Başvurucular Belçika vatandaşı anne ve babalardır. Hem kendi adlarına hem de sayıları sekiz yüzü bulan çocukları adına mahkemeye başvurmuşlardır. Başvurucular Fransızca konuşmakta ve kendilerini daha çok Fransız olarak tanımlamaktadırlar. Beş başvuru aile kanunların Flamanca konuşulan bölge olarak gösterdiği bölgede, altıncı aile ise –özel statülü – ayrı bir bölgede yaşamaktadır.

Şikâyetler

Belçika devletinin başvuruçuların yaşadıkları bölgede Fransızca eğitim veren okullar açmaması, özel statülü bölgede açsa bile, bunun yetersiz kalması,

Bu bölgelerde eğitimde kullanılacak olan dille ilgili mevzuata uygun düşmeyen okullara devletin maddi destek vermemesi,

Bu tip okullarda mezun olanların diplomalarına denkliğin verilmemesi,

Bazı bölgelerde başvuruçuların çocuklarının Fransızca eğitim veren okullara alınmaması,

Ailelerin, çocuklarını oturdukları bölgede kendi inançlarına aykırı eğitim veren okullara göndermeye veya çocuğun kendi anadilinde eğitim alabilmesi için Brüksel büyük şehir bölgesine ya da Fransızca konuşan bölgelere göndermeye

---

³⁶¹ <http://www.anayasa.gen.tr/hukukagiris-bolumler.htmerişim> 20.12.2013

zorlanması ve böyle bir eğitimin ciddi riskler taşımasıdır.”³⁶² Belçika, konuşulan dillere göre, Felemenk, Fransız ve Alman bölgelerine ayrılmıştır. Her bölgede ayrı bir dille eğitim verilmekte ve katı kurallar uygulanmaktadır. Kararın alındığı tarihte de geçerli olan bu uygulamanın doğurduğu sıkıntılar AİHM’ e taşınmıştır.

Konuyla İlgili İç Hukuk

Belçika anayasasının 17. Maddesine göre, eğitim hakkı kısıtlanamaz, kısıtlayıcı her tür tedbir yasaktır. Devlet harcaması ile yapılan genel eğitim yasayla düzenlenir. Yine Anayasa’nın 21. Maddesine göre;; Belçika’da konuşma dili serbesttir. Kamu kurumlarının işlemlerinde ve yargısal işlemlerde kullanılacak dil yasayla gösterilir.

Belçika’daki eğitim dili mevzuatı, tek dilli olarak gösterilen bölgelerde o bölgenin dilinde eğitim verilmesini, çift dilli olarak gösterilen bölgelerde çocuğun ana dilinde eğitim verilmesini, özel statülü altı bölgede, aile reisinin bu bölgede oturması şartıyla, ilköğretimde seçmeli dilde eğitim verilmesini ön görmektedir. Bu mevzuata aykırı olarak, örneğin Flemenk tek dilli bölgede Fransızca eğitim veren bir okulun açılması halinde, bu okula devlet desteği verilmemekte, mezun olanların diplomalarına denklik tanınmamaktadır. Başvurucu ailelerin beşi tek dilli Flemenk bölgesinden, biri özel statülü bölgedendir. Başvurucular şikâyetlerini Belçika dil mevzuatına, Birinci protokolün **2. Maddesindeki**³⁶³ eğitim hakkına ve sözleşmenin **8. Maddesindeki**³⁶⁴ özel ve aile yaşamına saygı hakkına, **14. Maddedeki**³⁶⁵ ayrımcılık yasağına dayanarak yapmışlardır.

Karar Gereçesi

Mahkeme kararında, eğitim hakkını, özel ve aile yaşamına saygı ile ayrımcılık yasağını ayrı ayrı yorumlayarak, karara bağlamıştır.

---

³⁶² Osman Doğru, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004, C.1, s.53

³⁶³ **1. protokol m.2:** Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet eğitim ve öğretim alanında yükleneyeği görevin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı duyar. Bknz. aslan gündüz, Milletlerarası hukuk

³⁶⁴ **AİHS madde 8/1:** Herkes özel ve aile hayatına, konutuna, ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bknz. Aslan Gündüz, Milletlerarası hukuk, s.479

³⁶⁵ Osman Doğru, **a.g.e.** s.54

A-Birinci protokolün-hiç kimse eğitim hakkından mahrum bırakılamaz- şeklindeki birinci cümlesini, ”maddenin negatif ifade tarzına rağmen, devletin eğitim hakkını sağlamada olumlu bir yükümlülüğü olmadığı anlamı çıkarılamayacağı ve bu maddeye göre devletin egemenlik alanı içinde bulunan herkes için bu hakkı güvence altına alması gerektiği şeklinde yorumlamıştır. Sözleşmede eğitimin örgütlenme tarzı, desteklenmesi ve yürütüleceği dil ile ilgili bir hüküm yoktur denilerek, birinci protokolün birinci cümlesinden eğitim dili ile ilgili bir hüküm çıkarılamayacağını belirtmiştir.

B-Birinci protokolün -Devlet eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı duyar- şeklindeki ikinci cümlesine göre yaptığı değerlendirmede ise şu sonuca varmıştır:

Bu hüküm, devletlerin eğitim ve öğretim alanında anne-babaların dil tercihlerine değil, sadece dinsel ve felsefi inançlarına saygı gösterme yükümlülüğünü göstermektedir. Dinsel ve Felsefi inançlar tabirlerini dil tercihlerini de kapsayacak şekilde genişletmek, bu terimlerin olağan anlamlarını zorlamak ve sözleşmede olmayan bir şeyi sözleşmeye ithal etmek olur. Hazırlık çalışmaları sırasında bu hükmün amacının o ülkenin dilinden başka bir dille eğitim verilmesi haklarına devlet tarafından saygı gösterilmesini sağlamak olmadığı belirtilmiş, uzmanlar komitesi de bu sorunun etnik azınlıklar sorunu ile ilgili olduğunu ve Sözleşmenin alanı dışında kaldığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle ikinci maddenin ikinci cümlesi de bu davayla ilgili değildir.³⁶⁶

C-Mahkeme ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. Maddeye göre yaptığı değerlendirmede de aynı sonuca varmıştır:

“Sözleşmenin 14. Maddesi hak ve özgürlüklerin kullanılmasında her türlü farklı muameleyi yasaklayıcı bir biçimde yorumlanamaz. Belirli bir farklılaştırma hiçbir objektif ve makul

---

³⁶⁶ Doğru, a.g.e.s.55

sebebe dayanmıyorsa eşit muamele prensibini ihlal eder. Sözleşmeci Devletin egemenlik alanında bulunan kimseler Birinci protokolün ikinci maddesine dayanarak kamu makamlarının belirli bir türde eğitim sistemi kurmasını isteyemezler. Fakat belirli bir eğitim sistemi kuran bir devlet, bir eğitim kurumuna girişi şarta bağlarken 14. Madde anlamında ayrımcılık mahiyetinde bir tasarrufta bulunamaz. Bu davada sözleşmenin 14. Maddesi birinci protokolün ikinci maddesi ile birlikte okunduğunda bile, anne-babaların kendi tercih ettikleri bir dilde çocuklarına eğitim verilmesini isteme hakkını güvence altına almamaktadır. Bu maddelerin birlikte okunmasından, dil sebebine dayanarak bir ayrımcılık yapmadan eğitim hakkını güvence altına alma yükümlülüğü çıkmaktadır. Ayrıca mahkemenin bu değerlendirmeleri yaparken yetkili ulusal makamların görevini üstlenmesi mümkün değildir. Çünkü aksi takdirde Mahkeme sözleşme ile kurulan ikincil bir uluslararası mahkeme olma özelliğini yitirir.³⁶⁷

D-Mahkeme birinci protokolün 2. maddesi, 8. madde ve 14. maddeyi hep birlikte ele alarak yaptığı değerlendirmede de farklı bir sonuca varmamıştır;;

Belçika yasalarına göre, dil şartlarına uymayan okullara devlet desteğinin verilmesini engelleyen mevzuat, sözleşmeye aykırı değildir. Mahkemeye göre, bir çocuğun kendi ana dili dışında bir ulusal dilde ağırlıklı olarak çalışmasını öngörmek, çocuğun şahsiyetsizleştirilmesi olarak görülemez. Keza, dil ile ilgili eğitim şartlarına uymayan orta öğretim okullarından alınan bitirme belgelerine denklik verilmemesi, ayrımcılık yasağına girmediğinden sözleşmeye aykırı değildir.³⁶⁸

AİHM bu kararı ile 8 ve 14. maddelerle, birinci protokolün ikinci maddesinin ana dille eğitime cevaz vermediğini kesin olarak ifade etmiştir. S. Nal'a göre de Mahkeme; "sözleşmenin eğitimin hangi dille verileceği konusunda bir ifade taşımadığını, devletlere özel okulları destekleme yükümlülüğünü getirmediğini, bu

---

³⁶⁷ a.g.e.s..57

³⁶⁸ a.g.e.s.58

yükümsüzlüğün devletleri eğitimin asgari koşullarını belirleme hakkından mahrum bırakamayacağını, anne babanın dil tercihlerinin eğitim dili olarak kabul edileceğine dair bir hükmün bulunmadığının altını çizmiştir.”³⁶⁹

5.7.2. Leeuw-Saint-Pierre Sakinlerinden Bir Grup ve Belçika Kararı (1968)

Şikâyetler:

Leeuw-Saint-Pierre Brüksel’in biraz dışında bir banliyö bölgesidir. Başkent in birçok vatandaşı da bu banliyöde yaşamaktadır. 1947’de toplumun %20 sini oluşturan frankofonlar şu anda daha da büyük bir nüfusa sahiptirler. 1961, 1962 ve 1963 yasaları bu bölgeyi yapay bir şekilde flaman bölgesi olarak ayırmıştır. Daha sonra da Belçika hükümeti frankofon olan okulları kaldırmış ve bölgenin bütün sakinlerine idareyle ilişkilerinde flaman dilini kullanmaları mecburiyetini getirmiştir.

Davacılar Belçika’nın eğitimde dil konusundaki yasa ve uygulamalarından şikâyetçidir.

Belçika Hükümeti savunmasında; Leeuw-Saint-Pierre’in oldukça büyük bir kısmının Brüksellilerden oluştuğuna ve bunların tek dili flaman olan bir bölgede yaşadığına ve Fransızca sınıfların kaldırıldığı iddiasına itiraz etmemiştir.

Davacılar, Belçika hükümetinin Ek 1. Protokol’ün 2. maddesiyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. ve 14. maddelerini ihlal ettiğini iddia etmişlerdir.

İdari makamlarla iletişimlerinde Flaman dilini kullanma mecburiyetlerinin olması ve Flamanca konuşmadıkları zaman görevlilerin kendilerine hizmet vermemesinin ayrıca Sözleşme’nin 9, 10. ve 14.³⁷⁰ maddelerin ihlalini oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Sözleşme’de 9. Madde’yle belirtilmiş olan düşünce özgürlüğü, aynı zamanda bu düşünceleri özgürce ifade etme hakkını da doğurur. Zaten 10. Maddede de ifade özgürlüğü açıkça belirtilmiştir. Düşünce özgürlüğü doğal olarak, kendi içinde kültürel ve dilsel özgürlüğü de içerir. Düşüncelerin yazılı veya sözlü olarak ifade

³⁶⁹ Nal, a.g.e.s.168

³⁷⁰ 8. ve 14. maddeler önceki kararda dip not olarak verilmiştir

edilmesi dil özgürlüğünü de kapsar. Dolayısıyla 10. Maddeye baktığımızda, ifade özgürlüğünün kültürel olarak neden kısıtlanmayıp da felsefi olarak kısıtlanması gerektiği anlaşılabilir.

Belçika'nın bu konudaki tarihsel gelişimine bakıldığında;; 1931'lere kadar tek dilli üniter bir devlet olduğu görülmektedir. Bu tarihlerden sonra Flamanları ve onların kültürlerini korumak adına uygulanan politikalarla flaman bölgelerinde çift dilliliğe doğru bir gelişim olmuştur. Bu gelişimi 1931, 1935 seçimleri ile 1961 ve 1963'te yapılmış olan yasalar da pekiştirmiştir. Flaman bölgeleri neredeyse bağımsız ve egemen bir Flaman devletine dönüşmüştür. Yasal düzenlemelerle tespit edilen bölgelerde çoğunluğun dili, tek dil olarak kabul edilmektedir.

Madde 9

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.

Madde 10

İfade özgürlüğü

1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak

bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.

1961'deki düzenlemede, suni olarak dil sınırlarının belirlenip de herkesin kendi oturduğu bölgede çoğunluğun kullandığı dili kullanmaya mecbur bırakılması ifade özgürlüğünü ihlal etmiştir. Özellikle dil konusunda sınırlara ayrılmış bölgelerde ve Brüksel'in periferik bölgelerinde bu sıkıntı yaşanmaktadır. Bu şekildeki suni gerekçelerle vatandaşlara bir dilin empoze edilmesi, özgürce ifadenin engellenmesi demektir.

Karar:

Belçika'nın eğitimde dil konusuyla 30 Temmuz - 2 Ağustos 1963 tarihli yasaları Mahkeme tarafından incelenmeye değer bulunmuş ve tekrar gözden geçirilmiştir.

Ancak ülkenin yasalarının ve tek dilli bölgelerdeki uygulamaların Sözleşme'nin ve Ek Protokol'ün yukarıda bahsedilen hükümlerine aykırı olmadığı sonucuna varılmıştır. Başvurudaki ve iddialardaki temel eksikliği nedeniyle Mahkeme tarafından başvuru kabul edilemez bulunmuştur.³⁷¹

5.7.3. Fryske Ulusal Partisi –Hollanda Davası (12 Aralık 1985 Başvuru No. 11100/84)

Fryske Ulusal Partisi, Hollanda'da Leeuwarden'da bulunan Frise bölgesinin bir siyasi partisidir.

Birinci davacı, Fryske Ulusal Partisi'nin bir üyesi, İkinci davacı, bölgesel parlamentoda bu partiden bir milletvekilidir. Üçüncü davacı ise Hollanda'nın Beetsterweach bölgesinde yaşayan bir veteriner hekimdir ve kendisi, Ağustos 1983 seçimlerinde Senato üyeliği için ikinci davacı tarafından aday gösterilmiştir. Fryske

---

³⁷¹ www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=240 erişim 19.12.2013

Ulusal Partisi'nden bölgesel parlamentoda bulunan ve aynı zamanda da siyasi parti grup başkanı olan ikinci davacı, 28 Temmuz 1983'te, Frise Valisi'ne Senato üyeleri seçimi için 3. davacının adının da bulunduğu aday listesini teslim etmiştir. Ancak, 2 Ağustos 1983'te Merkezi Seçim Bürosu Başkanı, ikinci davacıyı, listedeki isimlerin ve adreslerin birçoğunun Hollanda dilinde olmadığı ve bunun düzeltilmesi gerektiği konusunda uyarılmış, üç gün içerisinde La Haye'de İçişleri Bakanlığı'nda bu durumu düzeltebileceklerini belirtmiştir.

İkinci davacı Frizyan dilinde yazılmış olan bir mektupla, Seçim Kayıt Konseyi'ni protesto etmiştir. Ayrıca, 9 Ağustos 1983'te Bölge İdare Mahkemesi'ne konuyu şikâyet etmiştir. Danıştay, 12 Ağustos 1983 tarihine kadar davacıdan taleplerini Hollanda dilinde teslim etmesini istemiş, ikinci davacı ise bunu yapmayacağını ve Bölge İdare Mahkemesi'nin, mektubunu Frizyan dilinde kabul etmesi gerektiğini yazdığı dilekçede ifade etmiştir. 15 Ağustos 1983'te Bölge İdare Mahkemesi Başkanı, ikinci davacının başvurusunun kabul edilemeyeceğini, çünkü davacının şikâyetlerini ve iddialarını Hollanda dilinde ifade etmediğini açıklamıştır.

Şikâyetler

Davacılar, Hollanda'yı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1. Protokol'ün 3.³⁷² maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikâyet etmiştir. Çünkü davacılar göre, Hollanda devleti kendilerinin seçime katılma hakkını engellemiştir.

Davacılar, ayrıca, Hollanda'yı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düşünce ve ifade özgürlüğü hakkındaki 9. ve 10. Maddelerini ihlal etmekle suçlamıştır.

Karar:

Mahkeme, Ek 1. Protokol'ün 3. Maddesi'nin ihlali konusunda;; davacıların aday olmalarının engellenmediğini ancak adaylık başvurularının Hollanda dili dışında yabancı bir dilde yapılmasından dolayı gerçekleşmediğini belirtmiştir. Mahkeme'ye göre, ne ek protokolün 3. maddesi ne de Sözleşme'nin başka bir

---

³⁷² 1. protokol 3. madde

Yüksek sözleşmeciler, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerini özgürce açıklamalarını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla seçimler yapmayı taahhüt ederler.

maddesi devletlerdeki seçimlerde hangi dilin uygulanacağını belirtme yetkisini içermez. Dolayısıyla Sözleşme'nin 27. Maddesi'nin 2. Paragrafına göre Mahkeme bu iddiayı yerinde bulmamıştır.

Sözleşme'nin 9. ve 10. maddelerinin ihlali iddiası konusunda ise;; Mahkeme, bu hükümlerin kişilerin devlet idaresiyle ilişkilerinde ve iletişimlerinde istedikleri dili seçme özgürlüğünü garanti etmediğini belirtmiştir. Kaldı ki, bunun dışındaki durumlarda davacıların kendi dillerinde kendilerini ifade etmelerinin engellendiği gibi bir durum ispatlanmamıştır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Mahkeme AIHS'nin 27. maddesinin 2. paragrafına göre, başvuruyu, sözleşme'nin hükümlerinin mantığıyla uyumsuz bulmuş ve oybirliği ile kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.³⁷³

5.7.4. Sabrina Birk-Levy Davası

AIHM'nin benzer bir başvuruda aldığı kararlardan biri de 21 Eylül 2010 tarihli çok yeni olan Sabrina Birk-Levy kararıdır. Levy, Fransız Polinezyası'nda Tahiti dilinde hitap etme yasağı ile ilgili olarak mahkemeye başvurmuş, mahkeme oy birliği ile kabul edilemezlik kararı vermiştir.

*Fransız Polinezyası;; Güney Pasifik'te Denizaşırı bir Fransız toprağıdır. Bölge, 27 Şubat 2004 tarihli anayasayla özerk bölgesel bir yönetim haline getirildi. Bu ülkenin, Fransa Cumhurbaşkanı'nın feshetme yetkisine sahip olduğu bir meclisi ve bu meclisçe seçilen bir başkanı ve meclise karşı sorumlu olan bir hükümeti vardır. Ayrıca, genellikle eski yüksek rütbeli memurlardan meydana gelen bir Cumhuriyet yüksek komiseri de mevcuttur.*³⁷⁴

Başvurunun yapıldığı tarihte davacı Sabrina Birk-Levy Fransız Polinezyası'nda milletvekilidir. 2004 tarihli özerk yönetimin anayasası niteliğinde olan Kuruluş Akdi, Fransızca'yı resmî dil olarak

³⁷³ Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Çevrim içi, www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=240 erişim, 10.11.2013

³⁷⁴ Mehmet Y. KÜÇÜK, A. TOPÇUBAŞI ve M. ASLAN. Türkiye İnsan Hakları Kurumu, çevrim içi, www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=249 erişim 22.12.2013

*kabul etmiş ve kamu hukuku ve özel hukuk alanlarında kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Yine, 2004 tarihli bir organik yasa ile parlamentoda Fransızcadan başka dil kullanılması yasaklanmıştır. Başvurusunun nedeni de mecliste 1945 den bu yana kullanılan Tahiti dili yerine Fransızcanın kullanılmasının mecbur tutan bu düzenlemedir.*³⁷⁵

Fransa Anayasa'sının 2. maddesi Cumhuriyetin dilinin Fransızca olduğunu belirtmektedir. Keza, Fransız Polinezyası'nın özel statüsünü belirleyen Esas Teşkilat Yasasının 57. maddesi de Fransızcanın resmi dil olduğu ve kamu hizmetleri yerine getirilirken Fransızcanın kullanılmasının zorunlu olduğu hükmünü içermektedir. Levy önce Fransa Danıştay'ına başvurarak Tahitice'nin kuruluşundan bu yana Polinezya'nın dili olduğunu belirterek uygulamanın iptalini istemiştir. Fransız Danıştay'ı 29 Mart 2006 tarihinde, "parlamento ve kamu hizmetleri Fransızca görülecektir" kararı verince, bütün iç hukuk yolları tüketildiği için, Birk-Levy AİHM'ye başvurmuştur.

Birk Levy, şikâyetlerini Avrupa insan hakları sözleşmesinin 10,11 ve 14. maddelerine dayanarak yapmıştır. 10. madde ifade özgürlüğünü,11. madde toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü,14. madde ise ayrımcılık yasağını düzenlemektedir. Levy, yasağın hem kendilerine hem de Tahiti dili konuşan tüm Polinezyalılara karşı bir ayrımcılık olduğunu ileri sürmüştür.

*Fransız hükümeti Levy'nin şikâyetlerine karşı yaptığı savunmada, 10. Maddenin bağlamından çıkarılarak çok geniş yorumlanması talebine karşı çıkmış, bu maddeden seçilmiş bir vekilin parlamento da kendini istediği dilde ifade etme hakkının çıkarılmayacağını, AİHM'nin önceki içtihatlarına atıfta bulunarak AİHS'nin böylesi bir dil özgürlüğünü temin etmediğini vurgulamıştır.*³⁷⁶

Levy ise;; AİHS'nin 10. maddesiyle garanti altına alınan ifade özgürlüğünün, seçimle mevki sahibi olanların meclis faaliyetleri esnasında kendilerinin anladığı ve

³⁷⁵ Türker K. E., Türk akademisi siyasi sosyal araştırmalar vakfı, Çevrim içi, http://tasav.org/usr_img/yayinlar/analiz/hsy_analiz_2_resmi_dil_ve_egitim_dili_ercan_son.pdf erişim 21.12.2013

³⁷⁶ Küçük, Topçubaşı, ve Aslan, www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=249

toplumun çoğunluğunun konuştuğu dilde kendini özgürce ifade etme hakkını ihtiva ettiğini savunmuştur.

Buna karşı AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hiçbir maddesinin böylesi bir dil özgürlüğü bahsetmediğini hatırlatarak, özellikle idare ile ilişkilerde kişilerin bireysel seçime bağlı dil kullanmalarını teminat altına almadığını ifade etmiştir. AİHM 10.madde kapsamında başvuruyu şu şekilde değerlendirerek kabul edilemez bulmuştur:

“Ulusal farklılıklara saygı prensibiyle hareket eden AİHM, herhangi bir parlamentonun çalışma dili konusunda taraf olmak durumunda değildir. Geçirdiği uzun tarihsel ve siyasi süreci dikkate alarak her devlet kendi dil seçimini yapar ve bu her devletin kendi egemenlik alanına girer. Uzun tarihi ve siyasi bir sürecin sonunda, Fransız Polinezyası, Fransız Anayasasının 74. maddesine yönetilen denizaşırı bir bölgesel yönetim haline gelmiştir ve kendisine çok sayıda yetkinin kullanılması ve yerel kurumların bu kurumsal sisteme uyarlanmasıyla yansıyan belli bir özerklik tanınmıştır. Bu kurumsal statü çerçevesinde özerkliğin sembolü olarak bölgesel dillerin ve Tahiti dilinin statüsü gündeme getirilmiştir. AİHM, yenilenmiş özerklik statüsü getiren 27 Şubat 2004 tarihli 2004-192 sayılı organik yasanın 57. maddesi ile Fransızcanın resmi dil olduğunu, kamu hukuku görevlileri, kamu yararına bir görev ifa eden özel hukuk görevlileri ve yönetim ya da kamu hizmetleri ile muhatap herkes tarafından kullanılma zorunluluğunu tanımaktadır. Organik yasa, Tahiti Dilini kültürel kimliğin temel bir ögesi olarak tanısa da, AİHM, devletlerin kendi yönetim sistemlerindeki ulusal özelliklerine saygı prensibi çerçevesinde, davacının Fransız Polinezyası Parlamentosu’nda Tahiti Dilini kullanabilme hakkı talebinin, sözleşmenin 10. Maddesinden çıkarılmayacağı kanaatindedir. Ayrıca,

mahkemenin böyle bir talebi inceleme yetkisi de bulunmadığından, AİHS'nin 35³⁷⁷ maddesi 3 ve 4. fıkrasına göre talebin reddedilmesi gerektiği önerilmiştir.”³⁷⁸

Mahkeme talebin Ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. Maddenin kapsamına da girmediğini, çünkü “Şikâyetin AİHS ve Protokollerinin hükümlerinden en az birinin etki alanında olması gerektiğini, böyle bir durum varit olmadığı için benzer sebeplerle 35. maddenin 3. ve 4. fıkraları gereğince bu talebi reddetmiş,”³⁷⁹ başvurunun ise kabul edilemez olduğuna oy birliği ile karar vermiştir. Bu kararlar AİHM şu noktaların altını çizmiştir:

“ - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) hiçbir maddesi bireye, idare ile ilişkilerinde istediği dili kullanma hakkını tanımamaktadır.

- AİHS, ayrıca, seçimle oluşturulan parlamento veya diğer meclislerin seçilmiş üyelerinin de istedikleri dili kullanmalarını güvence altına almamaktadır.

- Her devletin kurumsal sisteminin normal biçimde işleminde meşru çıkarı olduğu kabul edilmelidir.

- Ulusal özelliklerin çeşitliliğini de dikkate alan AİHM'nin bu alana müdahale etmesi söz konusu değildir.

- Özel tarihsel ve siyasal nedenlerin belirlemiş olduğu dilsel tercihler devletin münhasır yetkisi alanına girmektedir.

---

³⁷⁷ **Madde 35** :Kabul edilebilirlik koşulları:

35/3. Mahkeme, 34. madde uyarınca sunulan herhangi bir kişisel başvuruyu işbu Sözleşme ve Protokolları hükümleri dışında kalmış, açıkça dayanaktan yoksun veya başvuru hakkının suistimali mahiyetinde telakki ettiği takdirde, kabul edilemez bulur.

35/4. Mahkeme işbu maddeye göre kabul edilemez bulduğu her başvuruyu reddeder. Yargılamanın her aşamasında bu karar verilebilir.

³⁷⁸ Küçük, Topçubaşı, ve Aslan , Çevrim içi , www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=249 erişim 23.12.2013

³⁷⁹ Küçük, Topçubaşı, ve Aslan, çevrimiçi, www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=249 erişim 23.12.2013

- "Devletin kurumsal sistemlerinin ulusal özelliklerine saygı ilkesi" gereğince, parlamento çalışmalarında yerel dil kullanılması talebinin AİHS'nin koruduğu hak ve özgürlükler kapsamına girmemektedir."³⁸⁰

AİHM bu kararlarında, AİHS'nin korumadığı, güvenceye almadığı alanlarda Ulusal yasalara bakarak, uygulamada ayrımcılık yapıp yapmadığını gözlemlemektedir. Yasaların din, dil, mezhep, cinsiyet veya etnik köken ayırımı yapılarak uygulandığı durumlarda AİHS'nin 14. Maddesindeki ayrımcılık yasağına göre ihlalin varlığına hükmetmekte, uygulamaların herkese aynı şekilde tatbik edildiği durumlarda ise açılan davaları ret etmektedir. Fransız Polinezyası ile ilgili verilen karar mahkemenin dil alanında verdiği en son kararlardan biridir. Mahkeme sonradan bu içtihadını değiştirecek veya esnetecek herhangi bir karar almamıştır. Bu kararlardan, sözleşmecî devletlerin dil tercihlerinin AİHS'nin koruma altına aldığı haklar alanına girmediği, gerek eğitimde gerekse diğer resmi iş ve eylemlerde devletlerin kendi tercihlerinin esas olduğu, ulusal hukuka aykırı olarak farklı dillerle yapılan müracaatları işleme koyup koymamakta tamamen özgür olduğu anlaşılmaktadır.

---

³⁸⁰ Sedat Özcan, Resmi Dil Dışında Dil Kullanma Talepleri, **Çağın Polisi Dergisi**, S.113,s.30, **Çevrim içi**,http://www.caginpulisi.com.tr/eski_sitemiz/113/30.htm erişim 21.12.2013

6. BÖLÜM

AB ÜLKELERİNDE EĞİTİMDE DİL POLİTİKALARI

28 AB üyesi şu devletlerden oluşmaktadır. “Federal Almanya cumhuriyeti, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Büyük Britanya(İngiltere), İrlanda, İspanya Krallığı, İsveç Krallığı, İtalya, Kıbrıs (Rum) Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta Cumhuriyeti, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan ve Yunanistan”³⁸¹ Bu devletlerin tamamı AİHS’ne taraftır. Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını bu ülkeler içinde , “Avusturya, Hırvatistan, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Macaristan, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İngiltere, Fransa onaylamış,³⁸² İzlanda, İtalya, Malta ise imzalamakla birlikte henüz milli meclislerinde onaylamamışlardır. Şart’ın işlerlik kazanabilmesi için imzadan sonra ulusal meclislerin onayı da gerekmektedir. Şart’ı imzalamayan ülkeler ise;; Belçika, Bulgaristan, Estonya, Yunanistan, İrlanda, Letonya, Litvanya ve Portekiz’dir. AB ye aday bir ülke olarak Türkiye de şartı imzalamamıştır.³⁸³ Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini onaylayan ülkeler;; Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Malta, Moldova, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç ve İngiltere’dir. Sadece imzalayan devletler Belçika, Yunanistan, Lüksemburg;; imzalamayan AB üyesi devlet ise Fransa’dır. Türkiye’de ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini imzalamamıştır.”³⁸⁴ AB ülkelerinin tamamı AİHS’ i imzaladığı için AİHM kararları bu ülkelerin tamamının hukuk sistemlerinde belirleyici etkiye sahiptir. Öteki şart ve sözleşmeleri onaylayan veya imzalayıp onaylamayan ülkelerin çoğu ya çeşitli maddelerine çekince koymakta

³⁸¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCyesi_%C3%BClkeler erişim

24.12.2013

³⁸² Viyana sözleşmeler antlaşması m.1/b Onay:Onay,kabul, tasvip, veya katılma bir devletin bu durumların her birinde milletlerarası düzeyde bir antlaşmaya bağlanma rızasını tespit ettiği bu isimdeki bir milletlerarası işlem demektir. bkz.Aslan Gündüz,Milletlerarası hukuk s.67

³⁸³ http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1823:aznlik-kavram-ve-aznlik-haklar&catid=178:analizler-sosyo-kultur erişim23.12.2013

³⁸⁴ http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1823:aznlik-kavram-ve-aznlik-haklar&catid=178:analizler-sosyo-kultur erişim23.12.2013

yahut milli menfaatleri açısından gerekli gördükleri maddelere yorumlar getirmekte veya bildirimde bulunmaktadırlar.

Viyana antlaşmalar hukuku sözleşmesinin 1/D maddesine göre;; “çekince nasıl kaleme alınırsa alınsın veya nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin bir devletin bir antlaşmayı imzalarken, onaylarken veya antlaşmaya katılırken, bazı antlaşma hükümlerinin hukuki etkisini kendisi bakımından ihraç etmek veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı bir beyandır.”³⁸⁵ AB ülkelerinin AİHS ile öteki sözleşmelere katılma oranları mukayese edildiğinde ortaya ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Tamamı AİHS’ni imzalayan AB ülkelerinin on yedisi Bölgesel ve Azınlık Diller Şartını, yirmi beş tanesi Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini onaylamıştır. Anlaşmaların getirdiği yükümlülükler artıkça imzacı devlet sayısında azalma olduğu görülmektedir. Daha ilginç olan, uygulamalarla atılan imzalar arasındaki ilişkinin sembolik düzeyde kalmasıdır. Aşağıda İncelediğimiz ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında bunun böyle olduğu anlaşılacaktır. AB ülkelerinin hepsini incelemek yerine, hepsiyle ilgili fikir verebilecek örnekler seçilmiştir. Örneklerin bazıları Federal veya çok Uluslu devlet diğer bazıları ise üniter devlettir. Dolayısıyla bu ülkelere bakılarak Türkiye ile ilgili de fikir yürütmek mümkündür.

6.1. Federal Almanya Cumhuriyeti

Nüfusu 80.493.000³⁸⁶ olan Almanya, her üç antlaşmayı imzalayıp, onaylayan AB devletlerinden biridir. “Bazı çekinceler koymakla birlikte BM çerçevesinde ortaya çıkan KSHS(Kişisel ve siyasi haklar sözleşmesi),ESKHS(Ekonomik sosyal kültürel haklar sözleşmesi)gibi antlaşmaları da imzalamıştır.”³⁸⁷ “Nüfusunun %91,5’ini Almanlar,%2,4’ünü Türkler,%6,1’ini diğerleri(Yunan, İtalyan, Polonyalı, Rus, Sırp-Hırvat ve İspanyol) teşkil etmektedir.”³⁸⁸ “Almanya, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını onaylarken, onaya ek olarak yaptığı 16 Eylül 1998 tarihli bildirimde şu hususları belirtmiştir: “Federal Almanya Cumhuriyeti Bölgesel veya

³⁸⁵ Gündüz,Milletler Arası.s.67

³⁸⁶

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesierişim
24.12.2013

³⁸⁷ Kurubaş,Asimilasyondan ...,s..193

³⁸⁸ Haydar Çakmak,**Avrupa Birliğinin Etnik Yapısı**,Ankara:Kripto yayıncılık,2012,s.16

Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın anlamı çerçevesinde Danca, Yukarı Sorbca (Upper Sorbian), Aşağı Sorbca (Lower Sorbian), Kuzey Frizonca (North Frisian) ve Sater Friesce (Sater Frisian) dilleri ile Roman dilini azınlık dilleri olarak;; Aşağı Alman dilini (Low German language) bölgesel dil olarak kabul eder.”³⁸⁹

Aynı şekilde, “Çerçeve sözleşmeyi imzalarken bulunduğu bildirimde ise, ulusal azınlık kavramının tanımlanmadığına dikkat çekerek, sözleşme hükümlerinin hangi guruplar için uygulanacağına kendisi karar vereceğini belirterek beş kriter belirlemiştir: I) Üyeleri Alman ulusundan olan, II) Çoğunluk nüfusundan farklı kimliğe sahip olan, III) Bu kimliği koruma arzusunda olan, IV) Almanya'nın geleneksel sakinlerinden olan, V) Geleneksel yerleşim bölgelerinde yaşayanlar azınlık olarak kabul edilecektir.”³⁹⁰ Genel kabul görmüş, hukuk âleminde geçerlik kazanmış bir azınlık tanımı olmadığı için Almanya bu tanımı kendisi yaparak, azınlık sınırlarını olabildiğince dar tutmuştur.

Üstelik “bu ölçütlerden bir tanesinin bile gerçekleşmemesi halinde, bir gurubun azınlık sayılamayacağını, ayrıca azınlık dilleri Avrupa şartında göçmen dillerinin, bölgesel veya azınlık dili sayılmadığını gerekçe göstererek bu guruplara azınlıklara tanınan kendi dilleriyle ilgili imkânlar tanınmamaktadır.”³⁹¹ “Nüfusun %95'i Almancayı, %0,9'u Sorbca,%0,1 Frizce,%0,6'sı Danca(Danimarka dili),%0,8 Roman-Çingenece konuşmaktadır.”³⁹² Bu diller yukarıdaki ölçütler esas alınarak azınlık dilleri olarak kabul edilmiştir. “Alman Anayasasında resmi dilin Almanca olduğuna dair herhangi bir ibare yoktur. Zira Almanya'nın dilsel bütünlüğü ve tekliği itibariyle pozitif bir tanıma ihtiyaç duyulmamıştır. Buna mukabil, Almancanın resmi dil olarak kamu makamları arasında ve idari makamlarla vatandaşlar arasındaki iletişim dili olduğu mülkîlik prensibi gereği kabul edilmiş, bir anayasa kuralı haline almıştır.”³⁹³

---

³⁸⁹ Mustafa Yeneroğlu, Almanya'da Çok Dilliliğin ve Anadilde Eğitimin Hukuki Çerçevesi, **Hayat Online**, S. 69, haziran 2012, çevrim içi, <http://www.hayatonline.eu/mustafa-yeneroglu/almanya%E2%80%99da-cok-dilliligin-ve-anadilde-egitimin-hukuki-cercevesi/erişim> 11.10.2013

³⁹⁰ Kurubaş, **a.g.e.s.** 195

³⁹¹ **a.g.e.s.** 196

³⁹² Çakmak, **a.g.e.s.** 16

³⁹³ Yeneroğlu, **a.g.m.**

Almanya'nın azınlık hakları kapsamında kendi dillerini kullanma hakkı verdiği gurupların ortak özelliği, genel nüfusa nispetlerinin çok düşük olmasıdır. Azınlık dillerini konuşanların nüfusları” Roman-Çingene-sinti 170-300 bin, Danimarkalılar 50-60 bin, Frizler 60-70 bin, sorblar,60 bin civarındadır.”³⁹⁴ Bu guruplar azınlık sayılarak dillerini bazı alanlarda kullanabilme hakkına haizken, daha yüksek nüfusa sahip, Türkler (1,9 Milyon), Eski Yugoslavlar (1,1 Milyon) İtalyanlar (609.784) ve Yunanlılar (359.361) bu haklara sahip değildirler. Kaldı ki, azınlıklar içinde en kalabalık gurubu oluşturan Çingeneler bütün Almanya topraklarında dağınık halde yaşadıkları için, belli bölgelerde yoğunlaşarak kendi dillerinde eğitim yapma imkânı bulamamaktadırlar.

Öteki azınlık dillerinin ise, hangi bölgelerde geçerli olacağı federasyonun yapısına uygun olarak yasayla belirlenmiştir;; buna göre;; “Aşağı Almanca Bredenburg, Kuzey Ren Vestfalya ve Saksonya’da, Aşağı Sorb dili Branderburg’ta, Yukarı Sorb dili Saksonya’da, Danimarka’ca Schleswig-Holstein eyaletinde, Kuzey Frizyan Schleswig-Holstein eyaletinde, Doğu Frizyan aşağı Saksonya’da geçerli olacaktır. Azınlık dillerinin eğitim alanında kullanılması eyaletlerin yetkisi içindedir. Genel olarak bu dillerin okullarda veya kurslarda öğretilmesi yönündeki eğitim projeleri desteklenmektedir.”³⁹⁵

Almanya’da azınlıklara ait TV yoktur, ancak açık kanallardan (open channels) istifade imkânları mevcuttur. “Sorblar Saksonya ve Bredenburg eyalet anayasalarının verdiği yetkiyle Sorbca eğitim alabilmektedirler. A gurubu okullarda temel dil olarak, B gurubu okullarda opsiyonel veya yabancı dil olarak okutulmaktadır. Bu dersleri alabilmek için en az 20 öğrencinin bu yönde talebi gereklidir”³⁹⁶ öğrenci sayısı 20’nin altına düştüğünde bu sınıflar kapanmaktadır. Sorbcayı ilk dil, ikinci dil veya yabancı dil olarak öğrenmek mümkündür. Sorb dilinde eğitim veren okulların sayısı son yıllarda azalarak 12 den 6 ya düşmüştür.”³⁹⁷ Almanya’da sadece bir azınlığın çıkarını savunan veya ayrılıkçı emeller taşıyan bir parti yoktur. Kurubaş’a göre, “bu politikaların gerçek amacı, azınlıkların kimliklerini Alman kimliği ile uyumlu hale getirmeleri bir başka ifadeyle gönüllü asimilasyona

---

³⁹⁴ Çakmak,a.g.e.s.16

³⁹⁵ Kurubaş,a.g.e..s.196

³⁹⁶ Çakmak,a.g.e.s.20

³⁹⁷ Kurubaş,a.g.e.s.204

razı olmalarıdır.”³⁹⁸ Azınlık haklarından yararlanan guruplardan Sorblar hariç, diğerleri yaşadıkları bölgelerde nüfus çoğunluğuna sahip değillerdir. Danimarka dilini konuşanların, “yaşadıkları bölge nüfusuna oranı sadece %7,7’dir. Danimarka dili okul öncesi ve ilkokul seviyesinde öğretilmektedir. Bir özel radyo sadece Danca günlük haber yayını yapmaktadır.”³⁹⁹ Frizyanlar Kuzey denizi sahillerinde yaşayan bir halktır. Bölgede herhangi bir Frizyan Okulu yoktur, sadece isteyene Frizanca devlet okullarında öğretilmektedir. Haftada 3 dakika Frizyan dilinde yayın yapan bir radyo vardır.”⁴⁰⁰

Almanya bu ‘yerli azınlıkları’ kendi ‘ulusal’ kimliği veya hâkim kültürü için tehdit olarak görmediği için dil ve kültürlerini korumalarına hoşgörü ile bakmaktadır. Daha büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip ve çoğu artık Almanyalı olmuş göçmenlere ise hiçbir dil hakkı vermemiştir. 70’li yıllarda, misafir gözüyle bakılan göçmenlerin çocukları geri döndüklerinde uyum zorluğu çekmesinler diye dillerini öğrenmelerine müsamaha gösterilmiştir. Ancak gelen işçilerin çoğunun kalıcı olması üzerine,24 Mayıs 2002 tarihinde yeni bir düzenleme yapılarak bu uygulamadan vaz geçilmiştir. Almanya’ya artık ülkesine işçi kabul ederken bile Almanca bilme şartı aramakta aksi takdirde oturma izni vermemektedir. Almanya uygulamasında dikkat çeken hususlardan biri de Aşağı Sorb diliyle yukarı Sorb dilinin, Doğu Frizyanca ile kuzey Frizyanca aynı dilin lehçeleri olmalarına rağmen tek bir standart dil olarak değil, ayrı, ayrı lehçeler olarak öğretilmesidir.

6.2. Büyük Britanya (İngiltere)

Nüfusu 2011 sayımına göre, 63.181.775’dir.⁴⁰¹ Yasalarda belirtilmemiş olsa da resmi dil de facto olarak İngilizcedir. Dünyada 54 ülkenin resmi dili İngilizcedir. İngiltere, çerçeve sözleşme ile bölgesel ve azınlık diller şartını onaylayan AB ülkeleri arasındadır. “Nüfusun,”%83,6’sını İngilizler,%8,6’sını İskoçlar,%4,9’unu Galli’ler,%2,9’unu İrlandalılar,% 2’sini zenciler,%1,8 ini Hintliler,%1,3’ünü

---

³⁹⁸ Kurubaş,a.g.e.s.200

³⁹⁹ Kurubaş,a.g.e.s.202

⁴⁰⁰ a.g.e.s.206

⁴⁰¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi erişim 25.12.2013

Pakistanlılar,%1,2'sini melezler,%1,6'sını diğerleri oluşturmaktadır.”⁴⁰² İngiltere çerçeve sözleşmedeki ulusal azınlık kavramını kendisi yorumlayarak bir nevi şerh düşerek, İngiliz mevzuatında Ulusal azınlık kavramının olmadığını, İngiltere'deki azınlıkların temel olarak etnik azınlıklardan oluştuğunu, ırksal ilişkiler yasasına göndermede bulunarak, terimi yasada geçen ırksal grup tanımlaması çerçevesinde yorumlamıştır. “İngiltere çok uluslu bir devlet olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla, ülkesindeki İskoç, İrlanda ve Gallileri azınlık değil, ulusal nitelikli ırksal grup olarak değerlendirmektedir.”⁴⁰³ İngiliz yüksek mahkemesi kararıyla sayıları 90 bin civarında olan romanlar ırksal grup olarak kabul edilmiş, ancak ülkedeki Müslümanlar, Kornişler ırksal grup olarak kabul edilmemişlerdir. Ülkede gerek ırksal, gerek etnik azınlıklar dillerini kullanabilmektedirler. “Ancak İngiltere, K.İrlanda ve İskoçya’da da parlamentoda yasama görevi İngilizce olarak yürütülmektedir. Yargı ve idarede de durum aynıdır”⁴⁰⁴ “İskoç’ça, İskoçya’nın %30’u, İskoç Galik dili, İskoçya’da yaklaşık 60 bin kişi Galce Galler’in %20’si,İrlandaca İrlanda’nın %10’u tarafından konuşulmaktadır.”⁴⁰⁵ İngilizce bu ırksal yahut bölgesel dilleri yutmuştur. Son yıllara kadar İrlanda’ca Kuzey İrlanda’da hemen hemen unutulmuş, hiç konuşulmayan diller arasına girmiştir.” İngiliz hükümeti IRA’nın eylemlerinin etkisiyle uzun yıllar İrlanda diline yasal bir statü tanımadı. Bölgesel veya azınlık dilleri şart’ı yürürlüğe girince İrlanda dili de bu kapsama alındı. Bir kaç okulda İrlanda dili İngilizce ile birlikte öğretilmekte, İrlanda dilini öğrenmek teşvik edilmektedir.”⁴⁰⁶ Ancak bu düzenlemeden sonradır ki, İrlanda dili ölü bir dil olmaktan kurtulabilmiştir. “Britanya vatandaşlığı yasasının 1. Maddesine göre, Britanya vatandaşı olmak isteyen her şahıs yeteri kadar İngilizce, Galler ya da İskoç dili veya Birleşik krallığın herhangi bir yerinde resmi dil olarak tanınan bir dili konuştuğunu kanıtlamak zorundadır. Ancak ülkenin herhangi bir yerinde resmi dil olarak tanınmış bir dil yoktur. İngilizce eğitim sisteminin zorunlu dilidir.”⁴⁰⁷

“1988 den beri müfredatta Galce zorunludur.”⁴⁰⁸ “Galler’deki 40 bölge konseyinden sadece 8 tanesinin Galler dilini kullandığı bilinmektedir. İsteyen veli

⁴⁰² Çakmak,a.g.e.s.55

⁴⁰³ Kurubaş,a.g.e.s.228

⁴⁰⁴ a.g.e.s.231

⁴⁰⁵ Çakmak,a.g.e.s..58

⁴⁰⁶ a.g.e.s..56

⁴⁰⁷ Pulat Tacar **Kültürel Haklar,Ankara,Gündoğan Yayınları,1996,s.98**

⁴⁰⁸ Aktoprak,Devletler ve U...,s.154

çocuğunu Galler dilinde eğitim yapan okullara gönderebilmekle birlikte İngilizce eğitim zorunlu ve önceliklidir. Bir başka deyişle Galler dilinde eğitim iki dilde eğitim yapan okullarda sağlanmaktadır. Bu okullarda bile, İngilizce ders saatleri, Galler dilindeki ders saatlerinden fazladır. İki dilde yayın yapan 4 radyo istasyonu vardır;; bunların ikisi haftada 65 saat, ikisi 6 saat Galler dilinde yayın yapmaktadır. Ayrıca Bir TV istasyonu haftada 22 saat Galler dilinde yayın yapmaktadır.”⁴⁰⁹

İskoçya’da Gallik dilinin İngilizce karşısında durumu daha farklıdır: “Gallik dili ülkede sadece 80 bin kişi, yani nüfusun %1,5’u tarafından konuşulabilmektedir.60 okulda İngilizce ile birlikte Gallik dili de öğretilmektedir.”⁴¹⁰ Gallik dili eğitim dili olarak değil, sadece öğretilen bir dil mesabesinde.

Kuzey İrlanda da durum farklı değildir;” 2013 verilerine göre,1,8 milyon olan nüfusun⁴¹¹ sadece “60-70 bini İrlanda dilini kullanabiliyor. Bir kaç ilkokulda İrlanda dil dersleri verilmektedir.”⁴¹² “Bölgesel BBC istasyonu İrlanda dilinde yıllık toplam 3,5 saat TV,150 saat radyo yayını yapmaktadır. Kuzey İrlanda da 100 bin kişinin konuştuğu Ulster Scots diline ise ne eğitim alanında ne kamu alanında hiçbir hak tanınmamıştır. Hatta ilköğretimde bu dili konuşan çocuklara bazen ceza verildiği de görülmektedir.”⁴¹³

“Büyük Britanya’yı öteki AB devletlerinden ayıran, Britanya ulusunun baştan beri çok uluslu bir içerikle kurgulanmasıdır.”⁴¹⁴ Bunun tabii sonucu olarak dil politikası öteki AB ülkelerinden farklıdır. Merkezi yönetimin kimi yetkilerini devri ve çok merkezli bir yapı arzetmesi dil politikalarının da bu yapıyla uyumlu olmasını gerektirmiştir. Galler, İskoçya 1999’dan,K.İrlanda 2000’den beri bir parlamentoya sahiptir ve her biri ayrıca Britanya parlamentosunda temsil edilmektedir. Britanya ulus devlet değil, bir uluslar devletidir. Buna rağmen,” İngiliz hükümeti okullarda eğitim dilinin İngilizce olması gerektiğine inanmaktadır. İngiltere’ye göre, Galler dışında okullarda öğrencilere öncelikle İngilizce öğretilmelidir. Çünkü bu dil öğrenilmeden ana dili İngilizce olmayan çocuklar eşit eğitim fırsatlarından

---

⁴⁰⁹ Tacar ,a.g.e.s.98

⁴¹⁰ a.g.e.s.99

⁴¹¹ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/08/130808_ingiltere_nufus.shtml erişim 29.12.2013

⁴¹² Tacar,a.g.e.,s.100

⁴¹³ Kurubaş,a.g.e.,s.239

⁴¹⁴ Aktoprak,a.g.e.s..89

yararlanamazlar. İngiliz vatandaşı olarak etkin biçimde sosyal hayata katılmak ancak İngilizce öğrenmekle mümkündür.”⁴¹⁵ Büyük Britanya çok uluslu bir devlet olduğundan Dil politikaları da ancak çok uluslu devletler için örnek teşkil edebilecek bir mahiyete sahiptir. Dil politikalarındaki sınırlı esneklik ve merkezi yönetimin bir kısım yetkilerini devretmesine rağmen beklendiği gibi Britanyalılık bilincinde bir yükselme olmamıştır. Aksine İskoçya ve Galler’de yapılan araştırmalarda ulusal bilinci kuvvetlendiği görülmüştür;; “1974 de İskoçya’da halkın %65’i kendini İskoç olarak nitelendirirken, bu oran yetki devrinden sonra 2003 de %72’ye çıkmıştır. Galler’de ise bir puanlık oynama ile %59’dan %60’a çıkmıştır. Galler’de kendini Britanyalı hissedenlerin oranı %9,İskoçya’da %4’tür.”⁴¹⁶ Yetki devrinin Britanyalılık şuuru aşındırdığı açıktır.

6.3. İspanya Krallığı

2013 verilerine göre nüfusu 47.059.533’tür.⁴¹⁷ “1978 Anayasa’sı ülkeyi 17 özerk bölgeye,2 özerk şehre bölmüştür. Etnik yapısı en karmaşık olan AB ülkesidir.”⁴¹⁸ Nüfusun yarısı İspanyollardan, geriye kalan diğer yarısı çeşitli etnik ve dilsel gruplardan oluşmaktadır. En kalabalık etnik grubu %16’lık bir oranla Katalanlar teşkil etmekte, sonra sırasıyla % 8 ile Galiçyalılar, %5,5 ile Basklılar,%5 ile Aragonlular,%2,7 ile Ekstremaduranlar,%2 ile Berberiler gelmektedir.” Resmi dil İspanyolcadır, Katalanca, Baskça ve Galiçya dili de kendi özerk bölgelerinde kullanılmak üzere resmi dil olarak kabul edilmişlerdir. “Nüfusun %74’ü Kastilyan İspanyolcası,%17’si Katalanca,%7 si Galiçya’ca,%2 si Baskça konuşmaktadır.”⁴¹⁹ İspanya Bölgesel ve azınlık diller şartı ile Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini imzalayıp, onaylayan AB ülkelerinden biridir. Anayasasının 3. Maddesinde göre, “Devletin resmi dili Kastilyan dilidir. Bu dili bilmek bütün İspanyolların görevi, kullanmak da haklarıdır. Diğer İspanyol dilleri de statülerine uygun olarak çeşitli özerk topluluklarda resmi dil sayılırlar. İspanya’nın çeşitli dillerinin zenginliği özel

⁴¹⁵ Kurubaş,a.g.e.s.231

⁴¹⁶ Aktoprak,a.g.e.s..149

⁴¹⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi erişim 29.12.2013

⁴¹⁸ Çakmak ,AB’nin Et.,s..64

⁴¹⁹ a.g.e.s.66

koruma ve saygı gerektiren bir kültür mirasıdır.”⁴²⁰ Görüldüğü gibi, diğer bölgesel diller ayrı birer müstakil dil olarak değil, İspanyolcanın diyalektleri olarak nitelendirilmiştir. “Özerklikler sistemi ise, doğrudan terörle mücadelesinin gereği olarak değil, ülkedeki ayrılıkçı tarihsel milliyetlerin anayasal sisteme entegrasyonunu sağlamak amacıyla getirilmiştir.”⁴²¹ İspanya’nın farklı dillere eğitim imkânı sağlayan düzenlemelerinin AB veya imzalanan Bölgesel veya azınlık diller şartı ve Ulusal azınlık çerçeve sözleşmesi ile alakası yoktur. İspanya, Avrupa birliğine 1986 yılında katılmış, çerçeve sözleşmeyi 1998 de, Bölgesel veya azınlık diller şart’ını 2001 de yürürlüğe koymuştur. Hâlbuki farklı dil ve etnik gruplara kendi dilleriyle eğitim yapma imkânı çok daha önce, 1978 Anayasa’sı ile tanınmıştır.

“Madrid’deki İspanya meclis ve senatosunda sadece İspanyol’ca (Kastilyan dili) kullanılır. Bu dil dışındaki diğer diller özerk topluluk statüsü olan bölgelerde kullanılırlar. Bu bölgeler ve kullanılan diller şunlardır: Katalonya özerk topluluğu ve Balear adaları Katalanca, Bask ülkesi Baskça, Galiçya, Galiçya dili. Bu toplulukların merkezi yönetimle ilişkilerinde kullanılan dil Kastilyancadır.”⁴²²

Diğer Özerk bölgeler Madrid gibi Kastilyanca kullanmaktadırlar. Her özerk bölgenin statüsü diğerlerinden farklıdır. “Her bölgenin bir yasama meclisi ve bir başkan ve yüksek mahkemesi vardır. Yargı erki bütün ülkede tektir, özerk toplulukların kendilerine ait müstakil bir yargı sistemleri yoktur. Bölgelerin Finansal özerklikleri de sınırlıdır, tüm temel vergi kaynakları merkezi hükümetin kontrolündedir.”⁴²³ Özerklik statüsüne göre yukarıda sayılan bölgeler kendi dilleriyle eğitim yapabiliyorlar. Ancak bu eğitim biçimi, İspanyolcayı gereksiz kılacak, öğrenilmesini engelleyecek tarzda değildir.

6.3.1. Bask Bölgesi

“Basklılar kendi bölgelerinde azınlıktadırlar.1991 sayımına göre Özerk Bask topluluğunun ancak %25’i, Navarra’nın ise %11 i Basklılardan oluşmaktadır.”⁴²⁴ “Yetişkinlerde yaklaşık %50 civarında olan Baskça konuşulma oranı, gençlerde %16

⁴²⁰ Kurubaş, a.g.e.s.247

⁴²¹ Akın Özçer, **Çoğul İspanya**, Ankara: İmge Yayınevi, 2006, s.131

⁴²² Tacar, a.g.e.s..116

⁴²³ Aktoprak, a.g.e.s..320

⁴²⁴ Kurubaş, a.g.e.s..248

ya düşmektedir.”⁴²⁵ Basklılar için bir dil topluluğu tanımlaması yapmak hiç de yanlış değildir. Bunun için “Victor Hugo, Basklılar için dil bir vatan, hemen, hemen bir dindir demiştir.”⁴²⁶ Bask dilinin sekiz ayrı lehçesi vardır. Bu lehçelerin bazıları birbirini anlamayacak kadar birbirine uzaktır.” Bask dil Akademisi önce standart bir yazı dili oluşturabilmek için Euskera Batua (Birleştirilmiş Baskça) adı altında standart bir dil oluşturmaya çalışmıştır. Eğitimin dili konusunda üç ayrı model getirilmiştir;

A Modeli, eğitimin İspanyolca, Baskçanın ders olarak verilmesini,

B Modeli, derslerin yarısının Baskça, yarısının İspanyolca yapılmasını,

D Modeli ise, Eğitimin Baskça, İspanyolcanın ders olarak verilmesini ön görmektedir. Bask Hükümeti Eğitim, Üniversiteler ve Araştırma birimi başkan yardımcısı Ander Gurrutxaga;; “D modelinin A modeli aleyhine gün geçtikçe daha çok tercih edildiğini,1983 yılında Baskça eğitimi seçenlerin oranı % 7 iken, 2006 yılında bu oranın %50'yi aştığını belirtiyor. Üniversiteler de ise daha çok B modelinde yoğunlaşma olmaktadır.”⁴²⁷

“Özel okullar hariç sadece Bask dilinde eğitim veren okul yoktur. Orta öğretim sonunda her öğrenci kendini her iki dilde ifade edebilecek düzeye gelmek zorundadır.”⁴²⁸

Ayrıca 1982 yılında çift dilli yayın yapan ETB (Euskal Telebista-Bask TV) yayın hayatına başlamış,1987 de kurulan ETB-2 ile Bask bölgesinin kanal sayısı ikiye çıkmıştır. ETB-1 Baskça, ETB-2 İspanyolca yayın yapmaktadır. Bölgede ETB-1 in (Baskça) izlenme oranı %5,ETB-2'nin (İspanyolca) %17'dir. En çok izlenen TV ise % 24 izlenme payı ile İspanyolca merkezi yayın yapan Tele-5'tir.”⁴²⁹

---

⁴²⁵ Tacar,**a.g.e.**s.117,Bu rakam yaklaşık 20 yıl öncenin rakamlarıdır, bugün bu oran Baskça lehine biraz daha değişmiştir.

⁴²⁶ Zekine Türkeri,,**Bask Meselesi**,Ankara,Dip Not yayınları,2007,s.18

⁴²⁷ **a.g.e.**s..200-201

⁴²⁸ Tacar,**a.g.e.**,s.119

⁴²⁹ Türkeri,**a.g.e.**s..213

6.3.2. Katalonya

Katalanlar bugün 3 özerk bölgede yaşamaktadırlar;; Katalonya, Balear adaları ve Valensiya. En yoğun oldukları bölge %60 nüfus oranıyla Katalonyadır. 1983 ve 1998 yıllarında çıkarılan yasalarla Katalan dilinin statüsü kuvvetlendirilmiştir.

İspanya'daki özerk bölgeler arasında en aktif ve başarılı dil programlarını takip eden bölge Katalonya'dır. 1983-Katalan dilinin normalleştirilmesi yasası ile eğitimde iki temel ilke getirildi. Bu ilkelerden ilki eğitim dilinin serbestçe seçilebilmesi, ikincisi ise dil üzerinden bir ayrımcılığın yapılmamasıdır.1998 de Katalan parlamentosunca çıkarılan dil yasasıyla daha ileri adımlar atılarak, Katalancanın daha fazla kullanılması ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Yasada kullanılan dil, 1983 yasasının iki ilkesinden biri olan dil üzerinden ayrımcılık yapmama ilkesini çiğnemektedir. Zira bölgede Katalonca Katalonya'nın dilidir parolasıyla İspanyolcanın önüne geçirilmiştir. 1997 yılı itibarıyla bölge halkının %94'ü Katalancayı anlamakta, %68'i ise konuşabilmektedir. İspanyolca ile Katalancanın öğretimin her aşamasında eşit olarak kullanılması gerekmesine rağmen, bu ölçüye riayet edilmemiş, uygulamada okulların %60'ında Katalan dili öncelikli hale gelmiştir.⁴³⁰

“Bu da, bölge nüfusunun %40'ını oluşturan Kastilyanların haklarının çiğnenmesine neden olmakta, Katalan dilinin egemenliğini zorla sağlamaktadır.⁴³¹ Bölgenin en radikal partisi Escarra Republicana %6-7 dolaylarında bir desteğe sahiptir. Katalan dilinin konuşulduğu bir başka bölge olan Valensiya'da aşamalı olarak eğitimde Katalancaya geçileceği planlanmasına rağmen, uygulamada bu gerçekleştirilememiştir.”⁴³² Tacar, “bölge dillerine eşitlik ve özerklik vermek

---

⁴³⁰ Aktoprak,a.g.e.s.331

⁴³¹ Tacar ,a.g.e.s.120

⁴³² Aktoprak,a.g.e.s..331

isteyenlerin Ulusal dil aleyhine sonuçlar doğuran, Katalonya uygulamasından dersler çıkarması gerektiğini söylemektedir.”⁴³³

6.3.3. Galiçya

Galiçya özerkliği Bask ve Katalonya özerkliğine nispeten daha zayıf bir özerkliktir.” Galiçya’nın yaklaşık %90’ı Galeo dilini kullanır. Bu dilin eğitimde kullanılması mümkündür.”⁴³⁴ 1983 tarihli dil yasasına göre;; Gallego, Galiçyanın dilidir ve özerk topluluğun kurumlarının, yönetiminin, yerel yönetimin, özerk topluluğa bağlı birimlerin resmi dilidir. Özerk bölgede iki dillilik zorunludur, ancak uygulamada daha çok Kastilyanca tercih edilmektedir. Eğitimde Gallego dil dersi olarak okutulmaktadır.”⁴³⁵ “Gallego dili, Galiçyalılığın birincil tanımlayıcısıdır. Galiçyalılık bilinci, özerklik statüsünden sonra artmış olsa da bu yükselme E. Aktoprak’a göre ayrılma talebiyle kesişmemektedir.”⁴³⁶ Bu dilde sınırlı yayın yapan özerk yönetimin denetiminde bir TV ve birkaç radyo istasyonu vardır.

6.4. Fransa

Nüfusu 2013 yılı itibarıyla 63.822.000⁴³⁷ dir. Bölgesel veya azınlık dilleri şartını bildirimde bulunarak imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır. Bildirimde,

Fransa, şartın amacının azınlıkların tanınması ve korunması değil, sadece Avrupa dil mirasının geliştirilmesi olarak gördüğünü, bu dilleri konuşanların grup olarak nitelendirilmesinin onlara kolektif haklar verildiği anlamına gelmeyeceğini, bununla sadece eşitliği güvence altına aldığını ve aralarında köken, ırk ve din farkı gözetilmeyecek olan vatandaşlarının tamamından oluşan-Fransız halkını tanıdığını-belirtmiş, birçok maddeyi de bu çerçevede yorumlamıştır. Fransa BM’nin medeni ve siyasi haklar sözleşmesini

⁴³³ Tacar, a.g.e.s..120

⁴³⁴ Kurubaş, a.g.e.s.254

⁴³⁵ Tacar, a.g.e.s.121

⁴³⁶ Aktoprak, a.g.e.s..335

⁴³⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi erişim 31.12.2013

*imzalarken de etnik, dinsel ve dilsel azınlıklardan bahseden 27. Maddesini, çocuk hakları sözleşmesinin 30. Maddesini*⁴³⁸

Fransa'da azınlık yoktur çekincesini koyarak imzalamıştır.”⁴³⁹ Fransa, Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini imzalamayan tek AB ülkesidir. Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen ve üniter bir devlet olan Fransa'nın;; “% 82'si Fransızlar'dan, %12,2'si Oksitanlardan, %2,6'sı Alzas'lılardan, %2'si Brötonlardan, %0.45'i Katalanlardan, %0.49'u Korsika'lılardan, %0,1'i Basklılardan, %1'i Flamanlardan oluşmaktadır.”⁴⁴⁰

“Fransa 22 idari bölgeye ayrılmıştır, bunların 21 i teritoryal sınırları içinde, bir ada olan Korsika ise 1991 den beri ülkesel yönetim adı altında ayrı bir statü ile idare edilmektedir.”⁴⁴¹ 1992 yılına kadar devletin resmi dili de facto olarak Fransızcadı, 1992 Anayasa'sında devletin dilinin hukuken de Fransızca olduğu belirtilmiştir. “Fransızca 29 ülkede resmî dildir.”⁴⁴²

1951 yılına kadar, Alsas-Loren (Alsace Lorraine) bölgesi hariç eğitimde sadece Fransızca kullanılmıştır. Almancanın bir diyalektinin konuşulduğu, “bu iki bölge, uzun müzakereler sonucu 1927 den itibaren, eğitimin temel dili Fransızca olmak şartıyla sadece din ve dil derslerinde Alsace ve Lorenin bir şehri olan Moselle de kullanılmasına izin verilir.”⁴⁴³ “Fransa 1994 yılına kadar dil ile ilgili 11 yasa,18 kararname,21 terminoloji konusunda olmak üzere toplam 34 karar ve 36 adet idari genelge yayınlamıştır. Pulat'a göre, bu Fransa'nın dil konusuna verdiği önem ve müdahaleciliğinin bir kanıtıdır.”⁴⁴⁴ 1951 yılında kabul edilen Deixonne yasası ile Baskça, Brötonca, Katalanca, Oc dili ve 1974 ten itibaren Korsika dilinin konuşuldukları bölgelerde öğretilmesine izin verilmiştir.

⁴³⁸ **Madde.30:**Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların varolduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz

⁴³⁹ Kurubaş,**a.g.e.s.**.267-65

⁴⁴⁰ Çakmak,**a.g.e.s.**47

⁴⁴¹ Aktoprak ,**a.g.e.s.**409

⁴⁴² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Frans%c4%Biz.erişim> 31.12.2013

⁴⁴³ Aktoprak,s.,481

⁴⁴⁴ Tacar ,**a.g.e.s.**101

Yerel dil ve diyalektlerin öğretilmesine ilişkin bu yasanın iki amacı vardır: Fransızca'yı ve yerel dillerini korumak. Yasaya yakından bakıldığında asıl amacın yerel dillerden yararlanarak Fransızca'yı öğretmek olduğu görülmektedir. Birinci maddesi, bu dillerin hukukî olarak tanınmasına imkân vermektedir: Milli eğitim yüksek kurulu bu yasanın yayınlanmasından sonra ve bunun çerçevesinde, kullanıldıkları bölgelerde yerel dillerin ve diyalektlerin öğreniminin teşvi için en uygun olanakları araştıracaktır. Yerel diller ilköğretim ve anaokulunda öğretim izni millî eğitim yüksek konseyince verilir. Yasanın 2. Maddesi, öğretmenlerin verdikleri öğretime yardımcı olacak her durumda, özellikle Fransızca öğretimi için, anaokullarında ve ilköğretimde yerel ağızlarına başvurmalarına izin vermektedir. Öğretmen yerel dile başvurmak zorunda değildir;; ama talep etmek kaydıyla bunu yapabilir, istemi uygun görülürse haftada bir veya iki saat bu yerel ağızlarına ayırabilir. Bu dersler zorunlu değil, seçimlidir.”⁴⁴⁵

Görüldüğü gibi yasanın 2. Maddesi Fransızcanın öğretilmesi için gerek duyulduğu takdirde yerel ağızlardan faydalanmayı ön görmektedir. 2. Maddenin esas amacı yerel dilleri öğretmekten ziyade, onlar vasıtasıyla Fransızcanın öğrenilmesini sağlamaktır.

Yasaya göre, bölgesel dil ve kültür haftada 1-3 saat arası öğretilir;; fakat bu da tamamen ebeveynlerin taleplerine ve öğretmenin bu dersi vermek istemesine bağlıdır. Yani gönüllülük esastır. Eğitim bakanlığı herhangi bir şekilde bu dilde eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesini ya da bu dillerin öğretilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasını üstlenmemektedir. Dolayısıyla bu yasayla bir bölgesel dili öğrenme hakkından çok bir bölgesel dili öğrenme olasılığı tanınmaktadır.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁵ a.g.e.s101

⁴⁴⁶ Aktoprak,a.g.e.s.495

Yasa, yerel dillere Fransa dilleri diyerek, ayırışmayı akla getirecek ihtimallerin önünü tıkamıştır. 1975 de Haby yasası ile Deixonne yasası gözden geçirilerek yenilenmiş, yeni düzenleme ile yerel dillerin eğitimin öteki aşamalarında da öğretilmesinin yolu açılmıştır. Hâlen Fransa eğitim sistemini düzenleyen en önemli yasalardan biri olan yeni düzenlemeye göre;; “ilkokullarda haftada bir saatin bir bölgesel dile ayrılması kabul edilirken, talep halinde öğrenci sayısı 10 kişiyi aşmak şartıyla, orta öğretimin ilk aşamasında da haftada üç saat bir mahalli dilin öğretilbileceği karara bağlanır. Böylece bölgesel diller modern dil eğitiminde ikinci bir dil olarak yer almaya başlamıştır.”⁴⁴⁷ Fakat tüm bu düzenlemelere rağmen merkezi iktidar hala yerel dillerin öğretilmesi ve geliştirilmesi konusunda bir yükümlülük almamaktadır.

Merkezi yönetim bir taraftan yerel dillerle ilgili bu tip düzenlemeler yaparken, diğer taraftan Fransızcanın konum ve kullanım alanını genişletmeyi ihmal etmemiştir;; 1994 tarihli Fransızcanın kullanımına ilişkin yasa ile Fransızcanın eğitim, toplumsal, ticari ve entelektüel faaliyetlerde kullanımı zorunlu hale getirilmiştir.

*21. Madde ile yasa hükümlerinin bölgesel dillerle ilgili yasa hükümlerine karşı uygulanamayacağı belirtildikten sonra, 2. Maddesinde hizmet, ürün ve malların adlandırılması, sunumu, kullanma kılavuzu, garanti koşullarının kapsamı ve tarifî ve keza fatura ve makbuzları için Fransızcanın kullanımı zorunlu kılınmıştır. 6. maddesinde Fransa’da düzenlenen bilimsel toplantı ve kongrelerde her katılımcının Fransızca konuşma hakkına sahip olduğu belirtilerek, bir kamu tüzel kişisi tarafından sübvansede edilen öğretim ve araştırma çalışmalarının özel izin dışında Fransızca yayınlanması şart koşulmuştur.*⁴⁴⁸

Aynı kanunun 8 ve 9. maddelerinde istisnalar dışında özel veya kamu öğretim kurumlarında yapılan sınav, yüksek lisans ve doktora tezlerinin, sözleşme, iç tüzük ve gazetelerde yayınlanan iş ilanlarının Fransızca olması zorunlu hale getirilmiştir.

---

⁴⁴⁷ Aktoprak, a.g.e.s.495

⁴⁴⁸ Çakmak, a.g.e.s..50

Esasen Fransa birliğini dil üzerinden sağlamış bir ülkedir. Onun için tarihin her döneminde Fransızca büyük bir kıskançlıkla korunmuş ve asimilasyonist bir politika izlenmiştir. “1794 de asimilasyonist politikaların mucidi Barere, diğer dillere bakışını şu veciz ifadelerle dile getirmişti: “Federalizm ve boş inanç Brötonca konuşmaktadır, göç ve Cumhuriyet kini Almanca konuşmaktadır, karşı devrim İtalyan’ca ve faşizm Baskça konuşmaktadır.”⁴⁴⁹ Günümüzde de bu bakış tarzı pek değişmemiştir. “2006 yılında Bruxelles’deki AB zirvesinde bir Fransız iş adamının İngilizce konuşması üzerine Fransa Cumhurbaşkanı Chirac salonu terk etmiştir.”⁴⁵⁰

Bölgesel ve azınlık diller şartının imzalanması aşamasında, Fransa’nın artık Fransızcanın Paris dışında konuşulmadığı Abbe Gregoire⁴⁵¹ dönemi olmadığı, Fransızca dışındaki dillerin yaygın bir şekilde konuşulma ve milli bütünlüğü tehdit etme güçlerinin kalmadığı yönündeki eleştirilere rağmen, Fransa merkezci dil politikalarından vaz geçmemiştir. “Fransa’da ulus siyasi bir gönüllü birliktelik olma niteliğini iki yüz yılı aşkın bir süredir devam ettirmektedir. Bu bağlamda, Fransız Ulusu Hala asimilasyoncu ve kapsayıcıdır. Kamusal alan ile özel alan arasında kesin bir ayırım vardır ve bu ayırım demokratik düzenin yapı taşı kabul edilmektedir. Kamusal alana dâhil olmak her türlü etnik, bölgesel, dilsel ve dinsel farklılığın reddini gerektirir. Kamusal alan vatandaşların bu farklı kimliklerinden soyutlandığı ve bu soyutluk nedeniyle de eşitliklerin sağlandığı bir alandır. Dolayısıyla Fransa’da etnik, bölgesel ya da dilsel gruplar değil, sadece bireyler eşitlik ilkesi üzerinden temel hak ve ilkelerin öznesi kabul edilirler. Clermont-Tonnerre bu zihniyeti, Yahudi olduğu için bir Yahudi’ye hiçbir şey yok, bir vatandaş olarak Yahudi’ye her şey var diyerek formüle etmiştir.”⁴⁵²

---

⁴⁴⁹ Kurubaş, a.g.e.s.269

⁴⁵⁰ Aktoprak, a.g.e.s.506

⁴⁵¹ **Grégoire A. raporu:** 1794 yılı haziran ayında, Abbé Grégoire, Robespierre’in başkanlığındaki Kurucu Meclise sunduğu “Fransızcanın evrenselleşmesi, patois’ının (ağız, lehçe) yok edilmesinin araçları ve gerekliliği üzerine rapor”, dönemin Fransızca dışında konuşulan diller üzerine yapılmış en kapsamlı rapordur. Bu dil ve lehçelerin Eski Rejim (Ancien Régime) dönemine ait feodal diller olduğu, devrimci düşüncenin gelişmesini frenlediği ve ulusal birlik adına ortadan kaldırılması gerektiği tespiti yapılıyor. Fransızca dil bilgisi kurallarının ve sözcüklerin yeniden ele alınmasını veyazılmasını önerir. Ali rıza Taşdelen, Teori dergisi, Şubat 2011 sayı 253

⁴⁵² Aktoprak, Devletler ve ..., s.508

Bölgesel dillerin öğretilmesi ile ilgili düzenlemeler,

Çevre bölgelerde çoğunluğun ulusal kimlik algısında, bir ulus olmanın gereği olarak ayrı bir devlet kurmak olarak kavramsallaştırılmamıştır. Özerklik talepleri bugün bile destek görmemektedir. Avrupa'nın diğer bölgeleri ile kıyaslandığında, ortaya çıkan bu portrenin nedeni, 1789'dan beri sürdürülen merkezileşme ve ulus inşa sürecinin çevre bölgelerin merkeze bağımlı ekonomik ve idari yapısıyla birleşmesidir. Bir diğer neden de, 1982 de çıkarılan yerleşme reformu ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, pek çok bölgenin bölge meclisi başkanının aynı zamanda ulusal meclis veya senatoda da görev yapması, bunun da bölgelerin farklı siyasi mücadele mekânları olmasını engellemesidir. Bugün Brötonya, Oksitanya, Bask ve Katalan bölgeleri bir bütün olarak ele alındıklarında bölgesel partilerin oy oranı %5'i bile geçmemektedir.⁴⁵³

Fransa'da toplumların ana dillerini öğrenme şansları eşit değildir. Yukarıda zikredilen dil yasaları ile her dil topluluğuna aynı haklar verilmemiştir. Farklı dil topluluklarına tanınan ana dilini öğrenme imkânını şu şekilde özetlemek mümkündür: Mesela, “Oksitan öğrencilerin %50'sine ana dilini öğrenme imkânı tanınmışken, bu oran Brötonca için %23, Korsika dili için %8, Katalanca için %5'tir.”⁴⁵⁴

6.4.1. Korsika

Daha çok İtalyan kültürüne yakın olan Korsika adasının nüfusu tahminen 280 bin civarındadır. Bunun %70 i Korsikalılardan oluşmaktadır.70 li yıllarda terör olaylarının patlak vermesi üzerine, “1975 de Korsika'ya bölge statüsü verildi, 1982, 1991 yıllarında çıkarılan yasalarla Korsika için adeta yarı özerklik anlamına gelen bir statü kabul edildi. Statüye göre Korsikalılar, biri meclis öteki ekonomik sosyal komiteler yoluyla oluşan iki temsil organına sahip oldular. Meclisin üstünde ise

⁴⁵³ ag.e.s.508-525

⁴⁵⁴ Kurubaş,Asmilasyondan T...,s..270

merkezden atanan meclisi fesih yetkisi olmayan, ancak anayasaya aykırı gördüğü yasaları mahkemeye götürme yetkisi olan bir valilik ihdas edildi. Fransa Korsika diline yasal statü tanımadığı için bu dilde eğitim yapan bir okul yoktur. Okul öncesi eğitimde öğretmenler tarafından gönüllü olarak öğretilmekte, ilkokulda ise haftada 3 saat –ana dili canlı tutma eğitimi- adı altında öğretilmektedir. Öğretim ebeveynlerin isteğine bağlıdır. Ortaokullarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bölgede gerek idari gerek ticari alanda hâkim olan dil Fransızcadır.”⁴⁵⁵

“Bir TV kanalı günde 40 dakika,5 radyo istasyonu ise tamamen Korsika dilinde yayın yapmaktadır.”⁴⁵⁶ “1991 yılında yapılan düzenleme tasarı halinde iken, önce Korsika halkı ibaresi kullanılmış, ancak anayasa konseyi Fransız halkının tekliğini vurgulayarak Korsika halkı ibaresinin tüm Fransız vatandaşlarını ırkına, dinine ya da etnik kökenine bakmadan eşit sayan 1958 Anayasasına aykırı olduğunu ifade etmiş, bu ibare Korsika bölgesi olarak değiştirilmiştir. Korsika Meclisi için 1983 de yapılan ilk seçimde ayrılıkçılar %13,”⁴⁵⁷ 1999 da %17“ 28 Mart 2004 tarihinde yapılan seçimlerde ise, ayrılıkçılarla, özerkçiler ancak %17.43 oy alabildiler.”⁴⁵⁸

6.4.2. Oksitanlar

Oksitanlar Fransa'nın güneyindeki yedi bölgede oturmaktadırlar.

“Oc dili” olarak da adlandırılan Oksitanca 1,5 milyon insanın yaşadığı bu bölgenin en az %30 u tarafından konuşulmaktadır. Pek çok lehçesi olmakla birlikte dört diyalekti öne çıkmaktadır.

“Oksitanca bazı iki dilli, devlet okullarında okul öncesi ve ilkokullarda bir eğitim aracı olarak kullanılmaktadır. Bazı Fransızca okutulan okullarda ise ders olarak okutulmakta, orta öğretimde seçmeli ders olarak öğretilmektedir. Resmi

---

⁴⁵⁵ a.g.e.s..275

⁴⁵⁶ Tacar, a.g.e.s.109

⁴⁵⁷ Aktoprak ,a.g.e.s..559

⁴⁵⁸ Kurubaş ,Asimilasyondan t...s.274

statüsü yoktur. Bir devlet televizyonu(FR 3) haftada 40 dakika, birçok özel yerel radyo ise tamamen Oksitan dilinde yayın yapmaktadır.”⁴⁵⁹

6.4.3. Brötonlar

“Fransa rehberi adlı kitapta Fransız halkı şöyle tanımlanıyor;; Fransa çağlar boyunca fetihler, istilalar ya da sızmalar yoluyla birçok etnik grupları asimile etti. Bundan dolayı bir Fransız ırkından çok bir Fransız ulusundan söz edilebilir.”⁴⁶⁰ Gerçekten de o asimile edilen etnik gruplardan biri de Brötonlardır. Fransa’da yaşayan Brötonların ancak on üç te biri kendi dilini konuşabilmektedir. Geçmişte Brötonca’ya karşı çok ciddi kampanyalar yürütülmüştür. Brötonyada ki okullarda Fransızca konuşmayanlar cezalandırılmış, resmi kurumların duvarlarına tükürmek ve Brötonca konuşmak yasaktır şeklinde uyarı levhaları asılmıştır. Bugün Bröton dilinin ilkokuldan ortaokula kadar kullanılması mümkündür. İki dilli okullarda 1983 den beri Brötonca eğitim yapılabilmektedir. Bölgesel devlet Televizyonu haftada 30 saat bu dille yayın yapmaktadır. Ayrıca Bröton derneklerine ait yerel radyolar da bulunmaktadır.”⁴⁶¹

Dil yasalarıyla kısmi bir rahatlama sağlanmasına rağmen Bröton diline resmi bakışta fazla bir değişiklik olmamıştır.”2004 yılında 2 Bröton delikanlısı Paris Asliye Hukuk Mahkemesi’nde kendi aralarında anadillerini konuştukları için, hâkim tarafından dışarıya atıldıkları gibi, Fransız polisi tarafından da mahkeme önünde feci şekilde dövülmüşlerdir.”⁴⁶²

6.4.4. Basklar

İspanya sınırında yaşayan Baskların ancak yarısı kendi dillerini bilmektedir. Bask dilinin de diğer bölgesel diller gibi yasal bir statüsü yoktur. Bask dili 1951 den beri ilkokullarda haftada 1-3 saat ortaokullarda seçmeli ders olarak öğretilmektedir.

---

⁴⁵⁹ a.g.e.

⁴⁶⁰ M.Şeyhmus GÜZEL,. **Fransa’da Korsika.İstanbul**.Peri Yayınları.2006.s.102

⁴⁶¹ Kurubaş,a.g.e.s..276

⁴⁶² İbrahim Özdemir,Aydınlık Gazetesi,,22.4.2013

“Fransız devlet Televizyonu günlük birkaç dakika, devlet radyosu ise bir saat Bask dilinde yayın yapmaktadır.”⁴⁶³

6.4.5. Katalanlar ve Fransız Polinezyası

Katalanlar Doğu Pirenelere* de yaşamaktadırlar. Fransız hükümeti bu ve benzeri bölgelerin adını etnik adlandırmalarla adlandırmaktan dikkatle kaçınmaktadır. Bölgeye onun için Doğu Pirenelere denilmektedir. “Dillerinin yasal bir statüsü yoktur. Katalanca ilk ve ortaokullarda bir ders olarak okutulmaktadır. Bölgesel devlet radyo ve Televizyonu bu dilde çok kısa yayın yapmaktadır. 1981 den beri özel radyolar gün boyu Katalanca yayın yapabilmektedirler.”⁴⁶⁴

Fransız Polinezyası'nın ise daha önce bir AİHM kararında gösterildiği gibi kendine ait bir meclisi ve yerel hükümeti vardır. 1994 den beri mecliste Fransızca konuşulmaktadır. Nitekim bu durum AİHM'ye taşınmış, ancak mahkeme, mecliste hangi dilin konuşulacağı hususunun ulusal meclislerin işi olduğu, AİHM'nin böyle bir hakkı korumadığı gerekçesiyle başvuruyu ret etmiştir. “1984 yılında Tahiti meclisinin çıkardığı yasaya göre ilkokullarda Tahiti dili zorunlu, ortaokuldan itibaren ise ihtiyaridir. Bu yasayı Fransa kabul etmemiştir. Tahiti dili bir ders olarak okutulmakta olup, eğitim dili değildir. Eğitim dili diğer bölgelerde olduğu gibi Fransız Polinezyası'nda da Fransızcadır. Devlet Televizyonu haftada üç saat radyosu ise daha az bir süre Tahiti dilinde yayın yapmaktadır.”⁴⁶⁵

6.4.6. Alsaslılar

“Alsas-Loren bölgesi, sakinleri esas olarak Alman olan, Fransa ile Almanya arasında, Ren nehrinin batısında yer alan bir bölgedir. Bölge Fransızlar tarafından XVIII. Yüzyılın başında ilhak edilmiş, 1871 de Fransızların Almanlara mağlup olması üzerine tekrar Almanlar tarafından geri alınmıştır. Birinci Dünya savaşından sonra Fransızların, İkinci dünya savaşından sonra Almanların eline geçen bölge nihai

⁴⁶³ Kurubaş, a.g.e.s..277

⁴⁶⁴ Kemal Çapraz, Son Söz, *Ufuk Ötesi Dergisi*.S.79 (Kasım 2008)

⁴⁶⁵ Kurubaş, a.g.e.s..277

*İspanya ile Fransa arasındaki sıradağlar.

olarak 1944 de Fransa'ya katılmıştır.”⁴⁶⁶ Alsas-Loren'in Fransızlaşma macerası başta Engels⁴⁶⁷ olmak üzere birçok bilim adamı tarafından incelenmiş, Fransızlaşma daha çok Fransız devriminin kazandırdıklarına bağlanmıştır. Engels Tarihte zorun rolü isimli kitabında “Devrim Fransa'sında kazandıklarını hemen yanı başlarında olan ve kendileriyle aynı dili konuşan Almanya ile kıyasladılar. Almanlar hala kendi zincirlerini uysalca taşımakla kalmayıp, eski köleliğin Fransızlara ve yeni devrilmiş feodal beylerin Alsas köylülerine zorla kabul ettirilmesi için izin verince, kendilerini Alman saymaktan vaz geçtiler”⁴⁶⁸ demektedir. 1.700.000 dolayında olan nüfusunun üçte ikisi Almanca, geriye kalanlar Fransızca konuşmaktadır. “Almanca'nın resmi bir statüsü yoktur.1927'de yapılan anlaşma ile dil ve din dersinde kullanılan Almanca, 1982 den itibaren kreşlerde kullanılması teşvik edilmekte, ilkokullarda ise, haftada birkaç saat Almanca öğretilmektedir. Fransız devlet televizyonu haftada 75 dakika, devlet radyosu günde 5 saat Almanca yayın yapmaktadır.”⁴⁶⁹

Fransa görünüşte çift dilli eğitime cevaz veriyor görünmesine rağmen gerçekte farklı dillerle eğitim alma imkânı çok kısıtlıdır.

*Birkaç milyon insanın bölgesel dilleri konuştuğu ülkede, milli eğitim bakanlığının 2005 yılı verilerine göre sertifikalı bölgesel dil öğretmeninin sayısı sadece 100 dür. Brötonya'da okula giden nüfusun %1,5'u, Alsas'da ilkokul seviyesindeki çocuklarının %7'si,Katalonya'da %4'ü çift dilli eğitim almaktadır. Bu oranın en yüksek olduğu bölge, %25 ile Bask bölgesidir. Bu yüksek oranda İspanya'nın Bask bölgesinden gelen desteğin payı büyüktür.*⁴⁷⁰

Bölgesel hareketlerin siyasallaşma derecelerine bağlı olarak çift dilli eğitim oranı yükselip, düşebilmektedir. Fransa uygulaması daha çok ana dilin öğretilmesidir. Ana dille eğitim ise bir dilin öğretilmesinden farklı olarak, en azından derslerin bir kısmının o dil ile verilmesini ifade eder. Çift dilli eğitimde müfredatın yarısı bölgesel dilde yarısı Fransızca işlenmektedir. İlk defa Bask bölgesinde Bask milliyetçilerinin seaska* okullarına artan ilgisini kırmak maksadıyla uygulanmaya

⁴⁶⁶ Tacar ,a.g.e.s.111

⁴⁶⁷ Mehmet Bedri Gültekin, **Kürtçe Eğitim Sorunu**,2.b.,İstanbul: Kaynak Yayınları,2012,s.105

⁴⁶⁸ Bknz.Friedrich.Engels,**Tarihte Zorun Rolü**, Ankara.Sol Yayınları.2011.s.95-96

⁴⁶⁹ Kurubaş,a.g.e.s.279

⁴⁷⁰ Aktoprak,a.g.e.s.534

başlanmıştır.”⁴⁷¹ Yayıncılık alanına bakıldığında da aynı mantaliteyi görmek mümkündür. “Genel kural, haftada iki saat yayın yapılmasıdır. Bu iki saatlik yayın da dinleme oranının yüksek olduğu saatlere rastlamamaktadır.”⁴⁷² Bölge ölçeğinde Korsika dışında bölgesel milliyetçi partilerin %5’in üzerinde oy alamaması, bir alt kimlik olarak ulusal kimlik algısının azaldığı anlamına gelmemekle birlikte, Fransa’yı oluşturan halkların büyük oranda sisteme entegre edildiklerini göstermektedir.

6.5. Bulgaristan

“7.385.367 nüfusa sahip Bulgaristan’ın %83,9’u Bulgarlardan, %9,4’ü Türklerden, %4,7’si Romenlerden, % 2’si diğerlerinden (Makedon, Ermeni, Tatar, Roman ve Pomaklar) oluşmaktadır. Resmî dil Bulgarca %84,5, Türkçe %9,6, Roma dili %4,1 konuşulma oranına sahiptir.”⁴⁷³ Avrupa birliğine 1 Ocak 2007 tarihinde katılan Bulgaristan, Bölgesel veya Azınlık Diller Avrupa Şartı’nı onaylamış, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini imzalamamıştır. Türkler ülkenin daha çok Kırcaali, Razgrat, Şumnu, Eski Cuma, Silistre gibi bölgelerinde yaşamaktadır.

“Bulgaristan’da eğitim devlet denetimindedir. Ülkede konuşulan Türkçe, Türkiye Türkçesine oldukça yakındır. Türkçe, ilk yıllarda azınlık okullarında öğretim dili olarak okutulurken daha sonra kaldırılmıştır (1960). 1939’da Türklerin % 15’i okula giderken 1957’ de bu oran % 97’ye çıkmıştır. 1993’ten sonra ise yeniden Türkçe eğitim başlamıştır.”⁴⁷⁴

“1984’e kadar devlet tarafından desteklenen Türkçe yayın yapan gazete, dergi ve radyo istasyonları, 1984-1985 döneminde Jivkov rejiminin uygulamaya koyduğu yeniden doğuş süreci kapsamında yasaklandı. Jivkov rejimi Bulgaristan Türkü diye bir şey olmadığını, bu popülasyonun aslında Müslümanlaşmış Bulgarlar, Pomaklar olduğunu iddia etmiştir. Asimilasyon politikaları

---

⁴⁷¹ a.g.e.s.527

⁴⁷² Tacar ,a.g.e.s.31

*Seska,Bask dil ve kültürünü korumak maksadıyla bölgede okullar açan etkili bir dernektir.

⁴⁷³ Çakmak,a.g.e.s..31

⁴⁷⁴ <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html> erişim 3.1.2014

*kapsamında Türk isimleri değiştirilerek Hıristiyanlaştırılmış, okullarda Türkçe eğitim verilmesi yasaklanmış, İslami tatiller kaldırılmış, İslami gelenekler yasaklanmıştır. Bulgaristan'ın uygulamaya koyduğu "kültürel soykırım" Türkler ve Pomaklar tarafından gösterilere neden olmuş, tutuklanan birçok gösterici ya idam edilmiş ya hapse atılmış veya sürgün edilmiştir. Bu politikalar sonucu 300 binden fazla Türk ülkeyi terk ederek Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır."*⁴⁷⁵

Jivkof döneminden sonra zorla asimilasyondan vaz geçilmesine rağmen dil politikalarındaki katı tutum devam etmiştir. Temmuz 1991 tarihli Bulgaristan'ın yeni Anayasasının 36. maddesinde: Ana dilleri Bulgarca olmayan vatandaşların, Bulgarca'yı zorunlu olarak öğrenmelerinin yanı sıra, kendi ana dilini de öğrenme ve kullanma hakkı getirilmiştir. Anayasa ile tanınan bu hak, uygulamada çeşitli bürokratik zorluklar çıkarılarak engellendi.

"Teoride Bulgaristan'da okuyan her öğrencinin okuluna müracaatta bulunarak müfredat dışı anadilini öğrenmesi mümkündür. Çarpıcı olan, anadili derslerinin bir diğer ifadeyle, Türkçe eğitimin müfredat dışı tutulması ve ders saatlerinin dışında bırakılmasıdır. Öğrenci psikolojisiyle düşünüldüğünde, ders saati bittikten sonra öğrenciyi okulda tutmak mümkün değildir. Anayasa hükmü bu tip düzenlemelerle uygulanamaz hale getirilmiş, böylece dolaylı da olsa, Türkçe eğitimin önüne geçilmiştir.

Şubat 1992 başlanan Türkçe eğitim önce III-VIII. Sınıflarda, 1993/94 ders yılından itibaren ise, I-VIII. sınıflarda okutulmuştur. Günümüzde de Türkçe eğitimde çok fazla değişen bir şey yoktur. 28 Mayıs 2001 tarihinde Eğitim Bakanlığı bir genelge yayınlarak(6 No'lu Genelge), İlköğretim ve Liselerde okutulan dersler ve bu derslerin sayısını belirlemiştir. Bu genelgeye göre okullarda okutulan dersler üçe ayrılmıştır:

---

⁴⁷⁵ Burcu Burhanzade, **Komüniz Sonrası Bulgarista'da azınlık Politikaları**, Çevrim içi, https://www.academia.edu/859446/KOMUNIZM_SONRASI_BULGARISTANDA_AZINLIK_POLITIKALARI_AZINLIKLARIN_SIYASAL_KATILIMI 1.1.2014

1.Zorunlu okutulması gereken dersler;;

2.Zorunlu seçmeli dersler (bunların arasına Türkçe dersleri devardır;;

3.Seçmeli dersler. Bu genelgeden sonra da konusunda herhangi bir olumlu gelişme kaydedilmemiş, bilakis durum daha da kötüye gitmiştir.2001 yılından sonra, ders saatleri haftada 4 ders saatten, II. III. ve IV. sınıflarda 2 saate, I. V. VI. VII. ve VIII. sınıflarda ise 3 saate düşürülmüştür. Ayrıca öğrenciler okullarda Türkçe dersleri görmek için her ders yılı başında okul müdürüne birer dilekçe vermek zorundadırlar. Diğer taraftan, yıllardır yenileri basılmadığı için yaşanan ders kitapları eksikliği de sorunun boyutlarının artmasına neden olmaktadır.⁴⁷⁶

Nitekim “1993 den sonra ilk Türkçe ders kitabı 2013 yılında basılabilmıştır. Çıkarılan zorluk ve engellemelerden dolayı 1992 de 114 bin çocuk anadil (Türkçe) dersine girerken, 2001 de bu rakam 7 bine düşmüştür.”⁴⁷⁷ Karıştırılmaması gereken husus, Türklerin Bulgaristan'da anadilde eğitim hakkı değil, sadece anadili öğrenme hakkı olduğudur. Bulgaristan'ın dil politikalarında son derece katı davranmaktadır. Öyle ki, Türkçe propaganda yaptığı için Hak ve Özgürlükler hareketi lideri Lütfi Mestan ceza bile almıştır.⁴⁷⁸

Her ne kadar Bulgaristan Avrupa Birliği yolunda attığı adımlarla gelecek için umut veriyor görünse de, hala totaliter rejim döneminde izlediği, “birleştirip kaynaştırma politikasını bu defa baskıcı politikalar yerine, AB normlarını subjektif bir şekilde yorumlayarak sürdürmekte ve hala Türk azınlığın bir bölümünü Tatar, Pomak, Çingene saymaktadır.”⁴⁷⁹ Bulgaristan'daki Türk dernek ve kuruluşlarının özerklik veya ayrılma talepleri bulunmamaktadır.

“Bulgaristan'da sayıları 700 bini bulan Romanlar de asimilasyon politikalarının hedefi oldular.1989 da “Romen Demokrat birliğinin siyasi parti olma

⁴⁷⁶ Harun Bekir, **Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Günümüzdeki Durumu**, 17 ocak 2001 tarihli yazısı http://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=239 erişim 3.1.2014

⁴⁷⁷ Zaman gazetesi, 29 nisan 2013

⁴⁷⁸ Star gazetesi, 3 Ocak 2014

⁴⁷⁹ <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html> erişim 3.1.2014

girişimi, Anayasanın etnik ve dini temelli siyasi parti kurulamayacağına dair hükmü gereği başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Romen dilini öğretme çok yetersizdir. Hükümet etnik ve demografik problemler ve ulusal azınlık sorunları için ulusal konsey adı altında bir kurum kurmuş, Makedon ve Pomakları bu kuruma dâhil etmemiştir.”⁴⁸⁰ “Bulgar Devlet Televizyonu çok kısa süreli olarak Türkçe haberler vermekte, ayrıca Türkçe yazılı yayıncılığın önünde bir engel bulunmamaktadır.”⁴⁸¹

6.6. Yunanistan

2011 verilerine göre 10.815.197⁴⁸² olan nüfusun %88.02’si Yunanlılardan, %4,0’i Arnavutlardan, %1.82’si Roman-Çingenelerden, %0.82’si Türklerden, %0.32’si Pomaklardan oluşmaktadır.”⁴⁸³ 1 Ocak 1981 de Avrupa birliğine giren Yunanistan ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini imzalamış;; onaylamamış, BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesini (KSHS) 1997 de onaylamış, bölgesel ve azınlık diller Avrupa Şartı’nı ise imzalamamıştır. Yunanistan’ın azınlık politikasının çerçevesini 1923 de imzalanan Lozan antlaşması çizmektedir.

Lozan antlaşmasında Yunanistan ülkesindeki azınlıkların korunması hususunda şu taahhütlerde bulunmuştur: “Yunanistan’da yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanımak;; din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün azınlıkların medeni ve siyasi haklardan yararlanmalarını sağlamak;; kendi dilinde eğitim yapmak, dillerini diğer alanlarda da kullanabilmek ve kendi vakıf ve derneklerini kurabilmek.”⁴⁸⁴ Antlaşma Batı Trakya’daki Müslümanların (Türk-Pomak ve Müslüman Roman) azınlık olduklarına dair hükümler taşımasına rağmen, bu haklardan istifade etmek çoğu zaman mümkün olmamıştır.

Batı Trakya Türklerinin haklarını koruma altına alan tek antlaşma Lozan antlaşması değildir; aynı şekilde 1881 İstanbul, 1913 Atina ve 10 Ağustos 1920

---

⁴⁸⁰ Çakmak, a.g.e.s.32

⁴⁸¹ <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html> erişim 3.1.2014

⁴⁸²

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesierişim 3.1.2014

⁴⁸³ Çakmak, a.g.e.s.117

⁴⁸⁴ Kurubaş, a.g.e.s..294

Tarihli Sevres antlaşmaları da Yunanistan'daki Müslüman topluluğun haklarının korumasına ilişkin hükümler taşıyan belgelerdir.

Atina antlaşmasının 3 numaralı protokolü Müslümanlara ait özel okullarda eğitimin Türkçe yapılması öngörmektedir.(...) Sevres* antlaşmasında ise Yunanistan topraklarındaki tüm azınlıklara negatif ve pozitif haklar verilmiş, antlaşmanın 7. Maddesinde azınlıklara harcamaları kendilerine ait olmak üzere okullar kurma ve bu okullarda kendi dilleriyle eğitim yapma hakkı tanınmıştır⁴⁸⁵

Bütün bu antlaşma ve belgelere rağmen, Yunanistan Türklerin etnik kimliklerini göz ardı etmekte;” ya dinsel kimliklerini ön plana çıkararak Müslüman azınlık yahut Müslüman Helenler şeklinde tanımlanmaktadır”⁴⁸⁶ Yunan Anayasasının 5. Maddesi, bütün Yunanlılar yasa önünde eşittir diyerek, eşitliği evrensel kuralların dışına çıkararak, vatandaşlık yerine etnik kimliğe bağlamaktadır. Uygulamada Türk nüfusun Türkiye’ye göç etmesi için her çareye başvurulmaktadır.

1998 yılında kaldırılan vatandaşlık yasınının 19. Maddesi adeta Türk nüfusu baskı ve ayrımcılığa tabi tutarak, ülkeden kaçmalarını sağlamak için ihdas edilmiştir. 1955 yılında yürürlüğe giren yasanın 19. Maddesine göre, kökeni Yunan olmayan bir Yunanistan vatandaşı, geri dönmeye niyeti olmaksızın ülke dışına çıktığında vatandaşlığı kaybettiğine hükmedilir. Ana babasından her ikisi birden veya hayatta olanı da vatandaşlığı kaybetmişse, bunların reşit olmayan çocuklarından ülke dışında yaşayanları da vatandaşlıklarını kaybetmiş sayılırlar.⁴⁸⁷

Bu yasa maddesi yüzünden 1955-1998 yılları arasında yaklaşık 60 bin Batı Trakya Türkü Yunanistan vatandaşlığını kaybetmiştir. Uygulamada birkaç gün veya haftalığına yurt dışına çıkanlar bile Yunan makamlarının bir nevi kanaat notuyla vatandaşlıktan atılabilmektedir. Eğitim alanında da aynı baskı ve yıldırma rejimi bir başka şekilde sürdürülmüştür.

⁴⁸⁵ Saraçlı, a.g.e.s.196

⁴⁸⁶ Çakmak, a.g.e.s..117

⁴⁸⁷ a.g.e.s.119

*Yunan Sevr'i olarak bilinen bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan aynı isimli aynı tarihli antlaşmadan farklıdır. 10 Ağustos 1920'de Sevres'de üç antlaşma imzalanmıştır. 1. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını ön gören Sevres antlaşması, 2. Batı Trakya'yı müttefiklerden Yunanistan'a bırakan Sevres, 3. Yunanistan'daki azınlıkların korunması ile ilgili olarak Yunanistan'la Müttefikler arasında imzalanan Sevres antlaşması. Bknz. Saraçlı, a.g.e.s.207-208

*Yunanistan temel eğitim süresini 9 yıla yükseltmiştir. Eski sisteme göre azınlık okullarında ilk 5 yıl Türkçe eğitim gören öğrenciler, ortaokula devam edebilmek için kuraya tabi tutulmakta, kurada çıkan öğrenciler Türkçe eğitim veren ortaokula devam edebilmekte geri kalanlar ise öğrenimlerini sürdürmek için ya Yunan okuluna gitmeye, ya da Türkiye'ye göç etmeye zorlanmaktadır. 5 yıl Türk okulunda okuduktan sonra Yunan okuluna intibak etmenin zorluğu açıktır. Böylece bu öğrenciler zorunlu olmasına rağmen ilkokulu(9 yıl) bitirememekte, diplomasız bırakılmakta, daha genç yaşlarında toplumun dışına itilmektedirler.*⁴⁸⁸

Orta ve yüksekokullarda mezuniyet sınavları Yunanca yapılmaya başlanınca da, Türk öğrencilerin ilkokuldan ilerisini okuma ve toplumsal yaşama katılma imkânları iyice ortadan kalkmıştır. Hiç bir ayrılıkçı emeli olmayan Türk azınlığı, yıllarca Yunan hükümetinin asimilasyoncu politikalarının hedefi olmuş, Türk yayılcılığının ileri karakolu gibi görüldüklerinden sürekli baskı altında tutulmuşlardır.”⁴⁸⁹

1990'lı yılların ortasından itibaren bu politikalarda kimi esnemeler olmuşsa da Yunanistan azınlık rejiminin gereklerini yerine getirmede isteksiz davranmaya devam etmektedir. “İlk defa 1997 yılının sonlarında devlet televizyonu Türkçe yayın yapmaya başlamış, Türkçe yayın yapan radyolara izin verilmiştir.”⁴⁹⁰ “Ancak Yunanca dışında bir dilde yapılan yayınlarda, yayın süresinin en az yüzde 25'i Yunanca olmak zorundadır. Bu yayınlarda Yunanca altyazı kullanılması ve Yunanca dilinin doğru kullanımı esastır. Yunanistan da başka dilde yayın yapan televizyon kanalı yoktur. Batı Trakya'da Türkçe yayın yapan 5 radyo istasyonu bulunmaktadır. 230 ilkokul ve lisede Türkçe eğitim verilmektedir. Anlaşmalar uyarınca her türlü eğitim kurumunu kurma hakkına sahip olan Türk azınlığın yeni eğitim kurumları açmasına izin verilmemektedir.”⁴⁹¹ “2010 yılında Avrupa konseyi Parlamenterler meclisinde (AKPM) kabul edilen Trakya'daki (Doğu Yunanistan) Müslüman azınlık

---

⁴⁸⁸ Tacar, a.g.e.s. 96

⁴⁸⁹ Kurubaş, a.g.e.s. 296

⁴⁹⁰ Kurubaş, a.g.e.s., 298

⁴⁹¹ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/141645.asperişim4.1.2014>

için din özgürlüğü ve diğer insan hakları adlı raporda; Batı Trakya Türk azınlığına Türk sıfatını kullanmaya izin vermesi tavsiye edilerek, Yunanistan'a yükümlülükleri açık bir şekilde hatırlatılmıştır.⁴⁹²

6.6.1. Pomaklar ve Romanlar

Batı Trakya'da son yıllara kadar yasak bölge olarak ilan edilen Bulgar sınırına yakın bölgede yaklaşık olarak 30-40 bin civarında Müslüman Pomak bulunmaktadır. "Lozan antlaşmasıyla Müslüman azınlık statüsünde olmalarına rağmen dinsel haklardan başka hiçbir haktan yararlanamamışlardır. Pomak dilinde eğitim veren herhangi bir okul yoktur. Pomak çocuklar büyük oranda Türk okullarına devam ettikleri için Türkleşmişlerdir."⁴⁹³

Ancak son yıllarda Yunanistan bütün Müslümanları tek renk gören yaklaşımından vaz geçerek, farklı bir politika izlemeye başlamıştır;; "Yunan Dışişleri bakan Yardımcısı Akis Gerontopulos Ocak 2014 de bazı dernek temsilcileriyle yaptığı toplantıda, Batı Trakya Müslüman azınlığını Pomaklar, Çingeneler ve Türk asıllılar olmak üzere 3 farklı etnik gruba ayırmış, Pomakların Yunan bilinci taşıyan vatandaşlar olduğunu söyleyerek, bir farklılaştırma politikası izleyeceklerinin ipuçlarını vermiştir."⁴⁹⁴

Müslüman oldukları için Türklerle yaşayan ve Lozan antlaşmasına göre korunması gereken Romanların durumu da farklı değildir. Yoğun bir asimilasyon baskısı altında bırakılmışlardır. Kendi dilleriyle eğitim hakları yoktur. Büyük oranda beraber yaşadıkları Türklerle kaynaşarak Türkleşmişlerdir. "Göçebe hayatı yaşayan Romanların durumu daha kötüdür. Bir kısmı vatandaşlık ve temel medeni haklardan faydalanamamaktadır. Doğum belgeleri olmayanlar kimlik kartı çıkarırken Ortodoks olma şartı bile getirilmiştir."⁴⁹⁵

---

⁴⁹² Milliyet gazetesi,29.Ocak 2010

⁴⁹³ Kurubaş,a.g.e.s.299

⁴⁹⁴ Yeni şafak gazetesi,4.1.2014

⁴⁹⁵ Kurubaş ,a.g.e.s.299

6.6.2. Makedonlar

Makedonlar daha çok Kuzey Yunanistan da yaşamaktadır. Nüfusları Makedon kaynaklarına göre bir milyon, Yunan kaynaklarına göre 270 bin civarındadır. “Yunan makamları Makedon sözcüğünü Kuzey Yunanistan da yaşayan bütün Yunan vatandaşlarını tanımlayan coğrafi bir tabir olarak görmekte ve öyle göstermek istemektedir.”⁴⁹⁶ “Yunanistan Makedonların ayrı bir halk olduğunu sürekli ret etmekte, Slavofon Yunanlılar olarak nitelendirmektedir. Yunanistan’a göre, Makedonya sadece bir Coğrafya adı olup, Makedon diye etnik bir grup yoktur.”⁴⁹⁷ Öyle ki, Yunanistan, Yugoslavya’nın parçalanması sonucu ortaya çıkan Makedonya Cumhuriyetini de bu isimle tanımamakta, Makedon devletinin Yunanistan’ın değerlerini çaldığını iddia etmektedir. Makedonların geçmişini; kendi ataları Büyük İskender’e kadar uzandığını iddia eden Yunanistan, bu sebepten ötürü Makedonya’yı Helen geçmişe sahip bir devlet olarak görmektedir. Fakat bu duruma Makedonya Cumhuriyet’i şiddetle itiraz etmekte, asıl Makedon ırkının, Slav ırkından geldiğini ve geçmişte hiçbir zaman Yunanca konuşmadıklarını ifade etmektedirler.

Yunanistan’ın Makedon ismine itirazının temel nedeni, gelecekte muhtemel toprak taleplerinin önüne geçmek, şimdiden bu yönde bir savunma hattı oluşturmaktır. Yunanistan’ın Kuzey bölgesinde aynı isme sahip olan Makedonya bölgesi sebebiyle;; Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti’nin anayasal ismini tanımayarak, Makedonya Cumhuriyeti’nin uluslararası alanda üye olacağı örgütlere katılmasını engellemektedir. Makedonya’yı “Makedonya Cumhuriyeti” ismiyle tanıyan 120’den fazla ülke içinde ABD, Türkiye ve Rusya gibi önemli devletler olmasına rağmen, uluslararası kuruluşlarda bu isimle kabul edilmesi Yunanistan tarafından engellenmiştir. Birleşmiş Milletlerdeki yerini “Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya (FYROM)” ismiyle alan

---

⁴⁹⁶ Çakmak, a.g.e.s. 121

⁴⁹⁷ Kurubaş, a.g.e.s. 300

*Makedonya, Yunanistan'ın sahip olduğu veto yetkisini kullanmasından dolayı, halen NATO ve AB üyesi olamamaktadır.*⁴⁹⁸

“1936 da çıkarılan bir yasayla, Makedonca konuşmak, şarkı söylemek, Makedon kimliğini vurgulamak devlet güvenliğine karşı eylemler arasında sayılmış, Makedonca konuşma yasağını ihlal edenlerin, telaffuz ettikleri her kelime karşılığında dillerinden parçalar koparılmış veya iğneyle delinmiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak, Makedonca konuştuğu tespit edilen 5000 civarında Makedon ya cezaevlerine gönderilmiş, ya temerküz kamplarına sürülmüştür”⁴⁹⁹ 1938 den beri Makedon okulları yasaklanmış olup, hala bu dilde eğitim ve yayın yapmak mümkün değildir.

6.6.3. Arnavutlar

Yunanistan'ın en kalabalık azınlık gurubunu teşkil eden Arnavutlar “Müslümanlar, Ortodoks Hristiyanlar ve ikinci dünya savaşı sonrası gelen sığınmacılardan oluşmaktadır.”⁵⁰⁰ Yunanistan'ın katı tutumu, nüfusları hakkında kesin bir rakam vermeyi engellemektedir. Ancak 200-900 bin arasında tahminler yapıldığını söylemek mümkündür

Yunan hükümetleri Ortodoks Arnavutları (Arvanidesler) Yunanlı saymışlar ve bu azınlığa etnik, kültürel haklarını tanımadıkları gibi, dilleri Arvanitika'yı öğretim kurumlarında öğrenmelerine izin vermemişlerdir. Müslüman olan Çamerya Arnavutların ise, büyük kısmı 1946-1949 yılları arasında ülkede yaşanan iç savaşın ardından sınır dışı edilmişlerdir. II. Dünya savaşından sonra Çamerya meselesi gündeme gelmiş, BM Uluslararası Araştırma Komisyonu Çamerya Arnavutlarına yönelik katliam ve baskıları teyit etmiştir. Yunanistan'ın baskı ve yıldırma politikalarına rağmen Yunanistan da halen 100-150 bin civarında Müslüman Çameryan Arnavut'unun yaşadığı tahmin edilmektedir.

⁴⁹⁸ Aykut Softalar, **Makedonya Yunanistan İsim Sorunu**, Akademik Perspektif, çevrim içi, <http://akademikperspektif.com/2012/02/28/makedonya-yunanistan-isim-sorunu/erişim> 5.1.2014

⁴⁹⁹ Kurubaş, a.g.e.s..300

⁵⁰⁰ Çakmak, a.g.e.s..119

*Yunanistan bu azınlığı yok saymakta, ana dilleriyle eğitim hakkı tanımamakta, ev dışında dillerini kullanmalarına müsaade etmemektedir.*⁵⁰¹

Avrupa birliğine üye ülkeler arasında ırkçılık ve ayrımcılığın en yaygın olduğu ülke Yunanistan'dır. 2006 dünya kupası sırasında Arnavutluğun Yunanistan'ı 2-1 yendiği maçı kutlayan bir Arnavut öldürülmüş, Arnavut asıllı bir Yunan öğrencinin Ulusal bayramlarında Yunan bayrağını taşıması olay olmuştur. Yunanistan'ın bu insan hak ve özgürlüklerine aykırı tutumu AB komisyonlarınca teyit edilmesine rağmen, bir değerler birliği iddiasında olan AB tarafından bugüne kadar hiç bir müeyyide uygulanmamıştır.

6.7. Hollanda

9 Ağustos 2013 sayımına göre nüfusu 16.795.200 dür.⁵⁰² Bölgesel ve azınlık diller şartını imzalayıp yürürlüğe koyan AB ülkeleri arasındadır. BM Medeni ve siyasi haklar sözleşmesini çekince koyarak 1979 yılında imzalayıp-onaylayarak yürürlüğe koymuştur. “Nüfusunun %80,7 si Hollanda'lılardan, %5 i AB vatandaşlarından, %2,8 i Frizyanlarda'dan, %2,4 ü Endonezyalılarından, %2,2 si Türklerden, %2 si Surinamlılardan, %2 si Faslılardan, %2,8 si diğerlerinden oluşmaktadır.”⁵⁰³

“Hollanda ülkesindeki azınlıkların varlığını inkâr etmemekle birlikte, uluslararası azınlık rejimini de tam olarak benimsememiştir. Dejure tanımadığı azınlıkları, de facto tanıyarak gerekli düzenlemeleri yapmıştır”⁵⁰⁴ Hollanda da korunan veya bir başka ifadeyle azınlık dilleri olarak kabul edilen diller, Frizyan, Romen, Yahudi dilleri ile Aşağı Sakson ve Limburjua dilleridir. “Seksenli yılların başında daha önce misafir işçiler olarak kabul edilen gurupların kalıcı olduklarına karar verilmesi üzerine, Hollanda ve İsveç gibi ülkeler kendilerini çok kültürlü

---

⁵⁰¹ Çelik B.,<http://albanian4ever.blogcu.com/balkanlarda-arnavut-sorunu/956947erişim> 5.1.2014

⁵⁰²

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi,erişim 5.1.2014

⁵⁰³ Çakmak, **AB nin Etnik...**,s.52

⁵⁰⁴ Kurubaş, **a.g.e.s.**.283

toplum olarak nitelermeye başladılar. Bunun bir sonucu olarak birlikte yaşam imkânlarını geliştirmek için azınlık politikaları ürettiler. Bunun için Hollanda da azınlık denilince genellikle göçmen kökenli guruplar akla gelmektedir.”⁵⁰⁵ “Hollanda toplumunun en kayda değer yönlerinden biri mezhep ayrımıdır. Katolikler, Protestanlar ve herhangi bir kiliseye bağlı olmayanlar ülkenin sosyal hayatının her alanında örgütlenmişlerdir. Ülkede dinsel temelli bir parçalanmışlık vardır”⁵⁰⁶ “60’lı yıllara kadar bir Protestan’ın Katolik bir bakkalda alış veriş yapması mümkün değildi. İki grup arasındaki gerginlik güncel hayatın tüm alanlarına yansımıştı.”⁵⁰⁷ H.Daalder’e göre,“Hollanda ulusu sistemli ve kararlı bir ulus inşa sürecinden ziyade yavaş ve kararlı ulusal bütünleşme ile doğmuştur. Ulusal bütünleşme ilk merhalede seçkinlerin uzlaşmasıyla sağlandı, daha sonra aşamalı olarak toplumun diğer kesimlerine yaygınlaştırıldı. Böylece siyasal iktidarın tek merkezde toplanamayacağına ilişkin anlayış, siyasal kültürün önemli bir dayanağını oluşturdu;; geleneksel çoğulculuk istikrarlı ve meşru biçimde çoğulcu modern toplum yapısına yol açtı.”⁵⁰⁸ “Hollanda hükümeti dil azınlığı ile etnik azınlığı farklı olarak görmektedir. Hollanda’ya göç eden ve Hollanda vatandaşlığını almayan kişiler etnik azınlık olarak kabul edilmektedir. Hollanda Anayasa’sının 1. Maddesine göre herkes yasalar önünde eşittir;; kimse etnik, dinsel, dilsel veya ırksal farklılıklarından dolayı ayrımcılığa uğrayamaz.”⁵⁰⁹ “Hollanda azınlıkları eski ve yeni olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Eski azınlıklar dinsel ölçüt bağlamında Katolikler, Protestanlar ve laik kesimlerden oluşmaktadır. Yeni azınlıklar ise, büyük oranda Akdeniz ülkelerinden ve eski sömürgelerden gelen göçmen işçiler ve mülteci guruplardan oluşmaktadır.”⁵¹⁰

6.7.1. Frizyanlar

Frizyanlar (Friesler) ülkenin kuzeyindeki ülkenin en büyük eyaleti Frisland ile Groningen civarında yaşarlar. “Frizyanca Eyalet halkının yarısından az fazlasının %54 ünün ana dilidir. Frizyanca seçmeli ders olarak 1937 yılında müfredata girmiştir.1980 yılına kadar Frizyanca ilköğretimin üst sınıflarında hem öğrenilen dil

⁵⁰⁵ Kadir Canatan, **Avrupada Ulusal Azınlıklar**, İstanbul, Adım Dağıtım, 2013, s.79-80

⁵⁰⁶ Kurubaş, a.g.e.s.283

⁵⁰⁷ Canatan, a.g.e.s.79-80

⁵⁰⁸ Kurubaş, a.g.e.s..284

⁵⁰⁹ Çakmak, a.g.e.s..53

⁵¹⁰ Canatan, a.g.e.s.245

hem de öğretim dili olarak kullanılmıştır. İlk kez 1980 yılında Frizyanca ilköğretimde zorunlu ders olarak konulmuş ve o günden bu yana eğitimin diğer alanlarında genişletilerek uygulanagelmiştir.”⁵¹¹

“İlköğretimde öğrenilen dil olarak, Frizyan diline ilk iki yıl haftada 1 saat zaman ayrılırken, ileriki yıllarda bu 45 dakikaya düşmektedir. Buna karşın öğrenim dili olarak ilk iki yıl haftada 3 saat, sonraki yıllar 1 saat olarak daha fazla vakit ayrılmaktadır. Eyaletteki Ortaokulların çoğunda da (%73) Frizyanca ilk yıl ders programında haftada bir saat, diğer okullarda öğretim yılının bir döneminde çoğu kez Hollandaca dersinin içinde verilmektedir. Öğrenim dili olarak en çok coğrafya ve beden eğitimi derslerinde, en az ise İngilizce ve matematik derslerinde kullanılmaktadır.”⁵¹² Frizyan Televizyonu yılda 31 saat ülke çapında, haftada bir saat bölge çapında Frizyan dilinde yayın yapmaktadır. Ayrıca Hollanda’nın Groningen, Genderland ve Frisland’ın bazı yerlerinde Aşağı Saksonca konuşulmaktadır. Bu dil, sadece ilköğretimde ders olarak okutulmaktadır.

6.8. Belçika

2007 yılı verilerine göre nüfusu 10.584.534⁵¹³ dür. “Nüfusun %57,2’sini Flamanlar (Hollanda kökenliler), %32,4’ünü Valonlar (Fransız kökenliler), %1’ini Almanlar, %1’ini İtalyanlar, %1’ini Türkler, %1’ini Lüksemburglular, %1’ini Araplar teşkil etmektedir.”⁵¹⁴ Belçika Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartını imzalamamış, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesini ise ancak 2001 yılında imzalamış, onaylamamıştır. Üzerinde bulunduğu topraklar Almanlarla Latin dünyasının çekişme alanı olduğundan, geride farklı toplumsal yapılar ve etnik kalıntılar bırakmıştır. Çoklu yapısını biraz da bulunduğu coğrafyanın zaruretlerine borçludur. “Belçika dil bölgelerine ayrılan üç toplumlu, dört bölgeli bir devlettir. Ulusal kimliği Valon, Flaman ve Almanların toplamının bir ürünüdür.”⁵¹⁵ “Belçika, ülkede üç resmi dil konuşulduğunu ve ülkenin dört dil bölgesine ayrıldığını 1970

---

⁵¹¹ Kurubaş,a.g.e.s.284

⁵¹² Canatan,a.g.e.s.246-251

⁵¹³

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfusa_g%C3%B6re_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCdevletler_listesi erişim 5.1.2013

⁵¹⁴ Çakmak ,a.g.e.s.25

⁵¹⁵ Kurubaş,a.g.e.s..287

Anayasa reformuyla resmen tanıdığıdır. Bu dil bölgeleri;; Nüfusun % 56'sının toplandığı, nispi bir artış gözlenen, Hollanda dilinin konuşulduğu flaman illeri;; nüfusun %32'sinin toplandığı, Fransızca konuşulan Valon bölgesi, iki dilli sayılan, ama aslında nüfusun büyük bölümünün Fransızca konuştuğu Brüksel bölgesi, Eupen ve Saint-Vith çevresindeki birkaç komünde, ülke nüfusunun % 1 'inden azının yaşadığı ve Almanca konuştuğu doğu kesimi.”⁵¹⁶

1830 yılında kurulduğunda aslında bu ülkenin tekil bir devlet olması hedeflenmişti. Baskın dilin Fransızcaydı. Bundan rahatsız olan Flamanların çabalarıyla 1883 yılında Flaman diliyle eğitime başlandı.1932 yılında Flamanca, Flaman bölgesinin resmi dili oldu, Fransızca Valon bölgesinin dili olarak kaldı. 1962 yılında Flamanlarla, Valonlar arasında dil sınırları çizildi. Brüksel iki dilli başkent olarak kalmaya devam etti.1970-80 Anayasa reformları ile Belçika üç toplumlu devlet haline geldikten sonra,1989 reformu ile Federasyon benzeri bir devlete dönüştü.”⁵¹⁷

“Merkezi devlet, bölgeler, topluluklar, eyaletler ve kominler biçiminde beş ayrı karar düzeyi kuruldu.”⁵¹⁸ Flaman ve Valon bölgelerinin bir mahalli hükümeti bir de yerel parlamentosu sayılabilecek bölge konseyi mevcuttur.

Belçika tarihinin en büyük dönüşümlerden biri, siyasi partilerin 1968-78 döneminde dil ekseninde etnikleşerek yeniden örgütlenmeleridir. Kurulduğu tarihten beri dil bölgeleri arasında gerilim eksik olmamıştır. “Netice de bu kutuplaşma Belçika devletini üniter bir devletten federal bir devlete dönüştürmüş, ABD ve Kanada gibi devletlerde federasyon yapıları temelde özerk yapıların bir araya gelerek yetkilerinin bir kısmını merkezi yapıya devretmeleri ile oluşmuşken, Belçika’da bu süreç tam tersine işlemiştir.”⁵¹⁹ “Öyle ki dil sorunlarının alevlendirici niteliğinden ötürü nüfus sayımlarında ana dil ile ilgili sorular çıkarılmak zorunda kalınmıştır.”⁵²⁰ Bugünde bu gerilim devam etmektedir. Dil farkı Belçika’da bir zenginlik değil,

⁵¹⁶ <http://www.nuveforum.net/1994-belcika/183198-belcika-nin-dil-sorunu/erişim> 5.1.2013

⁵¹⁷ Tacar, a.g.e.s. 122

⁵¹⁸ Kurubaş, a.g.e.s.288

⁵¹⁹ Kurubaş, a.g.e.s..289

⁵²⁰ Astrid Menz ve Christoph Schroeder, **Türkiye’de Dil Tartışmaları**, 2.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.150

sorundur. Ülke birbirine mesafeli farklı dil kompartımanlarına ayrılmış durumda. Öyle ki, her dil bölgesi ötekinin diline karşı düşmanca bir tutum takınabilmektedir

*Vemmel Brüksel'in dışındaki bir semt. Bu semtte yaşayan varlıklı ailelerin çoğu Fransızca konuşuyor. Ancak yasalara göre, bu bölgede tüm resmi faaliyetlerin Flamanca yürütülmesi gerekiyor. Polis tutanakları Oy pusulaları bu düzenlemeye göre Flamanca olmak zorunda. Belediye Başkanı belediye konseyi toplantısına başkanlık ettiğinde, bir tek Fransızca kelime söylemesine hatta bir kelimeyi Fransızcaya tercüme etmesine bile izin verilmiyor. Aksi durumda alınan tüm kararlar iptal ediliyor.*⁵²¹

Dil eksenli ayrışma hemen her seçim sonrasında alevlenmiştir; “2007 yılında 194 günde kurulabilen hükümet, 1988 seçimlerinin ardından 148 günde, 1979 seçimlerinin ardından 107 gün ve 1992 seçimlerinin ardında ise 102 günde kurulabilmişti.”⁵²² “13 Haziran 2010 erken genel seçimlerinden sonra hükümetin 540 gün sonra kurulabilmesi dil temelli ayrışmanın siyasi uzlaşmayı ne kadar derinden etkilediğini göstermektedir.”⁵²³ Ayrıca son yerel seçimlerde ayrılıkçı Flaman ittifakının oy oranını yükseltmesi, hükümet krizlerinde Fransızca konuşanlarla Flemenkçe konuşanlar arasında yükselen ayrılma talepleri Belçika'nın geleceğini ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Her dil, kendi bölgesinde dışında adeta yasak durumundadır. Eğitim de bu dil eksenli ayrışmaya göre yapılmaktadır. Flamanca konuşulan bölgelerde Fransızca, Fransızca konuşulan bölgelerde Flamanca yasak dildir. Bu dil bölgelerinde diğer dil ile eğitim veren okullara devlet desteği verilmediği gibi diplomalarına denklik de verilmemektedir. Her dil bölgesi içindeki azınlıklara kendi diliyle eğitim hakkı verme konusunda isteksizdir. Kurubaş'a göre;; “Belçika bu yürütülmesi güç birlikteliğin varlığını uluslararası ilişkilerde oynadığı role ve AB faktörüne borçludur.”⁵²⁴

---

⁵²¹ Sabah Gazetesi, 26.7.2010

⁵²² Bugün Gazetesi, 17.02.2011

⁵²³ <http://www.ntvmsnbc.com/id/25303188/erişim> 06.01.2014

⁵²⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi erişim 05 01 2014

6.9. Romanya

“22.303.552 olan nüfusunun %83,8’i Romenlerden, %6,7 Macarlardan, %1,1 Çingenelerden, %0,3’ü Ukraynalılardan, %0,2’si Almanlar’dan, %0,1’i Türklerden oluşmaktadır.”⁵²⁵ Romanya hem Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini (1998) hem de Bölgesel ve azınlık dilleri Avrupa şartını (2008) imzalayıp yürürlüğe koyan ülkelerden biridir. Romanya’nın en önemli azınlığı olan Macarların % 96’sı Transilvanya ve Banat’ta yaşamaktadır. Ülkenin resmî dili, Romence’dir. Bu dil Latin kökenli olup Moldova’ca ile aynı dildir. 1989'a kadar, Macarlar hariç, azınlıklara hiçbir hak verilmeden, sıkı bir baskı politikasıyla yönetilmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Macar Krallığı'nın bir parçası olan Transilvanya bölgesi, 1920 yılında imzalanan Trianon Antlaşması ile Romanya'nın egemenliği altına girmiştir.1918 öncesinde ayrıcalıklı bir ulus olan Transilvanya Macarları da, bu bölgenin Romanya'nın kontrolüne geçmesinden sonra bir azınlık haline gelmişlerdir. Komünist dönemin ilk yıllarında Macar azınlık ile Romanya devlet aygıtı arasında olumlu ilişkiler söz konusu olmuştur. Yükseköğretim de dâhil olmak üzere etnik Macarlara tüm düzeylerde kendi dillerinde eğitim hakkı tanınmıştır. Fakat 1956 yılında Macaristan'da Sovyet yönetimine karşı düzenlenen ayaklanmadan sonra komünizm karşıtlığının Romanya'da Macarların yoğun olarak yaşadığı bölgelere yayılacağı korkusu ile asimilasyon politikası uygulamaya konmuştur. Bu kapsamda azınlık kimliklerini asimile etmek amacıyla dil ve eğitim politikasını kullanan Romanya Komünist Partisi (RKP), tüm düzeylerde Macarca eğitimi sistematik olarak engellenmeye başlamıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cluj şehrinde kurulan Macar Bolyai Üniversitesi, 1959 yılında Romen Babeş Üniversitesi ile birleştirilmiştir. Toplumsal hareketlilik ve kariyer başarısı için Romence dilinin konuşulması teşvik edilmiştir. Genel olarak Ceausescu döneminde etnik Macarların Romen toplumuna asimilasyonu, toplumu homojenleştirme çabalarının

---

⁵²⁵ Çakmak, a.g.e.s. 108

*önemli araçlarından birisi olmuştur. Bu kapsamda, Macar eğitim kurumlarının kapatılmasına ek olarak, 1952 yılında oluşturulan Macar Özerk Bölgesi 1968 yılında kaldırılmış ve etnik Romen toplulukları Macarların bulunduğu bölgelere yerleştirilmiştir.*⁵²⁶

Baskı politikası Romanya'daki milliyetlerin 1993 yılında "milli azınlık" olarak tanınması ve haklarının anayasaya derç edilmesiyle sona ermiştir. Böylece bu halklar, kendi kuruluşlarını oluşturarak milliyetlerini temsil etme, onların haklarını koruma ve geliştirme yolunda faaliyetlerde bulunabilmekte; ülkenin siyasî, sosyal ve kültürel alanlarında kendilerini gösterebilmektedirler. Azınlıkların ana dil eğitimi Anayasa'nın 32. maddesinin 3. Bendinde düzenlenmiştir: "Millî azınlıkların kendi dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim yapma haklarına sahiptir;; bu hakları gerçekleştirme biçimleri kanunlarla belirlenmektedir." Yasaya göre, Romanya'daki azınlıkların ana dili eğitimi üç şekilde yapılabilir: ana dilinde eğitim, kısmen ana dilinde eğitim ve Romen okullarında ana dili dersi eğitimi. Romanya Anayasası, ulusal azınlıklara verilen hakları kolektif haklardan çok, ulusal azınlıklara mensup kişilere bireysel hakları tanımakla sınırlı tutmuştur. Diğer yandan, Romanya Anayasası tüm azınlıklara eşit haklar vermesine karşın, etnik Romenlerin birliğini devletin temeli haline getirir. Romence'yi ülkenin resmi dili, -Uyanın Romanyalıları-milli marşı olarak kabul eder.1991 Anayasası'nda 2003 yılında yapılan değişiklikler ile oluşturulan yeni anayasa, ulusal egemenliğin Romen halkına ait olduğunu belirtmiştir. Böylece Romen etnik çoğunluk, Romanya devletinin temel unsuru olarak tanımlanmaya devam etmiştir. "Anayasanın 3. Madde 1. paragrafına göre Romanya'da devlet, Romen halkının birliği ve vatandaşlarının dayanışması üzerine kurulmuştur. Aynı maddenin 2. Paragrafında; ırkı, etnik ve toplumsal kökeni dili, dini, cinsiyeti ne olursa olsun tüm vatandaşların ortak ve bölünmez vatanının Romanya olduğuna dikkat çekilerek, dil farklılığının vatan kavramı içerisinde eritildiği ima edilmiştir. 6. maddenin 1. paragrafı Devlet, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliğini koruma, geliştirme ve ifade hakkını tanır ve garanti eder ifadesiyle ulusal azınlıkların diğer haklarıyla birlikte dilsel kimlik hakkını da anayasal güvence altına almaktadır. Romanya'da Anayasa'nın 32. Maddesi uyarınca, eğitimin bütün kademelerinde, eğitim dili olarak

⁵²⁶ Ağır Bülent Sarper, Romanyanın Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Romen Milliyetçiliği ve Etnik Macar Azınlığı, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 8, Sayı: 30, 2012 s.150

Romence'nin kullanılacağı belirtilmiş, ancak yasal düzenlemelerle uluslararası bir dilin de eğitim dili olarak kullanılabileceği ve etnik azınlıkların kendi ana dillerinde eğitim hakkı olduğu anayasal güvence altına alınmıştır. Romanya Anayasası sadece ülke içindeki azınlıklarla ilgili düzenleme yapmamakta, aynı zamanda ülke sınırları dışında yaşayan Rumen azınlığa ilişkin hükümlere de yer vermektedir. Anayasa'nın 7. maddesinde "Devlet yurtdışında yaşayan [etnik] Rumenlerle bağların güçlendirilmesini destekler ve vatandaşı oldukları devletin mevzuatına uygun olarak onların etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliğinin korunması, geliştirilmesi ve ifade edilmesi doğrultusunda hareket eder, denilmektedir."⁵²⁷

Romanya'da azınlıklara yönelik düzenlemeler esas olarak AB katılım sürecinde ivme kazanmıştır. Sağlanan geniş imkânlarla rağmen Romanya'da özellikle Macar etnik azınlığı tatmin etmek mümkün olmamıştır. Macaristan sınırındaki Transilvanya (Erdek) bölgesinde yaşayan Macar azınlık zaman, zaman gösteriler düzenleyerek özerklik taleplerini dile getirmektedir. "Laszlo Tokes'in liderliğindeki radikal kanat 2003 yılında Transilvanya Macarları Ulusal Konseyi ile Haziran 2004 tarihinde ülkesel özerklik yönündeki baskıyı arttırmak amacıyla Karpatya Havzası Macar Özerk Konseyi'ni kurmuştur. Şubat 2008 yılında ise başta Targu Secuiesc olmak üzere Transilvanya'da 14 bölgede gösteriler düzenlenmiş, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de de binlerce kişi, göstericilere destek amacıyla 'Szeklerland'a özerklik' yazılı pankartlarla Romanya Büyükelçiliği'ne yürümüştür. Ekim 2013'de 100 bin kişinin katıldığı özerklik yürüyüşü tekrarlanmıştır."⁵²⁸

"Romanya'da Macar azınlığın yoğunlukta yaşadığı bölgelerden biri olan Harghita, Covasna ve Mara Mureş gibi büyük şehirlerden oluşan Secuiesc bölgesinde ise, 2007 yılında gayri resmi olarak yapılan özerklik referandumunun sonuçları 2008 yılında Secuiesc bölge meclisi başkanı tarafından açıklanarak, bölge halkının %99.32'lük bir oranla özerklik istediği vurgulanmıştır. Romanya hükümetinin tarihten ders almadığını belirten Secuiesc Bölge Meclis Başkanı Laszlo Tokes, "Kosova'ya özerklik verilmediği için bağımsızlığı seçmek zorunda kaldı, bize

⁵²⁷ Bilgehan Atsız Gökdağ, Balkan Ülkelerinin, Anayasalarında Dil kullanımı ile ilgili Düzenlemeler, çevrimiçi, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1019526915_G%C3%B6kda%C4%9FBilgehanAts%C4%B1z-prof-69-97.pdf erişim 15.1.2014

⁵²⁸ <http://www.demokrathaber.net/dunya/romanyadaki-macarlar-ozerklik-istiyor-h24107.html> erişim 13.01.2014

özerklik verilmediği takdirde bizde aynı yolu izlemek zorunda kalacağız diyerek hükümeti tehdit etmiştir. Macar azınlığın oluşturduğu tehdit, herhangi bir oldubitti ile karşılaşmak istemeyen Romanya'yı Kosova'nın bağımsızlığını tanımamak zorunda bırakmıştır.”⁵²⁹ Uzun vadede Romanya'dan kopmayı planlayan Macar azınlık, “yaşadıkları bölgelerde toprak satmamakta, başkalarının sattığı toprakları ise normal değerinin çok üstünde bedeller ödeyerek satın almaktadır İlköğretimden lise bitimine kadar Macarca eğitim almak mümkündür. Bölgede birkaç radyo ve televizyon Macar diliyle yayın yapmaktadır.”⁵³⁰ “Romanya'da Komünist rejime kadar Türklerin ilkokulları, 8 yıllık Öğretmen-İmam Hatip okulu semineri vardı. Bunlardan vazife gören öğretmenlerin maaşlarını, Öğretmen İmam-Hatip okulundaki kayıtlı öğrencilerin yiyeceğini ve yatağını Romen Hükümeti temin ederdi. 1944'ten sonra ise diğer demir perde ülkelerinde olduğu gibi. Romanya'da yaşayan bütün Türklerin okulları, dernekleri, gazete ve dergileri kapatılmış, Türkçe konuşmak yasaklanmış, dinî faaliyetler engellenmiş, kültürel çalışmaları yasaklanmıştı. Yönetim Türk çocuk ve gençlerini Romen okullarında okumaya mecbur etmiş;; anadillerini unutmak zorunda bırakmıştı. Ancak Yeni dönemle birlikte mantalite değiştiği için, Türkçe eğitime de müsaade edilmiştir. Türklerin Mecidiye'de Mustafa Kemal Atatürk İlâhiyat ve Pedagoji Koleji adında bir okulları, Karadeniz ve Hakses isimli iki dergileri vardır.”⁵³¹

6.10. Macaristan

2011 verilerine göre nüfusu 10.106.000'dir. “Ülke nüfusunun % 93,6'sı Macarca, geriye kalanları, Romanca, Almanca, Slovakça, Sırp-Hırvat-Boşnak dilini konuşmaktadır.”⁵³² Macaristan Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesi ile Bölgesel veya azınlık dilleri Avrupa şartını imzalayan AB ülkelerinden biridir. 1993 yılında –Ulusal etnik haklar yasası çıkarılarak, azınlıklar konusunda önemli bir adım atılmıştır. Macaristan'ı azınlık hakları konusunda öteki AB ülkelerine göre daha cesur davranmaya iten, I. ve II. Dünya savaşlarında büyük miktarda toprak kaybetmesi ve

⁵²⁹ 24 Şubat 2008 tarihli, Romanya'daki Macar Azınlık, Bağımsızlık İstiyor Haberi, çevrimiçi, <http://www.haberler.com/romanya-daki-macar-azinlik-resmen-bagimsizlik-haberi/> erişim 23.02.2014

⁵³⁰ “http://tr.org/wiki/Romanya'daki_Macar_az%C4%B1n%C4%B1%C4%9F%C4%B1

⁵³¹ Giray Saynur Bozkurt, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, (Bahar 2008) C.5, S. 17.s.13-18

⁵³² Çakmak. a.g.e.s.97

neredeşye nüfusuna yarısına yakın bir Macar topluluğunun sınırları dışında kalmasıdır. Macaristan içindeki azınlıklara geniş haklar tanıyarak Macar azınlıkların bulunduğu ülkeleri aynı şekilde davranmaya mecbur etmeye çalışmakta, böylece sınırları dışındaki Macarların kimliklerini koruyabilmeleri yönünde çaba sarf etmektedir. Yani, Macaristan'ın azınlıklara dönük iç politikasının esas hedefi, toprakları dışında kalan soydaşlarını korumaktır. Bu politikanın, iki savaşta kaybedilen toprakları kazanmaya dönük uzun bir politika olduğu açıktır. Macaristan'da en büyük etnik azınlıklar 210 binlik nüfuslarıyla Romenler ve 118 binlik nüfuslarıyla Almanlardır. Bunlar da %2 ve %1'lik oranlara tekabül etmektedir ki, Macar toplumu için bir tehdit olmaktan uzaktırlar. Daha önemlisi, bu azınlıkların bir bölgede yoğunlaşmayıp, ülke geneline dağılmış olmalarıdır. Hiçbir azınlığın özerklik veya bağımsızlık talebi yoktur. Esasen ülke genelinde dağılımları da bu tip taleplere imkân vermemektedir. “Macaristan 1991-2003 yılları arasında Ukrayna, Almanya, Slovenya, Romanya, Hırvatistan, Slovakya, Sırbistan ve Karadağ ile etnik azınlıkların haklarını düzenleyen antlaşmalar imzalamıştır.”⁵³³

Bu ülkelerin çoğu içlerinde Macar azınlık barındıran ülkelerdir. Romanya'da % 6,7, Slovakya'da % 9,7, Slovenya'da %0,4, Ukrayna'da %0,33, oranında Macar kökenli bulunmaktadır. Sırbistan ve Hırvatistan'da da önemli bir Macar azınlık vardır.1 Nisan 2013'de yürürlüğe giren Macar Anayasasının giriş H maddesine göre Macaristan'ın resmi dili Macarcadır ve devlet bu dili korumakla mükelleftir. “Anayasa'sının 68. Maddesi ise etnik azınlıkların haklarını güvenceye almakta, ana dilleriyle eğitim almalarına imkân sağlamaktadır. Azınlık dilinde eğitim alabilmek için en az 8 öğrencinin talepte bulunması gerekmektedir. Bu hakkı azınlıkların çoğu kullanmamış, azınlık nüfusunun dağılık olması da bu hakkın kullanılmasını engellemiştir.”⁵³⁴ Azınlık dillerinde yayın mümkün olmasına rağmen herhangi bir azınlık diliyle yayın yapan bir TV yoktur.

---

⁵³³ Çakmak, a.g.e. s. 97

⁵³⁴ a.g.e.s.98

6.11. Slovakya

5.470.000 olan nüfusunun %85,8'i Slovaklardan, % 9,7'si Macarlardan, % 1,7'si Romenlerden, %1'i Ruhenian/Ukraynalılardan oluşmaktadır.⁵³⁵ Slovakya 31 Aralık 1992'de Çekoslavakya'dan ayrılarak kurulan bir devlettir. Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesi ile Bölgesel ve azınlık diller şartına taraftır. 2004 yılında AB'ye katılan Slovakya'da en önemli azınlıklar Macarlarla, Romenlerdir. "BM tarafından yapılan çalışmalarda resmi kayıtlara geçmemiş Romen oranının %10'lara ulaştığı tahmin edilmektedir. Slovak Anayasasının 12. Maddesine göre, kişiler;; dil, din, mezhep, ırk cinsiyet ve siyasi görüş farkı gözetilmeksizin kanunlar önünde eşittir. Anayasanın 34. Maddesi ise etnik grupların kültürlerini geliştirme, ana dillerinde haber alma ve yayma, eğitim kurumlarını kurma haklarını sağlamıştır. Ancak yine anayasaya göre bu hakların Slovakya'nın egemenlik ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atmadan kullanılması gerekmektedir."⁵³⁶ Slovakya 2004 yılında AB'ye katılmasına rağmen 1.Ekim 2009'da yürürlüğe giren -ulusal dili kullanma yasası- ile azınlık dillerinin kullanımına dair ciddi kısıtlamalar getirmiştir. "Yasaya göre, Resmi daire ve kamu hizmetlerinde Slovakçadan başka dilleri konuşanlara 5.000 Euro'ya kadar para cezası ön görülmekte, Mevcut düzenlemeyi denetlemek için resmi kurumlarda dil polislerinin istihdam edilmesi planlanmakta, ülke genelinde devlet memurları, öğretmenler ve gazetecilerin çalışabilmesi için Slovakça yeterlilik sınavını geçmeleri şart koşulmaktadır. Ayrıca, azınlıkların %20'den az olduğu yerlerde resmi işlemlerde azınlık dillerinin kullanımı yasaklanmaktadır."⁵³⁷ Slovakçayı koruma yasasıyla getirilen kısıtlamaların o dönemde AB tarafından herhangi bir yaptırım veya eleştiri ile karşılanmaması dikkat çekici bulunmuştur.

Slovakya'da azınlık dillerinin kullanımına ilişkin hak devlet dilinin öğrenilmesine ek ona bağlı bir hak olarak verilmiştir. Zira Slovakça resmi dildir ve yukarıda zikredilen ulusal dili kullanma yasasına göre koruma altındadır. AB sürecinde Slovakya, Macar ve Romen azınlıklarından dolayı sıkıntılar yaşamıştır. Macaristan ülke dışındaki Macar'ların her türlü azınlık haklarına müdahil olmaktadır.

⁵³⁵ a.g.e.s.110

⁵³⁶ a.g.e.s.111

⁵³⁷ <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/153/norvece-secimler.aspx> erişim 22.2.2014

Macaristan'la yapılan ikili antlaşmalarla Macar azınlığın hakları bir anlamda güvenceye alınmıştır. Romenlerin dağınık yaşamaları, yaşam kalitelerinin düşük olması ve toplumdaki kopuk gettolarda yaşamaları münasebetiyle eğitim ve sağlık imkânlarından yararlanmaları mümkün olmamaktadır."⁵³⁸

Azınlıkların kendi dilleriyle eğitim almaları %20'lik oranı aştıkları bölgelerde mümkündür. Bu nüfus oranına bazı bölgelerde sadece Macarlar ulaşabilmekte, pratikte bu haktan sadece Macar azınlıklar yararlanmaktadır.

6.12. İtalya

Nüfusu 60.157.214'tür. Ulusal azınlıkların korunması çerçeve sözleşmesine taraf olan İtalya, Bölgesel ve azınlık dilleri Avrupa şartını imzalamış, ancak onaylamamıştır. Resmi dil İtalyanca, Toskana bölgesine özgü bir dil iken Dante ve Boccaccio gibi yazarlar tarafından bütün İtalya'da yaygın hale getirilmiştir. "İtalya devleti kurulduğunda, İtalyanca konuşanların tüm nüfusa oranı % 2,5'i geçmemekteydi."⁵³⁹ Bugün ise, İtalyanca ülkenin tamamında konuşulabilmektedir. "Diğer dilleri konuşanlar, Sarduca % 2, Friulian %1,2, Almanca %0,5, Güney Tirol % 0,5, diğerleri %1 nispetindedir."⁵⁴⁰ "İtalya'nın resmi dili İtalyanca olmakla birlikte, azınlıklar ülkenin dil ve kültür zenginliği olarak görülmüş, 15 Aralık 1999'da çıkarılan, 2000 yılında yürürlüğe giren Tarihsel azınlıkların korunması için kurallar başlıklı kanunla, 12 ayrı azınlık grubu tanınmıştır. Arnavut, Alman, Katalan, Hırvat, Yunan, Fransız, Franko-Provençal, Friulian, Ladin, Oksitan, Sardinya ve Slovenlerden oluşan bu azınlık gruplarının dillerini öğrenmeleri, özel radyo ve televizyon yayıncılığı yapmaları serbesttir. İtalya azınlıkları üç kategoride ele almış ve buldukları bölgeye göre değişik düzeylerde koruma sağlamıştır. Birinci kategoridekiler sınır bölgelerinde toplu yaşayan çok dilli azınlıklardır. Bunlar Aosta vadisindeki Fransız dil azınlığı, Trento-Alto Adige'deki Alman dil azınlığı ve Friuli-Venezia-Giulia'daki Sloven dil azınlığıdır. Bunlara özel statü verilerek geniş yasama

---

⁵³⁸ Çakmak, a.g.e.s.113

⁵³⁹ Erozan, Ulus D...s.137

⁵⁴⁰ Çakmak, a.g.e.s.73, Kurubaş, a.g.e.s. 225

ve yönetim özerkliği sağlanmıştır”⁵⁴¹ Özerklik statüsü verilen bu üç dil azınlığının nüfusları Almanlar 300.000, Fransızlar 90.000, Slovenler 50-100.000 civarında olup, 60 milyonluk İtalya nüfusu içinde önemli bir yekûn teşkil etmemektedirler.” İkinci kategorideki dil azınlıkları ülkenin değişik bölgelerine dağılmış durumda olan heterojen azınlıklardır. Bunlar Arnavutlar, Katalanlar, Germanik olan Walserler, Cimbres ve Mocheniler, Yunanlılar, Ladinler, Hırvatlar, Franko-Provençallar, Oksitanlar, Friulialılar ve Sardinyalılardır. Bunlardan sadece Friulialılarla, Sardinyalılar yaşadıkları bölgelerde çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Dağınık ve mütecanis olmaları yüzünden dil ve kültürlerinin korunmasında sorunlar ve güçlükler yaşanmaktadır.”⁵⁴² Nüfusları, Arnavutlar 170.000, Katalanlar 28.500, Walserler 3.200, Cimbres 700, Mocheniler 1100, Yunanlılar 20.000, Ladinler 32-33.000, Hırvatlar 2-2300, Franko-Provençallar 175-200.000, Oksitanlar 50.000, Friulianlar 700.000, Sardinyalılar 1.300.000.’dir. En kalabalığı 1.300.000 olan bu azınlık gruplarının da İtalya nüfusu içinde önemli bir çoğunluk teşkil etmedikleri açıktır.” Üçüncü kategorideki azınlıkları ise, azınlık bir dil grubunun içindeki azınlık dil grupları teşkil etmektedir. İtalyan Anayasasının 6. Maddesi, *-cumhuriyet uygun önlemlerle dil azınlıklarını koruyacaktır-* diyerek azınlık kavramını dil ile irtibatlandırmıştır.⁵⁴³ “Ana, ilk, Lise ve üniversite öğretiminde eğitim dili İtalyancadır. Birinci kategoride ifade edilen üç özerk bölgede ilkokul ve bazı hallerde orta öğretimde yerel azınlık dillerinin öğrenimi için ek ders saatleri konulmuştur.”⁵⁴⁴ Oysa İtalya’da beş özerk bölge bulunmaktadır. Yukarıda sayılanlara ilaveten Sardinya ve Sicilya da özerktir. Üç bölgede Fransız, Alman ve Sloven azınlıklara tanınan hakların çoğu bu bölgelere tanınmamaktadır. Özerk üç bölgenin toplam nüfusu Sardinya’nın üçte birine bile tekabül etmemektedir. Nüfus arttıkça özerklik alanının daraltıldığı görülmektedir. Üç bölgeye tanınan nispeten daha geniş özerkliğin sebebi ise ikili uluslararası antlaşmalardır.

---

⁵⁴¹ Kurubaş,a.g.e.s. 213

⁵⁴² a.g.e.

⁵⁴³ Kurubaş,a.g.e.s.211

⁵⁴⁴ Tacar,a.g.e.s. 112

6.12.1. Fransızca ve Franko-Provençal Konuşanlar

“Fransızca konuşanların oturduğu Aosta vadisi 1860 Yılına kadar Fransa’ya bağlı bir bölgeydi. Bu tarihte İtalya’ya katılan bölge 1948 yılında Özerklik statüsü kazanmıştır. Özerklik yasasının 38. Maddesi, Aosta Fransız dili ile İtalyancanın eşit olduğunu ve eğitimde eşit süre ayrılacağını belirtilmesine rağmen, 1988-1989 öğretim yılına kadar uygulama yasa ile mütenasip olmamıştır.”⁵⁴⁵ “Aosta vadisinde Fransızca konuşanların nüfusu 20.000 civarındadır. Önceleri yaklaşık elli yıl Fransızca okullarda öğretilmiş, son zamanlarda yapılan bazı düzenlemelerle bazı konularda eğitim dili Fransızca olarak tanzim edilmiştir. Fransızca yayın yapan herhangi bir radyo, TV istasyonu yoktur.”⁵⁴⁶ Aosta vadisinde yaklaşık 91.500 kişi(Fransızca konuşanların 4,5 katı) Franko-Provençal dilini konuşmasına rağmen bu dilin herhangi bir yasal statüsü yoktur. Çok daha küçük bir topluluk tarafından konuşulan Fransızcaya tanınan hakların hiç biri bu dil grubuna tanınmamıştır. Bu dil daha çok kreşlerde ve özel teşebbüse ait bazı ilkokullarda kullanılmaktadır. Fransızca ile aynı statüye kavuşturulması yönündeki çabalar bir netice vermemiştir.”⁵⁴⁷ Televizyon ve radyoları yoktur. Bölgede dil farkından kaynaklanan ayrılıkçı talepler de mevcut değildir.

6.12.2. Alman dil azınlıkları

Trennte ve alto adige özerk bölgesi, Alman dil azınlıklarının yaşadıkları bölgedir. "Bölgeyi oluşturan Trennte ili 1918 yılında Almanlardan, Balzano ili 1919 yılında Avusturya’dan alınıp İtalya’ya verilmiştir.”⁵⁴⁸ Her iki il Birinci dünya savaşının İtalya’ya hediyesidir. Almanların sürekli self determinasyon haklarından vaz geçmediklerini dile getirmeleri bölgede farklı bir statünün uygulanmasını zorunlu kılmıştır. “ Paris’te 1946’da Avusturya ile İtalya arasında yapılan De Gasperi-Gruber antlaşması ile Almanlara azınlık statüsü verilmiştir.”⁵⁴⁹ Esasen İtalya

---

⁵⁴⁵ Tacar, a.g.e.s.114

⁵⁴⁶ Kurubaş, a.g.e.s.216

⁵⁴⁷ a.g.e.s.217

⁵⁴⁸ Tacar, a.g.e.s. 114

⁵⁴⁹ Kurubaş, a.g.e.s.217

birinci dünya savaşında bölgeyi teslim alırken Saint Germain en Laye antlaşması ile bu illerde İtalyanca ile Almancanın eşitliğini kabul etmiştir. "1948 yılında çıkarılan – *Özerklik hakkında özel statü*- ile Bolzano/Bozen’de çoğunluğu oluşturan Almanlara özerklik verilmiş, 1972’de Cumhurbaşkanı kararnamesiyle özel statü yenilenmiştir.”⁵⁵⁰ Bölgede Almanca ve İtalyanca ile birlikte Ladin dilleri de aynı korumadan yararlanmaktadır. Eğitimin her aşamasında Almanların ana dilleriyle eğitim yapmaları mümkündür. İtalyanca da Almanca ile beraber öğretilmektedir. “Kamu televizyon hizmetleri haftada 11 saat, radyo istasyonları haftada 90 saat Almanca yayın yapmaktadır.”⁵⁵¹

6.12.3. Sloven ve Friulian dil azınlığı

Friuli ve Venezia Juliana bölgesinde yaşayan Slovenler 1954 Londra mutabakatı ile özerklik kazanmışlardır. Nüfusları 60-70.000 civarındadır. 1975 yılında Yugoslavya ile yapılan Osima anlaşmasıyla Slovenlerin hakları teyit edilerek Gorizia ili de 1954 antlaşmasında özel statü tanınan Trieste ile Udine illeri arasına alınmıştır. “Slovenlerin yararlandıkları imkânlar şehirden şehire değişmektedir. Trieste kentinde eğitimin tüm derecelerinde Slovence okuyabilmek mümkünken, Gorizia ve Udine’de bu mümkün değildir.”⁵⁵² “Udine’de sadece özel bir anaokulu ile ilkokulda Slovence eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Devlet Televizyonu sadece Trieste ve Gorizia’da günde yarım saat, radyosu 12 saat yayın yapmaktadır.”⁵⁵³ Aynı bölgede Friuli dilini konuşanlar da yaşamaktadır. Nüfusları Slovenlerden birkaç daha büyük yaklaşık olarak 700.000 civarındadır. Dilleri Sloven, Almanlar veya Fransızlar gibi koruma altında değildir. Özel bir statüleri yoktur. “Friuli dili talep üzerine anaokulunda kullanılmaktadır. İlk ve ortaokullarda bir iki okulda deneme mahiyetinde seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bölgede Friuli diliyle yayın yapan TV yoktur, birkaç radyo biri haftada 45, ötekiler 10 saat yayın yapmaktadır. .”⁵⁵⁴ İtalya sadece birinci ve ikinci dünya savaşında kazandığı topraklardaki halklara bazı alanlarda özerklik statüsü tanımıştır. Özel statüye sahip toplulukların nüfusları düşük,

---

⁵⁵⁰ Kurubaş,a.g.e.s.218

⁵⁵¹ a.g.e.

⁵⁵² Tacar,a.g.e.s. 113

⁵⁵³ Kurubaş,a.g.e.s. 221

⁵⁵⁴ Tacar,a.g.e.s. 113

eğitimde genel temayülleri ise çocuklarının İtalyanca eğitim alarak topluma entegre olmaları yönündedir.

6.13. LETONYA

“AB istatistik kurumu Eurostat'ın verilerine göre, 2014 yılı başı itibarıyla Letonya'nın nüfusu 2.248.000'dir.”⁵⁵⁵ “Nüfusunun %62,1'i Leton, %26,9'u Rus, %3,3'ü Beyaz Rus, %2,2'si Ukraynalı, %2,2'si Polonyalı, %2,3'ü diğerlerinden (Litvanyalı, Estonyalı, roman ve Çuvaş) oluşmaktadır.”⁵⁵⁶ “Konuşulan diller % 58,2 Letonya dili,%37,5 Rusça,%4,3 Litvanya dili şeklindedir.”⁵⁵⁷ Letonya Ulusal azınlıkların korunması çerçeve sözleşmesini 2005 yılında imzalayarak taraf olmuş, bölgesel ve azınlık dilleri Avrupa şartını ise imzalamamıştır. Letonya Anayasasının 114 üncü maddesine göre “Etnik azınlıklara mensup kişiler, dilleri ile etnik ve kültürel kimliklerini koruyup geliştirme hakkına sahiptir.”⁵⁵⁸ 2004 yılında Avrupa birliğine katılan Letonya, nüfusuna oranla en yüksek etnik unsuru barındıran ülkelerden biridir.

“1988'de çıkarılıp,1992'de revize edilen Letonya dil kanunu ile Letonya dili güçlü bir şekilde korunmuş, Letonya ulusunun yaşaması Letonya dil ve kültürünün korunmasına bağlanmıştır. Letonya'da yaşayan Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar milli azınlık olarak kabul edilmemektedirler. Çünkü bu toplulukların hepsinin dünyanın başka yerlerinde toprakları vardır. Şayet bu gruplar Letonya'da yaşamak istiyorlarsa, kayıtsız, şartsız herhangi bir rezerv ileri sürmeden Letonya'nın tüm kanunlarına, sosyal yapısına, zihniyet ve diline kısacası Letonya halkının yaşantısını şekillendiren her şeyi kabullenip, uymak zorundadırlar. Letonya'da 400.000 kişinin vatandaşlık hakları yoktur.”⁵⁵⁹

Bunun sebebi kalabalık bir Rus azınlığa sahip olmanın, kültür ve bağımsızlıklarına yönelik bir tehdit olarak algılanmasıdır. Rusları ülkelere göndermeyi hedefleyen Letonya, uzun süre Ruslara vatandaşlık vermeyi ret etmiştir.

⁵⁵⁵ <http://www.haber7.com/dunya/haber/576143-ab-ulkelerinin-ulke-ulke-son-nufuslari> erişim 7.2.2014

⁵⁵⁶ <https://www.google.com.tr/#q=letonyan%C4%B1n+n%C3%BCfusu> erişim 7.2.2014

⁵⁵⁷ Çakmak, a.g.e.s. 81

⁵⁵⁸ https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/anayasalarda_azinliklar.pdf erişim 7.2.2014

⁵⁵⁹ Çakmak, a.g.e.s. 83

Bu amaçla 1992 ve 1994 yıllarında hazırlanan iki ayrı vatandaşlık kanunu, Ruslar tarafından büyük tepki görünce, 1995 yılında kısmen yumuşatılarak yasallaştırılmıştır.1998 yılında AB normlarına yaklaştırılmış yeni bir vatandaşlık kanunu kabul edilmiştir. Rus azınlıklar bu ülkede atılması gereken bir kambur gibi görülmektedir. Vatandaş olmak için Letonya dilini bilmek şarttır. Türk vatandaşlık kanununun 6. Maddesi de vatandaş olabilmek için yeterince Türkçeyi bilmeyi şart koşturmaktadır. Ancak Letonya’da vatandaş olmak isteyenler dile ilaveten tarih, Anayasa ve ulusal marşla ilgili bilgilerini ispatlamak ve ulusal dil testinden geçmek zorundadırlar. AB’ye katıldıktan sonra da özellikle Rus azınlık için vatandaşlık sorunu devam etmiştir. 2000 yılı verilerine göre nüfusun % 74,5 Letonya cumhuriyeti vatandaşıdır. 2006 yılı verilerine bakıldığında bu oranın % 80,4’e çıktığı görülmektedir. AB’ye üyelik sürecinde kaydedilen gelişmelere rağmen 2006 yılı itibarıyla Rus azınlığın % 46’sı hala vatandaşlık statüsünde değildir.⁵⁶⁰

Letonya’nın Rus azınlığa yönelik politikası bir nevi yıldırma, usandırma, göç etmeye zorlama politikasıdır. Nitekim” nüfusunun 1989-2000 yılları arasında %11, son on yılda %13 azalması doğum ve ölüm oranlarındaki dengesizlikle birlikte, bu politikanın bir neticesidir.⁵⁶¹ 2000’li yılların başında %33 olan Rus azınlığın oranı, bugün %26,9’a düşmüştür. “Rusça hala Letonya’daki en yaygın azınlık dilidir. Konuşulma oranı, Rus azınlığın nüfusa oranından fazladır. Her beş kişiden dördü Rusça konuşabilmektedir. 250’den fazla devlet okulunda Rusça eğitim verilmektedir. Çeşitli radyo ve televizyon istasyonu Rusça yayın yapmaktadır. Letonya’daki bir diğer azınlık olan Beyaz Rusların(Belarus) birçoğu ana dilini kaybetmiştir. Belarusça eğitim veren okulları, yayın yapan medya organları yoktur. Ukraynalı azınlık da farklı durumda değildir;; sadece başkent Riga’da Ukraynaca eğitim veren bir ortaokulları vardır”⁵⁶² “Letonya, 2004 yılından itibaren devlet tarafından finanse edilen okullarda sadece Letonya diliyle eğitim yapılması yönünde karar almıştır.” Karar hala yürürlükte, ancak uygulama ve tatbikat Rus azınlık için farklı biçimde

⁵⁶⁰ Özkan Emre, **Uluslararası hukuk ve politika**, C.2, No: 6 .s.95, 2006© çevrim içi <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/H7IOsBbXI3oL17xFJ1XitcniQebnjV.pdf> erişim 7.2.2014

⁵⁶¹ Milliyet Gazetesi,18.11.2012

⁵⁶² Çakmak,a.g.e.s. 84

devam etmektedir.”⁵⁶³ Yasanın hem yürürlükte olması, hem uygulanmaması yönetimin Letonya’nın geleceğine dönük azınlıklara verdiği bir mesaj olarak algılanmakta, esas hedefin tek dilli eğitim olduğu yasanın varlığı korunarak gösterilmektedir. Rus azınlığa tanınan Rusça eğitim imkânı daha çok AB süreci ve iki devlet arasında (Letonya-Rusya) zaman, zaman gerilip, düzelen ilişkilerle ilgilidir.

---

⁵⁶³ Özkan Emre Uluslararası hukuk ve politika, C. 2, No: 6 s.101

7. BÖLÜM TÜRKİYE

31.Aralık 2012 itibarıyla nüfusu 75.627.384'tür.⁵⁶⁴ Etnik temelli nüfus sayımı yapılmadığı için nüfusun etnik ve dilsel dağılımı ile ilgili olarak 1965 nüfus sayımı esas alınarak hesaplamalar yapılmaktadır.1960-65 nüfus sayımlarına göre Türkiye'nin etnik dağılımı şu şekilde belirlenmiştir:

“Türk	90,7	90,1
Kürt	6.66	7.10
Zaza	?	0.5
Arap	1.25	1.20
Çerkes	0.23	0.18
Laz	0.07	0.08
Diğer	1.09	0.82

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Aykut Toros ile Araştırma Görevlileri İsmet Koç, Ali Erman Özsoy'un Türkiye'deki etnik grupların nüfuslarını belirlemek amacıyla 1992 yılı için yaptıkları yansıtma (projeksiyon) anadil temelinde, Türkiye'deki toplam etnik nüfus aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, %8.04 olarak tespit edilmiştir. Bu yansıtma, Zazaca, Kürtçe, Lazca ise Kafkas dil grubundan kabul etmişlerdir. Bu kabuller bilimsel olarak yanlıştır.

Türkçe	91.96
Kürtçe+Zaza	6.21
Arapça	1.37

⁵⁶⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi
erişim 5.1.2014

Kafkas dili	0.12
Doğu Avrupa Dilleri	0.07
Diğer	0.27
Toplam	8.04 ⁵⁶⁵

1993 yılında KONDA A.Ş. tarafından Milliyet gazetesi için İstanbul'un etnik yapısını belirlemek amacıyla yapılan geniş kapsamlı ankette (15.683 denek) kişinin kendi kabul ve beyanına dayalı olarak tespit edilen etnik grup nüfus dağılımı aşağıdadır (%)

Türk	69.28
Müslüman Türk	20.83
Müslüman	4.32
Kürt+Zaza	3.90
Çerkez	0.46
Arap	0.13
Azınlık + Diğer	1.08
Toplam Etnik Nüfus	5.57
Toplam Türk nüfus	90.11 ⁵⁶⁶

Türkiye'nin etnik yapısı ile ilgili bu rakamları aşan daha çok projeksiyonlar yoluyla ileri sürülen başka rakamlar da telaffuz edilmektedir. İdeolojik eksenli analizler nüfus oranını mücadelenin bir parçası olarak gördüklerinden mümkün olduğu kadar mübalağalı rakamlar kullanmaktadırlar. Aynı durum tersi için de

⁵⁶⁵

406http://288757.forumromanum.com/member/forum/entry.user_288757.2.1111554120.tuerkiye_lsquo_deki_etnik_nuefusun_da_1_m_devlet-piya.htmlerişim 6.1.2014

⁵⁶⁶

http://288757.forumromanum.com/member/forum/entry.user_288757.2.1111554120.tuerkiye_lsquo_deki_etnik_nuefusun_da_1_m_devlet-piya.htmlerişim 6.1.2014

geçerlidir;; Farklı etnik kökenlerden gelenlerin nüfusunu az göstererek sayısal kifayet yönünden etnik talepleri zayıflatma gayreti de söz konusu olabilir.

Propaganda maksatlı yazılmış yayınların dışında Kürtlerin genel nüfusa oranı %6 ile 10 arasında değişmektedir.” 1999 yılında TÜSES’in yaptığı araştırmada Kürt olarak belirlenen gurubun genel seçmen sayısı içindeki oranı %6,3 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 1985 nüfus sayımına göre Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan 9.903.000 kişinin sadece 2.766.000’i anadilinin Kürtçe olduğunu söylemiştir. Geriye kalan %72’lik çoğunluk ana dil olarak Türkçeyi söylemiştir”⁵⁶⁷ 2005 Eurobarometre araştırması ise Türkiye nüfusunun%93 ünün Türkçe,%9 unun diğer dilleri konuşabildiğini göstermektedir.”⁵⁶⁸ Bütün bu rakamlar %6-9 arasında bir gurubun Kürt etnik kökeninden geldiğini göstermektedir. Ancak kimlikle, etnik köken farklı kavramlar olduğundan Kürt kimliğine sahip olmakla, Kürt etnisitesinden gelmek her zaman rakamsal olarak örtüşmemektedir. Nitekim yukarıda verilen Konda’nın araştırmasında “ana-baba tarafından kürdüm diyenlerin oranı %7,6, kendini kalben Kürt hissedenlerin oranı ise %3,9 dur.”⁵⁶⁹

Bu araştırmaların çoğunda Zazalarla- Kürtler aynı başlık altında ele alındığından ortaya çıkan rakamlar yanıltıcıdır. Zazalarla ilgili birçok araştırma Zaza’ları ya Türklerin bir parçası olarak görmekte yahut Kürtlerden ve Türklerden ayrı müstakil bir topluluk olduğu sonucuna varmaktadır. Kürtçenin çok sayıda birbirini anlamayacak kadar birbirinden uzak lehçelerden meydana gelmesi de Kürtleri tek bir dil kategorisinde ele almayı güçleştirmektedir. Türkiye bölgesel veya azınlık diller Avrupa şartı ile Ulusal azınlıklar çerçeve sözleşmesini imzalamamıştır. Türkiye’nin azınlıklar politikasını Lozan antlaşması belirlemiştir. Bu antlaşma etnik azınlıkları değil, dinsel azınlıkları bir başka ifadeyle gayri Müslimlerin haklarını koruma altına almıştır.

---

⁵⁶⁷ Ali Tayyar Özdemir, **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, 5. b., İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005, s.25

⁵⁶⁸ Menz ve Schroeder, Türkiye’de D...s.168

⁵⁶⁹ Özdemir, a.g.e.s..25

7.1. Türkiye'nin Dil Politikaları

7.1.1. Osmanlı

Cumhuriyete kadar Osmanlı'ya hâkim olan sistem, millet sistemidir. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki toplulukları, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmesine, "millet sistemi" denilmektedir. İlber Ortaylı'ya göre, "Millet sistemi, bir bölgenin Daru'l-İslam'a katılmasından sonra buradaki ehli zimmenin bir ahidname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahidle İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlıktır. Bunu sağlayan ahidname tek taraflı bir tasarruftur. Bu tarifin dışında milletin hukuki veçhesinin farklı ve ayrıntılı yönleri vardır"⁵⁷⁰ "Bu sistemle Osmanlı Devleti toplum üzerindeki yetkilerini yönetim, maliye ve askerlik konuları ile sınırlandırmıştır. Bunların dışında kalan tüm alanlarda o milletlerin kurumları serbest bırakılmıştır. Gayrimüslimlerin kendi alanlarındaki nikâh akdi, çeyiz, nafaka, veraset, vasiyet ile ilgili işleri kendi mahkemeleri tarafından görülmekte idi. Patrikhane mahkemesi suçluları yargılamakla kalmıyor;; bazen sürgüne bazen de kürek cezasına mahkûm edebiliyordu."⁵⁷¹ Buna bağlı olarak, "Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim milletlere, dinî, adli, eğitim, kültür ve idari alanda özerklik tanınmış;; dillerine, kilise ve havralarına, mektep, mahkeme ve hastanelerine karışılmamıştır."⁵⁷² Genellikle ilk ve orta düzeyde eğitim veren az sayıda okul, millet sistemine uygun olarak cemaatlerin diliyle eğitim vermiştir.

Esasen bu sistem sadece bilinçli bir tercihin sonucu değil, o günün şartlarının da bir neticesidir. Ulaşımın son derece zor olduğu imparatorluğun bir yerinden bir yerine gitmenin aylar aldığı bir çağda, her din veya dil topluluğunu aynı eğitim biçiminin rahlesinden geçirmek zaten mümkün değildi. Fethedilen topraklara bir yönetici atanarak bölgenin yönetim ve denetimi onun üzerinden yürütülmüştür. Yaygın bir bürokrasi olmadığı için herkesin aynı dili bilmesini veya konuşmasını gerektirici şartlar da oluşmamıştır. "Devlet ile reaya arasındaki sorunlar, mahalli

⁵⁷⁰ <http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/erişim6.1.2014>

⁵⁷¹ http://www.haberkultur.net/HD4230_-osmanlida-millet-sistemi-vardi.html erişim 6.1.2014

⁵⁷² <http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/erişim6.1.2014>

yöneticiler tarafından çözüme kavuşturulduğu için, merkezi yönetimin eylem ve işlemlerini halkın anlayabileceği dil ile düzenleme zorunluluğu yoktu.”⁵⁷³ Osmanlı'nın kudretli dönemlerinde onun gücü olan bu sistem, Ulus devletlerin sahneye çıkmasıyla birlikte onun zaafi olmaya başlamıştır.

19. yüzyıla isyanlarla giren Osmanlı, Sırp, Bulgar, Yunan isyanlarıyla boğuşurken ortak bir dile sahip olmanın ve merkezi bir eğitimin önemini de idrak etmeye başlamıştır. “Çünkü zorunlu eğitim, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak işlev görmektedir. Başta standart ulusal dil olmak üzere ortak bir kültürün temel unsurları ancak yaygın genel eğitim aracılığıyla benimsetilebilir.”⁵⁷⁴

1830'lardan itibaren eğitim dilini Türkçeleştirmek için her yola başvurulmuştur. 1838 de açılan Mekteb-i Maarif-i adliye ile 1839 da kurulan mekteb-i Ulum-ı Edebiyye'nin eğitim dili Türkçedir. “3 Mart 1861 tarihli maarif nezaretinin vazifelerine dair mevad adlı vesikanın, 6. Maddesinde; ikinci ve üçüncü dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak ve öğretmenlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır, denilmiştir.”⁵⁷⁵ Bayram Kodaman, bu vesikanın önemini şu şekilde anlatmaktadır:

*Maarif-i Umumiye Nezareti'nin görevleri arasında en önemlisi eğitimde milliyetçilik akımının başladığını ve şuurlu adımlar atıldığını gösteren ikinci ve üçüncü derecedeki okullarda, öğretim Türk diliyle yapılacak, maddesidir. Bu husus ilk maarif Nezareti'nin maarif tarihimiz bakımından önemini daha da artırmaktadır. Böylece eğitimin millileştirmesi fikri devrin maariflerince benimsendiğini aynı zamanda da Maarif-i Umumiye Nezaretine milli bir karakter verilmek istendiğini anlıyoruz.*⁵⁷⁶

Eğitimin yaygınlaştırılması ve dilinin Türkçeleştirilmesi çabaları daha sonra da devam etmiştir. İllerde eğitim işini organize edecek maarif müdürlükleri ihdas edilmiş, yabancı okulları denetleyecek müfettişlikler kurulmuş, sıbyan okulları

⁵⁷³ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**,2.b.,İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları,s.52

⁵⁷⁴ a.g.e.s..23

⁵⁷⁵ Bayram Kodaman „**Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara.Türk Tarih Kurumu,1999.s.17

⁵⁷⁶ a.g.e.

vasıtasıyla ilköğretim yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yaygın kanaatin aksine sıbyan okullarının eğitim dili Türkçedir: “Gerek tecvit gerek din bilgilerinin öğretmenler tarafından Türkçe açıklandığı, hele kara cümlenin öğretilmesinde doğrudan doğruya ana dil hâkim bulunduğu, çocuklara muhtelif vesilelerle Türkçe dualar ve ilahiler ezberletildiği, Türkçe gülbanklar söyletildiği cihetle, hele medreselerin bile tam manasıyla Arapça olduğu iddia edilemeyecek olan öğretim dili yanında sıbyan mekteplerinde öğretim dilinin Arapça olmayıp, Türkçe olduğu kuvvetle savunulabilir.”⁵⁷⁷

Türkçe'nin gerekliliği o günün basınında da hararetli tartışmalara neden olmuştur. İslamcı, Osmanlıcı ve Türkçü aydınların neredeyse tamamı Türkçenin eğitimin ortak dili olması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Dönemin önemli İslamcı-Osmanlıcı aydınlarından Namık kemal, bir taraftan İslam'ın etnik dilsel farkları ortadan kaldırıp önemsizleştireceğini söylerken, bir taraftan da” ortak bir dilin siyasi birliği kuvvetlendireceğini bildiğinden şimdiye kadar ortak bir dil politikasının olmadığından yakınmaktadır.”⁵⁷⁸ Çağdaşı Şinasi, Ali Suavi gibi mütefekkirler de Türkçenin önem ve gerekliliği konusunda aynı kanaattedirler. Tartışmalar Türkçenin eğitim dili olarak gerekip gerekmediğinden çok dilin sadeleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Maarif tarihimizde Türkçe eğitimle ilgili diğer bir önemli vesika da 1869 Maarif-i Umumiye nizamnamesidir.” Nizamnamede ilköğretim her din ve mezhepten halkın çocukları için Türkçe olarak düzenleniyor, rüştiyeden itibaren herkesin kendi dilinden öğrenim göreceği belirtiliyordu. Gayrimüslim ve gayri Türk unsurların okullarında Türkçe öğretmen bulundurulması zorunlu kınılıyordu.”⁵⁷⁹ Abdülhamit yönetimi, gayrimüslim ve yabancı okullarına bir denetim sistemi getirerek, Türkçe dil eğitimi zorunluluğunu uygulamaya çalışmışsa da, dönemin şartlarında çok başarılı olduğu söylenemez. Sıbyan okullarının ıslahı ile iptidailerin açılmasını ön gören Nizamname dönemin şartlarında pek fazla uygulama imkânı bulamamıştır. Kodaman, Abdülhamit döneminde daha olumlu bir ilköğretim siyaseti izlendiğini belirterek, arşiv kaynaklarına dayanarak eğitim siyasetinin hedefleri arasında;; “Türk dilini ortak dil haline getirme ve bunun için Müslüman ve Müslüman olmayan çocukların beraber gidebileceği iptidailerin açılması, kitle eğitimi yapan

⁵⁷⁷ Kodaman, a.g.e.s.57

⁵⁷⁸ Sadoğlu, a.g.e.s.78

⁵⁷⁹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun yüzyılı**, 25.b., İstanbul. Alkım Yayınevi, 2005, s.186

iptidai okullar da verilen resmi dil sayesinde, vatan-ı müşterek ve Osmanlılık fikrini vermek, olduğunu ifade etmiştir”⁵⁸⁰

“Türk dilinin gayrimüslim ve yabancı okullarda zorunlu olmasına ilişkin bir başka düzenleme 1894 yılında yapılmıştır. Sultan II Abdülhamit, yayınladığı resmi bir emirle imparatorluktaki bütün okulları Türkçeyi zorunlu bir ders olarak okutmakla yükümlü tuttu. Hatta o kadar ki, dil sıvalarının bakanlık temsilcilerinin önünde yapılması ve gerçekleştirilecek kontroller sonucunda emre uymayan okulların derhal kapatılacağını duyurdu.”⁵⁸¹ Osmanlı’nın ilk ve son anayasası olan kanunu esasının “18. maddesine Tebaai Osmaniye’nin hidematı devlette istihdam olunmak için, devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır,”⁵⁸² hükmünün konulması, Osmanlı’nın dil tercihinin tek ve Türkçe olduğunun başka bir karinesidir. Üstelik Kanunu esasi, ilan edilmeden Sultan II Abdülhamit’in kontrol ve onayından geçmiş bir metindir.

Daha önce ortak dilin Arapça olmasını arzu eden II Abdülhamit, Türkçe olarak tanzimine de sesini çıkarmamış, daha sonra Türkçenin ciddi anlamda savunucusu olmuştur. Yabancı okullarının milli bünyede açtığı tahribatı gördüğü için,1893’de çıkardığı bir kanunla bu okulları izne bağlamış aksi yönde davrananların vatana ihanet etmiş olacağını belirtmiştir. Yine 1894 de bizzat Abdülhamit tarafından çıkarılan bir kanunla, Türkçe imparatorluktaki bütün mahalli ve yabancı okullarda mecburi hale getirilmiştir. “19 Mayıs 1894 tarihinde yayınladığı genelgede, okullardaki eğitimin Arapça ve Farsça sözcüklerden olabildiğince arındırılmış bir Türkçe ile yapılmasını ve İstanbul ahalisinin kullandığı lisanın esas itihaz edilmesini emretmiştir.”⁵⁸³ II Abdülhamit’in zaman içinde Türkçeye yönelişinde, ilk Osmanlı meclisinde dilsel farklılıkların bir iletişim güçlüğü yaratmasının yanında, yavaş, yavaş ayrılıkçı eğilimlerin konusu haline gelmesinin de etkisi olduğu muhtemeldir. Meclisi mebusan da kanunların hangi dil ile yayınlanacağına dair tartışmalar dil farklarının hangi sorunlara yol açtığı hususunda

---

⁵⁸⁰ Kodaman,a.g.e. s.78

⁵⁸¹ Sadoğlu,a.g.e.s..90

⁵⁸² Şeref Gözübüyük, Suna Kili, ,Türk Anayasa Metinleri,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1982.s.29

⁵⁸³ Sadoğlu,a.g.e.s.95

yeterince fikir vericidir. Türkçenin öğretim dili ve resmi dil olması ısrarı Jön Türkler ve ittihat terakki tarafından da paylaşılmıştır.

1915 yılında, ittihat terakki hükümeti tarafından çıkarılan bir yasayla cemaat okullarında da Türkçe eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Dönemin aydınlarının birinci meselesi, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasını durdurmaktır. Türkçeye gösterilen ilginin arkasında biraz da bu hassasiyet vardır. Dil ile kimlik arasındaki ilişkiyi ilk tespit edenlerden biri Şemsettin Sami'dir. "1898 de sabah gazetesinde yayınlanan lisan ve edebiyatımız başlıklı yazısında;; Kavmiyet ve ırkın birinci işareti, esası bütün fertlerin eşit olarak ortak malı, söylediği lisandır, diyerek dil ile ulusal aidiyet arasındaki ilişkiye işaret etmiştir"⁵⁸⁴ Daha sonraları Türk ocaklarının öncülüğünde Türkçenin sadeleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yönündeki çabalar Türkçülük mefkûresi adı altında artarak devam etmiştir. Ziya Gökalp, Yusuf Akçora, Ömer Seyfettinlerin ve Ağaoğlu Ahmet gibi Türkçüler, Türkçenin Türklük için önemine dair sayısız makale kaleme almışlardır. Osmanlı'dan ulus -devlete giderken, dönemin aydınları da, yöneticileri de zamanın ruhuna uygun davranmışlardır. Ulus devlet tarihi ve sosyolojik bir sürecin sonucu ortaya çıkmıştır. "Bağımsız Ulus devletlerin doğuşu,-Türkiye'de dâhil olmak üzere-devlet değişimine özgü bir sürecin parçasıdır. Bu özgün durum İmparatorluğun sosyopolitik yapısından, etnik, toplumsal-dini kimliklerin varlığından ve özel ekonomi yapılanmasından kaynaklanır."⁵⁸⁵

7.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde özellikle Türk ocağı etrafında toplanan Türkçü kadrolar tarafından –Türkçenin gerekliliği ve zorunluluğu- hususunda toplumsal bir duyarlılık oluşturulmuştu. Bu sadece Türkçenin gerekliliğini değil, aynı zamanda tekliğini (tek dilliliği) de içeren bir hassasiyetti. Zira Cumhuriyet kadrosu bir imparatorluğun nasıl parçalandığını yaşayarak görmüştü. Üstelik Herder gibi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinin sebebini imparatorluğu oluşturan uluslararasıdaki çekişmelere ve dil çeşitliliğine bağlayan"⁵⁸⁶ görüşler vardı.

⁵⁸⁴ Sadoğlu, a.g.e.s.113

⁵⁸⁵ Kemal Karpat, Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma, Ankara. İmge Yayınları. 2006.s..96

⁵⁸⁶ Jena Leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler**. İstanbul. Metis Yayınları. 1998, s..85

Kemalist Ulusçuluk dil meselesinde Türkçülerin –İslamcı- yanlarını dışlayarak bir anlamda onların yolundan gitti. Türk kimliğini, Dil, batıcılık ve İslam öncesi döneme yaslanan bir terkip üzerinde inşa etmeye çalıştı. Bu “Osmanlı-İslam kurumlarının şekillendirdiği kültüre karşı, batı medeniyetinin yanında yer almak anlamına geliyordu.”⁵⁸⁷ Dil devriminden beklenen de böyle bir zihniyet değişimine vesile olmasıydı. Yazılan ve iddia edilenlerin aksine Cumhuriyetin dil politikası,” alt dil guruplarına yönelik bir hoşnutsuzluk ya da hoşgörü değil, bir yandan, Türkçe üzerinde başka dillerin 12. Asra kadar geri giden baskısı karşısında savunma ihtiyacına, bir yandan da, dilin kapsayıcı ve modernleştirici özelliğine yönelik bir inanca dayanmaktaydı.”⁵⁸⁸

Bu bağlamda,1924 teşkilatı esasiye kanununun 2. Maddesinde resmi dilin Türkçe,12. Maddesinde de Türkçe bilmenin milletvekili olmanın şartı olduğu ifade edildi. Bu düzenlemenin tek istisnası Lozan antlaşması ile gayri Müslimlere tanınan dilsel haklardır.10 Nisan 1926 tarihinde ticari işletmelere, bütün işlemlerini Türkçe yapma zorunluluğu getirildi. Vatandaş Türkçe konuş kampanyaları başlatıldı. Hükümetin zımnen desteklediği kampanya özellikle batı’da yaygınlaştı. Zaman zaman açık alanlarda Türkçe konuşmayanlara cezai müeyyide getirilmesi yönünde kanun teklifleri verilmişse de ret edilmiştir. İzmir, Balıkesir gibi bazı belediyeler durumdan vazife çıkararak Türkçe kullanmayan seyyar satıcılara ceza verilmesi yönünde talimat vermişlerse de, kampanyanın cezai müeyyidelerle desteklenmesi girişimi destek bulmamıştır. Kemalist uygulama kamusal açık alanlarda farklı dil konuşanlara sanılanın aksine cezai bir düzenleme yapmadığı gibi işgüzar birkaç belediyenin dışında cebri uygulamalar da olmamıştır. Kampanya gönüllülük üzerinden tamamen sivil bir inisiyatif olarak sürdürülmüştür.

“1930’lu yıllarda Kemalist ulusçuluk dil ile Ulus’u neredeyse eşitlemiş, bu durum 17 Şubat 1931 de Adana Türk ocağını ziyaret eden Atatürk’ün ağzından şu şekilde ifade edilmişti;; Türk demek, dil demektir.”⁵⁸⁹ Beyandan da anlaşılacağı gibi, Atatürk dili bir Türkleştirme aracı olarak görüyordu. 3 Kasım 1928 de yapılan alfabe devrimi de aynı düşüncenin bir sonucuydu. 16-40 yaşları arasındaki tüm vatandaşlara

---

⁵⁸⁷ Sadoğlu ,a.g.e.s.199

⁵⁸⁸ Menzve Schroeder, **Türkiye’de dil tartışmaları**,s.169

⁵⁸⁹ Sadoğlu,a.g.e. s.214

okuma yazma öğretecek millet mektepleri ile okuma seferberliği başlatıldı. Kısa zamanda “Tüm yurt genelinde bu mektepler vasıtasıyla okuma yazma öğrenenlerin sayısı 600 bini geçmiştir.”⁵⁹⁰

Daha sonra çıkarılan yasalarda da aynı yol izlenmiştir. Sokakta, evde, mahallede, kahvede konuşulan dile müdahale edilmemiştir. Kamu hizmetleri ve kamuya dönük işlemlerde ise Türkçe ulus devlet Ve tarihi akışın bir neticesi olarak tek dil olarak kullanılmıştır. 24 Ağustos 1936'da Dolmabahçe sarayında toplanan III. Türk dil Kurultayında bütün dillerin Türkçeden türediği tezine dayanan güneş dil teorisi kabul edilmişse de sonradan gerçek dışılığı anlaşıl原因 olarak terk edilmiştir. O yıllarda hızlanan özleştirme çalışmalarında aşırıya gidilmesinin fark eden Atatürk, A. Cevat Emre'ye, “iki şeyde inkılap olmaz, dil ve musikide” diyecektir.⁵⁹¹ “1924 Anayasasında her hangi bir dil ile ilgili bir yasak konulmamıştır. Türklerin Kamu hakları başlıklı bölümde yer alan eğitim ve öğretime ilişkin 80. Madde de, - hükümetin gözetim ve denetlemesi altında ve kanun çerçevesinde her türlü öğretim serbesttir, hükmüyle yetinilmiştir. Aynı yaklaşım 1961 Anayasasında da benimsenerek sürdürüldü. Öğrenimin sağlanması ile ilgili 50. Maddesinde her hangi bir dil yasağına yer verilmemiştir”⁵⁹² Ana dille eğitim yasağı Anayasaya 1982'de girmiştir, Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti başlıklı bölümde yer alan 26. Madde de “düşüncelerin açıklanması ve yayınlanmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz denilmiş, eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi başlıklı bölümde yer alan 42. Madde de ise Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına okutulamaz ve öğretilemez, hükmü getirilmiştir. Bu Anayasa hükmüne bağlı olarak çıkarılan kanunlarda Türkçe dışında dillerin kullanımı yasaklanmıştır. 24 Nisan 1983 tarihinde çıkarılan 2820 sayılı kanunla Siyasi partilerin Türkçe'den başka dil kullanmaları yasaklanmıştır. 14.10.1983 tarihli 2923 sayılı yabancı dil eğitimi ve öğretimi kanunu ile Türk vatandaşlarına Türkçeden başka bir dilin ana dil olarak okutulup öğretilmeyeceği karara bağlanmıştır. 19.10.1983 tarih, 2932 sayılı Türkçeden başka dillerle yapılacak yayınlar hakkındaki kanun ile Türk devleti tarafından tanınmış resmi diller dışındaki dillerin herhangi

---

⁵⁹⁰ a.g.e.s.230

⁵⁹¹ a.g.e.s.251

⁵⁹² Doğan Akın, <http://t24.com.tr/yazi/anadil-yasagi-anayasaya-ne-zaman-girdi/6494>Erişim 11.1.2014

biriyle düşüncelerin açıklanması ve yayınlanması yasaklanmıştır. 2932 sayılı yasanın 3. Maddesi şöyledir. “Türk Vatandaşlarının anadili Türkçedir.

a) Türkçeden başka dillerin anadili olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması,

b) Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, mahallin en büyük mülkî amirinden izin alınmadıkça bu Kanunla yasaklanmamış olsa bile Türkçeden başka dille yazılmış afiş, pankart, döviz, levha ve benzerlerinin taşınması, plak, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılması, yasaktır.”⁵⁹³

12.4.1991 tarihinde 3713 sayılı terörle mücadele kanununun 23/e maddesiyle yürürlükten kaldırılan bu yasa sonradan çok istismar edilmiştir. Düzenleme yayıncılığa dönük olmasına rağmen Kürtçenin her alanda konuşulmasına yönelik bir yasa olarak takdim edilerek Kürtçe konuşanlar üzerinde ciddi bir hoşnutsuzluk yaratılmıştır. Nitekim A. Hassanpour’un Türkiye’nin dil politikasını anlatırken kullandığı ifadeler ilginçtir.” Kürtleri baskı altına almak için belli büyüklükteki her köye karakol kuran ordu, koyunun elli kuruş ettiği bir zamanda konuştukları her Kürtçe sözcük için Kürtlerden beş kuruş alıyordu.”⁵⁹⁴ Gerçekte Türkçe konuşma kampanyaları icbar değil, teşvik üzerine kurulmuş kampanyalardı. Müeyyidesi olmayan bu tür kampanyalar sonradan hiçbir belge, bilgi veya karineye dayanmadan ideolojik kışkırtmaların kaynağı haline getirilmiştir.

İki binli yıllardan itibaren Türkiye’nin dil politikaları da dönemin şartlarına bağlı olarak değişmiş, AB ile yasaları uyumlulaştırma çerçevesinde birçok düzenleme yapılmıştır.

“3.10.2001 tarihinde yapılan 4709 sayılı Anayasa değişikliği ile 26 ve 28. Maddeler değiştirilerek yayıncılık alanında-kanunla yasaklanmış dillerin kullanılmayacağına dair-ibare kaldırıldı.

9.8.2002 tarihli 4771 sayılı yasa ile –Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları dilleri kullanmasına izin veren- düzenlemeler yapıldı.

⁵⁹³ <http://www.kanunum.com/files/2932-2.pdf>erişim 11.01.2014

⁵⁹⁴ Amir Hassanpour, Kürdistanda Milliyetçilik ve Dil, İstanbul. Avesta Yayıncılık, 2005. s.230

5.12.2003 tarihli resmi gazetede yayınlanan-Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğretilmesiyle ilgili yönetmelik bu dillerin öğretilmesi amacıyla kurslar açılmasının yolunu açtı. 2004 yılında farklı dil ve lehçelerle yapılacak radyo ve televizyon yayıncılığı ile ilgili yönetmelik çıkarıldı. Yönetmeliğin 5. Maddesine göre, radyoların günde 60 dakikayı, TV kuruluşlarının ise günde 45 dakikayı aşmamak üzere farklı dil ve lehçelerde yayın yapmasına izin verildi. Nitekim TRT 07.06.2004 tarihinde 5 değişik dil ve lehçede yayına başlamış, Boşnakça, Arapça, Çerkezce ve Kürtçenin iki lehçesi ile yapılan yayınlar hala devam etmektedir.⁵⁹⁵ Bu düzenlemeler özellikle yayıncılık ve eğitim alanında genişleyerek devam etmiştir. Bu amaçla 25 Aralık 2008'de test yayınına başlayan TRT Şeş, 1 Ocak 2009 tarihinde normal yayınına başlamıştır. Takip eden yıllarda açılan özel kanallarla 24 saat farklı dil ve lehçelerde yayın yapan Radyo ve TV kanallarının sayısı artmıştır.

Peş peşe yapılan reformlarla Kürtçe 5. Sınıftan itibaren seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmış, 2013 Eylül'ünde Başbakan tarafından açıklanan demokratikleşme paketi ile de özel okullarda Kürtçe eğitimin önü açılmıştır.

7.2. Lozan Antlaşması ve Azınlıklar

Türkiye'nin dil azınlıklara dönük dil politikasını Lozan antlaşması belirlemektedir. 1923'de imzalanan antlaşma ile Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıklara belli haklar tanınmıştır. "Türkiye azınlık teriminden ülkede yaşayan Müslüman olmayan toplumlari anlamaktadır. Etnik farklılık arz eden veya ana dili Türkçe'den başka olan Müslüman etnik kümeler, Türk kamu hukuku tarafından azınlık sayılmamaktadır. Türkiye'de Lozan antlaşması ve Türk Bulgar dostluk antlaşmasıyla kabul edilenler dışında bir azınlık yoktur."⁵⁹⁶

Lozan antlaşmasının azınlıkların korunması ile ilgili maddeleri 37-45. Maddeleridir. Antlaşmanın sadece gayri Müslimlerle ilgili olmadığını, etnik ve dilsel azınlıkları kapsadığını iddia edenler de vardır. "Lozan'daki azınlık tanımı dönemin diğer azınlık koruma antlaşmalarındaki soy ve dil ölçütlerini bertaraf ederek yalnızca

⁵⁹⁵ Özlem Eraydın, Türkiye'de Dil Tartışmaları, der. Astrid Menz ve Christoph Schroeder, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.175-180

⁵⁹⁶ Tacar, Kültürel h...s.89

din ölçütünü kabul etmiş değildir. Lozan'da din ölçütü de ret edilmiş, yalnızca gayrimüslim ölçütü kabul edilmiştir. O zaman ki gerekçeye göre, din ölçütü kabul edilmiş olsaydı Aleviler de azınlık sayılabilecek ve uluslararası garanti kapsamına gireceklerdi.”⁵⁹⁷ Türkiye Lozan antlaşmasının diğer kanunlara üstün olduğunu kabul etmiştir. 1982 Anayasasının 90/5 maddesinde;; Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa mahkemesine başvurulamayacağı hükme bağlanmıştır. Bu hüküm uluslararası antlaşmaları normlar hiyerarşisinde bir anayasa hükmü seviyesine çıkarmaktadır. Lozan'ın dil ve konumuzla ilgili maddeleri 39 ve 40. Maddeleridir. 39 ve 40. Maddeler şu şekildedir:

“Madde 39-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni hukuk) ve siyasal haklardan yararlanacaklardır. Türkiye'de oturan herkes din ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla, (medeni haklar) siyasal haklarından yararlanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayii ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40-Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden (garantilerden) yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla, dinsel ya da sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Baskın Oran, Türkiye'de Azınlıklar, s.64

⁵⁹⁸ <http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=394erişim> 11.01.2014

Baskın Oran, Lozan da güvenceye alınan hakların tüm gayrimüslimler için uygulanmadığı kanaatindedir: “Bu haklar başından beri yalnızca geleneksel üç büyük azınlık gurubuna, yani Ermeni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır. Süryaniler, Keldaniler gibi küçük gayrimüslim guruplar örneğin Lozan’ın 40. Maddesinde sözü edilen, okul kurmak, yönetmek, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak hakkından yoksun bırakılmışlardır. Bu üç guruba verilen haklar da tam uygulanmamış, mesela ruhban okulları kapatılarak din adamı yetiştirmeleri engellenmiş, vakıfların malları iade edilmemiştir.”⁵⁹⁹ Uygulamada kimi eksiklere rağmen, Ermeni, Musevi ve Rumlara Lozan’da eğitim alanında verilen haklar büyük ölçüde uygulanmıştır. Çıkan problemler, daha çok mütekabiliyet esası gereği Yunanistan’da Türk ve Müslüman azınlığın çiğnenen haklarına karşı cevap niteliğindeki tepkilerdir. Kendi dilleriyle eğitim yapmaları sağlanmış, son yıllarda AB uyum yasaları ve demokratikleşme paketleriyle vakıf malları iade edilmiştir.

Ayrıca, kimi aksaklıklara rağmen Cumhuriyet yönetiminin Türk etnisitesine ayrıcalık tanıdığını iddia etmek mümkün değildir. “Bazı eleştirel yazarlar gayri Müslimlere karşı göç, vatandaşlık, siyaset ve bürokraside uygulanan ayrımcılıktan yola çıkarak kavramsal anlamda büyük bir adım daha atıyor ve Türkiye’de devletin tek bir etnik kategoriye (Türk/Türkmen etnisitesi) diğer tüm etnik kategorilere ayrımcılık uygulamak pahasına, ayrıcalıklı davrandığını ima ediyorlar ki bu ima yanlış ve kanıtlanamazdır. Nitekim içlerinde Toktamış Ateş, Murat Belge ve Baskın Oran gibi eleştirel yazarlar ve hemen, hemen tüm gözlemciler Türk/Türkmen etnisitesinin böyle bir ayrıcalığı olmadığı konusunda hemfikirdirler.”⁶⁰⁰

“Türkiye Cumhuriyeti’nin hiçbir siyasi hukuk belgesinde asli unsur gibi bir kavram, atıf veya ima yoktur. Türkiye’de Türk ırkçılığının bile yasak edildiği, ağır cezalı suçlardan birini teşkil ettiği unutulmamalıdır.”⁶⁰¹ Meşhur 1944 Türkçülük - Turancılık davası bunun en bariz göstergelerinden biridir. “Türk milliyetçiliği de – resmi ideolojinin geçici denebilecek manipülasyon dönemi hariç-toplum katında hiçbir zaman etnik yahut ırkçı anlamlar yüklenmemiş, tam aksine gittikçe

---

⁵⁹⁹ Oran, a.g.e.s.70

⁶⁰⁰ Şener Aktürk, **Türkiye’de Kesişen, Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler**. İstanbul:Ed. Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli ve Nezahat Altuntaş. Say yayınları.2010.s.91.

⁶⁰¹ Mustafa Çalık, **Milli Kimlik ve Milliyetçilik**, Ankara. Cedit Neşriyat, 2008.s. 32

müslümanlaşan dini bir hüviyete bürünmüştür.”⁶⁰² Gaspıralı İsmail’in “Türk dünyası aynı din ile mütedeyyin, aynı dil ile mütekellim olan insanların yaşadığı âlemdir şeklindeki Türklük tanımı aynı gerçeğe işaret etmektedir.”⁶⁰³ Onun için Gökalp, “Dedeleri başka ülkelerden gelmiş olsa da, ülkümüzü paylaşanların Türk milletinden olduğunu söyler.”⁶⁰⁴ Kaldı ki, “Cumhuriyetin homojen nüfus tanımı da tıpkı Osmanlılar gibi reel olarak Müslümanlar üzerine kuruludur.1924 mübadelesinde ve daha sonraları, gayri Türk Müslümanların Türkiye’ye gelmesi, Hıristiyan Türklerin Yunanistan’a gönderilmesi bu tercihin bir ispatıdır.”⁶⁰⁵

2014 yılı itibarıyla her dil topluluğunun 5. Sınıftan itibaren ana dilini seçmeli ders olarak okuyup öğrenmesi mümkündür. Farklı dil ve lehçelerle basın yayının önündeki tüm engellemeler kaldırılmıştır. Özel okullarda ana dille eğitimin önü açılmış;; Biri devlet Televizyonu olmak üzere birçok radyo ve televizyon farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilmektedir. Bütün bu düzenlemelere rağmen etnik taleplerde bir eksilme olmamış, bilakis şikâyet listeleri daha da kabarmıştır. George Simmel bunun nedenini şöyle izah etmektedir: “Çatışma içinde yaşayan gruplar, özellikle azınlıklar. Genellikle öteki tarafın iyi niyetli yaklaşım ve hoşgörülerine sırt çevirirler. Aksi takdirde karşı çıkışlarının kapalı doğası-ki bu olmadan savaşamazlar-bulanacaktır. Hatta belirli gruplar içinde grup üyelerinin birliğinin sağlanabilmesi ve grubun birliğin yaşamsal öneminin bilincinde kalması için bazı düşmanların var olduğunu görmek bir politik bilgelik ürünü olabilir.”⁶⁰⁶

7.3. Kürtçe Eğitim

Burada kimi çevreler tarafından bir insan hakları, kimi çevreler tarafından demokratikleşme sorunu olarak görülen Kürtçe eğitimle ilgili de bir şeyler söylemek gerekiyor. Esasen bu meselenin bu kadar yoğun tartışılmasının sebebi de –Kürtçe eğitimle- ilgili taleplerdir. Dilin Ulus inşasında oynadığı rol genel kabul gören bir

⁶⁰² Mustafa Çalık, Etnik Meselenin Barışçı Çözümü İçin Cumhuriyetçi Birlik Ve Demokratik dokunulmazlık, **Türkiye Günlüğü dergisi**, Ankara, Cedit Neşriyat, S. 33, 1998, s.15

⁶⁰³ Nevzat Kösoğlu, **Türk dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı**, İstanbul. Ötüken Neşriyat. , 2013.s..50

⁶⁰⁴ Nevzat Kösoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, İstanbul, Ötüken yayınları, 2005, s.30

⁶⁰⁵ Mümtaz’er Türköne, **Kürt Kimliği Çözüm Nerede**, Ankara, Türkiye Günlüğü dergisi, S.33.1998.s.32

⁶⁰⁶ Hobsbawm , **Milletler ve milliyetçilik**, s.208

görüşür. Dille ilgili rezervler de, onun bu kurucu işlevinden kaynaklanmaktadır. 2004 yılında Kürtçe kursların serbest bırakılması ile beraber açılan kurslar kısa bir zaman sonra öğrenci bulamadıkları için kapanmıştı. Bu aslında, –Kürtçe öğrenme-talebinin gerçekçi olmadığını gösteren bir durumdu. Bölgede çocuklarımız dillerini öğrenemiyorlar diye koparılan fırtınanın tamamen ideolojik ajitasyon amacı taşıdığını gösteriyordu.

Sorunu gündemde tutanların zaman zaman kullandıkları ifadeler de bu tespiti doğrulamaktadır. Kerim Yıldız Kuzey Irak'ın geleceğini anlatırken şunları söylemektedir: “Genç kuşak Arapça bilmiyor. Gençler bağımsız bir devlet varken, ülkenin geri kalanının bir parçası olmanın ne yarar sağlayacağını kendilerine sormaktadır.”⁶⁰⁷ Kuzey Irak mücadelesi daha çok dil üzerinden yürümüş bir mücadeledir. Irak Kürtleri İngiliz işgalinden beri Kürtçe eğitim veren okullara sahiptir. Önceleri Kürtçe Arapça olan dersler zamanla daha çok Kürtçeye kaymış, bölgede Arapça gereksiz bir dil haline gelmiştir. Ülkenin geri kalan kısmıyla ortak bir dile sahip olmamak, yeni kuşakları bir arada yaşamanın gereksizliğine inandırmıştır. Ana dil eğitiminin sonuçlarından biri de, iletişim dilinin gittikçe sahneden çekilmesine yol açmasıdır.

Kaldı ki, Kürtçe sorununun azınlık hakları kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de ayrı bir tartışma konusudur. Kürt kökenli vatandaşlarımızın çoğunun kendini asli unsur sayması bir yana, bu yönde yazılan ideolojik kitapların çoğu da azınlık tanımlamasını ret etmektedir. Mesela İsmail Beşikçi, “Kürdistan’ı ortak sömürge”⁶⁰⁸ olarak görmektedir.

Çünkü sadece eski sömürgelerin ve yeterince haksızlığa uğramış halkların/ulusların ayrılmaya hakları bulunmaktadır. Vatandaşlarına adil davranan bir devletteki hiçbir gurubun siyasal anlamda kendi kaderini tayin hakkı ortaya çıkmaz. O nedenle bağımsızlık hareketlerinin kendilerini çok ciddi ve uzun süreli haksızlıkların kurbanı göstermeye çalışmaları rastlantı değildir. Sadece aşırı haksızlık durumlarında böyle bir tanınma

⁶⁰⁷ Kerim Yıldız, **Kuzey Irak Kürtleri**, İstanbul.Belge Yayınları.2005.s.263

⁶⁰⁸ İsmail Beşikçi, Devletlerarası Sömürge Kürdistan, Ankara.Yurt yayınları,1991,s..23

*sağlanabildiğinden, uluslararası topluluktan mücadelelerine onay alabilmek için kendilerini mağdur göstermek zorundadırlar*⁶⁰⁹

Bu mağduriyet iddialarının en önemli propaganda malzemelerinden biri, Türk milliyetçiliğine yöneltilen eleştirilerdir. İttihat Terakki'den itibaren uygulanan Türkçü politikaların, Kürt sorununu ortaya çıkardığı sıklıkla dile getirilmektedir. Hâlbuki Türk milliyetçiliği gecikmiş bir milliyetçiliktir ve Hüseyinzade Ali beyin 1914'de yazdıkları tam da buna işaret etmektedir: "Kürt milliyetçiliği yirmi yıl önce başladı, Arnavut milliyetçiliği başlayalı otuz yıldan fazla zaman geçti. Ermeni milliyetçiliği en aşağı kırk, Bulgar milliyetçiliği altmış, Yunan milliyetçiliği seksen yıllıktır. Türk milliyetçiliği bunların sebebi değil, neticesidir."⁶¹⁰ Türk unsur devlete sahip çıkma adına hep kendi kimliğini geri çekmiş, suskun bir konumda kalmayı tercih etmiştir.

Anlaşılacağı gibi, Kürtlere dönük azınlık tabirinin reddi, geleceğe dönük bağımsızlık, self determinasyon hakkıyla yakından ilgilidir. Nitekim aynı çerçevede yazılar yazan Mesut Yeğen de, benzer tespitlerde bulunmaktadır:

*Kürt meselesi Kürt yurttaşların ulus fikrine itirazlarından başka bir şey değildir, kabul edilir edilmez, âmâ Kürtçe eğitim ve öz yönetim meselesini illa ki konuşacağız;; çünkü Kürt meselesi eninde sonunda ulusal toplulukla ilgili bir meseledir. Eğer bu ulusal topluluk kendisini geleceğe aktarmak istiyorsa, bunun ancak eğitimin ana dille yapılmasıyla ve bir tip öz yönetimle (özerklik, otonomi) mümkün olabileceğini bilmek gerekir.*⁶¹¹

Yeğen'in ısrarla ana dille eğitimi Kürt siyasal hareketine telkin etmesi aynı maksada matuftur. Bu yönde bir kamuoyu ve bilinç oluşturmak amacıyla yazılan ideolojik çalışmaların çoğu aynı noktaya temas etmekte, birbirinin kopyası fikirler ileri sürmektedirler. Öyle ki, sanal anketler, nerede yapıldığı bilinmeyen sözde alan çalışmaları mesnet gösterilerek, dilsel taleplere bilimsel bir mahiyet kazandırmaya çalışılmaktadır. Talepleri temellendirmek için zaman, zaman tarih çarpıtılmakta,

⁶⁰⁹ Hüseyin Kalaycı, **Ulus-Devletin Baş Ağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara.Liberte Yayınları.2010.s.49

⁶¹⁰ Kösoğlu,Türk Milliyetçiliği ve...,s.100

⁶¹¹ Mesut Yeğen,Son Kürt İsyanı, İstanbul.İletişim Yayınları,2011.s.60

gerçek dışı bilgiler rahatlıkla ileri sürülebilmektedir. Mesela, G. G. Tekin, Dilimiz varlığımızdır adlı kitabında, “Şerefhan Bitlisi, Şerefname adlı eserinde, Van, Bitlis, Cizre, Ahlat, Erciş medreselerinden övgü ile söz ederken, Cizre emiri Bedirhan bey için şunları söyler: Bilgin ve âlimlerle çok ilgilendiği ve onlara sahip çıktığı için onun döneminde çok sayıda bilgin ve konularında otorite olan Ulema Cizre’de toplanıyorlardı.”⁶¹² Hâlbuki Şerefhan Bitlisi “1543 de doğmuş,1599 da ölmüştür”.⁶¹³ Bedirhan bey ise, “1802 de doğmuş,1870 de ölmüştür.”⁶¹⁴ Yani Şerefhan Bitlis’i öldükten iki asır sonra dünyaya gelmiştir. Yazar iki asır önce ölen bir kişiyi, kendinden iki asır sonra doğan kişiye tanıklık ettirmekte beis görmemiştir. Bu tip örnekleri çoğaltmak mümkündür. Türkiye’de dil tartışmaları ayrıştırma çabalarına paralel yürüdüğü için her zaman tereddütle karşılanmıştır. “Ulusçuluğun etnik temelde ortaya çıkması, etnik çatışmaların bazı biçimlerini kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü bir etnik gurupta etnik ulusçuluğun doğması, diğer gurupların da aynı duygularla harekete geçmesine neden olmaktadır.”⁶¹⁵ Çeyrek asrı aşan, etnik terör, karşı duyguları kışkırtmış, demokrasi çerçevesinde tartışılabilir kimi konuları tartışılmaz hale getirmiştir. Bu da Kürt sorununun ulusçu bir çizgide yürütülmesi ile ilgilidir. “Ulusçuluk, Ulusların kendi bilinçlerine vararak uyanışları değildir;; ulusçuluk ulusları yoktan var eder.”⁶¹⁶ Baskın Oran daha ileri giderek milliyetçilik için şunları söyler: “Hareket, ulusun içinde örgütleneceği siyasal birim olarak bağımsız ulusal devleti seçmiş olmalıdır. Eğer bir milliyetçilik hareketi başka bir devlet içinde örneğin özerk bir bölge olarak kalmaya razı ise, ya bunu bağımsızlık savaşımında geçici bir evre olarak kabul etmiştir, ya da bir milliyetçilik hareketi değildir.”⁶¹⁷

Kürt sorununun bu milliyetçi karakteri meselenin insan hakları düzleminde ele alınmasını zorlaştırmıştır. Yapılan yayınlar, kullanılan propaganda teknikleri, “halk, birileri kimlerin halk olduğuna karar verene dek karar veremez”⁶¹⁸ hipotezini doğrulamaktadır. Kısa bir süre önce kuruluş dilekçesini içişleri bakanlığına veren, Kürdistan demokrat partisi sözcüsü M. E. Kardeş’in hedeflerinin bağımsız Kürdistan

⁶¹² Gülçiçek Günel Tekin,, Dilimiz Varlığımızdır.İstanbul.Belge Yayınları,2013.s.109

⁶¹³ <https://www.google.com.tr/#q=%C5%9Ferefhan+bitlisierişim12.01.2014>

⁶¹⁴ <http://www.mezopotamya.gen.tr/tarih/botan-beyi-bedirhanin-hayati-h1630.html>erişim 12.01.2014

⁶¹⁵ Erol Kurubaş, **Doğu Batı Dergisi,Etnisite Ulus-Devlet tartışmaları,İstanbul,S.44,2008s.17**

⁶¹⁶ Ozan Erözden ,**Ulus Devlet**,s.16

⁶¹⁷ **a.g.e.s.122**

⁶¹⁸ Kalaycı,**Ayrılkçılık...**,s.61

olduğunu açıkça deklare etmesi, BDP eş başkanı Selahattin Demirtaş'ın "30 Mart yerel seçimlerini bir özerklik referandumu olarak takdim etmesi hep aynı maksadın karineleridir."⁶¹⁹ Öyle ki bazı ayrılıkçı yazarlar, "Türk eğitiminin Türk ulusunun bölünmez bütünlüğünü her şeyin üstünde tuttuğu için"⁶²⁰ yakınmaktadırlar. Bu beyanlar, her milliyetçilik örtülü veya açık bir devlet talebidir, kanısını doğrulamaktadır. Bu durumda, ana dil tartışmalarının belli hassasiyetleri harekete geçirmesi normaldir. Mevcut düzenlemelerle bu taleplerin çoğu karşılanmasına rağmen –hala aynı şikâyetler- yoğun bir şekilde devam etmektedir. Demokratik standartların yükselmesinin kesmeye yetmediği bu şikâyetler, gerçek amacın –hak talebinin –ötesinde olduğuna dair kaygıları doğrulamaktadır. Kaldı ki çeşitli ülkelerdeki uygulamalar, özerklik taleplerinin karşılanmasının da –sorun çözücü- olmadığını göstermektedir. Bir etnik grup lehine yapılan düzenlemeler çoğu kez, o etnik küme aleyhine tepkilere neden olmaktadır. 1856 Islahat Fermanı ile gayrimüslimler lehine getirilen hükümler İ. Hami Danişmen'in ifadesiyle, "Yalnız Türkiye'de değil, bütün İslam âleminde umumi bir galeyana neden olmuştur."⁶²¹ Benzer bir ayrıcalığın Kürtlere yönelik tepkileri tetiklemesi, belli bir bölge dışında yaşamalarını zorlaştırması muhtemeldir. Dolayısıyla bu tip taleplerin, sadece talep sahiplerinin arzularına bağlı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

2013 yılında başlatılan barış sürecinin silaha karşı toprak yönünde ilerlemesi, endişeleri daha da artırıyor. Terörün geçici bir süre durması, siyasetin silahsız yapılması anlamına gelmediği gibi, siyaset yoluyla çözüm her zaman milli bütünlüğü tahkim etmeye yetmemektedir. "1984-2006 yılları arasında meydana gelen etnik terör olaylarından sonra, müzakere yoluyla çözümü seçen 10 ülkeden, B. Britanya, Sudan ve Endonezya özerklik zemininde bölünmüşlerdir."⁶²² Güney Sudan daha sonra özerklikle de iktifa etmemiş, Sudan'dan ayrılmıştır. Dolayısıyla dilsel talepler her zaman aynı siyasi denklem içinde kalmak anlamına gelmemektedir. Dili bir manivela gibi kullanan etnik hareketler tarafından, son derece kanlı hesaplaşmaların bir aracı haline getirilebilmektedir. "Hiçbir devlet, Farklı soy ve dil, faktörlerinden ibaret bir etnisitenin kendi başına bir kültür ve kültürel kimlik inşa etmesini

⁶¹⁹ Hürriyet Gazetesi, 4 Ocak 2014

⁶²⁰ Kerim Yıldız, **Kürtlerin Kültürel ve Dilsel Hakları**, İstanbul: Belge yayınları, 2004, s. 68

⁶²¹ Kösoğlu, Türk M..., s. 49

⁶²² Vicenç Fisas, **Dünyada Barış süreçleri**, İstanbul: angora Kitaplığı, 2011, s. 54

seyretmekle iktifa etmez.”⁶²³ Her uluslaşma sürecinin kendine özgü bir macerası vardır. Türkiye'nin uluslaşma macerası da kendine özgü özellikler taşımaktadır. Ancak bu süreç ısrarla vurgulandığı gibi sadece Kürtleri hedef alan veya onları asimile etmeyi amaçlayan bir süreç değildir. “Cumhuriyet münhasıran Kürt veya herhangi bir etnik gurubun kimliğini değil;; her türlü farklılığı ret etmiştir.”⁶²⁴ Dolayısıyla, bu maceradan hiçbir etnik küme kendine dönük farklı sonuçlar çıkaramaz. Bugün demokrasinin bayrağını sallayan Batı ülkelerinde de uluslaşma süreci farklı seyretmemiştir. Türdeşleştirmenin olduğu her coğrafya da benzer sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak, geldiğimiz nokta da –dil ile ilgili taleplerin- artık bir gerekçesi kalmamıştır.

Kaldı ki, Kürtlerle Türkler arasındaki münasebeti çalışma boyunca incelediğimiz dil veya etnik gruplarla kıyaslamak mümkün değildir. Etnik boğuşmalara sahne olan birçok ülkede çatışan grupların ortak bir tarihi, ortak bir kültürü veya ortak bir inancı yoktur. Kürtlerle Türklerin inançları, tarihleri birdir, aynı sosyolojik süreçten geçmişlerdir. Din, tarih onları benzeştirmiştir. Bugün, “Alman kökenli Alsaslılar’ın kendilerini Fransız milletinin bir parçası olarak görmelerinin nedeni de budur. Siyasal yazgıları çok uzun bir süre Alman dünyasının dışında biçimlenmiştir;; kahramanları Fransız tarihinin kahramanlarıdır.”⁶²⁵

Yüz yıllık bir kader birliği Alsaslılarla Fransızları bütünleştirmiş, Alman kökenli olmalarına rağmen tercihlerini Fransızlardan yana kullanmalarına vesile olmuştur. Kürtlerle Türklerin kaderi en az bin yıldan beri birdir. Aynı acıları, aynı sevinçleri beraber solumuşlardır. Manevi değerleri aynıdır. Bu bin yıllık yürüyüş onları her açıdan birbirinden ayırt edilmeyecek derecede benzeştirmiştir. Kahramanları Türk tarihinin kahramanlarıdır. Dil farkına rağmen Kürtlerin kahir ekseriyeti tarafından paylaşılan ortak bir milliyet duygusu vardır. Bu dilin de ne kadar farklı olduğu tartışma konusudur. Kürtçenin bazı lehçe ve ağızlarında Türkçe kelime oranı yüzde kırklara kadar çıkmaktadır. Dili bile kısmen Türkçeleşmiş bir topluluğun kendini Türklerden farklı gösterecek haklı bir gerekçesi kalmamıştır.

⁶²³ Çalık, a.g.m. Türkiye günlüğü, S.33, 1998,, s.16

⁶²⁴ a.g.m..s.7

⁶²⁵ Max Weber, Milletler ve Milliyetçilikler, der. Mümtaz'er Türköne, İstanbul, Etkileşim. yayıncılık, 2012, s.66

Kaldı ki, millet etnik bir kategori değil kültürel bir kategoridir. O da Kürtlerde ve Türklerde müşterektir.

Etnik bir grubun ana dilini yasaklamak ne kadar haksız ve abes bir anlayış ise bir ülkenin sadece resmen değil fiilen de ortak iletişim dilinin dışında kalan etnik dilleri resmi alana taşımaya ve bu zeminde siyasi mücadele yürütmeye kalkmak da o kadar haksız ve abes bir yaklaşımdır. Tarihi-kültürel mirasımıza, bu coğrafyada ve bu bayrağın altında yaşayan bütün etnik grupların katkısı vardır;; ancak, bu mirasın bütün kayıtları Türkçedir ve dolayısıyla ortak bir iletişim aracı olarak Türkçenin resmîyet tekeli, millî devlet ve milliyetçiliğin dayatmasından önce müşterek tarih ve medeniyetimizin emridir. “Onun için bütün farklılaştırma gayretleri dil üzerinden yürütülmektedir. Farklı bir inanç, farklı bir kültür, farklı bir tarih ortaya koyamayanların kala kala ellerinde dil farkı kalmıştır.”⁶²⁶

---

⁶²⁶ Çalık, Milli Kimlik ve Milliyetçilik, s.19

SONUÇ

Ana dille eğitim meselesi Uluslaşma ve ulus -devlete bağlı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Devletle Ulus'u özdeşleştiren yaklaşımlar bir taraftan mütecanis bir kitle dokurken, öbür tarafta çoğunluktan farklı olanları da azınlık haline getirmiştir. Dünyada ki birçok uluslaşma macerası dil üzerinden yürütülmektedir. Dilsel milliyetçilikler bugün bile etnik hareketlerin çoğunluğunu teşkil etmekte, yeni siyasal birimler oluşturmanın mücadelesini vermektedirler. Dil manevi alanın hala en önemli unsurudur, azınlıklar için bölgesel dil merkezin tam olarak denetim sağlayamadığı özel alanın da temsilcisidir. Dil tüm milliyetçilik modellerinde ortak kültüre yol açan en önemli kapılardan biridir. Dil ve tarih, zamandan mekândan bağımsız kolektif bir ortaklık algısının inşasında son derece önemli rol oynamaktadır. Merkezi iktidarlar için ortak dil, hem yönetim aygıtlarını daha etkin kullanmada, hem de toplumla ortaklık kurmada önemli rol oynamaktadır. Azınlık grupları içinse, dil, ulus inşa süreçlerinde merkezden farklılıklarını ortaya koymak için kullandıkları bir araçtır.

Bütün bu gerçekler, dilin ulus için vaz geçilmez önemine işaret etmektedir. Dil haklarını değerlendirirken dilin bu kurucu unsuru da dikkate alınmak zorundadır. Ana dille eğitime karşı gösterilen dirençlerin ardında, dilin bu kurucu fonksiyonundan duyulan korkular vardır. Sınırların dillerle çizilmeye başlandığı bir dünyada, bu korkular yersiz değildir. Aslında, ana dilin sorun haline gelmesinin sebebi de budur. Ulus-devletlerden çok, dil üzerinden yürütülen farklılaştırma gayretleri ana dil eğitiminin önünü tıkamaktadır. Görünürde bir dil ve kültürü korumak gibi masum gerekçelere dayanan dilsel taleplerin asıl nedeni, kendi ulusal sınırlarını ve nüfuslarını belirlemek, son kertede siyasi iktidarı ele geçirmektir. Eğer gerçekten hedef sadece bir dil ve kültürün muhafazası olsaydı, bu hakların en geniş anlamda tanındığı ülkelerde ayrılıkçı taleplerin hiç olmaması gerekirdi. Aksine ayrılıkçılığın en çok dillendirildiği ülkelerin başında Belçika, Kanada ve İspanya gibi ülkeler gelmektedir.

Dil meselesi, Ulus-devlet formuna bağlı olarak ortaya çıkmasına rağmen, azınlıklar meselesi sadece ulus-devlete bağlı bir sorun değildir. İmparatorluk formundaki devletlerde de azınlık sorunları ortaya çıkmıştır.18 ve 19. Yüzyıllarda

meydana gelen isyanların çoğu İmparatorluk formundaki devletlerde uç vermiştir. Osmanlı'nın son yüzyılı bir nevi bu tip isyanların meşheridir. Ulusal nitelikli taleplerin her devlet biçiminde ileri sürülebilmesi mümkündür. Azınlık sorunlarını Ulus-devletle irtibatlandıran analizlerin çoğu, ulus-devleti aşındırma maksadına matuftur. Çünkü azınlık haklarının ayrı siyasal birimlere yönelmesine mani olan en etkili devlet formu ulus-devlet formudur. İmparatorluk formundaki devletlere göre, azınlık sorunlarını özerklik veya bağımsızlık hedefine ulaştırmak daha zordur. Onun için, ulus-devlet bir kültürler hapishanesi olarak takdim edilmekte, uluslaşma süreçlerinin başarıya ulaşabilmesi için ulus-devlet itibarsızlandırmaya çalışılmaktadır.

İnsan bir dil veya kimlikle dünyaya gelmemektedir. Dil ve kimlik kişinin girdiği sosyal etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hiç bir kimlik donmuş, değişmez ve ebedi değildir. Etnik kimliklerin bir inşa ve öğretim süreci sonucu ortaya çıktığı, bugün gittikçe genel kabul gören bir görüştür. Öğretilen her kimlik değişmeye açıktır. Ulus devletlerin etnik kimlikler karşısında bocalamalarının temel nedenlerinden biri bu kimlikleri değişmez, statik, kalıcı görmelerindedir. Değişmezlik algısı, ulus devletleri etnik talepler karşısında bir nevi kapanmaya itmekte, bu da dilsel taleplerin itirazla karşılanmasının bir başka nedeni olmaktadır. Bu kimliklerin değişebilir, esneyebilir olduğunun kabulü, uluslaşma araçlarının tamamını elinde bulunduran ulus devletleri rahatlatarak, mücadele edilebilirlik inancı, çatışma yerine demokratik araçlarla mücadelenin yolunu açacaktır.

Ana dille eğitim taleplerinin inşacı boyutu kadar, dezavantajlarının da gözden ırak tutulmaması gerekmektedir. Ana dille eğitim, çoğu zaman ortak iletişim dilini ikinci plana itmekte, toplumu birbirini anlayamaz hale getirmektedir. Ortak bir dile sahip olmak, sadece ulus devlet olmanın bir gereği değil, aynı zamanda bir arada yaşamanın da bir gereğidir. Hangi siyasal sistem olursa olsun, ortak bir iletişim dilinin varlığı şarttır. Dilin coğrafyası aynı zamanda o toplumun hayat coğrafyasının sınırlarını da vermektedir. Çoğunluğun dilini iyi öğrenemeyen bireylerin, dil aileleri küçülmekte, buna bağlı olarak hayat sahaları daralmaktadır. Bu da onları ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan dezavantajlı duruma düşürmektedir. Demokrasinin işleyebilmesi de ancak ortak bir iletişim dilinin varlığı ile mümkündür. Ortak dili

kaybeden veya yeterince bilmeyen kişilerin her gün biraz daha hızlanan bu yarıştan başarıyla çıkabilmeleri mümkün değildir. Eğitim dilinin, bilim dili olmaya müsait olmayan bir dil olması ise başlı başına bir problemdir. Zamanın gerisinde kalmış bir dil, o dil ile eğitim alanlarını da zamanın dışına itmekte, bir nevi cahilleştirme işlevi görmektedir.

AB ülkemizde yeni bir dogmatizm alanı haline gelmiştir. Hemen her siyasal, sosyal sorun AB referanslarıyla çözülmeye çalışılmaktadır. AB ekonomik birlikten siyasi bir birliğe doğru evrilen supranational bir yapıdır. Kullandığı argümanlar da kendi hedef ve ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Ulus-devlet ve ulus kimliğini kendi ulus üstü hedefleri için bir engel olarak gördüğünden azınlık politikalarıyla ulus kimliğini zayıflatmaya çalışmaktadır. Farklı siyasal yapıların, benzer argümanları kullanmasının, faydadan çok zarar getireceği bir gerçektir. Farklı ulusların bir araya geldiği bir siyasal yapılanma ile bir ulus-devletin aynı ölçütlerle yönetilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla, AB'ye yapılan atıfların çoğu, iki farklı siyasal örgütlenmeyi birbirine karıştıran, böyle bir zaafı malul atıflardır. İnsanlığın tecrübelerinden yararlanmak başka, farklı kültür ve medeniyet alanlarını taklit etmek başkadır. Hiçbir medeniyetin ölçüleri bir başka medeniyet için kesin bir kılavuz olamaz. Her kültür biçiminin kendine ait ölçüleri, standartları vardır. Hiç bir kültür başka bir kültürün değer yargılarıyla yargılanamaz. AB ve topyekûn Batı'yı okurken, bu gerçeğin ıskalanmaması gerekmektedir. Suç-ceza, iyi-kötü değerler alanının konusudur. Her yargılama biçimi belli değerler üzerinden işlem yapmaktadır. Kültürel farklılıklar değerler üzerinden müşahede edilebilmektedir. AİHM'nin yaslandığı değerler insanlığın ortak değerlerinden ziyade Batı medeniyetinin değerleridir. Bir an, insanlığın aynı ilkelerde karar kıldığı düşünülse bile, içeriğini her kültürün farklı dolduracağı bir gerçektir. Değer yargıları farklı toplumları aynı yargı mekanizmasına tabi tutmak, beraberinde o toplumlara ait kıymet hükümlerinin yargılanmasını da getirebilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AİHM kararları irdelenirken bu gerçek göz ardı edilmemelidir. Ortak değerlere sahip bir Avrupa milleti ufukta gözükmediği için bütün Avrupa toplumlarını içine alan standart bir kültür ve yargılama biçimi de olamaz.

Avrupa'nın azınlık haklarına yönelişinin 90'lı yıllardan sonra, Sovyetlerin dağılmasını müteakip olması dikkat çekicidir. İki kutuplu dünyada azınlıklarla ilgili

hiçbir düzenleme yapmayan Batı'nın, bunu ancak içine sokulan el çekildikten sonra yapması milli endişelerden kaynaklanmaktadır. Tehdit varken insan haklarını geri plana atan batı, tehdit ortadan kalktıktan sonra Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi ile Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartını ortaya çıkarmıştır. Niçin, 90'lardan önce değil de sonra sorusu, bugün bütünlük endişesiyle hareket eden, temkinli bir yol izleyen öteki ülkelerin hassasiyetlerinin haklılığını doğrulamaktadır. 90'lı yıllardan sonra yoğunlaşan insan hakları çalışmalarının tek nedeni elbette ki Sovyetlerin dağılmasının verdiği rahatlık ve güvenlik hissi değildir. Bu aynı zamanda uluslaşma süreci ile de yakından ilgili bir durumdur. Milletleşme sürecini tamamlayamamış ülkeler azınlık hakları ile ilgili uygulamaları -Ulus'u- yeterli kıvamda görünceye kadar tehir etmektedirler. Tehdit bertaraf edilip, hegemonya sağlama alındığında, Billig'in haklı olarak ifade ettiği gibi, ya zararsız bir mirası yeniden yaşatmak, ya da ayrılıkçı veya irredentist grupların taleplerini etkisiz hale getirmek için diller üzerindeki baskı gevşetilmektedir. 90'lı yıllardan sonra azınlık haklarıyla ilgili artan çalışmaların bir sebebi de budur.

AB Lizbon antlaşmasından sonra AİHS' ne taraf olmaya karar vermiştir. Bugün AB üyesi ülkelerin tamamı AİHS'ne taraftır. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte insan hakları alanında AİHM kararları AB insan hakları hukukunu doğrudan belirlemeye başlayacaktır. Esasen çeyrek asırdan fazla bir süredir Avrupa birliği adalet Divanı (ATAD) zaten AİHS ve AİHM kararlarına atıfta bulunarak kararlar almaktadır. Bu fiili durumun hukuki bir kisveye bürünmesi demektir. Dolayısıyla, uzun bir süredir insan hakları alanında AİHM, AB hukukuna tesir etmekte, ona kılavuzluk etmektedir. Bu durumda ana dille eğitim ve öteki insan hakları ihlallerini AİHM kararlarından bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. İnsan hakları alanında uzmanlaşmış tek mahkeme olan AİHM, bu alanın en önemli belirleyicisidir. İncelenen kararlardan AİHM'nin ana dille eğitim taleplerini koruduğuna dair tek bir içtihat yoktur. Ancak öyle bir intiba oluşturulmuştur ki, ana dille eğitim, AİHM'nin ısrarla koruduğu, güvenceye aldığı bir hak gibi yorumlanmaktadır. Bu da, ideolojik hareketlerin propaganda gücüyle oluşturdukları yanlış bir algıdır.

AB ülkelerindeki uygulamalara bakıldığında da, tek bir uygulama biçimi görebilmek mümkün değildir. Her üye devlet farklı bir yol izlemiş, farklı

düzenlemeler yapmıştır. Federal veya çok uluslu devletlerle, üniter devletlerin uygulamaları birbirinden farklıdır. Dil haklarını garantiye alan sözleşmelere atılan imzalar yorum, çekince veya bildirimler konularak imzalanmıştır. Sözleşmelerin tatbiki halinde ortaya çıkabilecek menfi durumlar bu şekilde bertaraf edilmiştir. Ana dille eğitime cevaz verenler bile, bunu beden eğitimi, Coğrafya gibi derslerle sınırlı tutarak, göstermelik uygulamalarla yetinmişlerdir. Üstelik bu hakkı daha çok, nüfus kesafeti bakımından az olan topluluklara tanımışlardır. Bu ülkelerin çoğunda bu haklardan yararlanan toplulukların ayrılıkçı talepleri yoktur. Olanlar da %5 gibi önemsiz rakamlara tekabül etmektedir. Almanya'nın ana dil eğitimi verirken, lehçeleri tek çatı altında birleştirmek yerine, Aşağı Sorb, Yukarı Sorb lehçelerini ayrı, ayrı öğretmesi de üzerinde durulması gereken bir konudur. Hiç şüphesiz, bu dilde standartlaşma çabalarına katkı sağlamamak, etnik hedeflere hizmet etmemek için alınmış bir tedbirdir. İtalya gibi devletlerin tanıdığı ana dille eğitim hakkının sonradan kazandığı toprakları elde tutma maksadına matuf olduğu, Romanya ve Slovenya gibi ülkelerin ise, komşu ülkeler veya diğer uluslararası antlaşmalar sonucu ana dille eğitime sınırlı şekilde cevaz verdikleri veya vermek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Ülkemizde Lozan antlaşmasıyla tanınan ve din ekseninde tanımlanan azınlıklar dışında hiçbir kümeye farklı bir dil ile eğitim hakkı tanınmamıştır. Ama farklı dil ve lehçe guruplarına özel alanlarında müdahale de edilmemiştir. Aksi yönde yazılıp çizilenlerin çoğu bilimsel verilerden mahrum, propaganda amaçlı soyut iddialardan ibarettir. Dil hakları, insan haklarının ve azınlık haklarının dil kullanımına ilişkin olanlarını kapsayan genel bir terimdir, asgari sınırı, devletin özel alanda dil kullanımına karışmamasıdır. İnsan hakları evrensel bildirgesi, AİHS, Kişisel ve Siyasi Haklar sözleşmesi gibi belgelerde minimum standart, herkesin özel alanda dilini kullanma hakkına sahip olması olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin bu standarda bazı- arızı ve istisnai durumlar hariç- çok büyük oranda uyduğunu söylemek mümkündür.

Ülkemizde bu meselenin güncel bir konu olması, Kürtçenin eğitimde kullanımını talepleriyle ilgilidir. Ana dille eğitim için ciddi ve yoğun bir kampanya yürütülmektedir. İnsan hakları ve demokrasi kisvesiyle ambalajlanan bu talepler karşısında takınılan teslimiyetçi tutum, sorunun çözümü yerine daha da büyümesine,

talep ve şikâyet listesinin her gün biraz daha kabarmasına vesile olmaktadır. Gil Delanoi, Milliyetçilik sahne aldığında onu reddetmek ya da karşısında geri çekilmenin onu güçlendirmenin iki yolu olduğunu söylemektedir. Nitekim 2013 Eylül'ünde özel okullarda ana dille eğitime cevaz veren yeni demokratikleşme paketi de bu tartışmaları bitirmemiştir. 2012 Yılından beri Kürtçe seçmeli ders olarak 5. Sınıftan itibaren okutulmaktadır. Ders sayısı çalışmamızda incelediğimiz AB ülkelerinden daha fazladır. Tercih oranlarına bakıldığında bu talebin toplumsal bir ihtiyaçtan ziyade, milliyetçi amaçlardan kaynaklandığı görülmektedir. Her milliyetçiliğin amacı devlet kurmaktır. Ayrılıkçılık bir demokrasi veya adalet sorunu değil, bir milliyetçilik sorunudur. Üstelik Ülkemizde bunu açık, açık söyleyen, ilan eden grupların varlığı bilinmektedir. Temel sorun, insan hakları ile ülke güvenliğini dengeleyecek orta yolu bulmaktır.

Ayrıca, bu taleplerin gerçekte ne kadar ana dil talebi olduğu da tartışmalıdır. Bugün ana dil diye okullara sokulmaya çalışılan, Botan lehçesi etrafında oluşturulmaya çalışılan birleştirilmiş bir Kürtçedir. Aslında, bütün bir Kürt kökenli vatandaşlarımıza teşmil edilebilecek böyle bir ana dil de yoktur. Kürtçenin birkaç lehçesi, birçok ağız vardır. Bırakınız lehçeleri, bu ağızların birçoğu bile birbirine müstakil diller kadar uzaktır. Tek dilliliğe karşı çıkarak, yerel ve bölgesel dilleri asimile ettiğini söyleyenler bu tutumlarıyla, asimilasyonist bir dil politikası izlemektedirler. Standart bir dil oluşturmak için tercih edilen herhangi bir lehçe adına, öteki lehçeler ve ağızlar yok edilmektedir. Nitekim Kürt ulusalcılığı hem TRT Şeş'te, hem de okullarda Kürtçenin neredeyse birbirine müstakil diller kadar uzak lehçelerinin kullanılmasına itiraz etmekte, sadece Kurmanci lehçesinin kullanılmasını istemektedir. Kürtçeden bağımsız bir dil olan Zaza'ca yayınlar aynı sebeple tepki görmektedir. Bu bakımdan dilsel taleplerin çoğu, bir dil mirasını korumak, geliştirmek maksadına matuf değildir. Toplumun ortak dilini ikinci plana düşüren, Quebec, Kuzey Irak ve Katalonya tipi uygulamaların zamanla kopmalara yol açtığı görülmektedir. Çalışmanın Türkiye bölümünde Kerim Yıldız'dan iktibasla verdiğimiz örnek bu anlamda dikkat çekicidir;; yeni yetişen gençler Arapçayı bilmediklerinden artık bir arada olmamıza da gerek yok şeklindeki ifade, dilsel kopuşun siyasi kopuşa çanak tuttuğunu göstermektedir. Ortak dili ortadan kaldırıcı her teşebbüs, aslında ortak Coğrafya'yı dil sınırlarına göre bölmenin kapısını

aralamaktadır. Türkiye yapacağı düzenlemelerde bu ince dengeyi gözetmek durumundadır. Hiç bir insan hakkı, ülke egemenliği ve bütünlüğü aleyhine uygulamalara haklılık kazandırmaz. Zira insan haklarına dair metinlerin tamamı, aynı zamanda bu hakların sınırlanabileceğine dair hükümler de içermektedir. Sınırlamanın ölçüsü ise dili bir uluslaşma ve ayrıştırma aracı olarak kullanmaktır. Bu münasebetle, mahalli lehçelerin seçmeli ders olarak öğretilmesi eğitim Türkçe verildiği müddetçe dilsel bir ayrışmaya neden olmayacaktır. Eğitimin tamamen mahalli dil ve lehçelerde yapılması veya seçmeli ders formatının ötesine taşınması halinde, Türkçe öğrenme ihtiyacını ortadan kaldıracığı için, uzun vadede toplumun birbirine yabancılaşması ve milli bütünlüğün bozulmasına yol açacaktır. Bugün aile ortamında Türkçe öğrenemeyenlerin Türkçeyi öğrendikleri yegâne mahal okullardır. Okulların bu fonksiyonu kaybetmesi halinde, yaşadığı ülkenin dilini bilmeyen, ülkesinin imkân ve avantajlarından yararlanamayan, geriye kalan çoğunlukla rekabet edemediği için gittikçe toplumdan kopan kitlelerin doğmasına vesile olacaktır. Ayrışma ve bölünme dediğimiz şey de zaten budur!

KAYNAKÇA

- AĞCA, Hüseyin. **Türk Dili**. Ankara. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.2001.
- AKARSU, Bedia. **Dil Kültür Bağlantısı**. İstanbul. İnkılap Yayınları, 1998.
- ATA, Funda Keskin. **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları**, Ankara. Siyasal Yayınları.2013.
- AKTOPRAK, Elçin. **Devletler ve Ulusları**. Ankara. Tan Yayınları. 2010.
- ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler**. 4.b., İstanbul. Metis Yayınları. 2007.
- BALİBAR, Etienne ve Wallerstein Immanuel. **İrk, Ulus, Sınıf**.4.b., İstanbul. Metis Yayınları.2007.
- BAUMANN, Gerd. **Çok Kültürlülük Bilmecesi**. Ankara. Dost yayınları, 2006.
- BEŞİKÇİ, İsmail. **Devletlerarası Sömürge Kürdistan**. Ankara. Yurt yayınları, 1991
- Billig Michael, Banal Milliyetçilik, Gelenek Yayınları, 2002, İstanbul
- BİRSEL. **Haktan. Kimlik Bataklığı**. İstanbul. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2013.
- BOSTANCI, Naci vd. **Statükodan Değişime Milliyetçilik Ufku**. ed. Huzeyfe Süleyman Arslan, Ankara, Binyıl Yayıncılık, 2007.
- BOZKURT, Enver, Mehmet ÖZCAN ve A. KÖKTAŞ, **Avrupa Birliği Hukuku**, Ankara, 2008

BURAN, Ahmet. Berna Yüksel ÇAK. **Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar**. Ankara. Akçağ Yayınları. 2012.

CALHOUN. Craig, **Milliyetçilik**, 3.b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, İstanbul

CANATAN, Kadir. **Avrupa’da Ulusal Azınlıklar**. İstanbul. Adım Dağıtım 2013.

ÇAKMAK, Haydar. **AB’nin Etnik Yapısı**. Ankara. Kripto Yayınları, 2012.

ÇALIK, Mustafa. **Türkiye Günlüğü**. Ankara. S. 33, 1995.

ÇALIK, Mustafa. **Milli Kimlik ve Milliyetçilik**, Ankara. Cedit Neşriyat, 2008.

ÇAVUŞOĞLU, Naz. **Azınlık Hakları**. İstanbul. Su yayınları, 1999

ÇOBAN, Savaş. **Azınlıklar ve Dil**, İstanbul. Su yayınları, 2005

ÇÜÇEN Abdülkadir. **İnsan Hakları**. Ankara. Sentez yayınları, 2013.

DANIŞMENT, İsmail Hami. **Türklük Meseleleri**. İstanbul. Doğu Kütüphanesi. 2006.

DIECKHOF, Alain, Christophe JAFFRELOT. **Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek**. İstanbul. İletişim Yayınları 2010.

Doğu batı dergisi, Doğu batı yayınları, sayı 38, 2006, Ankara Yayınları,

Doğu Batı dergisi, Doğu batı yayınları, Sayı 39, 2007, Ankara

Doğu Batı dergisi, Doğu batı yayınları, sayı 44, 2008, Ankara

DOĞRU, Osman. **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları**, İstanbul. Legal Yayınları. 2004.

DÖNMEZ R. Ö. Ed. Enneli P ve Altuntaş N. **Türkiye’de Kesişen, Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler**. Say yayınları. 2010

- DÜNDAR, Safiye. **Kürtler ve Azınlık Tartışmaları**, İstanbul. Doğan kitap. 2009.
- ENGELS, Friedrich, **Tarihte Zorun Rolü**, Ankara. Sol Yayınları. 2011.
- ERGİN, Muharrem. **Türk Dili**. İstanbul. Bayrak Yayınları. 2009.
- ERIKSEN, T. Hylland. **Etnisite ve Milliyetçilik, Diyarbakır**. Avesta Basın Yayın. 2002.
- ERÖZDEN, Ozan, **Ulus- Devlet**. İstanbul. Levha Yayınlar 2013.
- FİSAS, Viçenç. **Dünyada Barış Süreçleri**. İstanbul. Agora Kitaplığı. 2011.
- GELNER, Ernest. **Uluslar ve Ulusçuluk. İstanbul**. Hil yayın, 2006.
- GÖKALP, Ziya. **Türkçülüğün Esasları**. İstanbul. Kültür Bakanlığı Yayınları. 1976
- GÖKBERG, Macit. **Değişen Dünya Değişen Dil**. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, 1997
- GÖKŞENLİ, Ebru Yener, İç savaş Sonrası İspanya'sının İlk Döneminde Toplumsal Değişim, **Sosyoloji dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. 3. S. 26 2013
- GÖZÜBÖYÜK, Şeref, Suna KİLİ. **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- GÜLTEKİN, Mehmet Bedri. **Kürtçe Eğitim Sorunu**. İstanbul. Kaynak Yayınları, 2012.
- GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk**. İstanbul. Beta Yayınları. 2013.
- GÜZEL M. Şeyhmus. **Fransa'da Korsika. İstanbul**. Peri Yayınları. 2006.
- HASSANPOUR Amir, **Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil**, İstanbul. Avesta Yayıncılık, 2005.

HAYES, Carlton, J. H. **Milliyetçilik Bir Din**. 2.b., İstanbul. İz Yayıncılık. 2010.

HOBSBAWM, E. J. **Milletler ve Milliyetçilik**. İstanbul. Ayrıntı Yayınları. 2010.

HROCH, Miroslav. **Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**. İstanbul. İletişim Yayınları. 2011.

KALAYCI, Hüseyin, **Ulus-Devletin Baş Ağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği**. Ankara. Liberte Yayınları. 2010.

KARLUK, S. Rıdvan, **Uluslararası Kuruluşlar**, İstanbul. Beta Yayınları. 2007.

KARPAT Kemal. **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**. Ankara. İmge Yayınları. 2006.

KOÇAK, Mustafa. **Çok Kültürlülük Açısından Dil Hakları**. Ankara. Liberte Yayıncılık, 2013, Ankara

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**. Ankara. Türk Tarih Kurumu, 1999.

KÖSOĞLU, Nevzat. **Küreselleşme ve Milli Hayat**. İstanbul. Ötüken Neşriyat., 2002.

KÖSOĞLU, Nevzat. **Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı**, İstanbul. Ötüken Neşriyat., 2013.

KÖSOĞLU, Nevzat. **Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı**, 2.b. İstanbul. Ötüken Neşriyat., 2009.

KÖSOĞLU, Nevzat. **Ziya Gökalp**. İstanbul. Ötüken neşriyat, 2005.

KURUBAŞ, Erol. **Asimilasyondan Tanımaya Ankara**. Asil Yayın Dağıtım. 2006.

- LECA Jean, **Uluslar ve Milliyetçilikler**. İstanbul. Metis Yayınları. 1998
- MENZ, Astrid ve Christoph Schroeder, **Türkiye’de Dil Tartışmaları**, 2.b. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012
- ORAN, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**. 5.b. Ankara İmaj Yayınevi, 2009.
- ORAN, Baskın. **Türkiye’de Azınlıklar**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2010.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. 25.b. İstanbul. Alkım Yayınevi, 2005
- ÖZCAN, Mehmet, **Avrupa Birliğinde İnsan Hakları**, İstanbul. Hayat Yayınları. 2012.
- ÖZÇER, Akın, **Çoğul İspanya**. Ankara. İmge Yayınevi. 2012.
- ÖZDEMİR, Ali Tayyar, Türkiye’nin Etnik Yapısı, 5.b. İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005
- ÖZKAN, Işıl, **Avrupa Birliği Hukuku**, Ankara. Seçkin Yayıncılık. 2011.
- ÖZKIRIMLI, Umut. **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, 3.b. Ankara. Doğubatı Yayınları, 2009.
- PALABIYIK, M. Serdar, A. Yıldız **Avrupa Birliği**, Ankara ODTU Yayıncılık, y.y.
- SADOĞLU, Hüseyin, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**. 2.b. İstanbul Bilgi Üniversitesi. 2010.
- SARAÇLI, Murat. **AB ve Türkiye’de Azınlıklar**. Ankara. Adres Yayınları. 2012.
- SARPER, Ağır Bülent, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 8, Sayı: 30, 2012
- SMİTH, Antony D. **Milli Kimlik**, İstanbul. İletişim Yayınları, 2010.

- SMİTH, Antony D. **Milliyetçilik**, Ankara. Atıf Yayınları. 2013.
- TANGÖR, Burak, Avrupa Birliğinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 1, 2001
- TACAR, Polat. **Kültürel Haklar**. Ankara. Gündoğan Yayınları, 1996.
- TEKİN Gülçiçek. Günel, **Dilimiz Varlığımızdır**. İstanbul. Belge Yayınları, 2013.
- TOPÇUOĞLU, Abdullah. **Türkiye Günlüğü**, Ankara, Cedit Yayıncılık. S. 33, 1995
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**. İstanbul. Boğaziçi Yayınları, 1999.
- TÜRKERİ, Zekine, **Bask Meselesi**. Ankara. Dipnot Yayınları, 2007.
- TÜRKÖNE, Mümtazer. **Milletler ve Milliyetçilik**. İstanbul. Etkileşim Yayınları. 2012.
- ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği Rehberi**. Kocaeli. Umuttepe Yayınları. 2008.
- ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği'nin ABC'si**. Ankara. Sinemis Yayınları, 2005.
- YEĞEN, Mesut. **Son Kürt İsyanı**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2011.
- YILDIZ, Kerim, **Kürtlerin Kültürel ve Dilsel Hakları**. İstanbul. Belge Yayınları, 2004.
- YILDIZ, Kerim, **Irak Kürtleri**. İstanbul. Belge Yayınları. 2005.
- YILMAZ, M.E., **Etnik Çatışmalar**, Ankara. Nobel Yayınları, 2007.
- ZÜRCHER, E. J. **Türkiye'de Etnik Çatışma**. 6. b. İstanbul. İletişim Yayınları, 2011.

İNTERNET BELGELERİ

<http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=394>erişim 11.01.2014

Doğan Akın, <http://t24.com.tr/yazi/anadil-yasagi-anayasaya-ne-zaman-girdi/6494> Erişim 11.1.2014

<http://www.kanunum.com/files/2932-2.pdf> erişim 11.01.2014

İlber Ortaylı, <http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/erişim> 6.1.2014

http://www.haberkultur.net/HD4230_-osmanlida-millet-sistemi-vardi.html erişim 6.1.2014

<http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/erişim> 6.1.2014

http://288757.forumromanum.com/member/forum/entry.user_288757.2.1111554120.tuerkiye_İsquo_deki_etnik_nuefusun_da_l_m_devlet-piya.html erişim 6.1.2014

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesierişim 5.1.2014

http://288757.forumromanum.com/member/forum/entry.user_288757.2.1111554120.tueturkiye_İsquo_deki_etnik_nuefusun_da_l_m_devlet-piya.html erişim 6.1.2014

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25303188/erişim> 6.1.2014

<http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/erişim> 6.1.2014

http://www.haberkultur.net/HD4230_-osmanlida-millet-sistemi-vardi.html erişim 6.1.2014

<http://turkishsociologists.wordpress.com/2011/03/29/ilber-ortayli-osmanlilar%E2%80%99da-millet-sistemi/> erişim 6.1.2014

<http://www.nuveforum.net/1994-belcika/183198-belcika-nin-dil-sorunu/> erişim 5.1.2013

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfusa_g%C3%B6re_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCye_devletler_listesi erişim 5.1.2013

Çelik B., <http://albanian4ever.blogcu.com/balkanlarda-arnavut-sorunu/956947> erişim 5.1.2014

http://tr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCfuslar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi erişim 5.1.2014

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/08/130808_ingiltere_nufus.shtml erişim 29.12.2013

Yeneroğlu M., Hayat online 69. Sayı Haziran 2012

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1823:aznlk-kavram-ve-aznlk-haklar&catid=178:analizler-sosyo-kultureri erişim 23.12.2013

bknz. KÜÇÜK M.Y., TOPÇUBAŞI A., ASLAN M. www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=249 erişim 23.12.2013

ÖZCAN, SEDAT, Resmi Dil Dışında Dil Kullanma Talepleri, **Çağın Polisi Dergisi**, S. 113, s. 30, **Çevrim içi**, http://www.caginpulisi.com.tr/eski_sitemiz/113/30.htm

bknz. Ercan Kürşat T., Türk akademisi siyasi sosyal araştırmalar vakfı, http://tasav.org/usr_img/yayinlar/analiz/hsy_analiz_2_resmi_dil_ve_egitim_dil_i_ercan_son.pdf erişim 21.12.2013

www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=240

<http://www.anayasa.gen.tr/hukukagiris-bolumler.htm> erişim 20.12.2013

<http://tarihdersnotlari.blogcu.com/helsinki-nihai-senedi/5332893> erişim
19.12.2013

<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/alkaya/uayk.htm> erişim 18.12.2013

http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf erişim
15.12.2013

http://tr.wikisource.org/wiki/Ki%C5%9Fi_haklar%C4%B1_ve_siyasal_haklar_uluslararası%C4%B1_s%C3%B6zleşmesi erişim 25.12.2013

Baran

F., http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=64 erişim
8.12.2013

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html> erişim 25.12.2013

Kızılsümer

D., http://web.deu.edu.tr/isletme/ifddergi/web_files/522648.pdf erişim 11.12.2013

<http://www.abpe.org.tr/abpe/content-detail.php?lang=2&detail=30> erişim
7.12.2013

<http://www.avrupakonseyi.org.tr/haberler/01a1209.htm>, erişim 6.12.2013

Karakaş

Işıl, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg22/%C4%B1s%C4%B1.pdf erişim

<http://www.haber7.com/dunya/haber/576143-ab-ulkelerinin-ulke-ulke-son-nufuslari>

-<http://www.kaffed.org/index.php/bilgi-belge/insan-haklari/item/52-bolgesel-ve-azinlik-dilleri-avrupa-sarti-uzerine-bir>

http://insanca.kadiköy.bel.tr/uluslararası_organizasyonlar_ve_ih.html erişim
27.11.2013

<http://www.turkishny.com/headline-news/2-headline-news/53078-aihmnin-gelecei-izmirde-tartiyor/printing> erişim 26.11.2013

http://www.echr.coe.int/Documents/Questions_Answers_TUR.pdf erişim 26.11.2013

<http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=disiliskiler&id=3.3> erişim 13.11.2013

<http://www.turkceciler.com/lehce-sive-agiz-dil-nedir.html> erişim 7.1.2014

<http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=disiliskiler&id=3.3> erişim 13.11.201338-

http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/avrupa_konseyi, erişim, 23.11.2013